SEB. SPISY J. NERUDY

MENŠÍ CESTY

VI

DhT 239

PG
5038
N45
1892
ATE 6

LIBRARY
MAR 25 1960
UNIVERSITY OF TORONTO

SEBRANÉ SPISY

JANA NERUDY

POŘÁDÁ

IGNÁT HERRMANN.

DÍL VI.

MENŠÍ CESTY.

DRUHÉ VYDÁNÍ.

V PRAZE.
NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC
1894.

MENŠÍ CESTY.

OD

JANA NERUDY.

DRUHÉ VYDÁNÍ.

V PRAZE.
NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC
1894.

Tisk a papír Aloisa Wiesnera v Praze

JINDE.

Pařížské obrázky.

1883.

I.

S Notre Dame.

Paříž, cíl mé touhy, kouzelný hrad mé fantasie, starobylá a věčně nová, prokletá a žehnaná, tisíckráte a tisíckráte jmenovaná Paříž! — S chvatem jsem vyletěl po tmavých schodech notredamských věží nahoru, skoro bez dechu opírám se o zábradlí, rád bych jediným pohledem pozřel celou tu kamennou a přece živou hádanku.

Pode mnou a daleko přede mnou rozprostírá se moře budov, i povýšené Pére la Chaise a větrnatý Montmartre mizí v dálce, mrtvé zdi jejich náhrobků jsou nepřetržitým pokračováním města, jakoby znamením přemýšlení po duchem kypící větě. Jen tam na mlhavém obzoru vidím tmavě ouzký pruh, naznačující, že to moře budov má také břehy.

Z dola zaléhá sem hukot jakoby obrovského vodopádu. Lesklé pruhy Sekvany vinou se pod přečetnými mosty, Sekvana plyne ostře a hlučně, dorážející sem však obrovský hukot pochází od proudu živějšího a ostřejšího, který celou Paříží se žene a víří, a odtud záchvatné své proudy celým světem rozesílá. Praví se, že kdyby se

ulice pařížské po délce nastavily, až do Augšpurku by dosahovaly — to je možné, jisto ale jest, že by bylo pak od Paříže až po Augšpurk živěji. Paříž je hlavou a srdcem Francie, kolébka velkého národa.

Historie francouzská a literatura francouzská, zvláště románopisní, jsou veleznámy, dojmy tedy na toho, kdož poprvé vidí Paříž, jsou nejrozmanitější a mocny. Šťastně jsem byl zvolil výše notredamské, uprostřed města se povznášející, na nichž věčný větřík tváře chladí, s nichž možno pozorovati, jak nestálé slunce pařížské zlato i stíny městem metá — ve své měnivosti nejlepší obraz francouzských dějin. Steré parallely vystupují mihavě před duchem naším, tisíciletí plno velkých činů bije na brány naší paměti, velká doba římské světovlády, doba Kapetovců, absolutismus, republika, Caesar Bonaparte, restaurace — le grand petit Napoleon!

Jsme na sekvanském ostrově, kde býval v bahnech tábor Římanův, Lutetia Parisiorum. Na místě nynějšího chrámu Notre Dame stál kdys chrám pohanský, teprv na konci dvanáctého století položen základ ku křesťanskému. Zde na hoře smějí a šklebí se na nás žulové, fantastické nestvůry, výtvory křesťanské symboliky a osobní fantasie i humoru stavitelova, omývané dešti a otřásané bouřkami již po pět století, a tam doleji opravují a dostavují chrám dělníci Napoleonovi, důkaz, že doba naše, byť se i nestkvěla živým citem náboženským, neztratila přece smyslu pro historické památky křesťanského umění. A s věží notredamských rozsílal mocný Bourdon*) hluboké zvuky své již v nesčíslné svátky a tisícerou bouř.

Shlédněm dolů. V oné části, nedotknuté posud rukou reformatorskou, vidíte ještě starobylý dům, jeviště

*) Bourdon nazývá se prý každý zvon alespoň 300 centů vážící.

původu dojímavého neštěstí, opětané lásky Abaelarda a Heloisy. Zde v druhou stranu jest pustopusté zbořeniště, bývalá City, jeviště Suových „Mysterií“, pařížských vražd a krádeží, kde se ještě při zboření Suem proslulé hospody „u bílého králíka“ čtrnáct lidských koster objevilo. Vedle stojí posud stará Morgue, v níž se veřejně vystavují nalezené a neznámé mrtvoly, a o několik kroků dál Palais de Justice, kde se odsuzovali a odsuzují zločinci.

Stará City se bourá, zbořily se již i jiné části města, historická Paříž mizí, vše jen na rozkaz nynějšího vládce, aby Paříž byla krásnější, a především aby Paříž měla co dělat. Dělníci jsou hledáni, mají práci a výdělek — vzdor tomu ale nestrčili hlav svých do kapes, při volbách poráží vládu neliberalní, a není jediného, který by jda Tuilleriemi nemrštil zrakem po sloupech, na nichž obmítkou prosvitá černé písmo republiky: „Svoboda, rovnost, bratrskost.“ Sláva francouzské zbraně je v plném rozkvětu, vojsko francouzské je skutečně vojsko národní, a přece sobě vypravují, že stojí v Tuilleriích psáno: „Maison des invalides civiles.“ (Dům vysloužilců nevojenských.)

Tamhle k severu klene se vysoká báň nad hrobkou prvního Napoleona. Prach světoborcův trouchní v mramorovém sarkofagu, žlutým sklem padá naň magické světlo; před hrobkou procházejí se scvrklí, sežloutlí stařečkové, prsa pokrytá řády — dojemné to zbytky „velké armády.“ V malinkých svých zahrádkách mají malé oltářky, na nich co modlu velkého císaře, v kostele jejich vlají prapory všech dob a všech národů, obrubou jejich nádvoří jsou ohromná, taktéž ze všech končin sem svežená děla, k nimž zvonový kov dala Čína, Turecko, Krim, atd. Na jednom z děl je nadpis: „ultima ratio regum“ (poslední prostředek králů); navežena jsou králi,

republikou i císaři, a naposled hřměla před nedávnem v oslavu Puebly.

Ještě dále, na konci Polí elysejských je překrásná, jak věž vysoká, jak pantheon bohatá „brána vítězoslavná“, hlásící slávu Napoleonovců. S ní je rozhled daleký, můžeš i vidět, jak dole v elysejských polích lid vystupuje na sedadla, aby císařovnu spatřil, i jak na druhém konci města, kde dříve Bastilla stála, vichr otřásá na prstech stojícím, zlatým andělem na soše červencové.

Dynastie se střídaly, spůsoby vlády se měnily, převraty se děly rychle, tak že v ouřadních domech často zůstali nezměněni jen domovník, ředitel kancelářů a ta učoudlá trikolora z oken vlající; trikolora ta je ale červenou nitkou pohyblivé historie francouzské, a království, republiky a císařství staraly se jen, aby prapor Francie vždy slavněji zavlál.

Pohyblivost, změny atd. přičítají mnozí nestálosti, lehkomyslnosti francouzské. Ovšem, kdo se pouze dívá na národ ten, nechť již z dálky nebo sedě na živých boulevartech, kdo se dívá povrchně, tomu je, jakoby život zde bohatě sice se perlil, ale bezúčelně; přece ale jest již i diváku tomu, jakoby pil ohnivé, perlící se šampaňské. Francouz především žije, on se neztrácí v abstrakci, on netvoří pouze theoretické systemy, ale provádí je i v praxi, ano krvácí i pro ně. Kdož by mu nezáviděl, že vzdor tomu a právě proto užívá života v plné míře. Život jeho podobá se věčné hostině; mezi vybranými pokrmy a nápoji baví se duchaplným vtipem, někdy pak se vemluví do hádky a tu se ovšem stává, že vyhodí hostinského, jmenujž se tento král, president nebo jinak. Otevři ale knihu dějin, všude je slavných

činů Francie dost, otevři slovník slavných mužů, poměrná většina je z Francie.

Francouz má na světě svém francouzském dost. Historie jeho je veliká, pěkná, literatura jeho mu dostačuje, umění jiné a věda též, země jeho mu podává skoro vše, scházející mu přinášejí bez jeho namáhání, za jeho módou i za jeho výstředností opičí se svět. A všeho toho je Paříž obraz sice menší, ale přebohatý. Paříž obsahuje vše pro vzdělance i dělníka, čeho potřebují, a figur podobných je zde dost, jakou na př. byl onen muž, který celé živobytí v louverské obrazárně strávil, a jiný, který celé živobytí bohaté sloupoví v Palais Royal krokem svým měřil. A když vejde Francouz za hranici, najde v celém světě lidi znající jeho mrav a jazyk, a když ho někdo z ciziny navštíví, byl se již postaral, aby dříve mrav, jazyk a historii jeho seznal.

Historie vzdělanosti francouzské je rovněž pestrá jako historie politická Francouz žije rychle a výdatně, vše se krystalisuje u něho spěšně, neboť jak dávno tomu, kdy ještě u Řeků, Římanů, Italů a Španělů žebral! Brzy se domohl vzdělanosti vlastní, a přísné křesťanství i přímý atheismus, klášterně asketický mrav a vymazávání pojmů o cnosti a studu, nejvyšší aristokracie i nejpřísnější demokracie, pudr a přírody se domáhající hôtel Rambouillet, idylly a Mysterie, vše splynulo v nový, zvláštní svět, jehož nejvyšším křišťálem je Paříž.

II.

Flâneur a ouvrier.

Mraveniště by nebylo dobrým obrazem pro život na veřejných místnostech; v mraveništi pracuje každý člen,

v Paříži pracuje členů mnoho, lenoší ale také mnoho. Jak šípky prodírají se zaneprázdnění lidé hrnoucím se množstvím, probíhají dovedně skrz steré vozy; obchodníci, jednatelé, ouřadníci mihají se za svým povoláním sem a tam, skokem dostihnou a slezou střechy omnibusů, tisíckráte srážejí se s lidmi, aniž by času měli, aby vyhrklým „excusez!“ se omluvili. Rozdílná hodina volá i rozdílné lidi. Ráno o třech jsou již trhy zalidněny, později vyhrnou se dělníci, pak vojsko, konečně obchodník menší, ouřadník, k polednímu přijíždí ze svého letohrádku teprvé bankéř, nesoucí v rukou balík časopisů a bursovních cedulí, které byl již po železničních štacích skoupil. Vidíme na něm, že posud „nemá dost“, neboť Francouz pracuje obyčejně tak dlouho, až mysli, že pro život i pro děti již vystačí; a když probije nebo pozbude, pracuje znovu.

Všichni ti lidé nás ale málo zajímají, nemajíť zvláštností pro sebe a všechno na nich již známe, vždyť po nich Evropa kabát, vlas i nehty nosí! Zajímavější jsou již ti lidé, kteří co do zevnějška se od oněch sice pranic neliší, ovšem ale co do vnitřního pudu k práci — kteří věčně mají dost a věčně nic. S olympickou klidností, s nedolíčitelným sebevědomím sedí „flâneur“ před boulevartní kavárnou a hladí si elegantní vous; proud pracujících valí se kolem něho jen pro jeho zábavu, on opovrhuje celým světem, jen sklepníkem ne. Sebevědomí jeho je pravý diamant, vždyt je co člen velkého cechu flâneurského hrdinou do všech jazyků přeložených románů, vždyť ho opěvují chansony Ménétrierovy, Désaugierovy, Denneriho a Grangera, a s nápěvem některého contredansu zpívá mu každý kolemjdoucí gamin oslavující ho hymnu a refrain:

Moi, je flâne,
qu'on m'approuve ou me condamme!
Moi, je flâne,
je vois tout,
je suis partout.

Co „flâneur“ opatřil výrazným jmenem stejně smýšlející své po celém světě, dal jim alespoň jmeno kastovní, když i nikde jinde nemohou se v tak mocný cech sehnat jako na ourodné půdě pařížské: a co „bohémien“ připravil nás Čechy zase o celé jméno, tak že nás Francouz nezná ani geograficky ani ethnograficky.

„Moi, je flâne!“ pomyslí si ráno o sedmé hodině, když parnem vyhnán z lože, vystoupil zívaje před dům a kroky své k nejbližším mlíkařkám řídí, aby se dověděl od nich novinky z villegiatury, z venkovského života pařížských svých známých. Sklenice vody a journal jsou snídaní jednoduchou, ale zdravou; pro journaly je on v kavárnách první čtenář a na „věčném Moniteuru“ vyspí se často co nejsladčeji. Rovněž pilně čítá „malá oznámení“ o ztracených psech a jiném ztraceném, co by náhodou na procházce své nalezti mohl. Bez něho není ani vojenská revue ani církevní processí, on je při pohřbech a svatbách, on přehlíží veřejné stavby a slyší všechny zajímavější soudy. Flâneur zná každou livreji, každou titulovanou osobu, každého učence, v jeho mozku bydlí celá genealogie. Na nábřežích prohlíží co učenec létací krámy knihkupeckých vetešníků, čte podle pohodlí kteroukoli knihu a naznačí pak záhybem poslední přečtenou stránku, aby „zítra dále čísti mohl.“ Čas „prázdný“ vyplňuje buď leže na lavicích sadních, buď „plivaje s mostu do řeky“; v čas obědu navštíví některého ze známých.

Večer pak hraje v kavárně domino a „dělá mír nebo válku s některým starým hlupcem," ovšem že při pívě.

Flâneur je ale jen modrým kaminkem v mosaice Paříže veselé, lenošící a užívající; flâneur je jen vítanou figurou pro ony cestující popisovatele, kteří buď z anglického dromedářství buď z německé arogance líčí Paříž jen dle stránek její lehkomyslnějších, nepřipouštějíce třeba ani, že ta lehkomyslnost je v tak mnohém roztomilá; flâneur konečně je hrůzou všech moralistů s morálním líčidlem, a vzácnou květinou těm, kteří neznajíce Paříž jeho ani od jiných květin rozeznati nedovedou. Zcela jiný šat však než francouzský kabát flâneurův je francouzská blousa dělníkova, o níž již předkové naši vypravovali, když se výbojně z Francie vraceli, a jež je posud cizinci nejnápadnější v pestrém davu pařížského života. —

Modrá blousa pařížského dělníka stala se historickou. Zavlála na mocných barikádách první francouzské velké revoluce, která ostatně posud je „první" a posud neukončena, mihala se v předních řadách, když Karel X. s úsměvem díval se z okna v St. Cloud na střelný kouř povznášející se v dálce nad střechami pařížskými, v modrou blousu tu dul větřík červnový, když po čtyry dny 250.000 ručnic proti sobě hřímalo. Volná jako blousa jeho je mysl dělníkova a od přesvědčení nedaleko k činu. „Dělníci jsou ozbrojeni — to je revoluce," pravil hrabě Mortemart a naléhal k útěku! — „Je to jen srocení." usmál se Karel X. — a za několik hodin bylo již po království. Sláva Francie je ouvrierovi nade všecko, naproti cizině chrání ovšem každý stávající svůj řád, každou dynastii. Když spojenci k Paříži přitrhli, ozbrojil Richard Lenoir, dříve dělník pak milionář, celý Faubourg St. Antoine, a dělníci se bili až zoufale; a posud když se

dává v divadle Beaumarchais činohra „Richard Lenoir“ a dělníci ozbrojeni jevištěm se ženou, strhne se bouř v divadle dělníky přeplněném a nadšeně zahřmí steré „en avant!“

Pařížský dělník je rozený politik, jemu neujde ani jediná událost důležitá. smýšlení své umí ale zrale ukrývat. že ani vševědoucí policie pařižská mu neporozumí. „Paříž se stala přes noc liberální!“ pravil policejní prefekt k Napoleonovi před posledními volbami a vyřkl tím největší nesmysl. Snad sobě i historie výrok ten co komickou arabesku zaznamená. I dělník dovede sobě s kamennou tváří přečíst na rozích kandidáty vládní a co mu slibují. přečte sobě i ostatní, a volně i chladně ubírá se pak k nejbližší budce a koupí sobě za sous nebo za dva oblíbený svůj časopis, který mu podává kandidáta oposice. V dílně nebo továrně je již méně mlčelivý a politisuje třeba celý den.

Ouvrier je dobrosrdečný — lid je všudy dobrý! — přes to ale historie revoluce, katovské služby guillotině konané, bědující gardy versaillské jsou předce dokladem jeho náruživosti, k jaké ho rozohní boj a spolupůsobící množství. Výdatná jeho náruživost jest to, co nutí každou vládu, aby ouvriera udržela v dobrém rozmaru: Napoleon již zbořil a přestavěl půl Paříže, jen aby dělník byl zaneprázdněn a spokojen.

Dělník má před svým stavem úctu, o čemž svědčí nejlépe pýcha k vyšším a vybraná zdvořilost k sobě rovným. Hrubství sobě dělníci, alespoň pokud v dílně jsou, neučiní nikdy.

— „Les ouvriers
sont les fils de Dieu!“

(dělníci jsou synové boží) zpívá v pýše své. Práce je nyní v Paříži dost, dělníků takměř nedostatek, plat tedy dobrý. Většina dělníků umí ale skutečně pracovat! Došla-li náhodou práce nebo vzdal-li se jí sám za jakoukoli příčinou, a hledá-li práci novou, postaví se již o šesté hodině ranní na rohy jistých ulic v řadu, která se obyčejně celá najednou najme. Někteří zvláště pilní nemají ale ani na denní práci dost. Po ukončení této a rychle odbytém obědě spěchá dělník buď do některého z menších divadel, kde za frank svalovitýma rukama svýma nejvýdatnější klakérské služby koná, buď najme se na rozdávání adres obchodnických, nebo prodává noviny; a v noci konečně vezme nůši na záda a hrábě do ruky a vybírá hadry z hromádek smetí, kteréž se k půlnoci v Paříži vždy jednoduše před dům vyhodí. Když se mu ale někdy právě do práce nechce, vyhlídne sobě lávku na nejbližším mostě nebo ulehne vedlé lávky v sadech na holou zemi, a policajt obchází na břiše ležícího opatrně, aby ho nevzbudil. Neapolitán dívá se při svém dolce far niente do modré výše, Pařížan se o tu výš mnoho nestará.

Přijde-li skutečně pro nemoc nebo jiné na dělníka bída, je nejdříve v každém arrondissement na výpomoc zastavárna, půjčující za praskrovné percento i na nejmizernější hadr, upomínající co nejzdvořileji a opětovně, zvouci konečně majetníka k licitaci věcí dávno propadlých nebo i prostředkující dražby dobrovolné. „Pro nemající dělá se všechno, pro mající nic!“ pravil mně jeden rozmrzelý mající. Chudobinců a podobných ústavů je po všech čtvrtech dost, žebrák ti nepřijde do domu nikdy; za celého svého pobytu v Paříži viděl jsem jen dva, a sice jednoho starého guitaristu a druhého vojína, majícího za ztrátu obou nohou privilej, aby ve zvláštním zděném výklenku pyšně „příspěvky“ vybíral. Co je ale

pro Paříž, není pro venkov. Již ve Vincennu provozují žebrácké řemeslo takřka firmovaně, nebo dorostlý slepec má na prsou tabulku s jménem, prosbou a slibem několika modlitbiček, a žebrající ženská má obyčejně na tabulce té, že sice prosí za podporu, že ale „stydí se žebrat“.

O vzdělání dělníků je všemožně postaráno. Každá čtvrť má více večerních škol, řízených ale nejvíce kněžími, a kdyby šel dělník jen po ulici a opatrně krámy prohlíd' a na odiv v nich vystavené pracující stroje, naučí se mnohému. Velké veřejné sbírky jsou každému přístupny a ouvrier je pilně navštěvuje. V Luxembourgu, Louvru a Hôtel Cluny nabývá pojmy o historii a o umění, v Jardin des plantes a v Jardin d'acclimatation o vědách přírodních, v neděli a ve čtvrtek pracují pro něho zdarma všechny parní stroje vzácného Conservatoire des arts et metiers; po nábřežích a mostech jsou velké dalekohledy rozestaveny, a za sous může ouvrier i astronomických vědomostí nabyt.

Podobné příjemné poměry má i každý jiný služebný člověk. Listonoš nemusí sobě plíce na sedmerých poschodích kazit, hodí noviny a listy do skříně před domem. Domovník nemusí za dne ze svého pokoje, v noci ze svého lože, pohodlně jen natáhne ruku po šňůře, když zazní: „Le cordon, s'il vous plait!“ Služky jsou nadpolovičně damami, práce jejich není namáhava, i prádlo se dává zvláštním pradlenám. Plat jejich je obyčejně mezi 30 a 40 franky (12—16 zl. r. č.) měsíčně, k tomu strava, jistý počet lahví vína atd.

Paříž ale není venkov! Vesnický lid stojí duševně na nízkém stupni, obyčejně neumí ani číst a psát. Jedna panička vypravovala mně toho naivní doklad. Její služka chtěla psát rodičům a koupila inkoust, péro a papír.

Usedla, namočila a — pustila se do pláče. „Já sice se neučila psát, myslela jsem, ale, že to přece dovedu!“

O venkov není třeba takých starostí — venkov nedělá revolucí!

III.

Mosaika lidu a života.

Někdy se ten proud pařížského života zarazí o překážku a nastane vír. Do kolečka se zatočí vlny a lid pokročí jen o málo sem a tam. Místo Okeanid na pískovém břehu jsou tu ale baby s napečenými „božími milostmi“, místo Aeola na skále je tu otrhaný muž s pařížsky jarmarečními písničkami. Zastavme se, uzříme kousek pařížského života, barevnou pěnu na vířících vlnách.

Jsme na prostranném, novými budovami obklíčeném náměstí, v něž vybíhají boulevarty. Kdybychom kyprou půdu, po níž omnibusy tichounce uhánějí, odhrnuli, nalezli bychom půdu ještě kypřejší a krví napitou; kdybychom oči zavřeli, zachvějem se, řekne-li nám někdo, že stojíme tam, kde stála Bastilla. Hledíme ale okem otevřeným, kolem nás se usmívá vše jako novorozené, a jen černá, závratně vysoká socha uprostřed náměstí je přísnou upomínkou z dávných dob. Kolem sochy vinou se co dojemné arabesky jmena těch, kteří padli v revoluci červencové — snad na ně myslí tam ve výši také ten vojín, který zvolna obchází třesouciho se anděla svobody!

Pryč ale s myšlénkami, pronikavý hlas osmahlého toho chlapa zde na vozíku by nás beztoho nemile z nich vyrušil. Zvědavě ho obstupuje houf lidu, směje se mu, naslouchá ale přece. Tvář vybraného toho tlučhuby je

mužně krásná, oko jiskrnaté a živé; pleť jeho se ale pohybuje již v kavkazských nemožnostech, pohyblivý jazyk jeho záviděl by mu nejobratnější komik a šat jeho je tropická fantasie. Na hlavě mu vlajou pštrosí péra v sedmerých barvách, okrasa Indiánů, kolem hlavy běží široký, emaillovaný diadém, s něhož visí řetězy jak palce velkých, skleněných drahokamů; pyšně splývá s těla volné roucho z ošumělého aksamitu a na prsou se houpají rouna a řády z nejblysknavějšího kočičího zlata. V jedné ruce drží napolo nabroušenou kosu, v druhé břitvu, a brzy seká a řeže břitvou do kosy a brzy zase kosou do břitvy. Jeho mluva je plna obrazů, co by mohl říci jedním slovem, řekne padesáti, i když mluví o plivnutí na brousek, je v tom „květ“. Prodává brusy a masti, je ale také spokojen, když po čtvrthodinném rozkladu posluchači mu odeberou zdarma několik adres jeho pána. Pak sundá diadém, přehodí lehký hnědý plášť a čeká, až plíce zase do pořádku přijdou. Kostumované takové charlatanství vzkřísil v Paříži jistý prodavač tužek; má nyní již mnoho sledovníků a hned vedle Indiána stojí tu na druhém vozíku rytíř v plné zbroji a se spuštěným hledím. Sečkejme chvilku, až hledí vyzdvihne a kataraktem slov nám dokáže, že musíme od něho za dva sous*) koupit illuminovaný obraz. Dva sous není mnoho, když můžeš nabyt za ně příjemného přesvědčení, že německé „krähwinkliady“ jsou právě tak francouzským napodobněny jako „původní“ fraška vídeňská trochu ještě původnější pařížské.

O tři kroky dále mluví usmívající se stařec k napnutým posluchačům. Zve prý je co přátele své k pitce, aby je naučil, jak pozvané hosti překvapit a poctit mohou.

*) Sous = pět centimů = dva nové.

„Tážete se mne, jak vás všemi slíbenými nápoji poctit mohu, když vidíte v rukou mých jedinou sklenici? Nuže divte se!“ a diváci se diví, jak trochu šťávy naleje a přilíváním čisté vody ve vanilku, anisetu atd. mění. A zase o krok dále sedí muž s celým skladem také u nás známých rour a bambul s barevným líhem, dle nichž se pozná „horkost krve, zdraví a délka života.“ Nemá odbytu a poslouchá zádumčivě, jak nejbližší prodavač hubuje se s malým nějakým klukem, že sobě doma od své matky ani tolik nevyžebral, aby moh' zmrzliny za sous koupit. Kluk by ovšem rád zmrzlinu, rád by třeba i přisadil sobě zde na perník nebo marcipán a držel by jako jiní také takový dlouhý a zploštělý klacek v ruce, na němž jsou numera napsána — což vypadá proto tak klackovitě, aby to nikdo ukrást nemohl. Nebohý hošík může zdarma jen užít zpěvu „historických a jiných“ písní. Právě se zpívá o Pueble: píseň je také za sous i s prosaickým vypravováním a illustrací tak krásnou a všeobecně nerozluštitelnou, že se ke všemu hodí.

Jiné víry lidské se tvoří, kde, jako v zahradě luxembourgské, staří a mladí, vznešení i nízcí hrou v míč se těší, kde jako u Palais de Justice nervy své při procesech napínají, a kde jako u Morguy se vypláčou a vybědují. Morgue je stavení nízké, nevelké, stojící těsně u Sekvany, která jí nejvíce obětí přináší. Kdekoli najde se v Paříži neznámá mrtvola, odveze se do Morguy. Zde se svleče, umyje, je-li třeba, a položí na černé, žlutým plechem pobité lůžko, obličejem ku skleněné stěně, za níž se dívá obecenstvo. K mrtvolám utopenců vede se trubkou voda, řinoucí se po obličeji, aby svěžejší zůstal. Nad tělem visí svlečený šat. Lůžek je as dvanáct, mrtvol viděl jsem nejvýš pět v jeden den. Nejvíce mne dojaly mrtvoly dvě, stařeček a stařenka. Ležely, jako by dřímaly, na tvářích

sídlel skoro úsměv, byly nanejvýš klidny. Chudáci nejspíše že někde usnuli tvrdě jak dělník po těžké a dlouhé práci — sešlostí věkem. — Prostý člověk nepřejde vedlejším mostem, aby se v Morgue nezastavil; je tam vždy tajným strachem hnán, že najde někoho milého. Když se Morgue ve dne někdy zavře, což se stává vždy, kdy se vystavuje mrtvola nová, nahromadí se silný houf před domkem. Spatřil jsem tu jednou ženu a dceru dělníka, který již po několik dní se nebyl domů vrátil. Oči měly v oheň rozplakány, v obličeji hrůzu největšího napnutí; přítomní ustupovali soucitně, obě ženské se prodraly až ke sklu, bleskem přelítl zrak jejich mrtvoly, — opět nic! nová nejistota a štkání, trapnější stav než jistota!

Přejděm jen mostem sv. Michala, pak ulicí v pravo a jsme v novém víru, ale živějším a veselejším, jsme mezi studujícími, kteří z některé medicinské přednášky vycházejí. Pařížský student, pověstný a nezměnný ve svém divokém manželství s grisetkami, ve své liberálnosti rozhodné a v nejtěžších dobách mocně vybuchující, nemá co do zevnějšku pranic nápadného nebo vůbec jen studentského. Universitu odbývá co nejpohodlněji, třeba by nuzně žil; mně připadali všichni starší než u nás. Vyhledáme ho později při jeho zábavách v Closserie des Lilas a jinde k vůli bližší známosti, abychom porozuměli všemu, ba i tomu prapodivnému kontu „Grecqua“ (žida), jaké Murger podává v kypícím svém románu „La vie de Bohéme.“ Grecque mu půjčuje penize, třeba po půl franku, odbírá staré boty, kupuje mu pomádu na vousy, „moravský tabák“, hůlky, zkrátka svlíká ho co nejsvědomitěji do naha.

Nejpestřeji, nejživěji a nejhlučněji víří to ale v Elysejských polích, v zahradě tuillerijské, kolem Tour St.

Jacque, před Conservatoir des arts et metiers, vůbec všude, kde je několik stromů a trochu ostíněného písku. Zde jsou služky a matky s dětmi, které sobě v písku hrají a se válejí, přes provaz přeskakují, přemršťujíce jej přes šíj a pod nohy, v kruhy se sestupují, společnou hru provádějí a — zcela dle not Baedeckerových svoje „Ou est la Marguerite“ zpívají. Kašparských divadel jsou tu pro ně celé řady, taktéž točících se kol s koníky, jeleny a loďkami, ale i elegantní kočárky se živou čtverospřeží kozlů, rohatých i bezrohých srstnatých i polohol'ých, tmavých i světlých.

Kdo ostřeji pozoruje, podiví se, že vidí jen děti v jistém stáři a žádná skoro nemluvňata a dítka do dvou let, žádná také nad sedm. Dítě pařížské nesezná z rodinného života mnoho. Sotva že narozeno, donese se některého dopůldne na mairii okresní, kde již čekají venkovské kojné. Ouřadně děje se zápis a úmluva, pak sebere kojná dítě, a rodiče sobě píšou pro svého polovičního divocha třeba teprvé po třech letech. A když pak vyrazí trochu do výše, chodí hoch zase do pensionatu každodenně před osmou ráno, je v něm učen, stravován, baven, a vrací se teprvé k deváté večer domů, aby ulehl; a dcerka rozpláče se na prsou matčiných, neboť ji odvážejí do kláštera, jenž ji leda jednou za týden na hodinu neb dvě k rodičům pustí, a odkudž vyjde teprvé tenkráte, když se pak as za půl roku již provdat může.

Tím se udrží hezky při cnosti a ví, jak zase svým dětem činiti má. Dítě nemluvně stálo by matku Paříženku příliš mnoho práce, batolící dítě tříleté je ale již příjemnou hračkou, může se pěkným šatem upravit na pravý šperk pro matku a učinit ji interessantnější; starší dítě činí matku zase již méně interessantní. Jaký je rozdíl naproti našim matkám českým! Jak mne dojala mezi

matkami pařížskými mladá jedna matka česká, která právě meškajíc v Paříži kapesní hodinky své, ač jí šly naproti pařížským o hodinu napřed, přece dle těchto neupravila, jen aby věděla každou minutu, co její děti v Praze činí!

Zdrávo se vrátí dítě z venkova, obdrží nejkrásnější šat, nejvhodnější frisuru a tak se stane, že cizinec nevidí v žádném městě tolik krásných dětí jako v Paříži. Později z té krásy trochu vyrostou. Od těch dob, co přišly francouzské gardy až do Moskvy a kozáci až do Paříže, spletly se poněkud typy v tvářích evropských národů, a také na Pařížanu nevidíš zvláště nápadného nějakého rázu. Stejný ráz (tmavá plet, černé oko a černý vlas, silné líční kosti a silná postava) pozoroval jsem jen u mnohých služek. Podoba je tím nápadnější, any nosí jednoduchý kroj stejný, tmavošedivý šat, bílý čepeček, bílou zástěru, vše poklášterní. Tázal jsem se jedné, odkud jest. Nevěděla to dobře, pravila ale, že z jihu.

V celku jsem viděl mnohem více krásných mužů než žen. Pařížanka je obyčejně menší postavy a více příjemna než krásna; elegantní jednoduchou toilettou, vkusně česaným vlasem, barvou a líčidlem, třeba i dovedně na obličeji někde přilípnutým flastříčkem a především neunavnou pohyblivostí a živostí svou dovede ale mnoho. Fotografie Pařížanky je věc mrtvá, protože originál, jakmile má okamžik tiše stát, všechen půvab ztrácí. Vzácnosti u nás, všedností v Paříži jsou knírky u ženských, které sice často nejsou „lehké“, jež ale Pařížanka krásně nosit umí. Heine mohl jen v Paříži napsat svoje: „Oder lasse dich rasieren!“

A kolem všech těch živých vírů pařížských obchází vážně a proplítá se dovedně jako zkušený pilota pařížský policejní strážník. Kdož uvykl na policejního strážníka

zašitého v sukno komisní a ozbrojeného až po nehty, nepozná tamějšího ani. Jako kavalír elegantně oblečen stojí skromně na stanovisku svém, jeho pozornosti neujde ale právě tak nic důležitého, jakož ho nikdy nenapadne, aby se do maličkostí míchal. Střih jeho šatů rakouského ouřadníka; třírohý klobouk, frak a spodky z tmavomodré pěkné látky, po straně kordisko. Jeho zdvořilost a ochota je vzorna, on slouží každému a ovšem co možná nejlíp a když se někdy stane, že ho někdo osloví jazykem cizím, namáhá se, aby dle jednotlivých slov a dle posuňků uhodl, co cizinec se táže. Takto nepotřebuje cizinec míti s policií pranic co dělat, jen když přibudeš, navštíví tě po dvou neb třech dnech ouřadník s knihou, abys v ni vepsal jmeno, stav a „odkud“. V noci chodí dva strážníci spolu a po sto krocích zase dva; na hlavě mají pak lehký kašket, kolem sebe široký černý svrchník s kapucí, ve svrchníku prý revolver.

Činnost zvláště tajné policie pařížské je pověstna, slavna. Jí se podařilo, že je v zlopověstné Sodomě posekvanské bezpečněji pozdě v noci než v nejidyličtějším městečku porýnském. Přece mně ale byla poskytnuta známost s jedním, poněkud ale nedovedným prsťákem. Procházel jsem se právě, čekaje na počátek hry, před divadlem Gymnase-Dramatique, když jsem náhle ucítil v kapse cizí ruku. Sáhnu hbitě po ní, odmrštím ji — a kolem mne se ubírá volným, pohodlným krokem muž oděný v blousu, pod kterouž měl ještě jiný šat černý. Několik kroků ode mne klidně se zastavil a prohlížel si boulevartem se hrnoucí lid. Ten chlap měl olympickou klidnost!

IV.

Půdorys obrázků dalších.

Kdo sobě obejde boulevarty a pamatuje, kam Sekvana teče, nezbloudí po Paříži za tři dny; kdo ji studuje podlé plánu, bloudí ještě obyčejně po čtrnácti. V starších a chudších některých částech je ovšem pravý labyrint; učoudlé, černé uličky křižují se a přebíhají sem a tam, vysokými domy prosvitá sotva ouzký pruh modravý: ale i v nepravidelnost tu přivedena jest pravidelnost, a poznáš podlé číslování, jde-li ulice se Sekvanou rovnoběžně nebo vede-li k ní, vzdaluješ-li nebo přibližuješ-li se řece. V ulicích těch najde se ještě mnoho, co připomíná starou Paříž; těžší vzduch, konservativnější špína, i ty krysy pařížské, které vybíhajíce z kloak, žravostí, velkostí i nebezpečností svou mimo vědomí své tak pověstnými se staly. Viděl jsem jich v noci pravá stáda, snad že byla pod zemí na ně právě honba. Myší kůže jsou předmětem průmyslu, i živé krysy musí pomáhat k výdělkům. Poblíž hrobky Napoleonovy mívá své stanoviště starý muž, který bílých, strakatých, hnědých a šedých myší má na třicet. Jsou ochočeny a lezou mu po holi, po hlavě, do plechové skříňky: on je komanduje, myši ale dělají, co se právě jim zlíbí, a obecenstvo se směje a dává po sous.

Kdo jde pěšky od Gobelinů (dle vynikajících vzorů výtečně tkaných kobercových obrazů) k Pantheonu, projde nejchudší část města. Dláždění je tu jen, aby co nejcitlivěji překáželo, špína v permanenci, chudoba ve všech krámech a na všech tvářích. Je tu jakoby Ghetto pro lid zcela sešlý, v krámech ani nitky ani plíšku nového, samý hadr, rez a vetchost. Kupci mají zároveň vedle kolonialního všechno zboží hokynářské, pod homolemi

cukru, mezi otýpkami krátké a bambulovité mrkve stojícími, skáčou za sklem živí králíci, oblíbená to strava chudého Pařížana (králíci honí se ve vůkolí ochočenými kunami). Traiterie jsou co nejchudší a špinavé; zde možno za několik centimů obědvat a třeba se také rozstonat. Více malých podniků poji se zde v jedno; švec přištipkář prodává cibuli a upravuje na primitivní pánvi několik kusů hověziny v něco, co nazývá pak pyšným jmenem „rostbif“. Bůh ví, kam se všechna ta chudoba přestěhuje, až lakování a firnisování dotkne se i těchto části města! Či se snad dokáže zázrak, že nebude pak v Paříži vůbec žádné chudoby více?

Převlékání se Paříže v nový šat děje se s úžasnou rychlostí a nesmírným nákladem; miliony, které to již stálo a stojí, překvapují právě tak, jakož zůstává hádankou, odkud všechny ty peníze plynou. Hlavně staví obec sama a odprodává pak domy. Dříve stavěla také nějaká společnost soukromá, poněvadž však prý se ukázalo, že základové jejího jmění byli spíše mělcí než se očekávalo, zmizela i ona. Vše se staví z kamene a železa a vzdor své lehkosti mají budovy nové přece pevnost pro věky. Deset ulic lehne rumem, a na spustošené prostoře povstanou dvě neb tři třídy široké, třeba i kus boulevartův.

Slovo boulevart*) zná každý, kdo noviny čítá a trochu pilněji sobě Francouzska všímá. Boulevarty povstaly za Ludvíka XIV., jenž dal valy kolem Paříže strhnouti a příkopy vyplniti. Nyní jsou sice již také boulevarty jižní a uvnitř Paříže, hlavními ale zůstávají předce boulevarty severní (boulevart de la Madeleine, des Capucines, des Italiens, Montmartre, atd.), tvořící třídu přes hodinu dlouhou. Jsou co do všeobecného rázu všechny stejny,

*) = Zelené valy.

široky asi jako pražské Příkopy se značně širším chodníkem. Cesta pro vozy není dlážděna, má jen půdu pěchovanou, vynález pana Mac-Adama, jejž sobě přisvojil Napoleon co nesmírně praktický prostředek — proti barikádám. Vozová cesta je vroubena stromy, jichž mnoho pochází záhubným plynem tisícerých svítilen a také asfaltovou pokrývkou chodníků. Přesazují se již hezky vyrostlé, chrání se do pola holemi a na půdě železnou mříží, a dost často pomáhaly barikádám k rychlejšímu vzrůstu. Skoro každých čtyřicet kroků stojí mezi stromy vysoká, štíhlá a kulatá budka s báňovitou střechou, polepená oznámeními od hora dolů. Z dálky vypadají budky ty jako řada kapliček. Ty, které jsou menší a určeny pro prodavače novin, bývají v noci uvnitř osvětleny k vůli oznámením transparentním. Jiné, nazvané „vespasiennes“, slouží témuž účeli, kteremu v Praze ony žluté budky, jež obdržely nepřeložitelné jméno „anstandsbuden“. Poslednější jsou stále se řinoucí čistou vodou promývány a mimo to ještě chlorikovým vápnem čistěny.

Boulevarty obdržují rozdílný ráz více neb méně elegantními krámy a kavárnami, hlavně ale obecenstvem před kavárnami těmi sedícím. Již v únoru nevydrží to Pařížan uvnitř kavárny. Stolky a židle vynesou se mu v řadu před dvéře a pod plátěné přístřeší, a tu pije každého večera pivo ze Strasburku nebo černou kávu s koňakem. Proudy lidstva jsou mu výdatnou zábavou. Kavární život trvá na boulevartech dlouho ještě po zavření divadel, změniv dříve obecenstvo sve přibylými loretkami a jich nápadníky. Loretka vydrží před kavárnou ovšem i bez nápadníka. Nejnárodnějším pruhem je boulevart du Temple, nejelegantnějším boulevart des Italiens.

Čistění ulic vykonává se obyčejně Elsasany, kteří se zde vůbec k nejsprostším pracím pronajímají — právě

tak jako nebozí naši krajané z jižních Čech ve Vídni. Obrovské vodovody nadlehčují jim velmi práci, voda žene se žlaby po obou stranách třídy a odvádí všechen neřád; do dlouhých gutaperchových rour, jejichž články na kolečkách spočívají, žene se voda ale takovou silou, že se pruh vodní až na šest sáhů nese. Dělník vládne rourou volně, stále zmokřuje makadamisovanou cestu a sráží všechen prach, což je zvláště na procházkách jako v Bois de Boulogne nebo v Elysejských polích příjemno. Stříkáním se ale ovšem stává, že je v Paříži vlastně stále blátivo.

Osvětlení ulic děje se výdatně plynem. Elektrickým světlem dějou se na Arc de triomfe zkoušky časté, stále se ho ale užívá jen na Palais Royal, když jest princ Napoleon v Paříži. Je velmi jasné, očím by bylo však zajisté škodlivé.

A v názvech ulic konečně jsou Francouzové rovněž praktičtí i pamětliví slávy své. Čteš tu Rue Montesquieu, Voltaire, Solferino, Rivoli atd. Rue Mirès jmenuje se již jinak. Pařížané mají nyní purkmistra Hausmanna, jehož odstoupení by právě tak litovali jako my kdys odstoupení pana Waňky. Na vyšší nařízení má se nový jeden boulevart nazývat Hausmann. Nevím, na jak dlouho!

V.

Jak oznamují a jak prodávají obchodníci pařížští.

Kdyby nebylo kupující obecenstvo chráněno lidumilnými zákony, vlastní opatrností a někdy vlastním nedostatkem peněz, musilo by za krátko vyhynout jako zvěř v jižní Francii, kde není skorem ani ptáčka — neboť honba po obecenstvu kupujícím je strašna. Vezmi noviny

do ruky a čteš jen inserát, jdi na procházku a nastrkají ti plno oznámení do rukou, pozdvihni oči a uzříš illustrované ohlášení — kdybys měl dvacet smyslů, na všechny se stane atentat, u každého nasadí pumpu, aby z tebe vytáhli frank třeba poslední.

Zde je vysoký dům. Nad poschodím posledním je namalován obrovský roh žírnosti, nebo vlastně obrovská bota, stočená jako roh žirnosti, a z boty té sypou se kolem oken a z poschodí do poschodí sta vždy menších bot, botek střevíců a pantoflů, až konečně v přízemí nabývají velikosti či maličkosti „přirozené“. Takž oznamuje se mistr švec. A mistr krejčí najal celou obnaženou zeď vedlé jednoho zbořeniště, užil také centového štětce malířova a zavěsil u štítu černý límec na sáh velký, od něhož ve volných řízách až po první poschodí celý kabát splývá. Kabát ten se nazývá, jak dole podepsáno, „Solferino a jedno Solferino stojí 29 franků. Onen dům zase je rozdlabán v samé kapličky a v každé kapličce stojí velká červenavá figura z pálené hlíny, svatý i nesvatý a civilní svorně vedlé sebe. Na samé střeše oznamuje mezi komíny ještě celé nebeské skupení, že je v domě sklad figur pro pobožné i nepobožné, pro venkovské kostelíky i pařížský Jardin Mabille.

Skulptura, malířství, mechanika se spojují v jedno, aby pomáhaly lákat. Na boulevart de Sebastopol je velký sklad rozličných mastí na kuří oka, a za sklem krámu je malé skupení automatní, naznačující divotvorné účinky. Na stoličce sedí kuřooká pacientka, elegantní dáma, majíci již punčochu svlečenu. Před ní je na koleno ponížen muž v slušném fraku, držící v ruce dřívko s mastí. Mužík kývne tázavě k dámě a dáma blahosklonně kývne na svolenou, že smí její nohu pozdvihnouti na stoličku. Dřívko s mastí přiblíží se noze a dotkne se jí. Mužík

táže se opět posuňkem a dáma vyjadřuje kýváním nejvyšší svou spokojenost. Jiná mechanická hračka je v rámci na jednom domě rue de Rivoli, v němž bydlí „dentiste," zubní lékař. Je tu vedlé celých řad falešných zubů ženská jedna tvář s pootevřenými ústy. Svrchní čelist má zcela pokažené, zde onde již prolámané zuby, několik jich také schází a tvář takto pěkná trpí tím velmi. Náhle se čelist ta zdvihne, zmizí a na místo pokažených vstoupí řada zubů běloskvoucích; celá tvář změní svůj výraz a stává se příjemnou, jasnou. Týž dentiste vytiskl na lístek krátké pojednání s obrazem staré dámy s tvářemi vpadlými; když se ale papír přehne do polovice obličeje, jsou tu tváře zase plné, obličej zcela omládl. S obrazy těmi stojí před domem člověk zvláště placený. Zrak jeho proniká obecenstvo, skoumá ženské tváře. V tom sebou trhne, zahlídl oběť. Vedlé as desítileté zdravé své dcerušky kráčí mladá ještě matka; tváře její jsou poněkud splaskléí, — snad by mohla několik falešných zubů potřebovat! S dvornou poklonou a sladkým úsměvem přiskočí človíček náš. „Krásná to slečinka, opravdu, madame, velmi krásná. Škoda by bylo o tu krásu, kdyby nějaká nehoda — zde mám adresu slavného dentisty N., prosím — pro možnou příhodu!" A již jim zastrčil obraz s pojednáním a dvorně se zase poroučí.

Těch chlapů, kteří rozdávají kolemjdoucím tištěná oznámení, je všude dost. V Elysejských polích zastávají službu tu klučíci, jezdící velmi hbitě na malých koních. Prohánějí a proplítají se mezi kočáry a házejí oznámení svá do vnitř. Když ohlašují představení v hyppodromu, jsou oblečeni co postilioni a mají na prsou i na zádech tabulku s nadpisem „Hyppodrom". Nejvíce se mně líbil jistý rozdavač as čtyřicitiletý, stojící pravidelně u Pont St. Michel. Byl oblečen s onou ošumělou elegancí, která

se již ani za ošumělost svou nestydí, odřen a vykartáčován, s dobrými spodky, hanebným ale kabátem a ještě hanebnějším cilindrem — rozdával ohebně a hbitě pozvání do velkého šatního skladu, v němž jen černých kabátů byly dva tisíce, pantalonů 1500 a tolik též vest.

Veleskromný byl krejčí, který na druhé straně svého rozdávaného ohlášení opěvati dal firmu svou „au bon diable.“ Básníkem byl pan David Dubois a za motto obral sobě Rabelaisovo: „Fais ce que vouldras“ (dělej co chceš); kdyby pak sobě někdo chtěl zazpívati tu oslavu „dobrého ďábla“, bylo hned přidáno, že může zpívati dle arie: „T'en souviens-tu“ (pamatuješ se?), a konec každého refrainu zněl také: „Dis, mon ami, dismoi, t'en souviens-tu?“ Musa páně Duboisova prý dlouho odpočívala (tak začíná zpěv), až zase konečně zatloukli na srdce jeho „ďábel“ a jeho dobrodiní. Posledněj ších vypočítává ďábel velmi mnoho, a pan Dubois sobě je všechny pamatoval; s nadšením ještě naslouchal ozvěně slov ďáblových, když již „ve vzduchu rozplývala jako dech, jako lehýnký vánek,“ a pak to všechno pěkně napsal pan Dubois a podepsal datum 1. ledna 1863.

Na velká oznámení nárožní nevydá se poměrně tolik peněz, tím více na noční oznámení transparentní. Větší plakáty přilepí se leda na krámy samy, nejhlavnějším lákadlem zůstává ale úprava a osvětlení krámů, pro cizince ovšem také časté „english spoken“, „se habla espaňol“, „man spricht deutsch“. atd. Také firmy jejich jsou jako „u dějepisu francouzského“ lákavy a jako „u ráje dětí“ (obchod hračkářský) trefny.

Nejlepší odporučení jsou mimo krám nebo závod ovšem věci z krámu s firmou shotovitelovou všude vystavené. Pařížan zná důležitost toho, když je obchodník všude a často jmenován, a daruje také mnohé na veřejné

místnosti, co se z jeho výrobků hodí. V Jardin d'acclimatation na př. jsou skoro všechna sedadla a křesla, barevné koule skleněné a jiné okrasy, ano i prostranné a krásně zařízené altány darovány.

Při množství konkurentů potřebí ovšem někdy zvlášt ních prostředků a lákadel. I nejprostší a nejchudší řemeslník je v tom vynalezavý. Viděl jsem po ulicích putujícího sklenáře, jenž se ohlašoval dosti původně. Byl totiž rozřezal diamantem celou láhev na uzounký, spirálně se vinoucí pruh a nosil sáhodlouhý ten produkt „prázdné chvíle“ na holi. Jistý kloboučník vynalezl „klobouk s galvanickým proudem proti rozličným neduhům“ a prodával cizincům krásné cilindry až za 150 franků. Nejchytřeji pomohl sobě čalouník, začátečník to v obchodu s hotovým nářadím. Jmeno Garibaldiho stálo právě v zenithu své slávy, když čalouník v drahé jedné pasáži krám otevřel. Tu přinesou veškeré časopisy dobře zaplacenou zprávu, že čalouník p. X. věnoval raněnému Garibaldimu krásné, velevkusné a přepohodlné křeslo. Pan X. prý laskavě vystavěl křeslo to v krámě svém (udána úplná adresa) a každému bude prý zajisté milo, podívati se na dar, jenž se stane historickým. Křeslo bylo několik měsíců vystaveno a pan X. je teď boháč.

*

Celá parterní Paříž je krám a často rozvlní se obchod až po střechu nejvyšších domů. Jen pyšný Faubourg St. Germain odmítá pestrý ten lesk, neboť aristokracie peněžní vyrostla již z krámů a aristokracie rodu sníží se k nim leda ve vyhnanství. Ostatní Paříž ale propůjčuje se ráda, vybírá miliony a miliony nájemného a miliony ty vzrostou v miliardy naproti kupujícím.

Od nejchudšího hadrářského krámku v rue Mouffetard projdeš až k zlatnickým krámům v loubí Palais-Royal všechny druhy, nemožno jich ani vypsat. Děli se o zboží do podrobna a spojují zase nejrozmanitější v jedno. A každý láká svým zvláštním, co možná nejzvláštnějším způsobem. Cukrář uspořádal za sklem výstavu vkusných hraček z čokolády, druhý sbírku poštovních známek co obálek na cukrovinkách, třetí postavil tam dosti vysokou sochu Napoleona I. s prasladkým obličejem a s kloboukem z čokolády Hotovitel umělých květin má sbírku svatebních věnců, druhý celou besídku zahradní; zlatník výstavu dámských hodinek pokrytých brillanty a opály, druhý výstavu nejbohatších evropských řádů, vyvedených ve všech velikostech. Největší náklad krámský vede se v rue de Rivoli, na západních boulevartech, v Palais Royal atd.

Palais Royal, stojící v středu Paříže, je pravé město nádherných krámů, jmenují je také „la Capitale de Paris“ (hlavní město Paříže). Je pestré v lesku svém jako je historie jeho pestrá, nájemníky své střídá často jako střídalo jméno své. Kardinalem Richelieu založeno nazývalo se s počátku Palais Cardinal, za Anny Rakouské pak Palais Royal, za Filipa Egalité Palais Egalité, pak Palais National, až Napoleon III. zase dávné jméno Palais Royal vrátil. R. 1793 statý Filip Egalité potřeboval mnoho peněz, dal tu kolem zahrady vystavěti budovy a pronajal je obchodníkům a kavárnám. V posledněji uhostily se brzy počátky velké revoluce. Zde svolal ohnivý republikán Camille Desmoulins 12. července 1789 lid ku zbrani a vzal s ním po dvou dnech Bastillu, zde pronesl před červencovou revolucí Salvandy historický svůj vtip: „Nous dansons sur un volcan“ (tančíme na sopce), zde hospodařil lid v královských síních opět v únoru r. 1848 tak.

že o dvě leta později se tu 5000 centů skleněných a jiných střepů dražbou prodalo. V jedné části bydlí nyní princ Napoleon a dává hostiny hlavám tajné i zřejmé revoluce evropské, v ostatních částech vybírá se nesmírné nájemné, největší z krámů galerie d'Orléans. Jak již praveno, jsou tu nejvíce krámy zlatnické, a ty rovnají se vyloženým svým zbožím zcela louverské sbírce výtečných starších prací v zlatě a drahokamech.

Ještě větší náklad vede se ale na boulevart des Italiens, i průjezdů domovních je užito k elegantním výstavám. Rozsáhlé jako galerie v Palais Royal jsou blýsknavé, zářící a bohaté ty chodby četných „pasáží", průchodů to z ulice do ulice, krytých sklem a poskytujících nejpříjemnější procházku za dešťů až příliš častých. Menší obchodníci spojují se k výstavám ve velkých „bazarech", v nichž při zemi a v prvním patře je na sta krámků. Spojující schody, sloupy, atd. jsou jim společným nádherným rámcem, takto ale snaží se ovšem i zde vzbuzovat pozornost zvláštní, a k toiletním hříčkám, čínskou malbu, vějíře, nádobí atd. napodobňujícím postaví obchodník skutečného mladého Číňana, na němž můžeš studovat mongolské chytré oči, hloupý cop, i jak se opium z malinkých, ale dlouhých dýmek kouří. Avšak ani v bazaru, ani v pasáži boulevartní, ani v galeriích royalních nemůže se kupující spolehnout na pevné ceny a smlouvá co jen může. Který obchodník předce určité ceny má, připevní cedulky s udáním na každou maličkost, strčí je i do škatulky sirek po jednom sous, aby prodavači jeho nemohli nikoho ošidit.

Pravý život nastává mnohým obchodům teprvé s večera, když soumrak se rozkládá a jednotlivé části Paříže náhle jako plamenné moře zahoří. Obec dává tisíce plamenů, soukromníci statisíce — cizinci připadá Paříž jako

v slavnostním osvětlení. Před krámy jsou v úhlu zavěšeny celé řady svítilen, ostíněných dobrými zrcadly, srážejícími zdvojnásobněné světlo dovnitř výkladních skříní. Rovněž četně plápolají světla uvnitř krámů, jež obdržují dovedně upravenými zrcadly na stěnách, na stropech a v úhlech mezi zdí a stropem znamenitou perspektivu do výše a do dálky. Malý přízemní krám s vedlejším pokojíkem, do něhož z ulice viděti možno, vypadá jako dlouhá bohatá galerie, která se hned v první síni odvětvuje do poschodí hořejších. A kde je obchod skutečně větší, třeba celý dům potřebující, tu vypadá dům jako plamenný sloup, jako u nás jednou za deset let jednotlivý některý balkon nebo slavnostní obelisk při illuminaci. Plynové plamínky třesou se a ubíhají před větrem, jenž je buď zhasíná buď rozžehá a brzy vidíš plamenná slova, brzy jen neurčitě se vinoucí a žhoucí figury. Dům vybíhá ve výšku, tvořící ku všem poschodím arkýře, a arkýře ty mají okna z rozmanitě barveného skla a točí se stále a vážně, abys mohl z jednotlivých písmen na tabulích sesbabikovat i vysoko nad střechou, že je tu „šatní sklad".

O půlnoci slepnou znenáhla krámy a v chodbách Palais Royalu, po celou noc obecenstvu otevřených, mžourají již jen plameny oficielní. Otevřeny zůstávají jen ještě krámy tabáčnické, v nichž lze dostat cigara čím dražší tím horší, v nichž ale může každý kolemjdoucí cigaro své zapálit, a pak krámy, kde se prodává za „pudlem" stříbrným plechem pokrytým pověstný „un chinois" těm, kteří sobě „žaludek spravit" chtějí. Je to v sladké kořalce nakládané ovoce, obyčejně mladé, teprvé jak ořech velké pomoranče. Nejnavštěvovanější je krám všem studentům známé „mère (matka) Moreaux", již ovšem spíše navštěvují k vůli několika hezkým prodavačkám než ze synovské povinnosti.

S kavárnami se znenáhla pak zavírají i krámy ty poslední a oficielní plameny ustupují jeden po druhém bližícímu se dennímu světlu. Před prvním rozbřeskem, ano již od půlnoci, nastal však již nový a čilý život na trzích. Na vozech s potravním nákladem houpají se svítilny a rozmanitá světla blíží se trhům se všech stran. Pověstné les dames des Halles, jejichž předkyně se ukrutnostmi v revoluci, versaillskou výpravou a co nepříjemná garda nešťastné Marie Antoinetty v desky historie francouzské vryly, jdou za pramírumilovným cílem svým, opatřit totiž Paříži snídani a oběd

O prodavače je výdatně postaráno, aby netrpěli nepříznivým počasím. V každé čtvrti jsou kryté trhy masné, rybí i smíšené hokynářské. Největší a nejzajímavější jsou nové „Halles Centrales“ u kostela St. Eustache, osm to obrovských pavillonů, výtečně dlážděných, vodou a dobrou ventilaci opatřených, majících rozsáhlé sklepy, a všude čistotu nadobyčejnou. Podzemní železnice zřizuje se sem pro dovoz.

Největší trh je ovšem trh vinní poblíž Jardin des plantes, vlastně velký to čtverec země s malými budkami, písárnami obchodníků. Pod zemí ale je na 500.000 sudů místa a víno zůstává tu bez cla až do prodeje. Nedaleko odtud je trh na koně, u kterého se na malém návrší sila koní zkouší, a na němž je v neděli vždy o polednách také trh na psy. Nejlepší místa obraly sobě trhy na květiny, mají vždy nějakou romantickou stafáži, n. př. Madeleinu, place St. Sulpice, atd. Tyto trhy jsou dějištěm sterých novel francouzských, a květinářka kytku svou pečlivě v bílý papír zavinující je již zvěčněna Paul de Kockem.

*

„Habent sua fata autores!“ — jedni bydlejí ve vlastním paláci a druzí v nezaplacené komůrce, jeden se vrací k ránu od slavných hodů a druhého sundá co mrtvolu za ranního svitu policejní strážník s plynového kandelabru, na nějž byl nebohého hlad vyhnal. Jeden zůstává nepoznán a nevyšine se nad bídný chléb journalistického donášeče, jiný zase je hledán, obdržuje nesmírné honoráry, jeho spisy vyjdou v dvacíti vydáních, on probije svoje jmění několikkrát a několikkrát zase velkého jmění nabude, on vypisuje národní půjčku pro sebe, aby mohl mít třicet honicích psů, a se smělým čelem oznámí, že kdokoliv mu padesát franků dá, s ním čtvrt hodiny baviti se může. Pan Lamartine měl celou kancelář zřízenu, když půjčku vypisoval.

A „habent sua fata libelli!“ — jedna kniha rozletí se hned po celém světě, druhá zpráchniví v krámě nakladatelově. Knihkupectví pařížské je zcela zvláštní a není li spis skutečně lákavý nebo reklamami odporučený, důmyslně sřízeným obchodem zajisté se nerozšíří. Takové kněhkupecké vzájemnosti a centralisace, jaká je v Německu a jakou i u nás máme, není v Paříži; nakladatel dává nakladateli jen za hotové, knihkupec nemá tedy (alespoň nikdy mnoho) spisů vyšlých nákladem cizím. Neznáš-li nakladatele, nedopídíš se spisu poněkud méně známého, leda náhodou.

Nesmírnému počtu prodaných exemplářů kněh francouzských, nekonečné řadě vydání často se obdivujem — francouzské knize je ovšem celý svět trhem. Musí to být již zcela slabý, praničím nevynikající spis, nedožije-li se alespoň trojího vydání. První bývá nejdražší, pak vždy lacinější, a kniha v prvním vydání tři franky stojící stojí v třetím již jen frank. K ouhlednosti tisku, k pěknému papíru hledí se vždy.

Jakož se obyčejně obmezuje pařížský kněhkupec na knihy vydané nákladem vlastním, obmezuje se i co do obsahu jich. Jeden vydává a prodává pouze knihy medicinské, druhý právnické, třetí modlitební atd. Nejsmíšenější obchody mají ti, kteří nenajímajíce krámů v domech, jen v podloubí neb na jiném krytém místě své dlouhé stoly rozestavují. Někteří z nich obmezují se ještě na knihy nové a najdeš u nich skutečně vše pověstnější, jiní stávají se znenáhla již kněhkupeckými vetešníky. U „kněhkupců" na nábřežích sekvanských, kteří špinavé své zboží ve špinavých bedničkách na zděné zábradlí staví, má vetešnictvi ovšem již rozhodně vrch. V bednách těch nalezneš nejkrásnější nepořádek, v každé je zastoupeno alespoň deset živých i mrtvých jazyků. Voltair leží klidně vedle klikatou čínštinou vytištěné modlitbičky misionářské, anglická biblí vedle francouzské kuchařské knihy, historie francouzská vedle rozmluvního návodu k němčině. Mnohý z vetešníků nemá ale ještě ani na této pestrosti dost a vyloží vedle kněh také skříně s penízy všech národů; má zde tolarovitou měď ruskou i děravé penízy čínské i bronzové římské. Měď leží jako oblázky na hromadě a nestřežena, stříbro a jeden neb dva zlaťáky jsou pod sklem. Obchod kněhkupecký jde však v Paříži ještě pod ponábřežní vetešnictví. „Za deset sous celou knihovnu!" volá prodavač u mostu a podává čtyry nebo pět kněh, — více jich vůbec nemá. Již zase bohatší jest prodavač prostonárodních kalendářů a spisů pro děti; jeho zboží, jež rozloží prostě na zem, stojí předce as za dvacet franků. Jarmareční písně, v opak k vetešníkům zabluzující filosofie a jazykovědy, povznesly se místy až na samostatné krámky.

Obdivujem se také velkým číslicím abonentů, jaké vykazuje statistika pařížského časopisectva. Nemenší jest

ale u leckterého časopisu zajisté počet jednotlivě prodaných čísel. V boulevartních četných budkách, na krámcích improvisovaných a pod loubími prodávají se a kupují časopisy skoro všechny, politické i zábavné a illustrované. Kdo chce pohodlně a klidně časopisy přečísti, vejde do některé z veřejných čítáren, „cabinets de lecture“. Je jich více rozmanitých, od Angličany navštěvovaného a drahého „Galignani's Reading-Rooms“ v rue de Rivoli až do podloubí kolem divadla Odéonu, kde se čtenář usadí na ulici a sedě na židli za sous as desatero časopisů čísti a rachotícími omnibusy se postříkat nechati může. Na boulevart Montmartre je čítárna, kam ještě před letošní revolucí*) síla Poláků chodila. Sotva že jsem byl do čítárny té vešel a polské časopisy do ruky vzal, přiblížila se již přívětivá a usmívající se stařenka, šedivý „genius loci“, a snášela nejnovější čísla „Času“ a „Kolokolu“, pak vyndala ze skříně ruské illustrované a předložila je poukazujíc k obrazu, líčícímu srážku povstalců s vojskem. S čítárnami jsou spojeny knihovny dobře vybrané a hojně používané. Ve veřejných některých čítárnách psány jsou již články, které nabyly evropské důležitosti. Emigrace všech národů užívá jich co kanceláře své.

V Neapoli sedí veřejní písaři pod širým nebem, v Paříži mají tři neb čtyři alespoň dřevěné budky, ovšem jen sbité z několika nenatřených prken. Budky nazývají se „Kabinet literární“ nebo „veřejná redakce“. Také v nich možno vše dle pohodlí napsat ale i napsat dáti. Pan majitel a „veřejný redaktor“ uvádí na tabulce venku zavěšené, že ti napíše vše, „co je právního, veřejného i soukromého, příležitostné básně i hrobní nápisy, inserty i delší články časopisní, ano i tvoje „memoiry“.

*) 1863.

VI.

Povozy.

„Vaše nejširší třídy jsou nyní již velmi ouzké,“ pravil kdosi k prefektovi okresu sekvanského. Odpověď zněla: „Zdají se býti ouzkými, protože je zužují soukromé vozy, které zůstávají stát před každým krámem a domem.“ Je tomu skutečně tak, a pravili Angličan pyšně, že je Temže nejužívanější řeka celého světa, praví zase Francouz totéž o svých ulicích a třídách pařížských. Množství pařížských vozů je nejnápadnější v Polích elysejských, kde odpůldne před obědem projíždějí se šesti hustými řadami. Země se jimi otřásá a kdož usedne pokraj cesty, je jako na lehkých vlnách.

V Paříži rozumějí ceně času, kdokoli má jisté obecenstvo své, má také vlastní vůz svůj, lékař i advokát, krejčí i vlásenkář, léčitel psů i zapuzovatel kuřích ok. Ovšem že jsou tyto „voitures bourgeoises“ prarozmanity co do formy své a někdy dosti vzdáleny oné elegance, kterou napodobují u nás lidé, již mají penězi koupenou zábavu, že mohou pěšáky postříkat blátem svých kol. Nejelegantnější jsou lehké vozíky dvoukolé, zvláště ty, které slouží krásným loretkám, ulovivším některého bohatce za galána. Vozů soukromých počítá se přes pět tisíc, možno ovšem, že je jich značně víc; dvoukolových je z toho ku dvěma tisícům.

Nepravým studem o dvou kolech, vozovou perifrasí nejpařížštějšího pořekadla „poudre aux yeux“ jsou skorem rovněž četné „voitures de remise“. Jsou to drožky, které pomáhají všem, již se stydí, že nemají vlastního vozu; čísélka na nich jsou pramalá a často velmi vtipně upravena na místech, kde je jen pátravé oko zákona nalezne. Nesmějí stát na veřejných místech a jen některé se osmě-

lují potulovat se pomalu ulicemi, zastavujíce na okamžik, když host vlézá. Takto mají stanoviska svá jen v průjezdech, vedlé nichž tabulka s nápisem: „zde se pronajímají vozy“. Jsou na mnoze majetkem společnosti Compagnie impériale, většinou ale pronajimatelů jednotlivých.

„Voitures de place“ a v neděli vypomáhající „voitures jocko“ jsou již povozy rozhodně veřejné, naše drožka a náš fiakr. Čísla svá staví na odiv a již zdaleka oznamují se blysknavým, z kůže shotoveným cilindrem na hlavě uniformovaného kočího. Na večer pak mají barevné svítilny, k vůli navštěvovatelům divadel svítilny v barvách rozličných, modré, žluté, červené, zelené. Žlutá zář na př. oznamuje směr Poissonnière-Montmartre. Je jich taktéž více tisíc, a Pařížanu způsobuje to zvláštní hříčku, dáváli pozor, kdy a jak často spatří číslo 1. Ve velké Paříži je to skutečně velká náhoda, drožky mají sice určité stanovisko své, někdy ale po celý den ani o ně nezavadí. „Osmnáct hodin běží můj kůň již dnes,“ pravil mně v noci drožkář, a nebohé zvíře jeho klopýtalo a klopýtalo, musilo ale přece klusem, neboť klus je policejně přikázán a musí se jím jeti, nežádáli najímatel výslovně jinak.

Pařížan nevěří jeden druhému a drožkář nečiní výminky. Událi se mu jízda k některé zahradě nebo na jiná místa s dvěma východy, žádá plat napřed, do divadla, bálů, koncertů atd. rovněž, již z ohledu na to, aby u vchodu dlouho postáti nemusil. Za to je zase najímatel rovněž pojištěn proti přílišné škodě. Než vstoupí do vozu, obdrží od vozky tištěnou cedulku, na níž stojí číslo vozu a adresa držitelova, — pod tím „Conservez ce Numéro en cas de reclamation“, napomenutí, aby zachoval lístek k vůli možným reklamacím. Na cedulce

jsou všechny ceny do podrobna udány, od šesti hodin s rána až do půl jedné v noci a až zase do rána, na hodinu i podlé cesty, v Paříži i mimo Paříž a když použije vozu nazpět do Paříže čili nic. Vzdor cedulce však i vzdor určitému zpropitnému (10—15 centimů) dovede drožkář cizince přece ošálit delší jízdou. Byl jsem udal po svém příjezdu drožkáři u štraspurkského nádraží, že chci do rue de l'Ouest; vezl mne nekonečně dlouho, několikkráte četl jsem mezi tím na rozích již ulici tu a zase zajeli jsme jinam.

Jsou ovšem pod přísným dozorstvím a u stanovisk jejich stojí budky úřadní, v nichž možno stížnosti své udat. Na budkách těch bývá udáno, kteří kočové vyznamenali se poctivostí. Za posledního kvartálu odevzdali 213.000 franků, jež ztraceny jsou ve vozech jejich; při ohlášení tom bylo udáno, který kočí obdržel odměnu a jakou. Ještě přísnější dozorství střídili sobě ale sami držitelé vozů. Na místech, kde se vozy nejvíce scházejí a cesty křižují, stojí úřadníci držitelů a zapisují čísla všech vozů kolem jedoucích, a na místech, kam cizinci obyčejně jezdí, stojí zase jiní, kteří čísla najatá přivolávají. Ani drožkář, ani konduktor omnibusní není jist, nevezeli úřadníka nebo člena povozní společnosti, a když za počínajícího deště pomalu plášť obléká a k tomu ještě deštník roztahuje, neví, zdaž host uvnitř vozu nepočítá sekundy, které tím tráví.

Množství vozů spůsobuje v Paříži mnohé neštěstí, i nesmí se tedy každý vzít za kočího, kdož dříve nebyl jistou dobu učedníkem. Často se vidí na kozlíku vedle kočího mladík, který má kolem ruky pásku s plechem a na něm nápis „apprenti-cocher“ (učedník-kočí). Hlavně se hledí k tomu, aby kočí nebyl opilcem, — střízlivých ale není věru mnoho.

Pařížský drožkář je k cizinci velmi úslužný a vysvětluje rád, dříve musíš ale sám zvědavost jeho ukojit. Mimo Paříž mizí výhody, a ve vzdálenějším již Fontainebleau stalo se nám, že draze zaplacený kočí, když obdržel po dvouhodinné jízdě celý frank zpropitného, za námi hrubě zvolal: „Vás sobě budu pamatovat, za takové cizince bych se poděkoval!“

Omnibusy projíždějí Paříž v 31 linii, jež jsou naznačeny písmenami abecedy a zase spojením A až A G. Na vozích jsou písmeny ty napsány na svítilnách, stěnách i na úzkém prkénku nad nimi. Taktéž je na všech vozech napsán výjezd, cíl i všechna hlavní místa, na kterých se vůz zastaví; směr jest mimo to naznačen i nátěrem vozů (žlutých, tmavohnědých a zelených) i barvou svítilen (červenou a černou u spojení s bílou, zelenou a modrou). Vzdor tomu všemu nevyzná se cizinec přece tak brzy, ani pomocí rozličných „itinéraire des omnibus“, „clef des omnibus“, atd., a nejlíp je vždy, zeptáli se konduktora.

Kdo je v Paříži již známější, užívá omnibusů, jediné společnosti náležejících a od osmé hodiny ranní až do půlnoci jezdících, s velkým prospěchem. Každých deset minut dotkne se alespoň jeden omnibus místa, na němž čekáš znaje linii omnibusní, a není-li vytažena tabulka, večer osvícená, s nadpisem „complet,“ objedeš za šest sous celou Paříž, a také pouze za tři, vylezešli raději na střechu vozu, na velepříjemný „impériale.“ Za šest sous (uvnitř i na impérialu) můžeš spojit i dvě linie různé dohromady, dle potřeby. Spojování takové nazývá se „correspondance“. Konduktor dá cedulku s číslem („cachet“), s kterou se vejde na místě rozhranním do některého z „bureaux des omnibus“, v němž se obdrží číslo na jízdu další. Kdož vůbec čeká na omnibus, zaplatí vždy raději napřed v takové kanceláři, máť pak

místo pojištěno. Nejživější sběh omnibusů je vždy u Palais Royal.

Impériały, nástřešní místa, jichž slézáním se přihodila již mnohá neštěstí, jsou také upraveny na střechách vagonů železničních, avšak jen pro menší vzdálenosti od Paříže. Ceny jsou nahoře tytéž jako uvnitř, obyčejně jede jen první a druhá třída; ani první nevyniká ale zvláštní elegancí, jakož dráhy francouzské také rychlejší jízdou nevynikají.

Nejvíce neštěstí děje se neohrabanými nákladními vozy. Jsou to jednoduché, z prken sbité skříně o dvou velkých, skoro vždy nad sáh vyšších kolech Zapřaženi jsou v ně, jako ve všechny vozy, koně silní, nejvíc běloušì; jsou tu ale zapřaženi jeden za druhým, nejslabší napřed, pak vždy silnější, třeba pět a šest po sobě, až konečně nejsilnější a nejvyšší, zvaný „limonier“, který kráčí ve vidlicovité nápravě. Pohybují se pomalu a délkou své spřeže působí přečasto velký nepořádek. Jejich výše a náklad požadují pevné stavby, ku které se vždy svědomitě nehledí. Nejnebezpečnější povozy ty nejsou podrobeny periodickému dozorství.

VII.

Restaurace a kavárny.

Byli již i v Praze lidé labužníci, kteří se náhle z klidne domácnosti vyrvali a do Paříže cestovali, jen aby zakusili francouzské kuchyně. Vojínové roznesli slávu Francie na meči, kuchaři na vařečce. Každá krajina a množství měst přispívají k rozmanitosti a dokonalosti v oboru tom, Štraspurk dává paštiky z husích jater, Gascogne a Lionnais husy celé, Auvergne kůzlata, Limousin

hovězinu, Bayonne uzené kýty, Languedoc, Brien, Provence sýry atd.; o vyhlášených nejrozmanitějších vínech, koňaku atd. netřeba ani slova šířiti. Výtečné látky surové dovedli přípravou sdokonalovat a přetvořovat do nekonečna a vrcholem kuchařské slávy jejich jsou rozmanité filet de boeuf, fricandeaux, mayonnaises, především ale omáčky, obrazící takměř celou životní „poesii“ Pařížanů. Krásy a skvosty ty jsou v nejvkusnější formě vystaveny za sklem krámů labužnických, jako na př. u slavného Cheveta v Palais Royal, u něhož se celá stáda živých želv ve své skříni válí, a „Les trois frères Provencaux“ mají v hostinských místnostech svých jména krás a skvostů těch místo na jídelním lístku zaznamenány v celé knize, vázané v kůži a aksamitu, a pobité stříbrem. Ano rozmanitost je tak velká, že v „pozlaceném domě“, jak nazývají jednu restauraci na boulevartu italském, střídili již povlovné obědy od večera do rána, a „pozlacený dům“ (maison dorée) je nočními hostinami tak všeobecně znám, že veseloherní divadla pařížská mají obraz jeho co hlavní kulissu uchystaný pro všechny scény, v nichž se jedná o hostinách nočních. K pozlacování ovšem potřebí napoleondrů, labužnická noc stojí tisíce, a obyčejný cizinec je již rád, podívá-li se na stříbrnou jídelní knihu nějak lacině, a velebí Cheveta, že u něho podívání sklem nic nestojí.

Ostatně možná i jinde potěšit se z kuchyně francouzské, každá „table d'hôte“ v hostincích našich lepších napodobuje poněkud Paříž, a netřeba právě v Grand Hôtel nebo v Hôtel du Louvre mimo cenu jídel zaplatit také okolnost, že prvější hostinec má na osm set hostinských postelí a druhý jen o něco méně. Něčemu nemohli Pařížané ostatní Evropu ale přece naučit, ač se tato dost sama namáhá, aby jim byla podobna, totiž

pařížskému rozvrhu denního času. Jen šlechta zfrancouzštělá dovedla toho; cizinci do Paříže přišlému je z počátku dosti nepříjemno vpraviti se do zvyku, že má být snídaně teprv as od jedenácté do jedné v poledne a oběd od páté do sedmé večer: mimo čas ten musí se dlouho čekat, nespokojíšli se jídly studenými. Avšak veškeré sřízení je dle toho v Paříži takové, že nutnost zvítězí a cizí zvyk stane se znenáhla vlastním zvykem.

Neradno užit table d'hôte, třeba by začínala na některých řídkých místech každých patnáct minut znovu, obmezujeť čas ještě více. Přijemnější jsou již obědy za cenu určitou, „diner à prix fixe.“ Nejpověstnější z nich jsou „obědy pařížské“ (diner de Paris) v passage Jouffroy. Byl jsem tam dvakrát, a snad se zavděčím některé čtenářce, uveduli jídelní seznam jednoho takového pařížského obědu, stojícího tři franky a v celku vypadajícího bohatě i jednoduše zároveň, an každý oddíl podával jen dvě neb tři jídla na výběr. Polívka byla buď „à la julienne“ buď s „pâte d'Italie“ (italským těstem); obě jsou masné, v prvější je rozmanitá zelenina, rozřezaná co nejtenčeji, polívka to čistě francouzská, „těstem italským“ nazývají pak drobné, hvězdovitě krájené a prolámané ploché kousky těsta. Na to přišla řetkev, máslo, sardiny, olivy a salami, dohromady tvořící „hors d'oeuvre,“ jež při obědě napřed již celistvě nezaplaceném všude zvyšuje cenu obědu velmi. Při „obědě pařížském“ možno jmenovane věci vyměnit také za sklenici vína madejrského. Následovaly dvě ryby, jedna mořská, druhá říční, dále výběr mezi masem hovězím neb skopovým, po tom na výběr kuře, kachna neb skopová kýta se salátem roční době přiměřeným, ze zelenin pak čerstvý hrášek neb karfiol, konečně co desert ovoce a cukroví neb zmrzlina. K tomu je buď přidána celá láhev vína obyčejného, buď půl láhve „supérieur.“ Ale

i toto „vyšší“ víno líp ať se pije s vodou. S nápoji je vůbec zle, vodu (v každém domě z říční vody filtrovanou) nelze pít bez vína a víno ne bez vody, leda drahé víno.

Obědy za určitou cenu platí se hned při vchodu do hostinských místností. Reklama pracuje pro hospodské, obědy ty sřizující, jako pro všechny podnikatele jiné. Také k jídlu zovou tě na četných rozích rozestavení mužští a nastrkají do rukou pozvání s udáním, kde možno nejlíp posnídat za 70 centimů až po půldruhý frank a poobědvat za 80 centimů až po dva a půl franku. Lepší hostince se ovšem nezanášejí s pouliční reklamou, oznamují leda, že mají nově sřízené kabinety, v nichž možno obědvat buď o samotě, buď v menší společnosti. Takové kabinety bývají jevištěm nejveselejších výjevů a jsou na všechen způsob příjemny.

Jiných hostinců je ještě na sta, sestupně až po chudé „crêmeries,“ v nichž se stravují studenti a dělníci. Crêmerie jsou ve čtvrtech nejchudších. As dvakráte snídal jsem v nich za půl franku zcela dobře, častěji však nešťastně. Z lepších a elegantnějších hostinců nižšího druhu nejlepší a nejzajímavější jsou ještě závody páně Duvalovy.

Jmeno Duval je ve Francouzsku obyčejné. Objevilo se na obzoru francouzské literatury filosofické, na obzoru literatury dramatické, atd.; žádné nemá ale v Paříži té váhy jako jmeno Duvala řezníka. Za světové výstavy v Paříži sřídil pro cizince deset ústavů polívkových „établissements de bouillon“: navštěvovatelé se navykli, ústavy se rozšířily a snšlechtily. Má jich nyní deset v rue Montesquieu, na boulevart Sebastopol, v rue de Rivoli a jinde. Jsou rozsáhlé a elegantně zařízeny, s mramorovými stoly, zrcadlenými sloupy, poskleněnými stěnami. Každý vcházející obdrží od zvláštního, stranou sedícího úřadníka potištěný list, na němž rychle zaznamenáno datum a počet

osob, které třeba pospolu přišly. Na lístku jsou adresy všech závodů páně Duvalových, poznámka, že zpropitné je ponecháno vůli svobodné a že ho nesmí nikdo žádat, dále seznam jídel s cenami a seznam vína. Jídla jsou vždy stejná, dobrá a laciná, sotva že by někdo dovedl čtyry neb pět franků u Duvala utratit, leda že by při vínech plýtval. Dvě zvláštnosti má ale jídelní list Duvalův, zaprvé, že je z jídel na prvním místě jmenován — u b r u s, a za druhé, že se u jediného Duvala platí za kus bílého chleba 10 centimů, — všude jinde je chleb zdarma, „à discretion." Všude jinde přinese sklepník kus chleba, který se zde peče v úzkém, třeba na sáh dlouhém pruhu, na stůl, a nestará se oň více, leda by host ještě více žádal, což se ochotně vyplní. Stálí hosté Duvalovi dovedou výdaj za ubrus ušetřiti tím, že přinesou svůj vyšívaný proužek a jednou již pěti centimy zaplacený ubrus jím otočí; sklepnice nechá jej pak na stolku jejich ležet, pokud chtějí.

Stolky jsou malé a vždy jen pro čtyry osoby; pět neb šest stolků přiděleno pak jednomu sluhovi neb služce. Jen do établissement v rue Montesquieu dal Duval sklepníky, jinde má ženské, ač je to v Paříži zvláštnost. Galantní Francouz jako by nesnesl, aby se ženskou obsluhovati nechal; užívá sklepníků a těm dá co velitelku teprvé nějakou „dame de comptoir". Duval přísně přihlíží k řádu, a sklepnice jeho chodí se zrakem sklopeným a nuceně ztemnělým; veselost a koketnost vyšlehnou ale zvláště u mladších vždy, kdykoli myslejí, že jich zbytečné osoby nepozorují. Nosí šat pařížských služek, který jsem již popsal co poloklášterní; a aby jaksi ani příznak růžencový nescházel, visí jim po straně s boku černá stuha, na níž v dlouhé mosazi je tužka. Tužkou tou napíšou na lístek hostův číslo své a dále čárky ku všem

jídlům, která sobě host dal. Za šedesát až osmdesát nových dle našich peněz je zde stravy do sytosti.

S lístkem tím se jde pak k „dame de comptoir“, která sedí u vchodu na povýšeném místě. Ta součtuje čárky, zanese sumu do knihy, přijme peníze, potvrdí stampiglií, a odevzdáš lístek zase úřadníku kontrolujícímu. Jinde nemají podobných tištěných lístků a na zavolání „Garçon, l'addition“ píše ti dáma teprvé součet. K ouřadu dámy „de comptoir“ nevybírají právě ženštiny krásou slynoucí, jakž ovšem činívají u nás, ještě více ale ve Vídni, kde pro ně našli význačné jméno „kaféhaus-engel“.

*

Zrovna naproti bytu mému zvěstoval nápis zvláště Švýcarům známou kavárnu „de la Rotonde“. Zašel jsem tam co do nejbližší kavárny hned druhého dne s rána a poručil sobě jednoduše kávu. Trvalo to nějaký čas, než mně sklepník přinesl plechový tác, velký jako stolek, a na něm mimo chleby, máslo, řetkvičku a cukr celou mísu kávy. Se zbožnou hrůzou díval jsem se s počátku na kávovou studeň, odlil pak trochu do sklenice, as tolik, mnoho-li český žaludek mužský snese, zaplatil pak vše a nabyl naučení, že mám podruhé žádat „une demi-tasse“, totiž pouze koflík as jak u nás velký a v našich kavárnách obyčejný. Odpůldne přináší již sklepník bez dotazu sám demitasse černé kávy a k ní hned lahvičku koňaku, naznamenanou čísly, dle kterých pak, až ku kterému se odlije, plat se řídí. Pařížan nepije černé kávy bez koňaku, jenž je ve Francii obyčejně výtečný. Ku každé demi-tasse přidávají se čtyry podlouhlé, čtverhranné kusy cukru. Polovička dostačí k oslazení a zbytek schová i nejelegantnější Pařížan do kapsy.

Kaváren jsou skutečně legie, na boulevartech jsou celé řady co nejelegantnějších, a není skorem uličky, v jejíž nárožních domech nebyl by se kavárník usídlil. Jako v restauracích a krámích, jako vůbec ve všem, je i v kavárnách rozmanitost co největší, od nejvyšší elegance a bohatosti po odřený stůl s rozlámanou židlí. V eleganci kavární jsou tam ale opět vzorem a stále povstávají kavárny nové, převyšující zase vše dosavadní. Obrovská zrcadla, pokrývající místo čalounů celé stěny, jsou tak obyčejna, že v kavárnách sestávajících z více světnic, oddělených pouze stěnami z průhledného skla, navštěvovatel dlouho se mýlí, hledaje ve skle obraz jizby, v níž sám sedí. Největší a v poměru ku své rozsáhlosti i nejnádhernější kavárna je Grand Café Parisien na boulevart St. Martin. Je to takřka celé náměstí, překlenuté a zřízené kavárnicky. Nejprve dlouhá síň, pak první sál, jehož strop sahá k druhému poschodí, na to sál druhý rovněž vysoký a obsahující přes dvacet kulečníků, za nim opět velká síň polokružní, zakončená vodotrysky. Grand Cafe Parisien není ale kavárnou tříd vznešených, zde se scházejí jen mužové třídy měšťanské a třeba i dělnické, berouce ženy i děti s sebou. Je tu velmi živo, zvláště v neděli a ve svátek.

Pařížanu je kavárny potřebí jako domova, kavárna se vetlačí ostentativně i do veřejného života, neboť již v únoru vezmou hosté stolek a židli ven na ulici a baví se tu jako by pod teplým neapolským nebem. K výmyslu kavárníků přispěly politické dějiny francouzské, dějiny literatury, rozličné zvyky a zábavy, přicházející množství cizinců atd., aby byly kavárny co nejrozmanitější a zajímavé. Cizinec neopustí Paříže, aby nezašel do Palais Royal a nenavštívil Café de Foy, druhdy sídlo opposice a první ohniště revolučních činů. Horace Vernet

namaloval tu na strop vlašťovku. V uzounké a neúhledné rue de l'Anciene Comédie je kavárnička malá, v jejímž pozadí zachován starobylý stůl, u něhož sedával kdys Voltaire, Rousseau, Diderot. Jest to Café Prokope, slavné kdys svým obecenstvem co nejvybranějším, obecenstvem, na něž ještě s povzdechy vzpomíná feuilleton i přísná kritika, litujíce, že není více v divadlech obecenstva soudného, „parteru z café Procope". Nyní je kavárna ta navštěvována jen slabě, chodí tam obyčejně jen starší pánové, kteří hledají místo kuřákům nepřístupné. V předních síňkách smí se kouřit, když jsem ale vešel dál, abych usedl vedlé stolku Voltairova, upozornil mne sklepník, zde že se kouřit nesmí, a ukázal při tom uctivě k stolku. Co do kouření jsou v Paříži velmi přísni, v jídelnách se nesmí vůbec kouřit, v kavárnách ale již upouštějí a večer kouří se ve všech. Podobná přísnost panuje i na jiných veřejných místech, zvláště ale na železnicích, kde nadpis „zde se nekouří" není hastrošem pouhým.

Z legie kaváren něčím novým vyniknout, stojí buď peníze buď duševní namahání. Nejjednodušší prostředek je ovšem nový a nápadný název, a ten vyhledá sobě kavárník právě tak jako restaurant nebo držitel hôtelu, jenž nazve hôtel svůj třeba „u Berlína a Jižní Ameriky", „Uhry a Španěly", „u slunce kamčatského" a jinak. Na jednotlivých kavárnách stojí zpráva, že se tam v y u č u j e k u l e č n í k u, jiné se staly pověstnými, že se v nich scházejí nejvýtečnější hráči v šach nebo v domino, kterážto poslednější hra stává se Pařížanu až náruživostí. V Palais Royal je také jedna kavárna slepců, „Café des Aveugles", sklep to špatně zařízený a ještě špatněji osvětlený, v němž nebozí slepci koncertují. V jiných kavárnách shromažďují se cizinci dle národnosti své, jakož

na př. do jmenovaného již Café de la Rotonde hlavně Švýcaři se scházejí.

Nejoriginalnější a nejpařížštější jsou „cafés-chantants“, pro leto zřízené v Elysejských Polích.

Z daleka již lákají a září sterými plynovými světly, mihajícími se mezi hustým zelením stromů. Vejdeme otevřeným zábradlím a usednem za stolem, hodně blízko k jevišti. Na místě trochu povýšeném je upraven salon, k obecenstvu jako divadelní jeviště otevřený. Ostatní stěny jsou pokryty bílými a modrými čalouny a velkými zrcadly. V pozadí nehlubokého salonu sedí na lehkých křeslech půl tuctu zpěvaček, šaty svými obrazících francouzskou trikoloru: dvě jsou bílé, dvě červené, dvě modré. Právě vstává jedna z nich, krásná blondýnka, a od nejbližších stolů, kde sedí její ctitelé věrně po všechny večery, zahlučí aplaus. Slečna se kloní, upravujíc ještě šat svůj, orchestr pod jevištěm umístěný spustí a slečna zpívá poněkud slabým a neohebným hlasem rozmarnou píseň. Zpěvačkou slečna není, posuňky její jsou ale tak rozmilé, rozmar tak nenucený, že pochopíme, proč je i mimo krásu svou oblíbena. Po ukončené písni nepřestává ani potlesk, blondynka se kloní a stereotypní úsměv na tvářích její družek stává se vždy nucenější; ostatně mluví tyto stále mezi sebou, jakoby se jich výjev ani netýkal. V tom se objeví ve dveřích salonu nějaká ženská hlava, přivolává jednu z nich, a podává jí přeskvostnou kytku — a již je tam o jednu blaženou víc. Kytka budí pozornost a žárlivost ostatních, patrno, že se tážou, odkud pochází, obdarovaná ale odpovídá posuňky celé zahradě srozumitelnými, že neví. Když se však mní již nepozorováno, zalítne zrak její v jistou končinu zahrady s takovou milostnou vděčností, že není více pochybnosti o tom, že ovšem dobře ví, odkud a kdo.

Po nějaké krátké přestávce vystupuje muž ještě mladý (mužští se zdržují za scenou) a začne solový komický výjev, ovšem beze všeho kostumu a jen ve fraku a bílých rukavičkách. Vložené písně zpívá za průvodu hudby příjemným barytonem. Dobrých ano i výtečných kupletů, solových scen atd. mají hojnost nevyčerpatelnou. Zpěvačky se smějou nenuceně s sebou, a když se jim něco zvláště líbí, začnou potlesk samy. Opět malá přestávka a následuje pak píseň k oslavě Polsky. Nadšenost je nesmírná, potlesk nechce ani končit, po stolech roznášejí a prodávají oslavní tu skladbu vytištěnu, a zpěvačky, používajíce vhodného okamžiku, vyslaly již dvě ze svého středu, aby uspořádaly pro sebe mezi hostmi peněžní sbírku. Vstupného se tu neplatí, návštěva stojí ale předce dosti, any nápoje a jídla jsou v značně zvýšených cenách, jsouce takto co nejhorší.

Podobná kavárna koncertní je i uvnitř Paříže na boulevartu Sebastopol. Jeviště je tu upraveno ve vysokém sále až ve výši prvního patra. Společnost je stálá, vydává oznamní cedule jako divadla a ohlašuje také, který z členů stůně nebo na dovolené se nalezá. Obory má přísně odděleny, první čtyry zpěvačky jsou udány na př. co chanteuse première, légère, de romances a dramatique.

V kavárnách pařížských možno dostat všude pivo, štraspurkské nebo mnichovské, ano i víno a jídla, poslednější však nejvíce studená a zdražená. V jedné kavárně rue St. Roch je také pivo litoměřické, a dosti podivno Čechovi, slyší-li tam: „garçon, du pivo, s' il vous plait!“ Toto „s' il vous plait“ musíš přivěsit po každé, když něčeho žádáš, a s „merci“ zase se za vše poděkovat. Sklepník pařížský je úslužný a zdvořilý, žádá ale zase zdvořilosti; on není dotíravý a neočekává také žádného kamarádství se strany hostů. Pozoroval jsem

jednou večer v kavárně boulevartní udivené zraky sklepníků, když dva opilí Němci ze Slezska, vydávající se za Poláky, doutníky jim dávali a s nimi sobě připíjeti chtěli. První sklepníci najímají sklepníky nižší, sami pak nemají platu, ano platí obyčejně ještě pánům svým. Zpropitné je v Paříži poplatkem nutným. Pod deset centimů přijímá sklepník jen s úsměškem; z druhého, třetího franku outraty atd. platí se po pěti centimech zpropitného. Leckde se vkládá zpropitné do zvláštního osudí, stojícího na stolku vedlé „dame de comptoir“.“

VIII

Slované v Paříži.

„Kdo se chce naučit krajany své milovat, musí je vyhledat v cizině,“ napsal kdys jistý cestující český, myslím že Vocel. Ano vlast nabývá teprve v cizině plné kouzlo své, české slovo nenadále zaslechnuté zní i z nejnezpěvnějšího hrdla jako zvuk varhan, rychle podáváš pravici a máš o přítele více. Povídají, že svatební cesty novomanželů působí zhoubně na cit, tvoříce v srdci lhostejnou prázdnotu; myslil bych opak toho, v cizině jsou sobě vzájemně celou vlastí, tam přilnou k sobě co nejúžeji.

Hloučku Čechů v Paříži se nalezajících a znajících podařilo se něco, čeho posud nesvedlo tamtéž žijících sto tisíc Němců; mají duševní své centrum, pařížskou českou Besedu. V den Napoleonův, kdy celá Paříž šatí se v trojbarevné prápory, vlaje z Café des Nations vedlé Palais Royal také krásný prápor červenobílý, nesoucí v středu svém českého lva. Café des Nations je sídlem české Besedy. Scházejí se zde Češi, ovšem jen jednou za týden, vždy ve čtvrtek; počet jejich je příliš skrovný,

Paříž příliš rozsáhlá, zaměstnání rozdílné, než aby denně se scházeti mohli. Čtvrtek je za to polovičním svátkem, tu se oblikne čamara a spěchá do Café des Nations, kde ve zvláštní oddělené místnosti jsou již rozloženy všechny české časopisy politické a zábavné, kde je i česká knihovnička. Zde se čte, předčítá, vypravuje, a francouzský sklepník dívá se zvědavě přes ramena hostů na obrázky našich „Humoristických," kteréž někdy mají i osobnosti jemu dobře známé.

Pařížští Češi jsou skoro vesměs řemeslníci a průmyslníci, někteří jsou tam jen na rok neb na dvě leta, aby nabyli zkušenosti, jiní žijí tam již dvacet a více let. V elegantním loubí nekonečné rue de Rivoli je na šatním jednom krámě pověstný a známý již nadpis „zde se mluví česky." Zde pracuje a vydělává náš řádný a obětavý Hulek, outočiště a potěcha každého do Paříže přibývajícího Čecha, Hulek, který šil i pro Napoleona samého a kterého se zvláštní oblibou vyhledávají cestující Angličané. Nesmírnou přičinlivostí stal se zámožným a hodlá se za nějaký čas vrátiti do vlasti. Byli jsme u Hulka jednou sezváni k večeři, abychom výborný jeho sklep trochu proskoumali. Staré a ohnivé burgundské vyvolalo brzy zpěv a české písně proudily se otevřenými okny k překvapenému sluchu těch, kteří právě náhodou ubírali se rue Saint-Honoré. Po málo dnech přinesl rozšířený „Petit-Jounal" přípis „à Monsieur le redacteur en chef," v němž se vysvětlovalo pomocí slovníku Bescherellova, jaká to byla as řeč, ve které se zpívalo. „C' est une langue douce et harmonieuse" (je to řeč sladká a zvučná) a mluví ji Češi, „nom qui se rend en français par Tchèques." „Jediné slovo," praví dopisovatel Leon G***, „které z českého počíná se ujímati v Paříži, jest „pivo" = bière, a stálí hosté kavárny Saint-Roch, kteří umějí

nápoje oceňovati, nežádají jich jiným slovem než „pivo“. Také v kavárně té, odebírající velmi mnoho piva litoměřického, skví se na stěně bílý český lev v červeném poli.

Zde onde setkáš se ovšem náhodou s některým Čechem, cestujícím v záležitostech obchodních nebo ze zábavy. V théâtre français oslovili nás podlé nás sedící židé radostně po česku, ač bylo na tom, jak češtinu lámali, viděti, že v Čechách nejspíš zřídka kdy se s češtinou obírají. Jednoho dne vycházel jsem právě z Louvru, an se přede mnou zastaví muž prostřední velikosti. „Maďar?“ táže se „nebo Polák?“ — „Čech, umíte česky?“ — „Jakž bych neuměl, vždyť jsem Slovák!“ Přicházel přímo z Havanny a hodlal na polské bojiště. Jindy zase šel jsem společně s jistým svým známým z Gobelinů ulicí Mouffetard. Před krámem řeznickým stál majitel a pozoroval nás přicházející bedlivě. Sotva že nás zaslechl mluviti, hlásil se radostně slovem „rezník“ co poctivý Slováček.

V Paříži žije ještě jedna osoba, pošlá z krve české, neznající však ani slůvka více česky. Jest to komik a pierrot Deburau, syn slavného pierrota Jean Gaspard Deburau-a (Dvořáka), přišedšího do Francie za divným osudem již pod Napoleonem prvním. Otec Deburau byl nejoblíbenějším komikem pařížským, ano jím povstala kdys zvláštní epocha v dramatickém světě francouzském a nejprvnější spisovatelé psali jeho životopisy. Syn jeho Karel byl také dlouho okrasou divadla des Funambules; poněvadž však se divadlo to právě bořilo a jinam přenášelo, kočoval s počátku mého pobytu v Paříži po venkově a ve Fontaineblau četl jsem ohlášení jeho hry. Později přistěhoval se do areny na ostrově v Bois de Boulogne: dny byly deštivé a nejisté, a když konečně jednou se skutečně hráti mělo a já jsem do areny se

odebral, nehrálo se zase proto, že nejistým počasím odstrašené obecenstvo se vůbec nedostavilo.

Že o nás Francouzové takto pramálo vědí, jest věc známa. Cestující musí zpomínky na Čechy loviti jako vzácné perly z Otavy. Jediná osobnost česká v Paříži obrazně známá je hrabě Clam-Martinic. Fotografovanou jeho podobiznu nalezl jsem i v albech po bazarech vyložených. V jedné z četných pasáží četl jsem firmu „u českého království“ nad závodem se zbožím sklenným, a nadpisy „exposition permanente“ — „cristaux de Bohème.“ Nejzajímavější mně byly některé řádky v katalogu conservatoiru „des Arts et Métiers“. Při vypočítávání větrných mlýnů je poznamenáno: „Mlýny větrné byly zavedeny do Francie a Anglie za válek křižáckých kolem roku 1040. Zdá se, že byly užívány v Čechách od roku 718 a že předcházely tam mlýny vodní.“ (Heringius: „Tractatus de molendinis“ etc., vytištěno roku 1625.)

Na širší naši vlast, na Rakousko, připomíná mimo velký nadpis „vyslanectví rakouské“ v rue de Grenelle-Saint-Germain ještě mnohé jiné, ač právě ne příliš unášející. Na Montmartru, s jehož výše je nejkrásnější vyhlídka na celou Paříž, vystavěli k vůli výhlídce té vysokou věž a nazvali ji „Tour Solférino.“ Navštěvovatel obdrží lístek s vyobrazením věže a s acrostichem začínajícím: „Ton nom, Solférino, comme un écho de gloire —.“ Opět Solferino, Magentu a jiná bojiště, na nichž Rakušané nebyli proti Francouzům vítěznými, vidíme na velkých, z části mistrně vyvedených starších a novějších obrazech versailských. Jeden z nejstarších obrazů je „Prise de Prague Novembre 1741“, na němž Pražanky jsou v národním kroji — švábských vesničanek. — Nesmím zapomenout, že v nedalekém od Paříže Vincennu je jedna

kavárna „u Rakouska“, jejíž držitelkami jsou tři Češky, sestry.

Jiných Slovanů je v Paříži mnoho. Přední spisovatelé ruští tráví ročně alespoň několik měsíců v Paříži, a seznal jsem tu také výtečnou Markovićovou, maloruskou to Boženu Němcovou, jejíž krásné, pod pseudonymem Marko Vovčok psané povídky i českému obecenstvu známy jsou.

Poláků je ovšem velká většina, známo, že značná část emigrace v Paříži žije. Jen mládež jako by nyní byla vymřela. Poláci mají tu své spolky, školy, ano i knihovnu přes sto tisíc svazků počítající. Knihovna ale byla zavřena, ouřadníci její nebyli v Paříži — „šli se bít.“

Na slovanskou stolici vysokých škol pařížských zasedl po básníku Mickiewiczovi básník Chodźko, přítel Mickiewiczův od dětinství. Jeho přednášky jsou velmi zajímavy, svědčící o nejdůkladnějších vědomostech filologických, jakož vůbec o vzdělanosti co nejvšestrannější. Je dobrý znatel literatury české a slyšel jsem ho přednášeti důkladně o pracích našeho Erbena v oboru slovanského bájeslovi. Citoval všechny práce jeho i po almanazích a časopisech roztroušené. V Chodźkových přednáškách a v jeho slovansky hostinném domě strávil jsem chvíle co nejpříjemnější.

Poláci mají i zvláštní své restauranty v Paříži, kde možno dostat také národní „krupnik, chłodnik, barszcz a zrazy z kaszą.“ Do hostinců těch chodí nejen páni, ale i elegantní dámy, a možno tu nalezt osobnosti velezajímavé. Ovšem je zde velmi příjemno, že se slyší pouze hovor slovanský. Jeden hostinec polský je v rue Villedo. Navštívil jsem jej a právě, když jsem se společníkem svým zase vycházel, potkali jsme ve dveřích dámu vy-

sokou a příjemného vzezření, již společník můj uctivě pozdravil. Byla to ušlechtilá Polka, na níž byla vlast vyžádala také obět přebolestnou, totiž ženicha jejího. Byl ť jím Šimon Konarski, utracený roku 1837.

IX

Divadla.

Třicet divadel a každým dnem dosti obecenstva v nich svědčí dostatečně o zálibě všeobecné. Paříž bez divadel není Paříž více, bez divadel nesměl by býti nikdy večer, nýbrž hned pozdní noc, sic by nevěděl ani obyvatel Tuillerií ani dělník z předměstí St. Antoine, co začít s časem od oběda po jednu hodinu v noci.

Herec byl tu záhy ctěn. Již Molièrovi psali páteři Františkáni: „Máme tu čest býti Vašimi sousedy," když chtěli — peněžitou podporu od něho. Ano, daň, jaká divadlům uložena byla ve prospěch chudých, vynášela překvapující sumy. Obliba v divadle rozšířila se ve všech vrstvách hlavně od roku 1793, pod directoirem, s oblibou rostla pak zároveň divadla až k nynější velkoleposti své. Před tím sídleli a hráli umělci, později nejslavnější, v divadlech malých, neouhledných, schovaných leckde ve dvorech odlehlých domů nebo třeba v leckteré butice. Nesmrtelná Adrienne Lecouvreur hrála ještě mladistvá v domě jistého kupce v ulici Ferou. Poměry ty umění snižující náhle zvráceny jsou Napoleonem prvním, velkým milovníkem umění dramatického, jenž po jednom provedení tragoedie „Cinna" zvolal: „Z velkého Corneilla byl bych učinil prvního svého ministra!" A Cinna skrýval přece za slovy dvornými a lichotivými plán na zavraždění Augusta! Napoleon postavil dobrým taktem Théâtre-

Français, „le théâtre de l'Empereur“, na první místo mezi divadly, před samu velkou operu.

Napoleon vydal zvláštní dekret o divadelních záležitostech. První článek zněl: „Žádné divadlo nesmí se v Paříži střídati bez našeho svolení zvláštního, ministr vnitřních záležitostí podá nám vždy zprávu.“ Týž ministr určoval i repertoir divadla Français, Opery a Opéry-comique, a žádné jiné divadlo nesmělo zasahovati do repertoiru toho bez zvláštního poplatku a bez svolení ministrova. Ministr určoval všem divadlům druh her, z něhož vybočiti nesměla. Dekretem tím určovala se i divadla na venkově. Ve větších městech směla být jen dvě, v menších jen jedno.

Théâtre-Français bylo věnováno veselohře a truchlohře, ve veselohře smělo s ním závoditi jen divadlo císařovnino, umístěné v Odéonu. Velká Opera (Académie impériale de musique), věnovaná vůbec zpěvu a tanci, měla výhradní právo na velké balety a plesy maškarní, l'Opéra-Comique dávala veselohry nebo činohry propletené kuplety, písněmi, jakož i vytržené kusy z děl větších, l'Opéra Buffa byla jaksi pouhým doplňkem poslednějšího divadla a provozovala jen překlady z italského. „Žádná arie, romance neb hudební kus, provozovaný v Opeře nebo v Opéra-Comique nesmí se bez povolení majitele nebo skladatele přenésti na divadlo jiné, leda se změnami v průvodu a to teprvé pět let po jejich prvním provedení na divadlech jmenovaných.“

Ostatní divadla byla postavena do druhé řady a každému naznačeno v repertoiru, že se smějí v něm zpívati jen nápěvy známé. Théâtre du Vaudeville byl určen pro menší kusy, des Variétes pro malé kusy druhu veselého, vážené ze života rybářského nebo vesnického, de la Porte-Saint-Martin pro melodrama a velký „spec-

tacle", dále pro balet nižší, de la Gaite a l'Ambigu-Comique pro pantomimy všeho druhu bez baletu a pro arlekynády, des Variétes étrangères pro překlady.

Časem svým se to vše změnilo. Opéra-Buffa vzrostla na známou operu italskou a provozovaly se v ní skladby Mozartovy, Rossiniho, Verdiho, Belliniho, Donizettiho, Mercadante atd. V Odéonu se hraje více truchloher než v Théâtre Français, z něho vyšly slavné síly a přestěhovaly se do divadla poslednějšího, v něm má Shakespeare, ovšem zpařížovatělý Shakespeare, jediný stánek svůj. Divadlo des Variétés étrangères již dávno zašlo, překlady se ale provozují na divadlech rozmanitých. Opéra-Comique dává i opery velké i balety, Théâtre-Français provozuje i veselohry jednotlivé, le Vaudeville a le Gymnase mají veselohry a činohry velké.

Od roku 1807 povstalo mnoho divadel, některá zase zašla, jiná se přeměnila a přeměňují. Théâtre Lyrique provozuje hlavně díla francouzských mistrů operních, nevylučuje ale také Glucka, Webra, Mozarta. Offenbachovy Bouffes-Parisiens roznesly po Evropě nový druh lehkých a veselých operetek, v Paříži samé nesmírně oblíbených. O Kolíňanu Offenbachovi praví Pařížan: „Monsieur Offenbach je Halevym, Auberem, Rossinim, Verdim této velké opery v malém."

Za doby restaurace povstalo divadlo le Gymnase. Dlouhou dobu drželo se hlavně smlouvou učiněnou se Scribem, jenž za doživotní plat 6000 franků uvázal se, že nebude psát leč pro Gymnase, vyjímaje jediné Théâtre-Français a velkou operu. Tantiémy, honoráry atd. vynesly mu tolik, že sobě koupil v Céricourtu statek. Na obydlí své dal tam nadpis: „Divadlo zaplatilo sídlo to venkovské; vám, kteří jdete kolem, díky moje, — možná, že jsem vám je dlužen!"

*

Tragoedie je ve Francii nyní na stupni nízkém, alespoň o tragoedech francouzských platí, co řekla Sandová vůbec: „Francouzové jsou všichni komedianti, nejslabší z nich ale hrajou komoedii.“ Vlna se střítila právě dolů a s ní sklouzla tragoedie; snad že ji vynese budoucí vlna zase do výše, snad výš než jindy, prozatím ale se zdá, že je pochována spolu v kryptě Rachelčině. Pod císařstvím nynějším stane se povznešení ale sotva, tomu se nedaří v žádném oboru umění valně, ni ve výtvarném, ni hudebním, ni dramatickém.

Zde onde jest ovšem některý herec lepší, jako by solidní zbytek staré školy, je jich však málo, a právě nyní s největším napnutím sleduje Théâtre-Français pokroky slečny Agarovy, v níž vidí Rachelku novou. Slavné doby literarního parteru z Café Procope pominuly dávno, umění se přestěhovalo kdys k pierrotům na boulevart du Temple; ale ani tam není více, a k době, ve které Jules Janin řekl, že alespoň pierrot Deburau ve Funambulech osvědčuje herecké umění, dívají se zase toužebně kritikové novější.

Jak praveno, zde onde nalézá se dobrá síla pro činohru, ale jen zřídka, a nalezneš-li ji, je právě třeba zase v divadélku učmoudlém a chudičkém, na př. Monsieur Gobert v Beaumarchais, ve kterém je osvětlení věcí zcela vedlejší, hřmotu a hluku mezi hrou nazbyt, kde se v meziaktí prodávají likéry a jiné věci s uměním těsně souvisící, kde je fauteuil za dva franky, kde je také, aby vůbec byly, osm loží tak velkých, že se do nich vejdou až tři osoby, a ve kterém se dává „Richard Lenoir,“ kterýž titulní hrdina dostává se do poetického nadšení nad tím, že dovedl udělat dobrý kanafas.

Tragoedie přísná vůbec se jaksi Francouzům nehodí. Victor Hugo učinil průlom škole romantické, jeho Cromwell

a zvláště předmluva k němu spůsobily revoluci. Nyní ale dřímá i škola ta romantická, ovšem že hlavně za příčinami politickými, a zbyl z ní leda výsledek arci důležitý, že šťastnou odvážností svou „vlili romantikové čerstvou krev do starých žil francziny.“ Že za takých okolností Shakespeare zvláště u Francouzů není příliš oblíben, jest jisto, on je jim příliš vážný a důmyslný; dávají některé hry jeho sice, jako by k uvarování světové pomluvy, podivají se i na ně, pokrčí pak ale rameny a odcházejí s úsměvem. Prapodivně musí se Pařížanům Shakespeare upravovat, aby alespoň poněkud obstál. Viděl jsem v Odéonu, jediném to divadle Shakespearovi přístupném, takto upraveného „Macbetha“, na němž pracovali mnozí výtečníci, Macbetha, jejž napsal v 5 aktech a 7 tabl. M. Jules Lacroix, k němuž udělal hudbu M. Ancessy, dekorace M. Lechevallier, kostumy M. Gaildrau, stroje M. Paulauqui. Kdyby nebylo těch strojů, toho Bancova ducha, — nebohý Shakespeare! Duchové jsou všemocní, jimi působí Shakespeare v Paříži jedině, což dokázal pan Alphonse Vieillard de Boismartin zvláštní brošurou duchovou, „Macbeth à l' Odéon, étude spirite.“ Shakespeare jest jen v koutku, právě tam, kam ho namaloval Ingres pro sbírku luxembourgskou, zcela dole pod parnasem, daleko za básníky francouzskými.

Nepoměrně šťastnější jest veselohra, zakořeněná hluboce ve společenské půdě francouzské, kypřená věčnými změnami, zalívaná pohyblivou, osvěžující francouzskou krví, zahřívaná jasnou francouzskou myslí. Co do původních novinek není ovšem právě nyní velká žeň, předce se však objeví dosti často něco duchaplného, což nastupuje pak další pouť po Evropě se štěstím rovněž často nestejným; menších her, kusů jednoaktových, vaudevillů atd. je ale vždy hojnost. Tyto jsou v jednotlivých di-

vadlech věcí hlavní, v jiných důležitým přídavkem, an jediný kus málo kdy celý večer, — počínaje od šesti s večera třeba po hodinu s půlnoci — vyplňuje; pětiaktová činohra, tříaktová veselohra a někdy ještě něco menšího bývají na programu jediného večera.

Divadelní ředitelé vyhýbají se novým kusům opatrně, k vůli velkým honorárům a značným tantiémám. „V jistém ohledu mají pravdu," běduje spisovatel. „Při starém kuse, napolo zapomenutém, naloží něco peněz na vyšperkování stroji a dekoracemi, a ušetří honoráru a tantiém za kusy nové, ku kterým by také tolik špecku přidati musili, aby lákaly." Ve Francii napočítalo se šest set žijících dramatických spisovatelů, kteří většinou a beznadějně čekají na provedení svých her. Jen málo kdy pronikne některý ku slávě, vlastně k penězům, jako na př. spisovatel povrchní kouzelné hry „Rothomago", dávané nesčíslněkráte v divadle du Chatelet. Do června měl z „Rothomaga" sto tisíc franků.

S výše jednotlivých divadel vlají prápory s nápisy, co se hraje v nich bez přestávky, — „Tous le soir „la Poissarde". Kouzelná hra „Les pilules du Diable" dávala se před desíti lety tisíckráte po sobě; nyní se opakuje opět a opět a vždy při plném domě. Vystřídáf se denně v Paříži třicet tisíc cizinců, i venkovan francouzský naštíví divadlo, neboť přes dvě stě divadel vzdělává oblibu umění dramatického po venkově.

*

Velká Opera pařížská, která nyní obdrží nové a přenádherné obydlí, může pro zpěvohru a vyšší balet ovšem mnoho udělat, velké příjmy denní a 800.000 franků roční subvence umožňuji věci zase velké. Pražák, který

vidí při největší opeře nanejvýš čtyřicet choristů a dvacet tanečníků a tanečnic, musí obdivovat množství, jaké se na jevišti Velké opery rozvinuje na př. v „Němé z Portici“ nebo v balletu u nás také známém „Willis“. Dekorace jsou čarovně krásné, stroje pracují co nejprecisněji. Avšak i v jiných divadlech, kde se dávají kusy větší, rozvinuje se týž náklad. Nejvíce hledí se k tak zvaným „Féeriím,“ čarodějným to fraškám.

Féerie oplývají hojným humorem, v nich se vrší onen vtipný a komický nesmysl, který sama ze sebe se těší. Nápady jsou co nejkudrnatější a steré stroje jim napomáhají. Překvapení stíhá překvapení, vše je na jevišti oživeno. Dalekohled fackuje každého nepovolaného diváka, milní sloup uchopí myslivcovu pušku a vystřelí ji; neviditelné ruce nalívají hercům klobouky, pak zyletí tyto za chvilku jako pták nahoru do sufit a zase po chvilce následuje paruka. Herec je v nesnázi, kam by důležitou písemnost schoval, v rozhodném okamžiku však má šťastný nápad a strčí ji do břicha, ku kterému má upravená dvířka jako u kamen. Učenec chce v studijním svém pokoji, v němž je síla anatomických zvláštností, čísti, rozžže tedy svíci a usedne; náhle roste svíce do výše, až dva sáhy jemu nad hlavu; svíce se zkrátí, v tom však jde zase sedadlo i s učencem do výše; sedadlo se rozpoltí, jedna polovice klesá, z druhé se stala šibenice, na níž učenec visí: mezi tím se pohybují všechny kostry vůkol a provádí svoje reje. V „Rothomagu“ je maškarní tah nejpestřejšího druhu, obři se scvrkají na trpaslíky, trpaslíci vzrůstají na obry; vůkolní skály vysoké obdržují náhle obličeje, ruce a nohy a táhnou pomalu přes jeviště; když zacházejí, je tu již krajina jiná. V tétéž féerii klesá znenáhla hlavní dekorace zadní, celá krajina zavírá se jako piksla, a opět je tu jiná, ještě krásnější a poeti-

čtější než dřívější. Výteční gymnastikové napomáhají výjevům čarodějným, aby klamivost byla ještě větší.

Největší nesmysly jsou ale ve starším již kuse „Les pilules du diable“, jehož jednotlivých částí použito později ku komickým baletům. Gymnastikové vyskakují ze všech koutů a předmětů, z malých kamínek, soudků, osudí a zase v nich mizí, balkony sestupují s milenci s domů dolů atd., atd. Jednomu z herců ulítnou zrzavé jeho vlasy. Jde tedy k bradoholiči a vlásenkáři, nad jehož krámem obrovská břitva druh živnosti naznačuje, a žádá ho, by mu pomohl. Vlásenkář je ochoten, a aby dokázal výtečnost svého zboží, pomaže mastičkou dřevěnou palici, z níž také hned vlasy nejohnivější červené barvy vzrůstají. Holohlavý strčí radostí několik prstů do masti a vytáhne je porostlé zrzavým vlasem. V ouzkosti veběhne za vlásenkářem do krámu, když se ale zase vrací, sekne břitva po něm, utne mu hlavu, to ale neškodí — trup běží dál! — Jiný nesmysl: Otec a syn zasednou do železničního vagonu. Sotva se byla dvířka za nimi zavřela, hne se vlak, vagon s otcem a synem zůstane ale stát a rozletí se se strašným hřmotem. Po chvilce padají s výše jednotlivé oudy roztrženého otce; pes, běžící jevištěm, uchopí levici a odnese ji Syn ale se objeví rozpláclý nahoře na zdi. Chtějí ho sundat a přistaví žebřík; když však dolezou až k němu, zmizí postava a objeví se as o sáh dál, což se opakuje vícekráte, až konečně dostanou syna skutečně dolů, zdravého a veselého. Po proměně nalezáme syna v bytu jeho, chystá se k obědu a mezi tím žaluje pro ztrátu svého otce, jehož roztrhané oudy jsou v nůši po straně stojící I vzpomene sobě, že by snad oudy zase v celého otce sestaviti mohl a pokusí se také o to. Nejdříve opře nohy o stěnu, na nohy dá trup, a když konečně hlavu nasadí, obživne tělo a otec

objímá syna. Všechen ten klam provádí se co nejmistrněji, takže i napnutý pozorovatel nenajde vysvětlivky. Otec a syn zasednou k obědu. Při polívce nepozoruje ještě otec, že mu schází ruka, teprv když chce maso krájet, počne bědovat. V tom však běží zase onen pes přes jeviště a nese v tlamě ruku: syn se za ním rozběhne, dobude ruky, přiloží ji k otcovu ramenu a — otec je zase celý. Ku konci „Pilulek ďáblových" je velký balet, v němž mimo dorostlé tanečníky a tanečnice vystupuje také sto dětí, malých, menších a nejmenších, kterýmž se ještě cukrlátko do ruky strčí, jen aby na jevišti neplakaly.

Féerií užívá se ovšem někdy také ku hrám tendenčním. V divadle Palais Royal viděl jsem hru „Folambo", satyru to na tehdy vyšlý román „Salambo". Předcházelo několik kusů jednoaktových dosti dvojsmyslného druhu, veselohry a vaudevilly, při nichž dobré kuplety a tlučení pěstí do žaludku byly nejsilnější stránkou. Před „Folambo" začli se náhle dva pánové na balconu hádat. Když se byli již chvilku k ustrnutí obecenstva hlasitě pohádali, napomíná je dáma, na protější straně divadla v lóži umístěná, k míru. Přes hlavy parterního obecenstva rozpřede se rozmluva, z níž se dozvídáme, že dáma v lóži je starší sestra nešťastné „Folambo". Pánové a dáma jsou ovšem herci a rozmluva jejich již scéna kusu. Dáma mluví také ještě hercům na jevišti do dialogu. Akty jsou vždy as pět minut dlouhé, rozmluvy meziaktní ale delší. Na konec zajde si dáma na jeviště, aby v moderním obleku svém vykoupila sestru mladší, oděnou v kroji starobyle orientalním.

*

Pařížská klaka, kdož by byl již o ní neslyšel, nečetl. Veřejný, uplacený soud, stojící mnoho peněz za to, že sobě ho nikdo nevšímá. Hanba obecenstva, hanba umělců! Obecenstvo jako by bylo již ztratilo vlastního úsudku, to vzdělané, duchaplné, vtipné obecenstvo pařížské. Pochvala byla kdys čestným vyznamenáním, nyní je věcí lhostejnou, ano protivnou, může, ano musí se koupit. Tam nahoře na balkonu, v ložích prvního pořadí, v křeslech popředních sedí lidé v soudu svém samostatní; úsudku svého ale neprojevují, herec pracující přece k výsledku okamžitému neobdrží od nich nejmenší pochvaly. Herec aby byl diplomatem, jenž soudí dle maličkostí, dle proudu větru a vzduchu. Pochvaly dostane ovšem dost, ta ho ale nemůže potěšiti, neboť ví již napřed, po kterém slově, po které větě potlesk začne, a když ho vítají vstupujícího nebo vyvolají po scéně, počítá, mnoho-li ho to franků stálo.

Než kus nový nebo obnovený na jeviště se dostane, je již i pro klakéry sřízen. Právě tak jako se určují dekorace, jak se rozdávají úlohy, jak se upravuje scéna a odbývají zkoušky, musí se určit také úloha klace, musi i komandant klaky být přítomen zkouškám. Spisovatel a řiditel určují, kdy má přijít potlesk slovům, herci, kdy hře. Herci nemohou se zbavit klaky a přece jí opovrhují co nejdůkladněji. V prvních divadlech nikdy, v menších málo kdy napadne herce, aby se k pokloně za potlesk snížil, jenom baletnice děkuje se, ovsem méně za uznání než proto, aby pěknou poklonu ukázala a zřetel obecenstva více k sobě poutala. „Les Romains“, jak klakéry také nazývají, jsou prozatím neodstranitelným zlem. Již vícekráte se zkusilo vítězství, vždy následovala porážka. R. 1853 byla odstraněna, po čtrnácti dnech užívala ale již dřívější moci zase. Loňského roku, při prvním pro-

vozování veselohry „Nos intimes“, jež se co „Mnoho přátel naše škoda“ českému obecenstvu tak líbila, strhla se revoluce proti klace: obecenstvo chtělo jednou konečně samo rozhodnout nad kusem. Strhla se pravá rvačka, policie zakročila, vyhodila klakéry — a druhého dne tam seděli zas. Není nic platno, „les entreprenneurs de succès dramatiques“ vyjednávají nadál s ředitelstvy, že dodají tolik a tolik tleskačů. Ředitelství platí obyčejně vstupními lístky, jež klakéři za lacinější peníz dále prodávají, herci ale platí hotově, třeba tři sta franků měsíčně.

Cizinec, ouzkostlivě se všeho potlesku zdržující, aby neplatil sám za klakéra, pozná tohoto brzy. Klaka roztahuje se uprostřed parteru, pod samým lustrem, kde se stává nejnápadnější. Zde tvoří shluknuta mocný střed voje, jehož křídla a přední stráže rozvětvují se až nahoru na poslední galerie. Dole sedí mistr a velitel, „chef de la Claque“, od něhož vycházejí všechna znamení. Dříve byla také klaka nepřátelská, která při jistých místech a jistým hercům syčela, nyni je již jen klaka pochvalná.

Zevnějšek klakérů, ano i jejich mimoklakérský stav řídí se podlé stupně divadla. V Théâtre-Français sedí lidé, kteréž poměrně nazvati možno eleganty. S rukou jejich rukavičky nesejdou ani na okamžik, ani při nejnamáhavější práci. Elegantní lorgnony divadelní jsou jejich štítem, jimi prohlížejí sobě obecenstvo, ano koketuji i s nádhernými damami. Chování jejich je vůbec velmi nenucené, při zahrávání sobě na prosté diváky neujde jim ale přece ani nejnepatrnější znamení vůdcovo.

Vlastní bezohlednou nestydatost lze však teprvé nalezti v divadlech stupně středního. Již před počátkem hry, před sejítím se obecenstva, naznačuje červená stužka, přetažená přes celou řadu sedadel nebo obvázaná kolem sedadla, místo, kde se klakér uvelebí. Zde pracují oby-

čejně prostí řemeslníci, kteří za dva franky k večeru ze šatnice své sváteční kabát vyndají, v divadle se velmi dobře baví a zpracovanýma rukama svýma výdatný hřmot dělají. Lehko lze rozeznat začátečníka od zkušenějšího, onen neví, kam má dříve hledět, zdaž na jeviště či na vůdce, tento nehledí již vůbec nikam. Vůdce tu sedí s novinami v ruce, studuje obyčejně divadelní časopisy. Náhle pustí široce roztažený časopis do klínu, hřmotné „ha-ha!“ vyletí mu z úst, ruce počnou tleskat, hlava se vrtí sem tam, oči přelétají galerie, neusnula-li tam nahoře některá hlava drahá. Káravě, zlobivě pohlíží tam, kde se málo tleská. Vůdce začne potlesk, tlupa hromuje, vůdce ustane první a hřmot se rozbíhá v jednotlivé, opozděné zaplácnutí. Ono „ha-ha“ je znamením pro vůkolní, padající časopis pro galerie.

Ani divadla předměstská, kde sedí ouvrier se ženou a dětmi svými, nejsou prosta klakérské bídy. Zde je ovšem klaka oděna v národní blousu.

*

Podívali jsme se dobře na počátek hry, jenž není v žádném divadle zcela určitý, k vůli čemuž pilně tedy studovati třeba nárožní ohlášení. Nyní pospícháme do zvoleného divadla. Z daleka již vidíme, že před divadlem stojí dlouhý, úzký pruh lidí. Je to známé „faire queue“. Kde jsou kasy uvnitř budovy (leckde jdou také jako krámek na ulici), jsou k zachování pořádku, četnictvem a policejními strážníky střeženého, upravena dřevěná nebo železná zábradlí, mezi nimiž obecenstvo znenáhla po dvou postupuje. Avšak zábradlí to nestačí, lidé se seřaďují po dvou ještě na konci jeho, vždy dál a dále, až na ulici a daleko podél domů sousedních. Čekají po-

kojně, jeden nepřechází druhého, vlastně nesmí přecházeti.

Zapomněli jsme sobě v denní divadelní kanceláři koupiti nějaký „billet de location“, stojící ovšem o nějaký frank více, pojišťující ale místo. Poblíž divadla je krám likérnický, tam snad obdržíme ještě nějaké slušné místo, neboť víme již, že držitel krámu toho mívá vstupní lístky, jež obdržuje buď na vlastní risiko své přímo od ředitele, buď od klakérů, jejichž platem bývají. Likérník ukazuje pěkně vypracovaný plán divadla, každé místečko je tu plasticky vyznačeno, pro nás nehodí se ale ani jediné, ani jediné tu více „numéro de face“, jen zde onde nějaké „de coté“. Takové postranní sedadlo má ale často nepříjemnosti své, bývá přilípnuto zrovna na stěně pod přízemními ložemi v ouzké, ku křeslům a jiným číslovaným sedadlům vedoucí uličce; když se sedadlo to otevře, je ulička zavřena, a majitel sedadla musí stokrát před počátkem a v meziaktí vstávat. Dámy by s krinolinami vůbec ani neprošly, dámy ale také, v lepších alespoň divadlech, nepřicházejí do přízemí.

Na galerie nechceme a nezbývá tedy, leč se připojiti ku čekajícím a vytrvati, nezbude-li na nás nějaké místo ze „stalles d'amphithéâtre“ za přízemím. Queue mezi tím, co jsme se u likérníka zdrželi, značně nepřirostlo, máme tedy ještě dosti času, abychom sobě koupili výtisk hry, která se dnes provozuje. Vedlé mnohých divadel jsou krámy kněhkupecké, zanášející se hlavně s prodejem vytištěných her. Jedna kniha stojí obyčejně frank, je ale také uspořádáno vydání celé řady her vždy se doplňující, z kterého lze dostati za dvacet centimů hru třeba pětiaktovou. Tento „Magasin théâtral illustré“ je navzdor láci své velmi pěkně a v příjemném kvartu

vydán a s předu přidává vždy některou illustrovanou scénu z kusu.

Vycházíme z kněhkupectví s textem v ruce, což hned přiláká několik úslužných nepovolaných, kteří nabízejí vstupní lístky — na nejhorší místa dráž. Raději vyčkáme s ostatními v queue, nejspíš že na nás přece dojde. Připravené peníze držíme již v ruce, abychom se „au bureau“ dlouho nezdrželi.

Konečně máme lístek do přízemí v ruce a běžíme po stupních do výše. Podáváme billeteurce vstupenku. Billeteurka je stará dáma v čepci, ráz ostrého jejího obličeje nepřipouští ani nejmenší pochybnosti, že je to až ku dveřům pařížského parteru zahnaná dcerka národa po celém světě roztroušeného. Zastavuje nám cestu poznavši cizince. Na zdař Bůh spustí německy: „Ich bitte um ein trinkgeld.“

„Proč a zač?“ tážeme se.

„Za dobré místo nějaké.“

„Bez toho již žádné nebude, ze špatných sobě sami vyhledáme nejlepší!“

„To nemohu připustit, v tom leží můj kšeft!“ počne již napolo v křiku. Abychom se špinavé dotíravosti té sprostili, obětujem několik sous; židovka pohrdlivě se na ně podívá, vstrčí vzdor pohrdání do kapsy, otevře dvéře a — nechá nás, abychom sami vyhledali sobě místo. Tmavý parter je naplněn, jen s těží najdeme konečně sedadlo. V pařížských divadlech, jakož i na všech jiných místech veřejných, jsou sedadla pro veškeré obecenstvo; nikdo nestojí.

Partery jsou skoro všude tmavy, neboť nejsou nad nimi pouze lože jako u nás, nýbrž i „balcon“, rozsáhlá to první galerie, upravená před ložemi prvního pořadí.

Kde je parter užší, bývají za ním ještě malé lože, „les Baignoires“. Takto jdou lože obyčejně tři poschodí vysoko, i po straně poslední galerie jsou ještě lože pro obecenstvo (jako na př. v Palais Royal). Lože pro divadelní členy jsou někdy až za oponou na jevišti samém.

Tři pádné rány, znějící jakoby někdo za oponou notným kyjem do dřevěného stolu tloukl, dávají znamení, že se již počne. Nahoře na balkonu svlíká nějaký bodrý venkovan kabát a má při parnu tom následovníky; dole v orchestru zanotuje ledabylá hudba. Mezi tím vykřikují prodavači a prodavačky divadelní časopisy, jichž je denně vycházejících síla „L' entr'acte“, „Gazette des étrangers“, „Figaro-Programme“, „L' orchestre“ atd. Přinášejí nejpikantnější zprávy denní, novinky a kritiky divadelní, literarní, o malbě, sochařství, historické články o divadle, krátké arabesky z divadelního života, program her všech divadel pařížských pro týž večer a inserty. Opona se zdvihá, hudba umlká, ale ne na dlouho; neboť Pařížan libuje sobě v melodramatickém provádění všech vynikajících scén, ve veselohře i v tragoedii.

Akt je dohrán, vyjdeme z parného vzduchu ven. Vyšedše obdržíme na dvou místech contremarky co vstupenky zpáteční, kontrola je tedy na billeteury i obecenstvo dvojí. Již se tu zase přibližuje úslužná osoba, která se nabízí, že odkoupí za levnější cenu lístky naše. Kdybychom chtěli je prodat, můžeme ještě na druhý či třetí kus do jiného divadla, kde opět zpáteční vstupenky od někoho obdržeti lze. My ale vytrváme a zajdem do divadelní kavárny, jakáž se při každém divadle nalezá. Meziaktí je dosti dlouhé, lze vypit sklenici piva, vykouřit cigareto, prostudovat zde vyvěšené fotografie herců divadla toho; konečně zazní nad námi zvonek a pohodlně

se ubíráme dovnitř ku svému sedadlu, jež jsme sobě pojistili dle pařížského způsobu obvázaným kolem něho kapesním šátkem.

*

Projděm se na boulevart Strasbourg. Zde máme stálé jedno café chantant, před nímž plynové plameny, v rozličné květiny sestavené, ohnivým písmem zvěstují představení „zcela zvláštní“. Plynové roury jsou ovšem ze železa a trvanlivé, oznamují tedy každého dne něco „zcela zvláštního“. O několik kroků dále však již tentýž plamenný zjev nad širokým vchodem do domu. Je již večer, při plynu čte se ale oznamní cedule pohodlně a vidíme, že stojíme před divadlem. Jizba dosti prostranná je dřevěnými zábradlími oddělena na uličky pro známé již „faire queue“; zábradlí je ale mnohem nižší než jinde, je zde jakoby pro děti upraveno. Oznamní cedule má celou řadu her naznačenu, veselohry a vaudevilly, komické scény a velký balet. I vejdeme tedy dovnitř, položíme u kasy frank a poukážou nás o několik stupínků výš. Jizba, do které jsme vkročili, — sálem nemůže se nazvat, — jest zcela slabě osvětlena; je to podlouhlý čtverhran, půda má silný svah k jevišti. Zcela vzadu a tedy nejvýš jsou jednoduché lavice dřevěné pro diváky, dále stojí lavice potažené kožší, v předu pak již potažené aksamitem, poněkud již ošumělým. Za svůj frank dostali jsme se dosti ku předu. Opona je z jednoduchého bílého plátna, pomalovaného posvícenskými květy; v levo od jeviště stojí místo celého orchestru piano. Není ještě počátek, můžeme se tedy rozhlídnout po obecenstvu. Není ho právě mnoho, na ceduli jsme ale byli čtli, že se tu hraje denně dvakráte. Děti jsou u značné většině, také jsou zde ale dorostlí a starší,

kteří nepřišli jen co průvodcové dětí. Nejživěji je na místech posledních, kde se policejní strážník baví se služkami. Konečně slyšíme znamení k počátku, pianista počíná dosti zběhle mlátit do klavesů; je nám, jako bychom měli jednoho ze sterých pianistů pražských před sebou, již hrávají po hostincích a někdy všechno zahrají, aniž by jediné noty znali. Opona se povznese, dekorací je krajina; z nevysoké kulisy vystupuje mužík, táhnoucí nohy za sebou, vyzdvihne pravou ruku do výše, přiloží levou k srdci, obrátí tlustou hlavu s nehybným okem k obecenstvu, pianista zahraje několik úvodních taktů, a — ze sufit nad mužíkem odzpěvuje nějaký hlas kuplet. Čtenáři uhodli již, že jsme v divadle marionetním, že vidíme pimprlata většího druhu. A marionety tu vyvádí skutečně všechno, co oznamní cedule slibovala, veselohry, vaudevilly, i „velký“ balet. Jsou to zábavy pro děti o málo větší než ty jsou, které se tak rozkošně baví v Elysejských polích, před kašparskými divadly, jichž pro věky určený repertoir oznamuje „Arlequin gastronome“, „Pierrot en Afrique“, „Le chat de mère Michel“ a „Robinson“.

X.

Paříž v kostelích.

Zvláště velkých a krásných kostelů nemá Paříž právě mnoho, a největší a nejkrásnější vypadají tak, jak by nejen katolicismus, ale vůbec náboženství křesťanské bylo v nich jen nájmem. Madeleine a Pantheon hodily by se právě tak dobře někam do staré Attiky jako do Paříže, kde mocná kněžská strana rozmnožovati se snaží přísný cit náboženský. Již zevnějšek jejich činí dojem na nás

byzantinskému, gothickému a renaissančnímu slohu církevnímu navyklé, jako by Pařížan měl na nich nechati nadpis, jaký měly v době revoluce: „Republika francouzská uznává, že jest jedna bytost nejvyšší, a věří v nesmrtelnost duše.“

Kdo viděl bavorskou Walhallu u Řezna, může sobě znázorniti Madeleinu, v dějepisu francouzském tak často jmenovanou; kostel tento, svaté Maří Magdaleně zasvěcený, vypadá, povznášejíc se na stupňovaném podstavci, jako Walhalla větší, avšak vyvedená slohem korinthickým, kdežto na této vidíme sloh dorický. Revoluce zastavila její stavbu, však již Napoleon I. ujal se jí opět a určil ji za chrám slávy; nápis udal jí: „L'Empereur Napoléon aux soldats de la grande armée“. Vyšlý dekret určoval, že ve dny bitev slavkovské a jenaské má tu býti osvětlení, koncert, oslavní řeč a ody na padlé hrdiny. „Zapovězeno jest zmíniti se při tom o císaři.“

Nad obrovským Pantheonem, o nějž se stát a církev stále soudí, stkví se posud nápis „aux grands hommes la patrie reconnaissante“ (velkým mužům vděčná vlast), ač Napoleon nynější roku 1851 Pantheon opět kostelem svaté Jenovefy učinil. Pařížský konvent byl nadpis uvedený dal na budovu, určenou za chrám oslavy, rok 1822 jej odstranil, revoluce červencová zase umístila. Nad vchodem obrazí krásné reliefy slávu francouzského císařství; uvnitř budovy, v podobě řeckého kříže se povznášející, strmí vysoké, nahé pilíře, na nichž skvěla se kdys jmena bojovníků červencových, — nyní jsou tabulky i jmena zakryta. V oslavní kryptě byl první uložen Mirabeau, vedlé něho vzteklý Jakobín Marat, zavražděný blondynou Charlotte Corday. Konvent však je oba odstranil, prvější dán na Père-Lachaise, ostatky druhého vmetány jsou — do kanálu. Pomníky dány jsou tu Vol-

tairovi, „básníku, historiku, filosofovi, jenž učil lidského ducha volnosti a náboženské snášenlivosti“, a Rousseau-ovi, „muži přirozenosti a pravdy“. Roku 1848 byl Pantheon hlavním táborem povstalců.

Slavné muže pohřbívá Paříž i nyní někdy ještě v kostelích; Horace Vernet uložen v kostele Saint-Germain des Prés.

Četné kněžstvo — vždy po několika krocích potkáš v Paříži některého kněze v nápadnějším kroji, s dlouhým černým talárem a kulatým nízkým kloboukem, jehož široká střecha po stranách vyhrnuta jest do výše, — četné kněžstvo dává sobě v „nejkatoličtější“ říši velkou práci, aby upoutalo k sobě veškeré třídy obecenstva. Zvláště pilně zanáší se vychováváním mládeže a slyšel jsem jednotlivé školy, kněžími řízené, chváliti. Avšak také o odrostlé stará se, sbírajíc je v četné spolky, z nichž nevylučuje ani frivolní vojsko, působící ve spolcích jednotlivých většinu. Jeptišky shromažďují kolem sebe mnoho služebných děvčat, s nimiž se v nedělní a sváteční odpůldne v zahradě neb uzavřené místnosti baví, modlí a je poučují. Ano pravilo se mně, že jednotlivé spolky mají v držení svém velké domy, v nichž se za laciný peníz pronajímají byty členům spolku, nejvíce dělníkům. Bohatství církve francouzské je veliké, jmění známého spolku sv. Vincence de Paula vzrostlo prý již báječně vysoko.

Povrchnosti, zevnějškosti a lehkomyslnosti pařížské musí se ovšem učiniti koncesse mnohé. Jakkoli je kněžstvo váženo, nestává se přece, aby kněz šel v kostelním oděvu přes ulici, jako na př. u nás při návštěvě těžce nemocného; Pařížan by dle náhledů svých o slušnosti zapomněl slušnost. A předce zase je tu dávným zvykem, že děti jdoucí k prvnímu přijímání kráčejí do kostela v šatu

zvláštním; děvčata mají řásnaté roucho bílé, jež jim i hlavu po klášterskú zahaluje, hoši jsou v bílých spodcích a černém aksamitovém kabátci, staženém červeným opaskem.

Všeobecný zvyk, že Pařížan nikde u veřejném shromáždění nestojí, všude sedadlo nalezne, má také platnost v kostelích. Tisíce sedadel, obyčejně ze dřeva a slaměné pleteniny shotovených, je ve větších kostelích v řadách podlé i nad sebe se kupících. Sedadla ta se najímají po sous, nebo i dráž při zvláště velkých slavnostech, při řečech oblíbených kazatelů a podobných příležitostech. Stálé vybírání peněz, někdy i ouplná licitace, nečiní právě dojem nejlepší.

Nejdivnější dojem působí ale v každém kostele v parádní uniformě se procházející portýr, jemuž podobné u nás roztahovati se vidíme v průjezdech panských domů. Určen střežit chrám po celý den a až do pozdního večera odevřený, stává se v chrámě již zcela lhostejným. Pohodlně odloží svou halapartnu, jíž užívá na poctu do chrámu k vykropení přinášených mrtvol, u dveří do kouta, vstrčí ruce do kapsy a prochází se co domácí pán. „Il ne faut pas se tenir aux bras!“ pravil jeden ke mně držícímu sprovázejícího mne přítele za ruku. Když byl vyslovil náhled svůj, že v kostele nesluší se držeti se za ruce, vyndal pikslu, šnupnul si a tázal se jedné pobožné, nezná-li v popředí chrámu klečící, černě oděnou dámu; že prý o ní ledacos slyšel. Měl také pěkný krámek v kostele samém, kde mu krámská prodávala svíčičky, modlitby, písně a monografii kostela.

Zrovna přede dveřmi katedrály Notre-Dame prodává muž illustrovanou a illuminovanou chansonu o králi Dagobertu. Je dlouhá a jedná o tom, jak jmenovaný

král svatého Eloi, jenž se mu dosti nešetrně (a někdy pro věci prapodivné) posmívá, vtipnými odpověďmi samého do posměchu přivádí. Za sous je píseň a za další sous vám ji prodavač k velké radosti vůkolního lidstva zazpívá!

XI.

Vojsko.

Kdokoliv přejíždí poprvé kehlským mostem v obvod obrovských bastionů straspurckých, vyhlíží zvědavě okénkem, aby spatřil první známky francouzského života. Tu u samých kolejí stojí štíhlá postava vojenského strážníka; hlaviště lehké ručnice opřeno je o zemi, ruce jsou křížem složeny u tenkého bodáku, volný plášť, chránici před sychravým počasím, splývá s ramenou, z pod rovného stínidla lehýnké čapky dívá se dvé smělých očí pátravě a vyzývavě do oken vagonu. Opodál leží několik vojáků pohodlně na zemi, nebo sesedlo se právě tam, kam se jim zlíbilo. Ostražitost i nenucenost, toť jsou hlavní vlastnosti vojska francouzského, prvního vojska ve světě, vojska, které nemá v slovníku svém slova „stůj!“, jež na zemi komanduje dle Němců „halt“, na moři dle Angličanů „stop“, od něhož ale vzal celý svět slovo „marš!“ Sláva jest jeho heslem, nepřemožitelnost jeho vírou, vděčnost vlasti jeho podporou. Voják francouzský ví, že vždy a všude bojuje „pour la gloire de la patrie.“

Francouzské vojsko je pravá smíšenina starého a nového — medvědí čepice, třírohý klobouk středověkého rázu a moderní rukavičky. V Paříži, kde se zdržují vždy oddíly vojska všech druhů a zbraní, aby jaksi v malém snázornily velkou armádu, lze studovati nejrozmanitější

kroje. Pěší voják není co do šatstva svého právě vzorem krasochutě. Pomyslete sobě modrou čamaru se širokými primkami nejcitronovější barvy, k tomu červené spodky, bílé rukavičky a gamaše, černé čáko a ovšem také černé boty, myslím, že vás barvami až oči přecházejí. V Tuilleriích připomínají stráže mohútných postav, mající vysoké medvědice bez stínidel na hlavách, proslulou starou gardu. Lancierové mají kroj polský, husaři uherský (místo čáka našich husarů nosí huňaté kulaté čepice) a od husarů jen nepatrnými příznaky se liší jízdní dělostřelectvo. Vážně kráčí ulicemi alžírský Spahi v přesně zachovaném arabském kroji. Na hlavě mu králuje bílý turban, s turbanu splývá bílý šat stínící týl před slunečním vedrem, bílý, přes červenou volnou tuniku přehozený plášť vleče se částí po zemi, část jeho je v malebných řízách přehozena přes ruku. Z pod turbanu a bílého šátku vyčuhuje obličej ostrý, smědý, svědčící o přirozené energii, oko jak uhel černé a ohnivé dívá se s jakousi převahou na věci vůkolní; Spahi zůstává sice dosti často před krámy stát, jet v Paříži posud nováčkem, jeho tvář nejeví však ani zvědavost ani obdiv. Krásná to na ně podívaná, když císaře buď do divadla sprovázejí, buď když při revue, jakéž se často odbývají více k vůli obecenstvu než vojsku k vůli, v celém pluku kolem císaře uhánějí. Nejvycvičenější jezdci francouzského vojska sedí na pyšných, pravých arabských hřebcích jakoby uliti, dlouhou pušku drží hrozivě před sebou, patrno, že mají zbraň i koně úplně ve své moci. Pěší Arabové tvoří pluky Turcosů, krásné, živé, pohyblivé to vojsko, při jehož spatření již člověk uvěří, že vítěziti dovede. Neviděl jsem nikdy tváře podobně výrazuplné, řekl bych ďábelské! Pravých mouřenínů je mezi nimi síla, i ti jakoby byli pozbyli v šatu vojenském pověstné své lenosti, a když táhnou Turcosové

ze cvičení nebo revue, rozléhá se smích jejich na vše strany; jdou krokem tančícím, řady jsou v největším nepořádku, každý nese ručnici svou jinak. Turcos má taktéž kroj krásný, modré, široké, pod koleny zabrané spodky, modrou kazajku, šňůrovanou a knoflíčkovanou, bílý turban. Zuavové mají podobný kroj, jen že na hlavě místo turbanu červený fez Zuavové jsou vesměs Evropané, garda zuavská sestává nejvíce ze synků pařížských. Důstojníci u Turcosů i Spahiů jsou z polovice Evropané.

Zmíněná již nenucenost panuje v každém pohybu francouzského vojáka. Ani když defiluje, neudrží přísného pořádku. Při kursech vincennských viděl jsem stráž, která se dle našich pojmů chovala nad míru nevojensky. S počátku měl voják udržet obecenstvo v jistých mezech. Obecenstvo se mnoho po mezech neptalo, myslivec také konečně ne, a když již lid se byl předehnal do předu, nenahlížel myslivec, proč by se také podívati neměl, položil na strážné místo svou kabelu a ručnici, strčil ruce do kapes a šel se podívat blíž. Věděl, že mu zbraň nikdo nevezme, a nikdo mu nevykládal z toho nějaký zločin. Známo ale, že v případech opravdových panuje ve francouzských řadách největší kázeň.

Mimo službu je sobě důstojník a voják prostý roveň, neznají-li se náhodou blíže, ani sobě při potkání jeden druhého nevšimnou. Zásobení francouzského vojáka děje se co nejsvědomitěji, strava je výborná, po obědě jim neschází ani káva, při obědě ani víno.

Při cvičení jako by sobě vojsko jen hrálo. Se strany cvičitelů laskavá slova a působení na cit, se strany cvičených ochota. Někdy spatříš v řadě cvičících se, kteří mají vesměs čáka na hlavě, některého vojáka s pouhou čapkou; to je jeden z nejcitlivějších trestů na leckterá provinění. V zahradě luxembourgské viděl jsem, jak de-

sátník vzal tupějšího jednoho nováčka ku cvičení stranou, hodně daleko od ostatních, aby se za nemotornost svou před ostatními styděti nemusil. V mezerách mezi řadami táhli s sebou kluci s proutky v ruce, hrajíce sobě na vojáky. Náhle vyvádělo vojsko útok, obklíčilo a zajalo všechny v zahradě se nalézající — děti i s chůvami. Vojenské kasárny nejsou před civilem uzavřeny, vojsko se nepovažuje nikde za stav zcela zvláštní a naopak zase každý mladík ví, že vojně neujde, ani jí nechce ujít. Důstojnictvo je velmi váženo, neboť každý ví, že důstojník prodělal dříve mnohé důkladné i trpké zkoušky, než byl jmenován.

Historii francouzskou působí se na cit vojska. Četné sochy, nápisy ulic, veřejné budovy, historické galerie jsou toho důkazem. Celé setniny mladých vojáků čekají po hodiny trpělivě u mříže, než se dvéře k hrobce Napoleonově odevrou, a u Napoleonovy sochy na Vendomském náměstí leží po celý rok smuteční věnce s nadpisy „regrets“, přinášené od vetchých vysloužilců, z nichž má každý za četné rany své, zcela dle taxy na ránu jednotlivou, několik set franků ročně.

Nejpříjemnější podívání je na zuavy, plnící historické galerie versailské. Málo který je bez řádu, u většiny svědčí alespoň jedna neb dvě medaille, že se súčastnili ve válce krimské nebo i italské (každá válka přináší na památku řád), někteří mají prsa řády pokryta. Co nejpilněji studují obrazy oslavující vítězství francouzská. Největší obdiv jejich budí Goonorův obraz „Dobytí Malakova“, kde sobě zuav, svalovitý muž s dlouhými rudými vousy, tak statně počíná. Kdo na štěstí má rudý vous, přistřihuje jej podlé obrazu, ano mnozí barví i černý vous na rudo.

XII.

Polosvět.

„Polosvětem“ nazval mladší Dumas jistou část ženského obyvatelstva pařížského. Slovo to se ujalo k neuvěření rychle v půdě pařížské, která žízní po novém výrazu a vtipu jako po rose, rozšířilo se po vzdělaných národech, a „demimond“ znají a vyslovují, třeba by vlastně s výrazem neměli zároveň ponětí. Všechna historická lehkomyslnost Francouzů, neméně historicky vyvinutá nerest jejich nalezla v jediném, co do smyslu ovšem širokém slově rázný výraz svůj. Jen Pařížan zná plný význam jeho, cizinci značí dle ohnivosti osobní fantasie věci a poměry nejrozmanitější, od „obíleného hrobu s francouzskými tapetami“ až po smaragdové zahrady z „Tisíc a jedna noc“.

Mnoho dáno již cizími jazyky výkladů k slovu tomu; kdo však v Paříži třeba týden jen pobyl, má výklad svůj. Paříž je svět, dvě třetiny toho světa je pohlaví ženského a většina těchto dvou třetin umí dle Murgera šampanské pít, cigareta kouřit a dle Paul de Kocka milovat. Většina dvou třetin? — smělé slovo, kdož může ale za věci a sluch, — „c' est qu'à Paris le vice resplendit et s'étale; la vertu se cache,“ proč se ta cnost také všude schovává! Francouzští moralisté nazývají demimond „reste impur des moeurs de Louis XV. et du Directoire“. Divné paměti král Ludvík XIV., chtěje dávati savojské princezně ples, vyjádřil se, že budou vstupenky dány jen damám ode dvora, nikoli jiným Pařížankám, poněvadž prý chce míti při plesu jen ženy honetní. De Conti podotknul k tomu lakonicky: „V případu tom může král dávati ples svůj v nějakém přístolku!“ Povídají, že onen „reste impur“ je velmi značný, jisto jest ale, že vystupuje

před nás všude. Těžko určit, co vše patří do demimond, kolik je stupňů mezi vévodovou a studentovou milenkou, kam až se rozšiřují výběžky. Polekán ohnivým koněm, Elysejskými poli uhánějícím, skočíš stranou; kolem tebe letí elegantní povoz nejmodernějšího druhu, z něhož usmívá se krásná, mladá bohatě i vkusně oblečená dáma jakoby v omluvu na tebe, ejhle to občanka polosvěta! Vejdeš do divadelního parteru, lorgnon tvůj zakotví se na drahých místech balkonu, kde je řada krásných, brilanty svými oslňujících dam, snad cizinské vzezření tvé vzbudí pozornost některé z nich, lorgnon její zatočí se k tobě, — již koketuješ s polosvětem! Vyjdeš z divadla a usedneš před kavárnou, před níž a v níž sedí kouřících a popíjejících dam elegantních více než mužských. Baví se hlasitě, smějí se, pozdravují kolemjdoucí známé pány. Dáš sobě „hořící punčovinu“ a okoušíš právě dobré její vlastnosti, když zasedne jedna z dam k tobě; sklepník jí také již co nejúslužněji stoličku pod nohy dává. „Nechcete mne také častovat punčovinou?“ táže se, a ty dáš mimo punčovinu ještě cukrového. Baví tě velmi dobře a nadělá sto poklon, jak krásně mluvíš francouzsky, třeba's lámal, až se sám stydíš. Obdržíš snad i pěkně psanou adresu, kde bydlí ta — občanka polosvěta.

*

Krásný je život studentský, student pařížský jej sobě činí však ještě pestřejším divokou svou láskou, pařížský student má svou grisettu — „La grisette“ — „la lorette“, rozdíl v tom pro cizince pramalý, pro Pařížana značný, totiž jak as značným vůbec býti může u Pařížana, kterému není jedna ani druhá nápadna.

Student lycejní nebo z jiné střední školy, přišedší na prázdniny ku svým, má svou venkovskou lásku jako

každý jiný student, jen že u nás rozplývají se ty ferialní lásky v nivec, u francouzského studenta přece ale k něčemu přicházejí. Student slíbí chudému děvčeti, že si je vezme k sobě, až půjde do Paříže na vysoké školy. Ovšem že dostojí slovu, proč by také nedostál!

Quartier latin jest jako velká studentsko-grisetní kasárna, pětiposchodní domy, plny malých a ještě menších bytů, jsou osazeny od prvního patra nahoru samými „divokými manžely“. V přízemí je buď kněhkupectví, buď krám s medicinskými nástroji, buď konečně nějaká crêmerie, jejichž hodnota nejlíp se měří dle hodnoty a ceny beefsteaků jejich. Zde obědvá k večeru student s grisettou svou, není-li dosti bohat na jídelny nádhernější: nebo zde neobědvá, není-li vůbec peněz, pak ale také neobědvá nikde jinde. Po obědě vede prostovlasou nebo čistým bílým čepečkem pokrytou grisettu do kavárny. Bez oddechu laškujíc a žertujíc hraje tu grisetta buď kulečník, buď upravuje sobě na balkonu cigaretta, kouří a vtipkuje.

Při procházce skrze Quartier latin uzříš za pěkného počasí studentské párky, nevědoucí, co by právě činily lepšího, dívati se z oken ven, leckde pramladounkého studentíka vedle tváře již zralé. Uvnitř bytu vypadá to pestře jako v studentském životě, někdy elegantně, někdy rozházeně a chudě. Chudoba neodpudí ostatně grisettu od milence, tato chopí se třeba sama vydělku, lehké ruční práce a pomáhá k životu. Rovněž se však nenechá zdržeti, dojde-li láska nebo zachce-li se změny, a student nediví se pranic, když přišed domů nalézá svou polomanželku skládající do bedny vše, co jí patří. Dost jest těch, které dovedou pak žíti na čas pro sebe, avšak navštěvují právě tak místnosti veřejné jako jindy. Kdež by také přišly k novému manželství! „J'aime les Alle-

mands aussi bien que les Français", slyšel jsem rozkládati jednu grisettu, která, punčovinou až k rozpustilosti rozohněna, dokazovala studentíkovi Němci, že budou mít spolu vzorné hospodářství. A při tom kývala hlavičkou svou krásnou tak přesvědčivě a důrazně, že husté kučery kaštanových její vlasů, jichž ani pod čepec vpraviti nemohla, stále všetečný nosíček bičovaly. Nu a s novým manželem žije se na novo starým způsobem, žijí svorně i nesvorně, jakž to právě jde; to však je jisto, že jim neujde ani jediná příležitost marně, za které by mohli žit ještě bujněji než obyčejně Grisetta je extraktem pařížské pohyblivosti a živosti, měnivá jako jarní den, mysli lehké, jako ten lehýnký refrain nejoblíbenější její písně:

Oui, je suis grisette,
on voit ici-bas
plus d'une coquette
qui ne me vaut pas.

„Já jsem bez majetku a bez slavných předků; ano, jsem však pletě hnědé a modrých očí. Oui, je suis grisette . . ."

„Bohatý vojvoda na mne nalehá, já však mu odpírám — a budu vojvodkyní, zachce-li se mně . . ."

„Volna v bytu svém píšu Juliovi: „Přijď v šťastnou chvíli, staneš se mým . . ."

„Vypovídají nám válku, a přece, myslím, nemáme jich více než jednoho najednou . . ."

„Já činím zkoušku s úplným manželstvím, a ovdovím, kdykoli se mi slíbí . . ."

„Abych mohla v neděli míti kaput s pentlemi, mám všedně bílou suknici, již sušim na trávníku . . ."

„Hanba bálu osvětlenému plamenem velkých svítilen! Ať žije zahrada s besídkami . . ."

„Já jsem pracovnicí, toť jest můj statek jediný a podporuji matku svou, kteráž ničeho nevydělá . . .“

„Mohla jsem blahobytu nabyt, kdybych dovedla prodávat místo darovat . . .“

„Avšak vždy skrovna nežádám sobě zlata, a rozdávám ještě, co mně zbývá. Oui, je suis grisette . . .“ —

Málokdy vynesou vlny společenské veselosti pařížské grisettu na výstřednost, skoro jen v posledních dnech masopustních, kdy grisetta projíždí na zapřaženém drožkářském koni Quartier latin po mužsku a zcela bez ohledu na předpisy, jaké dala kdys jistá vladařka dvornímu svému baletu. Vždyť je ale po celý rok tak rozkošno v tom studentském Prado, jež má tak krásné, poetické jméno „zahrádky ze španělského bezu“ — „Closerie des Lilas“. Podlaha je tu sice pod krytbou jen upěchována, ale tak hladka, osvětlení tak lesklé, a k tomu se připojuje hned vedlé pěkná zahrada s čistými pěšinami, se stinnými boskety, a pak ta šumicí, mládím a veselím lesknoucí se společnost, polytechnikové, vzdělanější ouvrier, vše vzorně pohromadě!

Rozhlédněte se po té pestré směsici! Hudba zavíří divoce a jako by smyčec přejel okraj pískem posypané plochy sklenné, náhle utvořily se z pestré směsice pravidelné figury. Student a „studentice“ (etudiente) postavili se ku čtverylce; kdož netančí, postaví se v těsném kruhu kolem některých tančících, znajíť již, které tanečnice nejohnivěji tančí, kteří tanečníci jsou nejvýmyšlivější. Vždyť mají lepší tanečnice ty již slavnou biografii svou, jsou hrdinkami četných novel a ještě četnějších feuilletonů. Po krátké přestávce počne hudba zase, žerty se stávají hlasitější, úsměv živější, oči jiskrnatější, první proplítání se tančících děje se ještě mírně, pak první skok — a již víří cancan, divoký, nestydatý, světoznámý cancan pa-

řízský. Roucha létají, nohy se vyšvihují nad hlavu, těla se prohybují a vymršťují jako kostice — kratinká přestávka a znovu týž rej, tytéž skoky, vždy ale bujnější, divočejší, nepravidelnější; konečně již víření, až se hlava točí, pak hřímavé tony poslední a tančící tu stojí bez dechu sice, avšak s tváří zářící, usmívavou, blaženou. Figury se zase roztočily, v místnostech je dřívější pestrost skupení.

Krásným tancem cancan není, aesthetik i mravokárce nalezli by sílu vítaných a vděčných příčin k zatracování; což je ale grisettě po aesthetikovi, ona se baví způsobem svým a vkládá do cancanu všechnu svou živost, lehkomyslnost, tradicionální výstřednost, zkrátka samu sebe. V Closerie des Lillas tančí se cancan nejvýstřednější, zároveň zde ale vypadá nejpřirozeněji, neboť student a grisetta netančí k vůli nikomu, pro nikoho, jen pro sebe. A mravokárce? Ten ať sem nechodí, beztoho je grisettě každý mravokárce protivný, nechť se zjeví v klerice nebo s třírohým kloboukem a kordiskem jako onen policejní strážník, který někdy, avšak opatrně k vůli možné a časté blamagi, přikročí, na rámě klepne a svým nezměnným „dansez plus décemment“ tak nevýslovně směšným se stává!

Kolem malých stolků zasedla větší částka přítomných. Hle, zde stojí u stolku dvěma staršími studenty zaujatého štíhlá mladá dáma. Netančí, baví se jen rozpravou a to jen s dvěma osobami, má na sobě bohatý šperk, drahé roucho, jež se nápadně liší od prostého šatu grisett. Patrno, že Closerie des Lilas není její vlastní půdou, a přece musí míti právo sem přijíti, sic by ji byly grisetty dávno již kočičinou vyprovodily. Tajemná rouška je brzy odhalena: z grisetty stala se loretta, z milenky studentovy milenka boháčova, — srdce jí nedalo, musila

se zase jednou podívat na toho, s kterým byla prožila nejblaženější okamžiky svého života, blaženější než nyní, kdy — —

Tot jest jeden výběžek z grisettního života, ostatní vyhledávej mezi baletními sbory, mezi zástupy švadlen na lukách posekvanských, mezi žínkami menšího řemeslníka.

*

Jsme v Jardin Mabille, v pověstném bazaru lorett. Právě utichla hudba a v bohatě osvětlené i úpravné zahradě panuje skoro až ticho blaseovanosti. Přítomní pohybují se volně sem tam, úsměv sídli na každé tváři ženské, nepřestoupí však hlasně rty, slyšíš zde jazyky skoro všech velkých národů evropských, ale jen zvuky šeptavé, neboť šepot polohlasný jest jednou ze známek elegantnosti a zde panuje elegantnost, blaseovanost, unavenost, snad někdy i zoufalost.

Mladost bez svěžesti, květy bez pelu! „La biche" je slovo dosti poetické, užívá-li se ale o navštěvovatelkách zahrady Mabillovy, ztrácí půvab svůj; tu sobě pomyslíš i hned krásné ty a pikantní profilky, jak je „Journal amusant" věrně portretuje, malé ty obličeje s líčidlem a černým, drobnoučkým flastříčkem, koketně někde v tváři neb pod okem nalepeným. Šaty jsou bohaté a nejmodernějšího kroje, vždyť volná demimond dává zákony módě.

Hudba zase začíná, vidíme zase cancan, — cancan? — nu neznáme jiného slova, z etudiantského cancanu zbylo však jen zkrucování těla a ošklivé vymykání oudů, náruživost zmizela a také radost z tance. V Jardin Mabille je bál, bál se musí tedy alespoň naznačit a několik lorett mladších se obětuje; na obličeji tančících zde sídlí

také úsměv, ale stereotypní, protivný úsměv baletnic. A tanečníci? — ti jsou placeni!

Opět utichli hudebníci, nastává opět procházení se, zasedání za stoly a do besídek. Loretty všímají sobě každého cizince a o jejich kouzlu jsi již přesvědčen, podíváš-li se jen na tvář Angličana, jakého Gustav Doré na štětci svém zrovna z některé besídky Mabillovy vyňal. Vidíme na obraze jen jedinou osobu, usmívajícího se toho Angličana, celé baterie koketnosti musí ale odněkud z blízka působiti na kamennou tu tvář, že dodaly jí výraz tak samolibý: „Já učinil dojem!“ — Loretta rozpřede sama hovor, požádá o trochu nápoje, třeba čerstvé vody, neboť jest „nesmírně unavena“; jsi ovšem úslužný, tvou úslužnost dovede však hned vychválit do nebes. „Madame,“ jinak se netituluje, je tak roztomila, že musíš od kytkářky hned se naskytlé koupit elegantní bouquet za tři neb čtyry franky. Kytkářka má jen as čtyry kusy v zásobě; povídají ale, že víc nepotřebuje, kupujíc bouquet zase za nějaký frank zpět.

Dvanáctá se blíží, zahrada se prázdní, „bál“ déle netrvá. Jsi šťasten, nevynutí-li roztomilost ještě pětifrank, totiž fiakra, který „paničku“ dopraví do jejího bytu někde v rue Breda, v němž samostatně vládne.

A výběžky života lorettního? Kdož by mohl všechny možnosti pestré směsice pařížského života vypočítat! — snad zámožnost, snad Vincennes, snad hadry.

XII.

Na hřbitovech.

Pyramidy egyptské, velkolepá ta pohřebiště králův, nemohou učinit větší dojem na člověka než hřbitovy

pařížské. U oněch možno obdivovat jen pílí lidskou snešenou skálu, jen všemohoucnost tyrana — čím podivuhodnější, tím nepřirozenější a protivnější, — jen pomník jednoho momentu historického, v hloupý kámen proměněný národ; u těchto vidíme názorně vzdor hrobům plný proud života, počátky a milníky nynějšího veletoku, bojovníky padlé již, an zápas vší silou kolem bouří dál, na břehy vyšplýchnuté kapky, kdežto řeka živa a nezeslabena hrne se ku předu, spěchajíc, aby koráb lidstva zanesla ve věčné moře osvěty a svobody. U pyramid proklínáš, zde se vděčně modlíš: Zde odpočívají tisíce králův d u c h a. Kamenů na nich ovšem nakupeno, že bys navršil pyramid řadu, ba že nám až líto těch dřímajících pod tíží obrovskou; kámen ale snesla úcta, vděčnost, láska, a tou se mění kámen v lehký svět. A když vyjdeš zase z mrtvých sídla — v němž se ubytovali zástupci národů všech — místo pískem pouště brodíš se mořem lidstva a místo dusícího samum lákáš dech plného života.

Největší, nejnádhernější a nejslavnější jest P è r e - L a c h a i s e.*)

Sedněm na střechu omnibusu, který nás od bastily k němu dopraví. Velké nádherné budovy znenáhla přestávají a scvrkají se v skrovné domky předměstské Jako by na rozhraní, co děsná předmluva, trčí tu naproti sobě dvě pevnůstky, v levo žalář mladých zločinců, „prison des jeunes détenus“, a v pravo „prison de la Roquette“, v němž odsouzenci tráví poslední dny před dopravením na galeje nebo ku guillotině — počátek a konec. Místo před Roquette je vysázeno krnícími stromy, neširoká

*) Jmeno po jezovitovi Lachaise, Ludvika XIV. zpovědníku, kterýž měl zde villu.

cesta vede k pevným vratům, — podívejte se doprostřed cesty, čtyry podlouhlé pískovce naznačují nevelký čtverec: zde stává guillotina, zde skonal Orsini.

Před domky kolem cesty, pod dřevěným loubím a šindelovou střechou pracujou „les marbriers“ na sochách a náhrobcích z kamene a pálené hlíny, šijou a pletou děvčata z černých a bílých nebo z černých a žlutých stužek nepěkné smuteční věnce. Zrak je nasycen hřbitovními znaky a minuli jsme v rychlém letu již také některé pohřební průvody. Opět jsme jeden skoro předhonili, v tom káže jakýs muž, oděný v černý frak a tříhrohý klobouk, a kráčející v čele průvodu, kočímu, aby zarazil. Kočí okamžitě uposlechne a musíme slízat, odmlouvání by se mu špatně vyplatilo. Velíf to úřadní osoba společnosti „Entreprise des Pompes funèbres“, kteráž jedině má v département de la Seine právo dopravovati mrtvoly. Činí vše dle tarifu, pohřeb za osmnáct, také ale za osm tisíc franků. Jdem dle obecného mravu se smeknutým kloboukem kolem průvodu. Umrlči vůz, jemuž zde scházejí stěny a jejž jen prostá stříška na čtyrech sloupcích se vznášející pokrývá, tak že truhlu celou viděti lze, vjíždí zároveň s námi do vrat, portýr třikráte pronikavě zapiskne, na znamení, že mrtvý zakoupil sobě padesáti franky právo ležet pět let pokojně v hrobě. Velmi svědomitě zaznamenává se na náhrobcích, má-li hrob jen „concession temporaire“ nebo za pět set franků „concession à perpétuité“; rychle se střídají zde byty klidných spáčů, průměrně osmdesátkrát denně zní píšťalka portýrova,

Kdo chce býti s myšlénkami svými a s historickými upomínkami, kteréž se zde jako vodopádem hrnou a v pěnu sterých reflexí rozrážejí, o samotě, vezme místo průvodčího jen dobrý plán, jenž ho provodí spletenými

uzounkými stezkami, na nichž noha v mastné zelené hlíně velmi nejistě kráčí. V pravo je hřbitov židovský a hned u vchodu dřímá z efemérního lesku kulisního co nesmrtelnice vyšlá Elisa Rachel. Nad hrobem jejím komůrka skromně vyklenuta a před ní mříž, jíž spatřuješ čtverhranný kámen co dvéře, zamykající neuprositelně nynější její domácí svatyni. A jako kdys za živa tísnily se návštěvy v předpokoji tragoedčině, takž nyní pokrývají půdu komůrky navštívenky cizincův. Hoďte tam také svou a připište slovo o naší divadelní chudobě! — O krok dále a jednoduchá kobka s prostým „R“ nad vchodem naznačuje, zde že Rothschildové odpočívají po obrovské práci, jaká z rozeňátek špinavé židovské ulice frankfurtské učinila krále králův. A v pravo v levo, vpřed i vzad stere hroby mužův, jichž společným znakem historická i sociální kletba, jichž život vydělováním a vydělávání životním účelem, — „jakž nemá Schewa milovati peníze, když na něm nikdo nemiluje jiného než peníze!“ Co charakteristika mizící individuálnosti, skorem co satyra vyjímají se zde nadpisy „Maier“ — „Maier“ — a opět „Maier!“ Muž však, který byl výrok učinil o typickém Schewovi, i u nás dobře známý Ludwig Boerne, jehož kolébka stála jen několik kroků od kolébky Rothschildův, muž ten leží mimo souvěrce své, nahoře již na návrší, a na náhrobku jeho vyznačil David d'Angers reliefem spojení Francie a Německa svobodou. Zde se skví věnec jmen: Voltaire, Rousseau, Lamenais, Béranger, Herder, Schiller, Jean Paul. Paříž dala hrobu Boernovu „concession à perpétuité“.

Vyjdem z pole židovského na křesťanské. Jako by náboženství lásky hned nás uvítati chtělo pomníkem lásky, předstupuje před nás krásný náhrobek bohoslovce Abailarda a ženy jeho Heloïsy. Nad ležícími podlé sebe

milenci klene se krásný gothický baldachin: „Romeo a Julie“ Francouzův stíněny jsou kamennými zbytky Abailardem založeného opatství paracletského, a o květinách nešťastnými milenci často sem kladených vypravuje se vzdor opačné zkušenosti, že nevadnou. Známé nám pověsti činí, že jsme na místě tom hned jako by doma, ještě domácněji jest nám ale u náhrobku blízkého, na němž po francouzsku nápis: „A. Reicha, profesor kontrapunktu na konservatoři, člen čestné legie, narozen v Praze dne 25. února 1770, skonal v Paříži 28. května 1836“. Čech, muzikant, hudební spisovatel, skladatel oper Cagliostro, Sapho, Natalie, obdržel náhrobek od pařížských „přátel a žáků“. A opět opouštíme šero domácích vzpomínek, a o krvavých vlnách světového dějepisu mluví k nám vysoký pomník „Aux victimes de Juin la ville de Paris reconnaissante. Liberté, Ordre public“, a na něm mužská i ženská jmena padlých v červnu r. 1848.

Od českého hudebníka hloub v levo dřímá celá kolonie hudební a na náhrobcích jejich stkví se musa tónu v postavách rozličných. Zde truchlí nad snivým Chopinem a zpěvným Wilhelmem, tam korunuje tatáž poprsí sladkého Cherubini; zde leží klasický Mehul, tam tíží velký kámen popel nezapomenutelné Marie Milanollo, — „houslistce bylo šestnáct jar!“ Bellini, skladatel Normy, Boieldieu, skladatel Bílé paní, Herold, skladatel Zampy, a Grétry mají hroby poblíž sebe; zdálo by se, že jsme mezi stíny hudebníků, kdyby nás jmeno Denon nepamatovalo zase na Bonapartův Egypt, Monge na smrt Ludvíka XVI. a zároveň na abstraktní říš věd mathematických, Gall na z lebky lidské vzrostlou vědu o lebce lidské, atd. atd. Dojmy jsou tu tak rozmanité, pestré, záchvatné, že myšlénky přeskakují z velkého jmena na větší, ze slavné doby na slavnější. Sotva přejdeš dva, tři hroby, jejichž

nápisy jsou pro tebe němy, nad nimiž však hojné smuteční věnce, nastrčené na železném rožni a kryté skleněnou stříškou svědčí o vřelých vzpomínkách, — již zase stojíš u kůpky země, která kryje nositele jmena světoznámého. Péro nemůže tu stačit touristovi, kde folianty nestačí dějepiscům a encyklopaedistům. V stinných stromořadích hřbitovních spíše se zase sama sebou hlava chodcova zotaví, — popisovatel neví, kde by přestal, kdyby jen nápisně chtěl vyznačovat světový význam města mrtvých. Což chcete na př. vše psát, říci a mysleti u malého náhrobečku, na němž jmeno Chappe, vynálezce optického telegrafu! Jakých to závažných myšlének! jakž dojímá píďový ten drobounký andělíček, klečící vedlé skaliny, na níž ukazovače železného telegrafu! Malinký počátek a velký konec, tenkrát neohebný ukazovač, nyní mlunná jiskra letící kolem světa! A o několik kroků dál, to k vojáku Manuelovi, jemuž dán nápis významný: „řekl jsem, že neustoupím leda násilí, dnes přicházím, abych dostál slovu!“ — položili velkého pěvce Bérangera. Tisíce pracovníků veškrábalo do pískového obelisku jmena svá, svůj hold, sloky z pěvcových písní; policie to seškrábala, avšak opět se objevily nápisy „à notre ami“. Dojal mne jednoduchý nápisek: „Dobrodinci otce mého Chaplain syn“ v neuměle vyrytém věnci bobkovém. Opět o několik kroků dál káže latinské: „Sta, viator, heroem calcas“, že tu pohřben maršal Ney. A zase nás ovívá vzpomínka domácí, stojímeť nad popelem Moravana Winsora, vynálezce osvětlování plynem, — „ex fumo dare lucem!“

Rozvážným krokem, kolem četných hrobů Poláků u vyhnanství zemřelých, dostanem se k Volneyovi, a odtud pak po více minutách k Molièru a Lafontainu. Jediný svadlý, starý věnec šelestí na hrobě bajkáře Lafontaine.

jenž byl „in Aesopiis fabellis condendis recentiorum unicus“; na hrobě „comoediae principis“ není pražádné upomínky. Dříve již jsme byli minuli sochaře Davida d' Angers a socialistu Henri Saint-Simona a chcem nyní již pospíšiti až k východnímu svahu hřbitova, kde uzavřené mohamedánské pohřebiště chová také mrtvolu často jmenované královny oudské a syna jejího. Poblíž opět celá kolonie oslavenců: rodina Ledru Rollinova, Emile Souvestre, Balzac, Delavigne. Odtud je krásná výhlídka na Paříž živou a na nejkrásnějším místě dal sobě zde jakýs kupčík Beaujour za živa ještě postavit pomník převysoký, homolovitý, v poměru k výši neširoký a nepěkný; anticipovaná nesmrtelnost kamenná stála ho sto tisíc franků.

Sejdem dolů, neboť musíme navštíviti ještě básníka Alfreda de Musset. Nešťastný pěvec leží tu právě u cesty. Truchlící vrba hladí třesoucím listím svým mramorové poprsí, upravilit Alfredovi lůžko, jak sobě sám byl přál:

Mes chers amis quand je mourrai
plantez un saule au cimetière,
j'aime son feuillage éploré,
la paleur m'en est douce et chère,
et son ombre sera légère
a la terre où je dormirai.

Stojíme u hrobu básníka, jenž za živobytí nad moře lidstva vynikal jako palma zelená a po smrti obdržel zvláštní stánek svůj; přes hrob jeho díváme se však na pole široká, na nichž šachta vedle šachty, velké společné hroby pro tu „lůzu, která ničím nevyniká, ba ani peněz nemá.“ Neodolatelnou silou vábí nás ty šachty blíže,

je nám, jako bychom pokleknouti měli do hlíny a pomodliti se za ty rozpracované ruce, za ty starostí vyprahlé mozky a ta ušlapaná srdce. Právě spouštějí bílou, nenatřenou jednu rakev dolů. Na svahu šachty stojí hlouček lidí, mužští v modré blouse, ženské v prostém bílém čepci. Je to lůza, na kterou i zde dává policejní osoba pozor; ale ta lůza má vřelé srdce a vlhké oko, a široká ruka roztírá bohaté slzy po osmahlé tváři. Po prsti, na píď jen řady rakví krejicí, je věnců naseto jako hub po slzovém dešti, po jednoduchých křížích stékají jména neznámá, napsaná rozředěnou křídou, — i za tyto nápisy se platí, i ty jsou pod policejní dohlídkou — eh! — rychle dál, rychle jinam, sic by nás to udusilo!

Hle obrázek jiný, krásnější, jednodušeji dojemný. Zde máme pole, pod nímž dřímají andělíčkové boží, odpadlá poupata lidstva. Samé děti jsou tu pohřbeny, hrobečky jako drobné perličky těsně vedle sebe, že skoro jen nožka dítěte zase projíti může. A nad každým hrobečkem sklenná skříňka jako u nás na oltářích a v skříňce bavlněný pudlíček, kartounová panenka, voskový andělíček a jiná hračka. Aby se děťátku nestýskalo, vyrazili z jeho kolébky dno a koš postavili tak, že celý hrobeček objímá. I kdyby slza v oko nám vstoupla, kolem úst zahraje předce blahý úsměv, že to srdce lidské je tak bohaté, tak šťastně dětinské. —

Přicházíme k východu. Jen malinké ještě strpení, zde v pravo jen několik kroků a stojíme před náhrobkem miláčka Napoleona I., nad hrobem prvního pierrota pařížského, prvního paňáce francouzského. Zde leží Jean Gaspard Deburau! Jeho syn je opět pierrotem a to velmi oblíbeným, hraje právě buď ve Fontainebleau buď v stromnaté areně na ostrůvku v boulognském lese, neboť mu

pověstné théâtre des Funambules přestavují; baví, ať hraje, kde chce, nikde sobě však nevzpomene, že otec jeho, Jan Kašpar Dvořák, byl krve české. My dali Francouzům první paňáce jejich, — jen dál, jen ven, a zase do plného, živého, veselého proudu pařížského, ať nás baví v odměnu národ celý!

*

Paříž má také soukromý svůj hřbitovek, cimetière Picpus, levý hřbet sekvanský pak má svůj cimetière du Montparnasse, o němž nelze více zaznamenat, než že hned vedlé vchodu odpravení pohřbíváni bývají. Nad sádrovými lomy vysokého Montmartru rozprostírá se však jiný ještě hřbitov, cimetière du Nord či cimetière de Montmartre, o málo menší než Père-Lachaise.

Mons Martis (vrch Marsův) čili Mons Martyrum (dle některých byl zde svatý Dionys se soudruhy svými umučen) je vysoko pokryt domy, nad těmi pak trčí křídla pověstných větrných mlýnů, příliš pověstných, než aby dojem za pověstí značně nepokulhával. Skoro odevšad je tu krásná vyhlídka na Paříž, již i historicky známá ze slov plukovníka Belowa, který litevské své dragony koňmo nahoru vedl a rozhněvanému Yorkovi odpověděl: „To jsem jim již v Tilže přislíbil a člověk neví, uvidí-li lidé ti Paříž ještě jednou.“ Nejkrásnější však výhlídka je na východním svahu, kde vystavena je restaurace a při ní věž, na kterou možno za levné vstupné vystoupit a s níž je opravdově „vue de Paris à vol d' oiseau.“ Věž se jmenovala dříve „la tour de Malakov“, nyní „tour Solférino“, — „une splendide tour, dominant tout Paris“, jak vypravuje tištěný akrostich,

jejž dostaneš k drahému cechu a k solferinským svým vzpomínkám nádavkem.

Na hřbitov přišedše máme za první svou povinnost navštíviti zamilovaného Heine. K vůli snadnějšímu orientování ptáme se jedné, na neštěstí podnapilé stráže, kde Heine leží. Dlouho neví, koho hledáme, konečně se mu rozbřeskne ve spleteném mozku: „Ah — Anry — Én! poeta pruský? — —!“ A již stojíme se smeknutým kloboukem před jednoduchým kamenem, na němž v bílém mramoru „Henry Heine“. Noze nechce se z místa, mysl ráda by zde prožila den blažený a hluboce dojemná poesie zvoní o prsa naše. Jako by nás oblétaly steré ty zvonkové písně se svým krvavým srdcem, jako by hrdlo se rozšiřovalo proudem nesmrtelných zvuků, vyšlých z prsou hanobeného, do nebes vynášeného rozervance.

> Nichts gesagt und nichts gesungen
> wird an meinen sterbetagen,

zažaloval Romanzero; což jsou ale poslední dny života pěvci nesmrtelnému! Nad hrobem kolíbá se věnec žlutých květů, dar pozůstalé chotě. Nechť nás třeba zahlídne nepříznivé oko zákona, my musíme urvat několik těch květů žlutých. Ve vlasti „panenského písemnictví“ obdarujem jimi některé přátele, kteříž mají prsa širší a mozek zdravější; ti je budou chovat co drahou památku z hrobu cizího, milého pěvce.

A jakž mám mluvit, jakž psát zde o hrobě druhém, v němž spí básník Mazeppy, Beniowského, Lilly Wenedy, Piasta Dantyzska, náš slovanský velikán Juliusz Słowacki? Co vůbec dále mluviti zde, kde krok za krokem hrob ve vyhnanství zemřelého, snad i ve vyhnanství narozeného a přece nadšeně věrného Poláka! Velká, bolestí

bohatá rodina polských vyhnanců staví zde pomníky, „exules Poloni memoriae suorum.“ — jakž možno nalezt slov, kde co bolestné proroctví, co děsná žaloba hřmějí slova „exioriare aliquis nostris ex ossibus ultor!“ Noha klouže jako v potocích krve, sluch se choulí, jako by dorážely k němu vzdechy ze vzdálené Polsky.

Berlín.

1875.

I.

Velké město, obrovské dílo lidských rukou, povstalé během jen tří neb čtyr věků, vyrostlé z půdy sypké, nevděčné a na místě nejnevhodnějším — přec člověk na ně hledí bez obdivu a odchází z něho bez sympatií. Berlín nemluví k srdci nikde a mysl navštěvovatelova zůstává střízliva. Zde k Tobě nemluví nikde minulost, i co je nejstaršího, je poměrně nové, nikde se u omžených děl středověkých nevmyslíš do myšlének a citů generac dávných. Berlín nevyrostl. Berlín byl udělán, dělanost jeho je nepříjemna. Byl udělán na komando. Železná ruka Hohenzollerů vynutila zde „město světové“, tatáž ruka, kteráž holí v ruce „učila své poddané lásce k panovníkům“, hnala je také do práce, násilně rozmnožovala jak počet domů, tak počet obyvatelů. A na komando postavila se řada domů vedle jiné řady, za ni nebo naproti ní, pluk za plukem, čtverhran za čtverhranem. Ty řady jsou nekonečny, jednotlivá rovná ulice je až celou hodinu dlouhá, a všechny ty domy jsou sobě až k zoufalosti podobny, jako voják vojáku, jen některý že vyznačen bohatši epauletou, jemnějším suknem uniformy. Z němého, písečného vůkolí, stejného daleko na všechny strany, vestěhovala se stejnost a melancholie dovnitř města.

V skutku smutna je ta pláň, z níž Berlín vydupán. Nic než půda písečná, tak řádní, že zavdala cizincům podnět k tisícerým trefným vtipům. Kdysi prý byl ukrutný lupič a žhář — vypravuje kdosi — odsouzen k smrti. Na popravišti mu sdělena milost, trest změněn, lupič nemá být sťat, má se stát postilionem a jezdit denně ze Saska do Berlína. Lupič se zachvěl — a položil hlavu na špalek. — Ovšem, Berlíňanu je ta krajina překrásna. Snad už také každý slyšel o „vrchu“ u Berlína, nazvaném „Kreutzberg“. Hromádka to písku. „Abych dal milým svým příbuzným v Pirně pojem o tom, jak vysoký Kreutzberg je“, — píše humorista cestovatel Graf — „musím říci, že nesmí dole na úpatí stát žádný muž velký, sic ti, kteří se nalezají na temeni, hned nemají žádné výhlídky. Nebo musí mu říci: Mužíčku, buďte tak hodný a sehněte se trochu, abychom my zde nahoře viděli přece něco!“

Kreutzberg má výše as čtvrtinu našeho Petřína. Přece, proto že vše ostatní je nejpravidelnější planina, lze s pahrbečku toho dobře vidět celé město Je odtud vidět, jak se Berlín rozplazuje dál a dál. Jednotlivý pětipatrový dům, vzdálen posledních výběžků ulic, stojí v širém poli, daleko od něho dům druhý, to bude jednou ulice nová — musím již zase sáhnout ku vojenskému přirovnání, vnucuje mně je všude zde cvičící se vojsko: ty domy jsou jako šaržanti setniny, kteří vyběhli napřed a postavili se co živé koly, mezi něž zrovna musí se vejít celá setnina Tak povstaly všechny novější čtvrtě, všechny rovnoúhelně se křižující ulice, a přemnohé náměstí povstalo jen z písčité vojenské jízdárny. Přes všechnu širost planiny je stavební půda přece již velmi draha. Domy se staví proto do nesmírných výšek — „nejsme více dost bohati, abychom stavěli domy malé“.

Nad to se využitkuje na byty i místa sklepního, dobrá polovička berlínských domů má také byty podzemní, ovšem že málo tedy příjemné.

Známo, že velká část nejnovějšího Berlína stojí na půdě, kterou byla usadila samá infusoria. Nejstarší část, na pravém břehu Sprévy a na ostrově sprévském, stála zas na kolech do bahnité půdy zaražených. Proto také jméno Kolín jedné z vesniček rybářských, které tu byly do věku třináctého. Dvě ty vesničky, Kolín a Berlín, daly základ nynějšímu německému městu světovému, a obě byly lužické. Když se blížíš z jedné strany Berlínu, provázejí tě lužické, ano i české vesnice zrovna až k němu, a když se blížíš z druhé strany, čteš samá štacijní jména slovanská, plná významu, z nichž nejpěknější as je jméno Jutrobog. Zde cítíš při každém kroku bolestně: ještě včera to všechno bylo půda slovanská!

Vykomandované město může být imposantní, krása ale prostě vykomandovat se nedá. Tolik je jisto, že vládcové snažili se zde dost a dost, aby sídlo své ozdobili budovami krásnými. A měli na štěstí k ruce své mistry geniální. Schluetera, Langhansa, Schinkla. Ale cokoliv tito vyvedli krásného, vše je imitace, vše vyrostlo z ducha národů jiných, původní architektoniky tu není. Berlínu se nepovedlo jako Vídni, která se honosí tolikerými původními a krásnými výtvory moderní renaissance. Langhans vystavěl Braniborskou bránu podle propylaeí athenských, Schinkel vystavěl budovu pro činohru v nejčistším řeckém slohu a také „staré museum“, „reprodukci řeckého stavitelského umění v nejvyšším smyslu“; jsou to krásné budovy — řecké. Ani čistá stavba cihlová, německému severu zcela vlastní a dobře mu slušící, která v několika městech, jako na př. v Hannovru, vykvětla na původní pěkný sloh svůj a města ta

příjemně vyznačuje, třebas by přespřílišným zas jí užíváním a opakováním všech podrobných motivů vyvolávala monotonii, ani ta stavba se v Berlíně příliš neujala. Jsou tu některé cihlové budovy taktéž od Schinkela, ale nepovedly se mu všechny. Povídá se na př. o téhož „stavební akademii“, že prý je krásna. Obcházel jsem ten těžkopádný čtverec ze všech stran, hledal pilně krásu, ale nechť jsem se postavil kamkoliv — krása byla nejspíš vždy tam na té druhé straně.

Pro okrasu ulic a náměstí rozestaveno množství soch. Nejvíce jsou to ovšem sochy vojenské a ty jsou na místech nejnápadnějších, v ulicích hlavních — slavný civil německý musí na místa postrannější. Mezi oněmi jsou práce mistra Raucha, ale nejsou to věru jeho práce nejlepší. Na všech je vidět, že chtěl Rauch učinit příliš mnoho, že sáhl nad obor sochy. Některé mají příliš neklidu v sobě, jako by jižjiž chtěly seskočit dolů, jiné jsou tísněny těžkou draperií a pod. Vliv pruského komanda, celá dělanost Berlína bere umělcům původní jich svěžest.

Také berlínská musea nejsou svým uměleckým obsahem ještě, čím býti mají. Veškeré sbírky jsou posud pouhá embrya příštích sbírek velkých, cenou svou daleko za mnichovskými. Nejvelkolepější část obou spojených museí je „schodový dům“ s fresky Kaulbachovými. Ukrutná místnost prázdná, v níž nic než dvoje schody. Nad těmi jsou světoznámé ty fresky, co illustrace velmi bohaty, co obrazy k celistvému soustředěnému dojmu čelící, mnohem méně, (vyjma „Hunnenschlacht“) provedeny. Také Kaulbach chtěl jediným obrazem vyznačit myšlenkově vždy velmi mnoho, na př. obrys kulturních dějin hned několika věků. Je to tatáž snaha německá po přílišnosti, která také hudbu jejich svedla k tomu, že chce podrobně vyjádřit i to, co se pouhým

tónem a rythmem vyjádřit nikdy nedá. Nad freskami jsou steré allegorické postavičky dětské, kreslené s oním svěžím vtipem, jakýž známe z Kaulbachova „Reinekka“. Ale tam do té výše nedonese žádné operní sklo, musíme si doma vzít illustrované dílo do ruky a teprv doma se potěšit tím, co je v oné obrovské museální místnosti nejlepšího.

Soukromé budovy jsou některé budovány dle dobrých vzorů, i dle florentinského, daleká většina je ale šablónová a ulice, často vysázené akáciemi, jsou sobě až příliš podobny. K tomu přichází, že veřejné budovy jsou účelů profanních, staveb pro kult že je poměrně málo, kostelních věží na př. tedy naproti jiným, bohatě jimi profilovaným městům nedostatek. Nejnóblejší třída je Vilémova se svým různým dlážděním pro pěší, jezdce a vozy (mozaika, asfalt, kvádry). Samý tu palác a samé ministerstvo. Také říšské kancléřství je zde, kde Bismark sídlí — číslo 74. a 75., pakli to někoho zajímá.

Jednou z největších a nejbohatších budov je také v Berlíně bursa. Také zde kralují židé. Je tomu dávno, co židé byli z Berlína vyháněni nebo na „Novém trhu“ upalováni, dnes sídlí na nejlepších místech města. Vnitřek bursy je mramorem a bronzem vyšperkován tak bohatě, že sobě člověk v tom skvostu připadá jako oukropeček. Vedle bursy je na jedné straně ulička „svatého ducha“, na druhé straně se nalézá Roederův „ústav pro reklamu“.

II.

Shora viděn musil by se Berlín vyjímat jako nalinkovaný ježek. Z každé střechy trčí kolmo do výše alespoň jedno mohutné bidlo, s knoflíkem na konci, jako oknoflíkovaný rapír pro šermířské učně. Ta bidla stojí

zde od posledního vítězoslavného příchodu vojsk z Francie, nechávají je snad stát, aby při vítězoslávě příští znovu na nich zavlály mohutné prapory. Že brzkou zas nějakou slávu očekávají, o tom není pochyby. Duch, jaký Berlínem vane, lze nejlépe vyznačit slovy „mezi válkami". Válečná hotovost řinčí na všech stranách a pádný krok denně se prohánějících pruských gard nutí evropský svět, aby stále držel prst na kohoutku pušky. Pyšné slovo Arndtovo: „Das ganze Deutschland soll es sein," naplnilo se arci již válkou poslední. Ale vítěz nedovedl se opanovat, přemoženému položil nohu svou tak těžce na znak, že sám cítí, že přijde rozvadění nové. Dnes ještě se ho nebojí, cítí se silným. V „Lipské třídě" sněmují zástupci celého národa německého, a slova, která zde v předpokoji sněmovny stojí napsána kolem medaillonu Scharnhorstova: „Všichni obyvatelé státu jsou rození obránci jeho", stala se zákonem pro celou německou říš. Ale kdo zná obraty dějin! Snad ne za rok, snad ale netušeně za málo let může z Alsas a Lotarinek stát se vlčí jáma pro slávu pruskou. Poslanci obou zemí těch sedí na pravici říšského sněmu, hned u dveří, jako by při nejprvnější příležitosti rychle chtěli zase ven.

Od dávných dob hleděli panovníci pruští předně k povzbuzení vojenského smyslu při svém lidu. Jáchim II. přikázal r. 1567 celou válku městům Berlínu a Špandavě. A „obušková bitva špandavská" zabředla do tak krásné opravdovosti, že i sám Jáchim dostal při tom pořádnou svou část. Vždy bylo Prusko válečné, ovšem že nevždy šťastné, neboť Berlín viděl také francouzské, horvatské i jiné vítězné pluky v širokých třídách svých. Každého míru užili Prusové k lepšímu ještě válečnému uspůsobení svému, nejlíp posledního míru po velkých vojnách napoleonských. „Pomník míru", vznášející se

na náměstí Belle Alliance, zdá se být z vděčnosti postaven za dobu klidu, za níž Prusko sebralo nových sil a chopilo se myšlenky všeobecné hotovosti branné, po jejímž dovršení ztrnul svět překvapen.*) Životním povoláním Pruska byla válka, a jest také nadál. Nejen proti Francouzi, „dem erbfeind", třeba také proti vlastním bratřím německým, třeba i proti vlastnímu lidu. Mezi četnými berlínskými pomníky veřejnými je také jeden vysoký v parku invalidův, oslavující ty vojíny, kteří proti Berlíňanům padli r. 1848 a 49; také ten se jmenuje „National-krieger-denkmal", pomník národní. Co žije mimo kasárny, není „národ".

Již jsem se zmínil, že převážná většina pomníků veřejných je rázu vojenského. Ty se stále ještě množí a provázejí chodce při každém kroku. Nový pomník se vznáší před Braniborskou branou, s obrovitou Viktorií na temeni, a platí poslední válce. Hned odtud vidí zrak druhou Viktorii na té bráně samé; ta vykonala ponížena již jednou cestu do Paříže, byla ale vítězně zase přivedena zpět. A již vidíme Rauchovu jízdeckou sochu Bedřicha Velkého. O málo kroků dále stojí Blücher, Gneissenau, Bülow, York. Naproti nim vzdvihá se hlavní stráž, sbudovaná po vzoru starořímského kastelu. A hned zas můstek přes Sprévu, na němž antikisující sochy, znázorňující život starořeckého vojína — proto také tu vidíme z kararského mramoru těla nahá, daleko svítící, jež mostu opatřila posměšný název „pont des sansculottes". Ovšem jsou sochy ty jen allegorií, mající mluvit k vojínu modernímu. Za mostem na předhradí nalezá se již zase velká socha jízdecká Bedřicha Viléma III. a za hradem hned také krásná socha Schlueterova,

*) Scharnhorst myšlenku tu začal provádět 9. prosince r. 1809

jízdně obrazící Bedřicha Viléma, „velkého kurfirsta“. V objemu několika set kroků celá setnina velkých vojenských soch! A jinde se to kupí opět tak. Na Vilémském náměstí je hned soch šest: Schwerina, Seydlitze, Ziethena, Keitha, Leopolda Desavského, Winterfeldta — vojevůdců ve válkách slezských. Další pomníky jsou na Kreutzbergu, dole v pláni pod ním, na různých hřbitovech, skoro všude.

Lid je slávou poslední války podnes opojen. V hostincích mluví se o ní alespoň u každého druhého stolu. Vykonán čin tak velký, že vše, co dokázáno kdy před tím, vidí se býti Němcům až malicherné. Proto také i letošní oslava velkého Cheruska Hermanna uplynula bez zvláštního nadšení: vždyť byl Hermann přec také jednou poražen, od Germanica na Vezeře, a Moltke ještě nikdy, co je Hermann proti Moltkovi! Moltke a Bismark! Podobizna Bismarkova je všude, i na školských předmětech, a obyčejně s podpisem „miláček lidu“. Lid teď pranic nebručí na daně, jež pohlcuje vojsko, on miluje a obdivuje se svému vojsku jako slabá matka hezkému dítěti. Již před tím ho ovšem bavívaly lesklé evoluce vojenské cvičby a parády — „det kost' uns unser jutes stuekk jeld,“ říkával, „det muss man mitmachen; denn es ist det einzige, wat wir davor haben.“ Teď už neříká praničeho, přerazit se může, když někde spustí vojenská píšťala (ta píská podnes tutéž notu, kterou pískala roku 1866 u nás). A když kolem něho ženou se vzpřímené řady vojínů se svými ostrými pohyby, jako by ruka a noha byly ocelovými pery, jedna — dvě, cvak — cvak, cvaká to také jemu ve všech oudech a ruka noha mimovolně jdou „jedna — dvě“. „Sláva“ je každému stáří stejně opojna. Malý hoch jde ze školy a jeho hlava se pyšní čapkou vojenského střihu. Starý lahůdkář vykládá

za krámské sklo sulcované ukázky svého umění a na zelenou ozdobu jich nebeře nic, než vavřín, svitý do věnce. Ale voják se dle toho chová, cítí, že zraky na něm spočivají s pýchou. Generál má prsa řády pokrytá a obzírá u nároží lid, jakoby stál na Olympu. Mladounký, červenolící kadetek stojí pod Lipami před některým z četných těch krámů, kde je vyloženo na sta řádů, zlatých a stříbrných a drahokamy posetých, hvězd a křížů, lvíčků a orlů, a hlava jeho se snivě níží a zrak zabodává se do budoucnosti. Viděl ve „maršálském sále“ kadetního domu kord Napoleonovi u Waterloo odňatý, Blücherem vojenské mládeži pruské darovaný — bůh ví, jaké má ten kadetek sny!

Jak je teď zde Francouzům, lze sobě pomysliti. Bylo jim tu druhdy dobře za Bedřicha Velkého, také dřív, když se sem utíkali co protestanti a z holého písku vykouzlovali zelené kolonie, jako na př. Moabit („la terre moab — terre maudite“). Dnes je jim celé Prusko asi „zemí prokletou“ — terre maudite. V Berlíně drží se v pozadí, chodí do „francouzského chrámu“ a sbírají zde na svatého otce.

A jak je zde teď Rakušanům? Nemožno to tak snadno říci, poněvadž jsou Rakušané, jak známo, velmi rozdílných druhů. Poslouchal jsem v hostinci, jak se u stolu několik Prušáků bavilo s dvěma Vídeňáky. Neznali se.

„Jste ze Sas, nebo z Bavor?“ ptal se náhle Prušák.

„Verzeihen Sie, wir sind Oesterreicher,“ odvětil Vídeňák ostýchavě. Verzeihen Sie! Velkomyslný Prušák bavil se s nimi dál, podobalo se, že jim odpustil.

III.

„Světovým městem“ se nazývá Berlín teď. Je jím také, ale jinak než jiná města světová, je jím náhle nabytou váhou svou politickou, jež zraky světa připnula ku Sprévě. Hlavního příznaku světových měst nemá, v Berlíně nevíří ona směs různých národností, která často na jediném lodu města náhle obrazí východ i západ, starý a nový svět, nivellující civilisaci a různou národní původnost — mikrokosmos. Berlín je tak zvláštního p r u s k é h o rázu, v lidu, v jeho řeči, v životních jeho zjevech, že vše nepruské zde naprosto mizí. Ani tak nevynikne zde živel cizí, jak vyniká červený jednotlivý bod v tmavozeleném heliotropu. Berlíňan se ještě cizincům, jich řeči a kroji, posmívá — to je charakteristické dost!

Opakuju: není to zvláštní německý, je to zvláštní pruský ráz. Zcela různé národnosti, každá v míře značné, přispěly k základu, slovanská, francouzská, německá, ale amalgam je úplný. Písková půda k práci nutila, železná vláda práci kupila, práce spůsobila klidnou rozvahu, o p r a v d o v o s t. Národní píseň slovanská dávno odtud odvanula, od té doby nezazněla v písčitém tom kraji vůbec žádná píseň národní, zde lid si nezpívá. Berlíňané prosluli ovšem alespoň něčím živějším, jakýmsi ostrým vtipem společenským, také ten je ale jen novým důkazem oné střízlivé opravdovosti, konsekvence zcela psychologická. Jet to vtip strojený, jaký se rodí vždy, když není vroucího, teplého humóru, Berlín dal německému světu svůj calembourg, hříčku slovní, slovo do vtipu vykroucené. Je známo, že Berlíňan podnes stůně manií být stále vtipným, zvlášt proti cizincům chce se vždy zaskvít co duchaplný, ale také z domácí své jakékoli zábavy má teprv pak radost, když si ji rozřezal a rozebral satyrou.

Dříve se alespoň satyra ta zanášela ještě s věcmi sociálními, tím měla ještě trochu živé krve a masa, „ekkensteher Nante“ měl zvláštní váhu svou, ale Nante dnes už vtipů nedělá, satyra se zanáší jen a jen s věcmi politickými, je chladná, nudná. Připomíná nám smutné labutě, krášlící hladinu Sprévy a mající vesměs zlámaná křídla.

S tím Nantem zopravdovělo vše. „Není nikde národní nějaká slavnost, při níž by se mohl studovati lid?“ — „Právě nyní není, ale i kdyby byla, viděl byste tuze málo. Veselost z ní naprosto vymizela, a zazní-li smích, je strojený.“ — „Začalo to trochu,“ praví jiný, „když zaběhly sem železnice a s nimi bavorské pivo. Berlínský weissbier činil pijáky konservativními, čím víc ho pili, tím tišší byli, bavorské nás trochu oživilo. Ale politický proud udusil nyní zas všechnu hravost a lehkost, jsme opět opravdovi zcela.“

Sama mluva berlínská je naprosto jednotvárná, nepříjemná, tvrdá, kolem uší to jen haraší a chrapti, vrže a skřípe. Verš:

Was Frankreich liederlich durch gleissnerein dudelt,
das spricht ein deutscher mund recht majestaetisch aus,

je „von Johann Moritz Friedrichen“ napsán už roku 1652, čtyry leta po ukončení třicetileté války, ne teď.

Berlín je velké město, je bohaté město a počet jeho obyvatelstva doběhne brzy na plný milion. Rozumí se tedy, že jím život proudit musí. Ale živost není rozestřena všude; v hlavních třídách, zvláště na křižovatkách jich, jsou proudy a víry, jinde zas je klid, někde maloměstský, někde aristokratický. Projděm se trochu nejživějšími ulicemi, hleďme do krámů, na vozy a na lidi, co kde berlínsky zvláštního.

Vozů se drkotá nesmírná síla. Na šest tisíc drožek má Berlín, ne právě pěkných, také nikoli rychlých; kočí, vsednem-li, bude žádat jen dle předepsané taxy, ale chcem-li dříve dojet než by došel pěšák, musíme sami slíbit něco víc. Na omnibusech vidíme až číslo „10.000," ale to je asi číslo všech veřejných povozů dohromady a omnibusy začínají číslovat někde od devíti tisíc. Obecenstvo jich užívá pilně. Kolíbají se těžce kolem, vnitřek je naplněn a na střeše sedí často celá stráž vojenská i s puškami — mají k vykázané strážnici daleko a desátník je komandoval na střechu omnibusu. Malé vozíky jednospřežné, s medvídkem co znakem na sobě, prohánějí se jako mušky sem tam, jsou to vozíky obce. Ještě drobnější vozíky, někdy tažené jen člověkem, rozvážejí sodovou vodu; majitel zastaví kdekoli na ulici, krám je hotov a pyšní se nápisem „trinkhalle". Rychle drnčí kolem vůz poštovní; na voze se nalezá hned kancelář, oknem vidíme do vnitř, jak tam ouřadník již mezi jízdou listy pořádá. Jiný tu jede vůz, trochu ošumělý, formou jako bedna — nápis „finanzministerium". A vůz nákladní za vozem a samý název: „pivovar" tam a tam — „továrna na kornouty" — „továrna na led" — „parní prádlo" — „kox, rašelina, uhlí Františka L." — čtyrkolé, dvouspřežné reklamy.

Mezi harašení vozů zní stálé bouchání prken, jakoby dřevem o dřevo bubnoval. To nám prozrazuje pověstnou berlínskou „gosse". Svrchní to část kanalisace berlínské, stoka se špinavou, smrdutou vodou, běžící mezi jízdní cestou a chodníkem jako příkop u silnice. Kde se spojuje přes cestu, jsou položena prkna a pod každým povozem si prkna poskočí a zabubnují. Takto je stoka odkryta, ošklivá. „Rozený Berlíňák," praví Graf, „musí být velký milovník přírodních výzkumů, nikdy nezakryje

těchto stok, aby viděl a cítil, co v nich leží a plave.“ Každý okamžik vidíš, jak se dítě v té špíně brouzdá, a k ránu se v ní najde celá sbírka dorostlých „zbloudilých“. — Takto jsou ulice čisty, zametají je takovými smetáky, jakých u nás se užívá v domácnosti, jen že ovšem na příčné násadce je tvrdší smeták než štětinový.

Krámy jsou arciť různy, od specialisty cidiče bot, který se postaví se skřínkou a dvěma kartáči na roh, až do specialisty, který prodává jen šperky perlové, nebo jiného, který prodává jen hedbávné župany dámské. Síla krámů, zvláště „pod Lipami“, má nápisy ruské. Síla krámů je tabáčnických, a to velmi bohatých. Zde je „haarkuenstler“, muž, který z vlasů skládá obrazy. Vedle je titěrkář, prodávající ozdobné hračky z tenounkého železného drátu — „fer de Berlin“. Dále se prodává „české peří“. Pak přijde „milch- und sahnebureau“, pak „rindfleischbureau“. Pak ovocnář, jenž ve výloze má z ovoce svity obrovské — bálové kytky pro dámy. Za tím je nadpis: „Ústav pro křísení zdánlivě mrtvých“. Zase krám sklepní, jehož tabulka oznamuje, že tu lze dostati „pivo, mlíko, mandl pro pradleny a postel pro jednoho noclehaře.“ A zase krám, kde se sázejí pijavky, baňky, dávají klystýry, pouští žilou — jako v Neapoli. Na krámských dveřích jsou zvenčí dole přibity malé plechové tabulky s nápisem „mitglied des vereins gegen verarmung und bettelei“, tedy: zde se nežebře. U nároží jsou za chodníkem do ulice vraženy dřevěné sloupy, na nichž denní oznamy divadel, zábav, všeho, tak zvané „sloupy Litfassovy“, přenesené sem z Paříže. To vše je různost velkoměstská, ale rozhodně maloměstské jsou trhy na potraviny. Velký Berlín nemá podnes krytých a čistých tržišť! Do cihel upravené máslo, vany s ukrutným množstvím ouhořů, masné stánky, chleby napečené do dlouhých piškotů,

vše stojí a válí se pod širým nebem, a připomíná nám naše pověstné trhy pražské s těmi zelenými podsvinčaty na ošatkách a drůbežnimi střevy vyvrženými prostě vedlé na kanál.

Středem města je široká třída „pod Lipami“. Zde byl vysekán bývalý les správský, lípy tu vysázeny čtyřmi řadami a v pravo v levo za nimi je silnice, pak chodník, pak paláce a hotely, jeden větší a bohatší než druhý. Jediná třída, která připomíná pařížské boulevardy, ale je jen asi čtvrthodinku dlouhá. Zde je život nejpestřejší, a tam, kde ji přesekává hodinu dlouhá třída Friedrichova, je někdy chumelenice o život. Zde stojící „schutzmann“ — vždy zdvořilý a úslužný — má nejvíc dotazů co zodpovídat a nejvíc nehod co napravovat. Zde je také extrém vedle extrému, největší bohatství náhle vedle nejnažší chudoby. Prodavači novin tu překážejí při každém kroku, kluci kytkáři vřeští, baby preclikářky kvičí. Pohodlní páni sedí na výstupcích před kavárnami a hned vedle choulí se ku zdi vyhladovělá, hadrovitá žebračka s polomrtvým dítětem. „Lionové“ se procházejí s bičíky v ruce a s buldogy vedle sebe (buldog je teď v Berlíně psem módním, také známka rvavosti). Dámy, skoro všechny v nevkusných, třeba by drahých toiletách, musí se každý okamžik zastavit, aby se sprostily někoho, kdo jim vstoupil na vlečku. Zde je v poledne, když u hlavní stráže hraje vojenská hudba, živěji než v oulu, a na večer nejdéle živo. Zde hlučí hlasitá řeč na všech stranách a někdy tu vynikne i hlahol cizí, obyčejně pak polský.

Zde ale také se nejsnáz přesvědčíš, jak dobré je, že po Berlíně, hned v nádraží a pak po městě všude, je tolik nápisů: „před zloději mějte se na pozoru.“ Těch nápisů je tolik, že prostý Berlíňan i latinské nápisy na

veřejných budovách, „Nutrimentum spiritus“, „Suum cuique“, a p. důvěrně překládá: „Vor taschendieben wird gewarnt.“ Ale těch zlodějů je ještě více než plakátů na rozích. „Bauernfaenger“, „schlepper“ je tu v tisícerých exemplářích. Není jediného cizince, aby se alespoň některý bauernfaenger o něho nepokusil. Tak znám je způsob jich: „Povedu Vás, pane, tam,“ — „ukážu Vám, pane, to,“ — „dřív si ale zajdem, mám hlad, sem do té hospody, jen na okamžik,“ — a v té hospodě hraje podvodná banda v karty nebo v kuželky, atd., tak známo je to vše, a přece obchod bauernfaengrův pořád jde dobře! „Konečně“, praví Berlíňan, „ať máme také něco zvláštního. Wir sind ja weltstadt!“

IV

Řekl jsem již, že přirozené veselosti v lidu berlínském není. Skoro všechna místa veřejná, kde možno se pobavit pod širým nebem — na př. stinný, rozlehlý „thiergarten“ — mají ráz aristokratický. Sotva že střední třída se tam odváží, nejnižší vrstvy nemají ničeho. Leda že tyto, když je někde, obyčejně za městem, „slavnost národní“, vyjdou si tam do vůkolních hospod, bez veselosti se rozhulákají, do krvavé rvavosti se opijí. Rodiny tříd středních vycházejí si v neděli někam do písku ven, totiž k posledním výběžkům berlínským, kde malé hospůdky poskytujou jim piva, chleba a sýra, a na stěnách těch hospůdek zvenčí stojí komická slova: „Hier koennen familien warmes wasser haben und sich selbst kochen.“ Kávu si přinese rodina totiž s sebou.

Opilost je přední radost nejnižších vrstev berlínských, zvláště prý od posledni války řádí silně zhouba ta. V „Koenigs-Strasse“ a ulicích i uličkách sousedních.

kde je hlavní proud „lidu“, potkáš na večer každý okamžik člověka se potácejícího. Zhoubná kořalka jim tísní hlavu a podráží nohy. Zhoubný nápoj ten byl sem uveden v 16. věku, dnes je hlavní útěchou chudákovou. Humoristické verše:

S rána kořalička chutná věru,
výtečně pak po obědě;
kdo si na ni zajde ku večeru,
zapomene všeho sedě;
také mnohému prý ušlechtilá
zrovna o půlnoci posloužila —

docházejí zde zcela opravdového, celodenního vtělení svého. Sklepy, likerní krámy, „destillace“ jsou na večer natlučeny, několikrát do půlnoci se tam seperou a vyhazují — schutzmann jde opatrně dál, tam by nepochodil. Částečně přirozený to výsledek každé krvavé války, třeba by vítězné. Pravda je, že dosti mnoho se zde činí pro nápravu. Nyní se mají stát kroky rozhodné, aby lid od škodlivé kořalky byl odveden k zdravému pivu, sládkové mají být donuceni, aby vzdali se výdělků přílišných a produkt svůj prodávali laciněji.

Nesmírně různy jsou ovšem berlínské restaurace, ještě různější než samy pařížské. Totiž pivní i vinní restaurace, kavárny jsou tu velmi řídky, tak řídky, že se musí říci, že ani nejsou. Místo nich jsou „konditorie“, cukrárny, z nichž v některých je také čítárna a pak pokojík, obyčejně malý, temný a nevlídný, kde možno kouřit — kuřákům je skoro po celém severním Německu stejně zle, jsou ze společnosti jako by vyobcováni. Nejoriginálnější hospůdky berlínské, kde se totiž pověstný „weissbier“ vyčepuje, řidnou vždy více. „Eine kuehle blonde!“ — „eine stange weissbier!“ slyší se už málo kde,

pochutnává-li si ale některý berlínský copař na něm, je dojem pro cizince rozhodně komický. V hezky velkém skleněném škopíčku, když se byla pěna usadila, je žlutého moku jen na tři prsty dole a piják zdvihá nádobu oběma rukama, jakoby s namáháním. Se stravou může být spokojen každý, je daleko lepší než arci tuze špatná pověst její, hamburský vzor zde již zvítězil, masa jsou krásná, porce výdatné, ceny někde až k neuvěření mírné, chléb je obyčejně zdarma, à discretion, jako v Paříži. Za 60 až 70 krejcarů našich peněz možno zcela dobře obědvat i v mnohých restauracích pod Lipami. Ovšem bývá i v poměrně lepších hostincích stůl bez ubrusu, za to ale je sklepník, v střevíce obutý a lehce vyšlapující, hbitý a úslužný. V postrannějších ulicích jdou ceny mnohem níž, čteš: „grosser mittagstisch sammt bier — fuenf silbergroschen“ (25 kr.), nebo i jen „$2^1/_2$ sgr.“ Stěny hospod jsou často pokryty verši:

Hier verkehr',
tuechtig verzehr',
musst dich ja pflegen zu gottes ehr':
was dein magen kann vertragen,
kostet sicher nicht kopf und kragen!

a t. p.

Velkých a nákladně zřízených restaurac zahradních je síla, mnohé z nich jsou vůbec známy, jako Vauxhall, Kroll's etablissement, Tivoli atd. Nejvelkolepější z nich je nyní „stadtpark“, uprostřed města upravený. Rozsáhlá místnost s tisícem stolů a s arkádami dokola, v nichž opět stojí tisíc stolů. Do výše strmí košaté, temné koruny stromů, a pod nimi dole je na večer světlo jako ve dne. Sedmdesát šest tisíc plamenů plynových osvětluje prostoru. Tisíce velkých koulí, z mlíkově omženého

skla, běží nad arkádami co sluneční relíf. Plamenné guirlandy a hvězdy a sloupy září na všech stranách. Šumným vodopádem proráží oslňující světlo, za ním ukryté. Vysoké umělé stromy svítí skleněným zeleným listím a mají veliké, fialové, tmavočervené, světlozelené květy ze skla přidušeně barvitého, každý květ dýše vnitřní, příjemnou září. Z hlubokého keře vyniká najednou celá záplava drobounkých plamínků zlatých. Po pni starých stromů běží plamínky vzhůru do větví, větřík si jimi hraje, žene je sem tam, ohybuje, přitlačuje, zhasíná, nechává pojednou zas vyskočit, a vysoko nad našimi hlavami si hrají v temném listí modré jiskry jako létavé mušky. Je toho mnoho, příliš mnoho, zas až nuceně mnoho, ale dojem je překvapující.

Zde je pokrm a nápoj co nejvybranější. „Jídla, která nezachutnají, vezmou se nazpět," stojí na tabulkách. A sklepník sám přihlídne a vybereš-li sobě něco, v co nemá on více důvěry, řekne upřímně: „Kann Ihnen wohl nicht empfehlen." Hudba hraje stále. Jsou tu vždy kapely dvě, jedna má skladby operní, druhá taneční, sotva jedna přestala, hned druhá začne. Mladistvé kytkářky, v ideálním národním kroji, chodí s vonnými košíčky svými od stolu k stolu. Rozsvěcovači s leskle žlutými přílbami na hlavách obcházejí a střeží život plamenů. Na širokých pískových cestách prochází se obecenstvo, elegantní důstojnictvo, hlasitě a vesele šveholící Polky.

Stadtpark má ještě jednu příjemnost. Jediné to místo, kam pověstný berlínský polosvět nemá přístupu Dostane-li se sem nějaká dámička, za okamžik již přistoupí sklepník a presentuje jí na leskłém táci malé psaníčko. Ona rozpečetí a čte: „Račtež opustit ihned zahradu; u kasy obdržíte vstupné své nazpět."

Takto je polosvět všude. Jeden závod oznamuje „bál s tanečnicemi nejrůznějších národností," jiný restaurant oznamuje, že se postaral o „zajímavou obsluhu," třetí hlásá: „denně bál, od pondělka čerstvé tanečnice." „Orfeum" berlínské v jistém ohledu proslulo, ale těch „orfeí" je po Berlíně mnoho. Na padesáti místech víří do rána tanec nebo se alespoň tak naznačuje, ale dcerky solidních rodin berlínských se nevytančí, do „orfeí" otec s rodinou svou se odvážiti nesmí.

V.

Vyhledejme si některý z berlínských „tingl-tanglů." Hledání není namáhavé, jeť skoro v každé druhé ulici nějaký z „uměleckých" ústavů těch a z daleka září červené sklo jich svítilen. Někdy je jich celá řada vedlé sebe. Někdy se k nim vystupuje po schodech do prvního patra, někdy se k nim sestupuje jako do sklepa. v tomto případě se jim říká také „tunel". Zaplatili jsme pět grošů vstupného a obdrželi program. Čtyřicet pět čísel na programu a pak ještě „různé zpěvy!" — ano, zde zábava trvá do rána.

Dosti pěkná místnost. jen podlaha trochu špinavá, s lišten po stěnách někde pozlátko setřeno, na stěně nad sedadly místy kulatá velká skvrna, jakoby se silně pomastěná hlava dlouho k ní tam byla tlačila. vzduch jako lihový, neprovětraný, nákyslý. Řady nepokrytých stolů, u nichž některých sedí hosté — přišli jsme trochu záhy, jde teprv na desátou. V čele sálku vyvýšené jeviště, v popředí na něm piano. V pozadí plátěná dekorace, představující stěnu salónu, a v ní dvéře. Kolem stěny sedí as deset vyškrobených, vyfintěných dam

mladých, od dvacítky trochu přes třicítku, víc přes. To jsou patrně koncertistky. Jiné vyfintěné dámy sedí u hostů nebo se procházejí mezi stoly — také koncertistky? Právě přestal potlesk a nastala pauza.

„Poroučíte?“ ptá se galonovaný sklepník.

„Láhev tivolského.“

„Pánové jsou milovníci piva?“ táže se ženský soprán jedné z procházejících se dam. „Dovolíte, abych Vám byla společnicí?“ a celý oblak tylu a pentlí snesl se již na sedadlo vedle nás. „Dnes se tu pobavíte, dnes se Martha zrovna vzteká.“

„Která je Martha?“

„Ta zelená nahoře, ta hned u piana. O, Martha má humór!“ Zelená je nejdál přes třicet, hezky tělnata a hezky oškliva — uslyšíme! Naše společnice je také již dostatečně stara, pleť její vzdor líčidlu žluta, oko mdlé. Vzala naši lahev a ochotně nám nalívá.

„Chcete sobě také nalít?“

„Mám žízeň, pravda, ale prosím o limonádu. Franc, těm pánům láhev limonade gazeuse!“

„Hned, slečno Marý!“

V tom zadrnkal bledý, černě oblečený mladík na piano.

Jedna z koncertistek, velká a kostnatá, povstala, uklonila se, usmála se a začla silným mezzosopránem. Dámy společnice dole usedly a utichly, hosté částečně také. Koncertistka zpívá anglicky. Sbíráme ves svůj um anglický, ale nerozumíme ničemu než refrainu: „Every woman — every woman“ — tedy kuplet o ženách. Ostatní přítomní rozumějí ještě míň, ale ku konci aplaudují přec, nejvíc dámy společnice.

„Aplaudujte přec také, pánové,“ vybízí slečna Marý.

Proč ne, snad to nic nestojí. Aplaudovaná byla zmizela za dveře, teď zas vyšla, uklonila se a zasedla na dřívější své místo — jiného účele ty dvéře nemají.

Slečna Marý už byla se svou lahví hotova. Jen vhltla každou sklenici a hned zas si nalila. „Anynko — andílku — pojď sem!“ volá přes stoly na jinou slečnu. Anynka už je tady. Krásné, as osmnáctileté děvče. Obličejek pravidelný ovál jižní pleti, vlasy bohaté a havranní, oko černé a planoucí.

„Moje sestra,“ představuje slečna Marý. Ani stín podoby!

„Sestra?

Slečna Marý se řehtá. „Sedni si, andílku! Ta je krásna, co? Franc, dvě lahve limonade gazeuse pro ty pány!“ velí samozvaná naše hospodyně.

Čím dýl se na Anynku díváme, tím krásnější se nám zdá. Ale strašně hloupa je ta Anynka. Její úsměv je bez významu, její oko neví, kam by hledělo, k otázkám odpovídá jen vždy jediným slovem, a ani toho skoro nedořekne. Ruce její jsou hruby, zpracovány — včera nejspíš ještě služka, dnes slečna společnice, krásná dekorace tyngl-tanglu. Snad to bude její štěstí, ale spíš ne.

„Mám hlad, pánové, smím si dát ouhoře?“

„Až podle toho, mnoho-li stojí. Jídelní lístek!“

Slečna Marý vyvaluje oči.

„Nu, dejte třeba.“

„Dvakrát ouhoře a ještě limonádu,“ velí slečna Marý. Snad o to nestojí, ale slečny společnice nemají v tyngl-tanglech jiného úkolu, než aby co možná mnoho jedly a pily ve prospěch pana hospodského. Pozorujem, že od vedlejších stolů jednotliví mužští se po nás ohlížejí a nám se smějí.

Opět ticho. Piano hraje delší preludium. Teď vystoupla ze dveří slečna Martha, ale převlečena v mužské rokoko. Je nesmírně feš, do opravdy rozpustilá — ale bez humóru. Ve všem unavenost, smutná strojenost. Po jejím německém kupletu o příhodách mladého šviháka nesmírný aplaus, načež opakování poslední sloky.

Ouhoř mezitím zmizel. Slečna Marý hladí Anynku po vlasech a zas nám ji chválí, jak je krásná. „Franc, dvě limonády! A cigaretty!“ končí svou chvalořeč.

„Franc, už nic!“

Slečna Marý se zarazila. „Proč už nic?“

„Proto že nechcem. — Ostatně,“ dodáváme dobrácky, jakoby na vysvětlení, „my už hned půjdem.“

„No když nechcete, pijte si sami. Pojď, Aninko.“

„Adieu, andílkové!“

Piano bubnuje, jakoby se splašit chtělo. Koncertistky sestupují všechny s jeviště dolů a ze dveří vyletí dvě tanečnice, bachantky. Obě jsou vychrtlé staré. Šatičky mají věnčeny vinným listím, v levici drží ověnčenou hůlku, v pravici šampaňskou sklenici. Skáčou po malém jevišti, točí se kolem sebe, neumějí ničeho a jsou beze všeho půvabu. Aplaus.

Následuje kontraaltistka ohromného hlasu, hosté zpívají refrain její basem s sebou. Po ní blondýnka kupletistka, příjemná, v sněhobílých šatech, se zlatým křížkem na krku. Netřeba teprv zvláště podotknout, že ani jedna zde neumí zpívat. A teď vystupuje zase slečna Martha. Je zas oblečena v prvější svůj zelený šat damský.

Slečna Marý se byla mezi tím opět k nám přiblížila.

„Náš pianista je zrovna po nemoci. Neráčili byste mu poslat sklenici portského vína? — já mu to slíbila.“

„Ne! Pst! Chcem slyšet!“

Slečna Martha zpívá první sloku nějaké cituplné písně. Ale zpívá ji divně. Pořád hledí s jeviště dolů k nejbližšímu stolu. Láskyplný pohled to právě není.

Začíná druhou sloku, po čtvrtém taktu náhle zarazí. Předstoupí až ku kraji a rozkřikne se: „To je nějaký spůsob? Dělat posuňky po mně? To jste vzdělaný pán?“

„Zpívejte si svou píseň! Co je Vám po mně!“ volá z dola veselý mladý hlas.

„Hetz! hetz!“ pokřikuje se ode všech stolů.

„Ani taktu nezpívám, dokud ten člověk zde sedí!“ volá slečna Martha, v níž se zlost již rozvařila, ke dveřům, mezi něž domácí paní od kasy přistoupla. „To je holomek, to je halama — “.

Mladík byl vyběhl již ven.

„Pojďme!“

Slečna Marý, když jsme kráčeli kolem ní, obrátila se k nám zády.

Venku jsme slyšeli, jak mluvila domácí paní s mladíkem. „Slečna Martha je umělkyně — umělkyně si nenechá pranic líbit!“

Dvě hanzovní města.

1875.

Přes dvě města jde proud českých vystěhovalců do Ameriky: Brémy a Hamburk. Zde neb onde stojí naposled noha vystěhovalcova na půdě evropské, krok na můstek, deset kroků přes můstek na loď, kotvice zaskřípou — s bohem! Ohlédne se vystěhovalec ještě? Rozhlédnul se poněkud líp po posledním místě evropském? Obyčejně neměl ani času k rozhlédnutí se, z nutné spořivosti přibyl sem snad teprv včera, den před odjezdem. Také nemá ani chutě ani smyslu pro to. Jeho myšlénky jsou upnuty již tam za okeán, promluví-li slovo, mluví jen o Americe, s Evropou rozloučil se již na českých hranicích, pak jel pořád již cizinou, co mu po ní!

A přec stojí Brémy i Hamburk v skutku za podívání! Pyšná, bohatá města, hrdé, staré republiky. Zbytky bývalé Hanzy mocné, která ovládala celou severní Evropu, ale jak velkolepé zbytky! Na osmdesát měst čítala ta Hanza, založená Slovany na ochranu obchodu v nejkrutších dobách středověkých, a mimo marastický, přece však ještě volný Lubek zbyla ze všech osmdesáti jen města dvě, ale jsou to podnes mohútné hradby volného obchodu, velké jeho tepny, jimiž se prohání po Evropě zboží za milliardy a milliardy. Projděm se jich ulicemi

a prohlídněm si jich lidi. Začnem s králem všech evropských kontinentálních měst obchodních, jímž je Hamburk, přesunem se pak přes rozlehlou glinskou či luneburskou step a navštívíme přívětivé Brémy.

I.

Hamburk.

Jedem z nádraží do města a hledíme oknem do mihavých ulic. Co to? V levo ulice sice za ulicí, všechny leží směrem jihozápadním, ale skoro všechny bez dláždění, pouhé propasti, do nichž třípatrové domy zapadají náhle jako by pětipatrové, propasti naplněné vodou a všude po té vodě ploché pramice a z pramic houpají se těžké balíky k otvorům v šedivé zdi, ba až ku střeše — a zase most, zase voda, domy, voda — mimovolně si zašeptneš: Benátky na severu! Název ten se přikládá sice vždy Štokholmu, ale Hamburk má také na něj právo. Jeho četné průplavy či „fleety“ prorývají starou část města právě tak jako laguna benátská, tam i zde můžeš na každé místo jakž po zemi tak po vodě, ale jaký rozdíl tam i zde! Dole na jaderském moři laguna slaná a zde fleet sladký, tam samý palác z drahého mramoru, zde samé obchodní domy z „mramoru severního“, z cihel, tam Benátky mrtvé, zde Benátky živé!

A také Hamburk je ve svém způsobě krásný. Vyběhněm na „Stintfang“, pahrbek poblíž u Labe. Jaké to rozkošné, obrovité panorama! Labe je tu na míli široké a tvoří archipel nesčíslných ostrovů. Za ním v dálce modravý pás nízkých pahorků, před nimi zelené luhy, červenavá města, továrny, kolisavé větrné mlýny. Zrovna pod námi několik tisíc lodí a lodiček, od nejmohutnějších

velikánů mořských až do skořápky jen co mihavý bod velké, les komínů a stožárů, jímž zrak nepronikne, síť lanoví a flag, že nebe jí prokmitává jen jako drobounká modrá tkanina. Před námi rudé a šedé střechy velikého města, v divných vlnách se dmoucí; někdy vidíme střechu jen zcela plochou, jako bychom se nalezali zcela na jihu, někdy, ale zřídka jen, zavadí zrak o vysokou věž kostelní. Za námi hemživé předměstí St. Pauli, pak ihned jiné velké město, tichá Altona, a zas Odense, kde leží Klopstock, a dále, již pořád na půdě holštýnské, sad a villa, villa a sad až do nedohledna. Vidíme luhem se prodírati kouřící vlak, zrak překmitne se dále a zas tu běží dlouhý vlak k městu, oko se vrací k přístavům a k tisícům korábů, zvonky dole znějí, parníky se křižují, zdá se ti, že oblaky hluku se vznášejí vzhůru — ano, člověk cítí, že zde sobě podávají ruce končiny všeho světa! Zahloubáváme se do velkolepého dojmu života, a nad námi krouží větrný mlýn a obrovité lopatky jeho pohybují se, strašidelně němě a tiše, jakoby to byl sám klidně kroužící čas, stojící nad životem. —

Hamburk ovládá řeky dvě. Předně Labe, zde tak mohutné, že nese i nejhlubší lodě — to dodává Hamburku velikosti; pak z Holštýnska od severu přicházející Alsteru — ta mu dodává krásy. Alstera je svěží, čistá řeka a tvoří tu dvě jezera, větší „Aussen-Alster“ a menší „Binnen-Alster“ či „Alsterbassin“. Větší jezero, krásně vroubené sady a bohatými villami, je za městem, menší, jen valem a mostem od většího oddělené, je již v městě samém. Je-li Labe se svými přístavy silným srdcem města, je menší jezero jeho diadémem. Málo které město má cos podobně krásného, jako je zde to svěží zrcadlo vodní. Zeleným pruhem je uzavřeno k jedné straně, na povrchu jeho kmitají se salonní parníčky, baví se četné

jolly, plovou hejna bílých labutí, a po roztřesené vodě plazí se obrazy krásných budov. Na tři strany je bassin vrouben nábřežím, východně nazvaným Alsterdamm, jižně Alter Jungfernstieg, na západ Neuer Jungfernstieg. Zde všude jsou pěkná stromořadí a za těmi pnou se vysoké, co nejelegantněji zřízené hôtely a síla krásných paláců. Nádhera a bohatost těchto paláců nebolí, nejsou to paláce zděděné v lenosti, vystavené z roboty ušlapaného lidu, pomníky dob hnusných, jsou to byty pracovitého občana republikána, jenž se vzmohl sám ze sebe.

Kolem bassinu je sídlo a procházka elegance, v Starém městě je sídlo komptoirů a práce duševní, dole u přístavu je sídlo hmotné práce. Jen kolem bassinu ale dbáno architektury vybranější, dále do vnitř města spatřil jsem sotva tři budovy soukromé, na nichž zářilo umění. V Hamburku se staví mnoho a pořád, ale pořád se nestaví pěkně. Nejvlastnější a nejstarší sloh hamburský je sloh tesařský, „riegelbau“. Zvláště u přístavu a na Sandthorguai lze jej ještě sledovat, jinde po velkém požáru r. 1842 ustoupil slohům zdivým. Slohem tesařským staví se dům velmi rychle. Postaví se několikapatrová kostra z trámů a příček, tak že každé vyšší patro vykládá se ven přes nižší, a mezery vyplní se cihlami, ale ne jimi plýtvat! jen nechat hezky mnoho otvorů pro okna, raději víc oken než cihel! A pak nejspíš stavitel nový dům poprosí, aby laskavě zůstal stát. Nováček je rád, že přišel na svět a dá si říci. Trochu se ovšem zkřiví, zbortí, mrzákem je každý, ale soused je zrovna takový a jeden podporuje druhého. Vesele se to bydlí v tom větrnatém domě, čím výš, tím veseleji, nejveseleji zcela nahoře, kudy prokukuje do ulice jen na loket široký pruh modrého nebe a kde soused protějšímu sousedu může oknem zcela pohodlně podat ruku. Mohl bys myslit, že ulice jsou

proto tak úzky, kdyby jedna strana ulice padla, aby ji druhá zadržela, ale příčina je jiná; uvnitř města se strašně spoří s místem. Všude je pod přízemím ještě sklepní byt, obyčejně se do něho sestupuje po schůdcích hned s ulice a přečasto je v něm restaurace. Zle je, když se fleety, za odboje místo vodou jen bahnem se lesknoucí (příboj a odboj je zde, dvacet mil od moře, ještě zcela pravidelný), naplní příbojem bouřným. Z Cuxhafenu přijde, šest hodin před bouřnými vlnami, zpráva o nich, obyvatelé musí ze sklepních bytů rychle ven. Byty se naplní bahnem a vodou, bahno se pak vyklidí a zas se tam bydlí.

Hamburk je pln životní síly, proto se také stále mění. Starých historických památek, památných dřevních budov bys tu marně hledal. Veřejných pomníků jest vůbec tak málo, že se může skoro říci: nejsou žádné. Jen že sobě chudým pomníkem ze železné litiny zrovna tak ještě vzpomněli na holštýnského hraběte Adolfa IV., zakladatele jich republiky, a že, když slavnost Schillerova opíjela celé Německo, také oni v nevysvětlitelném jakémsi návalu dali si z bronzu ulít a postavit jeho poprsí. Mají také městskou „kunsthalle“, ale právě zde, kde miliony se střech kapou, je v celé té „kunsthalle“ věcí řekněm nejvýš as 50.000 zlatých v ceně. Co se nedá počítat a prodat, jíst a pít, pro to nemají Hamburčané mnoho smyslu. I na školství obětují strašně málo, školné je následkem toho tak vysoké, že jen zámožní rodičové smějí na to pomyslit, vychovat děti své v jich rodišti. Tím méně arci se pak dbá umění všeho druhu. Že Klopstock zde žil, že Lessing zde svou dramaturgii psal, Hamburku se to tknulo málo. Klassikové Goethe a Schiller, Wieland a Herder, a t. d. jsou jen k tomu, aby se jich jména dala nádherným a velkým korábům „der Hamburg-

amerikanischen - packetfahrt - aktien - gesellschaft"; jako Brémy mají v Bremerhafenu „nábřeží ptáků", nazvané dle jmen korábů německého Lloydu, mohl by Hamburk na západním konci svého přístavu míti „nábřeží klassiků". Takto je básník individuum ve světě naprosto zbytečné, jehož třeba sobě všímnout nanejvýš tenkráte, když má náhodou jedovatý jazyk — vzpomeňme sobě jen na poměr mezi millionářem Šalamounem Heinem a básníkem Jindřichem Heinem! Nač kazí blouzniví lidé papír básněmi, plátno malbami a kámen otloukáním! Stokrát líp se přec hodí papír na kupecké nóty, plátno na balíky zboží a mramor na pěkné schody ku komptoiru.

Obchod, ano obchod! Pařížská bursa je krásnější, berlínská nádhernější, ale hamburská je také velkolepa. Její rozlehlý vnitřek má svůj ráz. Zde slídí oko marně po navyklých „šrancích", neboť zde je obchod s cennými papíry jen vedlejší, vytlačený také za postranní pilíře sálu. Zde panuje zboží, káva, cukr, víno, obilí, barviva, kůže, líh, a černě označené čtverhrany v kamenné podlaze sálu ukazují, kde se denně od čtvrt na druhou do čtvrt na třetí obchází s kávou, kde s líhem atd. Nahoře u galerie jsou dvoje ciferníky, jeden ukazuje čas, druhý směr větrů, důležitý pro příchod plachetných lodí s očekávaným jich nákladem. Zboží za 600 mill. tolarů projde Hamburkem ročně (anglický obchod se severní Evropou jde zcela přes Hamburk), na 6000 korábů přijde za rok sem a z těch náleží každý dvanáctý některému Hamburčanu. Koráb přirazí, parou hnaný jeřáb vyhodí zboží z něho a to se buď hned u přístavu dá do železničných vagónů nebo jde do skladišť rozlehlých jako chrám. Jak naivní je německý básník F. Jakobs, když praví:

Golden war das geschlecht der sterblichen, als sie den Pontos,
schaudernd, wie Aïdes reich, ferner vom ufer noch sahn!

Jen pomocí moře je lidstvo „golden“ a kdyby „F. Jacobs“ byl býval zapsanou hamburskou firmou, nebyl by tak psal.

Lze sobě myslet, že je ulice hamburská velmi živa. Abych dal čtenáři blízký příklad, beru Vídeň. Vídeň je značně, je třikrát tak velká jako Hamburk, ale Hamburk je nepoměrně živější než Vídeň. A to stejně skoro živý ve všech částech svých, vyjma široké předměstí sv. Jiří, kde z velkých dřevěných ohrad zazní leda bouchnutí prkna nebo z naplněných skladišť harašení jeřábních řetězů. U Alsterbassinu drnčí kočáry, procházejí se volně cizinci a hamburské dámy. Před nábřežními hôtely stojí s košíčky svými kytkářky. Vierlandčanky v malebném národním kroji: krátké, pestré sukni, černém, bohatě stříbrem vyšívaném živůtku, bílých rukávech a se žlutým slaměným kloboukem na hlavě, majícím formu obrácené mísy. Pěkně to sluší těm žabám, jen že nejsou všechny hezky, také ne mlady, a taková šedesátiletá žába že nebývá každému příjemna. Když se přiblížila hodina, kdy se chodí do komptoirů nebo z nich, oživí se nábřeží náhle samými spěchajícími postavami. Vedlejší ulice, jdoucí dolů k Labi a všelijak se křižující, jsou stále stejně živy. Služky přecházejí s košíčky, přes temeno hlavy jim sedí úzký bílý čepeček krajkový, jako hřebínek na kuři hlavě. Nosičky zelenin mají na hlavách klobouky a na ramenou přes znak dřevěné jho, s jehož konců splývají provazy s košíky. Zahálející námořník landá se ulicí s rukama v kapse, obnažený krk jeho je jako opálený kůl, ale široký bílý krejzlík se mu rozkládá po ramenou jako padlý sníh. Mlíkař popohání koníka a od

domu k domu vede svůj červeně natřený vůz, na němž se houpají červené kbelíky a v těch se na bělostném mlíce zas houpe červená kruhová placka dřevěná, která konstantnějším pohybem svým paralysuje pohyb kbelíku a tím zabraňuje vystřikování mléka. Rybářka nese v koši nějaké šedivé hliněné nudle — ouhoře to. potřené hlínou, aby se jich ruka líp chopiti mohla. Veřejný posluha chvátá rychlým krokem, ale zde, v republice, není tvým posluhou, je tvým pomocníkem, „hilfsmann" stojí na čepici jeho. Uprostřed náměstíčka stojí as osm muzikantů, troubí a pískají všem domům najednou. Malé děti na ně zevlují a drží se za ruku své chůvy, tlusté mouřeninky, která tu stojí s otevřenou hubou. S ulice i pod ulici svádějí restaurace — „fruehstuekkslokal," „destillation" (kořalna), „bierkeller," „weinkeller," „austernkeller," „kruegerei," „apotheke fuer gesunde." v každém druhém domě je hostinec, na jejich firmách jsou namalovány flagy všech národů a také nápisy v dvaceti řečech. Hamburčan jí a pije pětkrát za den, on jí a pije vlastně pořád, a to tuze dobře. Zaběhne do hostince a již je zase venku; proto také nejsou v hostincích nikde do stěn natlučené hřebíky pro svléknutý kabát nebo smeknutý klobouk, leda do veřeje že je jednotlivý hřebík zaražen. Výborně jedí, pravím, nikde jsem neviděl tak krásná masa jako zde. Zde také služka na suchý chleb se ani nepodívá, svatčí — ovšem ještě mimo pravidelnou snídani, oběd a večeři — alespoň třikrát denně, a když dostane svůj „rundstuekk." do kruhu rozříznutou housku. je houska potřena čerstvým máslem a na másle leží šunka nebo studený rostbeef. „Nobis bene, nemini male" (nám dobře, nikomu zle) stojí na západní bráně hamburské, tak zvaném „Nobisthoru," a Hamburčan se dle toho řídí, alespoň v jídle.

Čím blíže k přístavu, tím pestřejší život. Krámy přibírají na sebe ráz pro nás cizí. Ovocnář vykládá španělské melouny, portugalská jablka a brasilianské ořechy. Vedle něho je obchod s psy. Hned vedle obchod s holuby.*) Dále se oznamuje „blockverfertiger“, který shotovuje a okovává obrovité ty špalky pro nábřeží, k nimž se přibylé lodě těžkými řetězy připevňují. Několik těch drobotin stojí před domem, nejspíš k libovolnému potěžkání. Za ním je „Ships-Chandler“, a ten má vše možné, čeho loď a lodník potřebují, i kanóny. Pak čtem „obchod s lidskými vlasy,“ a hrůza, hned naproti „volksschlachterei“, tedy „jatky lidu“! Kolem nás hlučí všechny jazyky světa a nad hlavami nám krákorají papoušci a prapodivné cizinské ptactvo, visící před okny.

Nejživěji je ale na předměstí St. Pauli. Zde se baví „menší občan“ a pak námořník. Zde je divadlo „Damm's Tivoli“, před nímž v zahradě stojí velké dřevěné a pomalované karikatury lidské, že prý pro zábavu, a v němž hraje se divadlo a zpívají se operety, mezi čímž kolem stolů sedící obecenstvo zcela klidně vrže po talířích a volá po pivě. Ale přece se tu ještě dbá nějakých způsobů — „je zapovězeno vystupovati na židle a na stoly“, stojí na plakátech. Zde v St. Pauli jsou po ulici, jako by k věčnému jarmarku, rozestaveny boudy se vším možným, divadla s kašpárkem a králíkem, houfy jižního ovoce, zde zpívá na ulici zpěvák a prohání se pod plátěnou střechou kejklíř na koni. Zde jsou tančírny námořníků, kamž má každá dáma volný vstup, vyjma gardedámy. Zde jsou světoznámé hamburské „tyngl-tangle“, zespro-

*) V Hamburku je čilý obchod se zvěřenou cizinskou. Hagenbeckova velká „handelsmenagerie“ je stále bohatší než mnohá velká zoologická zahrada.

sfačtělé to „cafés-chantants“, kde je třeba deset frivolních kupletních zpěvaček, dcerek desíti různých národů.

Povaha Hamburčana je chvilkami až jižně živá. Řeč se nevleče, posunek ji provázející je hybný. Podívejte se jen na hamburské sirky! Jsou jako francouzské humpolácké, ale také tak dlouhé. Sirka musí dlouho hořet, nežli Hamburčan vzpomene si pro řeč, že sobě chtěl doutník zapálit. Také v kostky si tu rádi zahrají. Krátce před bursou ještě si zaběhne bursián vedle do Zinggovy výtečné restaurace. Honem ještě několikátou snídani, honem ještě několikkrát kostky do koflíku!

Nemožno o Hamburku skončit a ani nezmínit se o něčem taktéž světoznámém, o vlastní hamburské prostituci. Je velká. Největší je ovšem venku tedy v St. Pauli, k vůli námořníkům, ale také v nejelegantnějších částech města, hned vedle nejsolidnějších míst, jsou jí věnovány celé ulice. V ulici takové nesmí na večer hořet plyn. Za to je vnitřek přízemních bytů slabě osvětlen a v okně leží poloobnažená kráska po délce jako odaliska na otomaně, a usmívá se. Pozorovateli je, jako by byl ve velkém akváriu, sám je ve tmě, ale sklem hledí na osvětlené tvory, bůh ví odkud zevšad sem zavežené. Co je tu těch tvorů nebohých! A co z těchto hamburských ulic zaštkalo již bolestných výkřiků, že až svět jimi trnul!

II.

Přes glinskou step.

„Leží tu před bohem v prázdnotě své jako prázdná pěst žebrákova.“ — Glinská step má zcela jiný ráz než travnatá step ukrajinská, zcela jiný než pusta uherská a zcela jiný než písková poušť africká. Ráz její je smutek.

Hleděl jsem na ni jen oknem vagónu, ale hybnost pozorovatelova stanoviska je zde úplně paralysována nehybností obrazu, nic se tu nekmitá kolem v závratném spěchu, předměty neubíhají, je tu předmět jediný, nehybná, mrtvé tichá step, ležící před zrakem jako černá mumie. Zde bych chtěl obyčejným vozem projet jen, kdybych měl dva životy a času tedy dost; projít pěšky ale jen tenkráte, kdybych neměl vůbec ve světě co dělat a nechtělo se mně z té stepi ani ven. Zde teprv porozumí člověk, jak hluboce cítěna jsou poetická slova Theodora Storma: „Ach koennt' ich betteln gehn ueber die braune haid'!" Opuštěný může se zde hojiti na té opuštěnosti celé přírody, smutný na tom tichém smutku kolem, koho bolí lidské slovo, zde ho nezaslechne.

Jak velká je glinská step, podrobně nevím. Je to jen část té nesmírné planiny, která, „přes čtyry sta mil dlouhá, začíná v Normandii a přes severní Evropu se klade až ku sibiřským tundrám." Bývalé dno okeánu — podklad stepi je tedy mořský písek, daleko daleko rovný, místy zas trochu vzedmutý v nízké vlny, ztuhlé a nehybné. Brzy ten písek ucítíš, i při zavřeném vagónu vniká ti dechem a vrže v zubech. Někdy se písek žlutá obnažen, vyschlé to dno bývalého potůčku. Bílá koule z něho svítí jakoby lidská lebka, druhá, třetí — vodou to jen omletý lesklý pazourek ve své vápené skořapině. Takto je povrch kryt lehýnkou prstí, porostlou nizounkými, dřevnatými erikami — červená drobňounká kvítka táhnou se do nekonečna, do dálky vypadá jimi země, jakoby se byl na ni snesl růžový oblak, a ještě dál je při tom třasavém světle slunečním, jakoby ze země vystupoval lehký růžový kouř. A náhle vedle toho je země zas hnědě červená, zbarvená železitou hlínou, jednotlivé černé, mokavé žíly ji prorývají a vše se v slunci paří jakoby

z napilé houby. To je slatina, kde se dobývá rašelina pro ty, kteří „zemí topí“, dobrodiní pro bezdřevné kraje, kde leda v stínu některého stavení vyrůstá břízka tenká jako hůl nebo chudá borovička. Ale nevěř té půdě! Slyšel's již to slovo „bebemoor“? Náhle cítíš pod nohou půdu třasavou a klesáš bez pomoci, zoufale pomalu hloub a hloub, až se černé třesaviště zavře nad tebou pro vždy.

Vděčně se zachycuje oko řídkých jednotlivých předmětů. Vesničky jsou daleko a daleko od sebe, někdy se zrak zachytne za točící se větrný mlýn, někdy za vesnickou vížku, prostě zašpičatělou jakoby čtverhranná tužka, ale vše to je řídké. Vesničky povstaly na místě, kde rašelina byla vykopána. Rašelinář teprv tenkráte, když rašelinu byl v čtyrhranných plackách vypíchal a odvezl, když se byl vevrtal do země, smí pomyslit na spletení si dřevěné budky, jejíž rákosová střecha jde skoro až k zemi, dřív by mu ji vítr, mající zde sílu nelomenou, hravě byl sfoukl. Vyschlé dno vřesiště pak silně pohnojí a za nějaký čas má políčko, na němž se mu rozesměje trochu bílého a červeného květu chudé pohanky. Pohankou se živí on, květem jejím jeho včely. Tak znenáhla vzrůstá přec nějaká vesnička, chudá jsou pole kolem ní, ale před každou vidíš pohromadě celou řadu oulů. Také uprostřed kvetoucí stepi, na míle od každého stavení, vidíš najednou po celých řadách oulů, samota je tu sama hlídá.

Řídké jsou budovy a rovněž řídce je stepí rozseta pohybující se živá stafáž. Málo kde je stepí vozová cesta, zoufale, nekonečně pak rovná; zde není štěrku nebo čehosi podobného, do mokré půdy vyjeté koleje naznačují cestu a koly ob čas zatlučené udávají při napadlém sněhu její směr. Pomalu se otáčejí kola rašelinou pokrytého vozu, sotva že silní koně, kteří zde mají nápadně velká a široká kopyta, měkkost půdy překonají. Ale jediný vůz

zde leze po té silnici nekonečné — pardón! jen půlhodinku letí lokomotiva dál, a zas zde vídím povoz: kozla zapřaženého do nízké žebřinky a dvě ženské s vlajícími plachtami na hlavách, které jej popohánějí. Jedou k vesničce, která je tak blízko u dráhy, že vidím vyřezávané koňské hlavy na jich dřevěných štítech — právě tak okrasa to selských domů na stepi ruské jako na stepi luneburské. Za vesničkou běží stepí kluk s košíkem — vlastně neběží, jeho pohyb je samý skok z jednoho pahrbečku na druhý, musíť se chůdce vyhýbat močálovým žilám. A o nějakou míli dál pase se stádo ovcí. Jsou to přec ovce? — ano, jsou, ale jak nezvyklého ruchu a pohybu! Běhají sem tam jako psíci, skáčou jako kůzlata, veselá ovčí branže! Představuju vám v nich zcela zvláštní ovčí druh, „haidschnuken“ zvaný, od merina tak vzdálený jako nízká step od alp, „mouřeníny mezi ovcemi,“ jichž strakatou krátkou srsť můžete mít třeba za psí chlupy. Ale vlna jejich neprodává se, nejspíš proto, že — se nekupuje, a stepáci ji spotřebují na vlastní šat. Opodál bravu sedí ovčák před boudou. Na hlavě má zmačkaný klobouk, po těle mu splývá bílý plášť, zpod něhož červená podšívka vykukuje. Ani sobě nevšimnul hučícího vlaku, ani hlavy nepozdvihl, tak pilně je zabrán v nějakou práci. Jaký život musí mít ten člověk v té stepní samotě! Jak musí zdivočit jeho duch! Ale nebojte se ho! Vzdor červené podšívce je to dobrý muž, a kdybyste se podívali blíž, co že to měl v ruce za práci, viděli byste, že plete punčochu. Až pletení odloží, půjde a podojí ovce. Dobrý muž.

A kdybyste na něho promluvili, on vám ani neodpoví; zvykl v němé samotě na němotu a ledajaká otázka mu nestojí za to, aby se namáhal s otevřením úst. Jak divně a jak klamně líčí básníci vliv samoty! Dle jedněch stane

se člověk o samotě orlem. Dle jiných právě mudrc potřebuje samoty. Zase jiný praví, že o samotě mluví člověk nejvíc, sám se sebou totiž. A ještě jiný varuje před samotou přímo, v poušti prý se odvážil satanáš i na Krista pána. Ale nejhruběji to praví Němec Voss ve svém naprosto nezdvořilém epigramu:

Ferne von menschen zu sein, wenn dies dir seligkeit scheinet, bist du entweder ein gott, einsamer, oder ein vieh.

Stepáci glinští ve své samotě nezblbují. Cokoliv jsem četl sbírek jich přísloví, vtipu řízného jsem nalezl v nich dost a dost. Na krátké jadrné přísloví se vzmohli, dál arci ne, národní veršované poesie na př. nemají pražádné. Zpěvu zde neuslyšíš nikdy, hlasy jsou drsny, sluch zcela nevzdělaný, chutě k zpěvu není už docela žádné, i svatby jejich odbývají se prý tak tiše a smutně, jakoby seděli ztrnulí nad hrobem. Jsou v pohybu a v slově a v celé povaze líní a bez ohně jako ta líná jejich step. Kdo mluví deset slov za sebou, je jim už mluvka, a dotýčné jich přísloví: „he fragt noch de koh dat kalf ab," připomíná přímo naše české „vymluvit na jalové krávě tele." Rozumí se, že jsou ve všem také až hrůzně konservativní. V jisté jich vesnici stepní byl soused, který kdesi ve světě zbohatnul. Usídlil se pak zase na stepi a dal v rodné vesnici své, pro pohodlí sousedů, na svůj náklad zřídit pěknou cestu. Ale statečni sousedé, nepřátelé vší hloupé novoty, chodili jako dřív — vedle cesty v blátě.

Tak tichý a zapadlý kraj zrovna pobliž světového okeánu a mezi světovými městy Hamburkem a Brémami! Ale jednu zvláštnost má přede všemi ostatními kraji evropskými: zde nebyla ještě nikdy svedena nějaká bitka. „naše step je bílým listem v krvavé knize dějin." Bílým

listem! A přec také zde zahynula celá jedna větev slovanská; Zde na té stepi poustevničili Gliňané a tiše, bez boje zhynuli. Bože, jaký jsme my Slované to divný národ!

III.

Brémy.

„Initium sapientiae est timor Domini."

Jsme v pobožných Brémách. Mimovolně se pohybují ústa při setkání se s prvním brémským občanem a šeptáme: „Pochválen buď pan Ježiš Kristus!" Kráčíme kolem bohatých tichých budov, přejdem širokými zelenými valy, na nichž šumí věkovité stromy, vcházíme do úzkých ulic Starého města a na omšeném domě vítá nás novější kamenný nápis:

Fromm sein ist ein schoenes kleid,
je mehr man's traegt, je besser es steht.

Tato slova — trvám že Herderova — mají snad naznačit dějiny Brém, „ozářené láskou k bohu." Ode dávna sluli brémští biskupové horlivostí svou náboženskou, odtud náboženský závisel Hamburk, odtud řídil Karel Velký kristianisující proudy, které lisovaly z krajů na dolejším Labi a na Baltu lidskou krev. Několik set let trvaly ty boje, náboženství bylo jich praporem, ale pod ním se skrývalo násilí národní a zištnost kupecká. Slovanské přístavy, slující svým světovým obchodem, slovanské kraje, bohaté a vzdělané, musily prý být teprv „kolonisovány" „Kolonisováni" mohlo prý se dít jen náboženstvím, k vůli čemu ale se částečně dělo, o tom nás poučuje v brémské nové burse obraz Janssenův s nápisem

„Kolonisace krajů na východním moři Hanzou 1201.“ Biskup zde pohany vyučuje víře, ale už tu za ním nesou baliky a bedny zboží a křesťan hledá svůj kšeft.

Hamburk i Brémy žijí z obchodu, jdou za jedním cílem, přec jaký to náramný rozdíl v rázu obou měst! V Hamburku je všude stejně hlučno a živo, v Brémách je všude stejně ticho. Celý Hamburk je přístavem, skladištěm, dílnou a komptoirem zároveň, Brémy jsou jen a jen komptoirem, hlučná dílna, bohaté skladiště, velký přístav leží osm mil daleko od Brém. Hamburk je obrazem silné přítomnosti, která se o svou minulost nestará, Brémy mají ráz historický, vzrostly sice moderně, podržely ale také všechny části své starožitné. Jediný arkéř na starobylé radnici brémské má v historickém ohledu větší cenu, než všechny stavby hamburské dohromady. Také měl Hamburčan vždy povahu trpnější, směr ještě materielnější, rodící historii již jen tak ode dne ke dni, kdežto Bréman měl vždy směr samostatnější, osobně podnikavější, řekněm výbojnější. Jak se rval s pohany, rval se později zas s katolíky, ještě později zas s Švédy, a tvrdošíjnost jeho několikráte mu přivolala „verhansung“, vyhození z Hanzy. Posud je Bréman na samostatnost své republiky žárlivější než Hamburčan. Krajan náš pan Stocký, nyní bohatý občan brémský, vypravoval mně zajímavý a významný způsob, jak se v Brémách do posledních dvou či tří let vybíraly daně. Městská rada oznámila, mnoho-li potřebuje na příští rok peněz, občané přicházeli na radnici, a do zavřené skříně, pranikým nekontrolován, hodil každý daně co chtěl, zcela jen dle toho, jak sám povinnost svou vyměřil. Vždycky byla sešlá se suma daleko větší než požadavek městské rady!

Zrovna k neuvěření tichy jsou Brémy. „Kdo není

kazatelem, kupcem nebo labužníkem, zoufá si zde dlouhou chvílí," pravil kdosi — v skutku, již za několik hodin nevíš, co bys zde dělal. Šustot listovního papíru, šumot per a šeptané cifry nevynikají ven na ulici a ulice jsou až smutně tichy. Viděl jsem již bursy četných obchodních měst v hodinu jich obchodní, brémská je také nejtišší. Přec je Bréman kupcem výborným. Také v obchodu jeví se povaha jeho výbojná. Hamburčan vyčkává, co svět mu zašle, Bréman vyhledává si svět sám. „Brémy samy založily větší díl všech zámořských osad, které Hanza měla." Posud prý mladý Bréman, sotva povyrostl, vyjede někam daleko za moře a učí se tamějším poměrům. Pak se vrátí, těží z poznaného a udržuje si stále živé spojení se zámořím. Hlavním zbožím Brém je rejže, bavlna, tabák, cigara a petrolej. Z různých příčin je brémský obchod menší než hamburský, veškeré zboží dosahuje úhrnnou cenou svou jen as na polovic výše hamburské, korábů přichází do jeho přístavu as o třetinu méně, ale přece se kupec brémský v tom sdílí poměrem stejným a jeho vlastnictvím je také každý koráb dvanáctý.

„Udržuje stále živé spojení se zámořím," stále až do své smrti počítá a vydělává, mimo to je již spokojen, když „krásně bydlí, dobře jí a pije." Nanejvýš se ještě stará, aby po obědním spánku dobře se projít mohl, celé bývalé valy městské proměnil v kruh rozkošných sadů, v nichž se stinné partie bohatě střídají se šťavnatými trávníky a pestrými vodními zrcadly, a za městem sobě z dobrovolných příspěvků zřídil velký „buergerpark," jejž překonává v Hamburku jen tamější velkolepá zahrada zoologická. Jiných zábav nedbá. Divadlo brémské je zcela nepatrné. Umění výtvarnému daří se v Brémách právě tak mizerně, jako v Hamburku. Kdyby nebyli as před dvaceti lety helgolandští plavci z troskotaného korábu

vylovili kovovou sochu Gustava Adolfa, určenou pro Gothenburk, kterouž od nich lacino koupili zdejší kupci. Brémy by neměly ani jediné slušné sochy. A kdyby z doby středověké městské pýchy neměly Brémy krásnou svou radnici, dnes by se na takovou nezmohly.

Chodíme ulicemi brémskými, aniž by nás některá věc zvláště poutala. Jen poblíž nádraží jsme zaraženi, zdá se nám najednou, že jsme někde v Čechách. Potkávají nás venkované, obskakují děti, a všichni mluví jen česky, jako by se to zde samo sebou rozumělo. Jeť zítra „expedice vystěhovalců“ a v té končině zde jsou jejich poslední hospodské noclehy — jdeš a čteš české firmy „u města Norymberka“, „u města Výmaru“, a t. p. Zahnem za roh do úzké, živější ulice — hostinec Salcmannův, „české pivo“. Vzpomínky na plzeňského Salcmanna a na česká naše piva se rojí, kdož by odolal! „To my nemáme piva z Čech, máme jen pivo na český spůsob vařené,“ sděluje upřímný sklepník. Chutná přec, popíjíme a čtem z vyložených zde brémských časopisů jeden po druhém. Pozorlivá journalistika všímá si nejen „zemřelých“ loco, nýbrž také „narozených“ loco. Ale je v té stylisaci skryta snad satyra? Oznámení, jako by otce zcela přímo naznačit si netroufalo, zní jen: „Pekaře Jana Elofa manželka Leonora porodila dne 4. t. m. syna.“

Vyjdem zase ven. Potkáváme lidi a povozy. Při povozech jsou nápadni koníci malé postavy; podsední má na sobě sedlo a na sedle jízdeckého vozku. Omnibusy kolem drnčící mají po spůsobu lodí každý jmeno své, jeden má napsáno jmeno „Roland“, druhý třeba „Gustav Adolf“, atd. Cokoliv vidíme ženských, málo je mezi nimi krásek, jsou nějak stlačeného vzrůstu; malé holčičky jsou vesměs hezounky, málo kde je vidět tolik hezkých dětí jako zde, později vyrůstají pak nějak z krásy. Potkáme-li

nějakou nosičku, nese své břímě na hlavě. Zrak se dotkne elegantní budovy. „Nejelegantnější náš hôtel," vykládá ochotný průvodčí, „naše vláda mu platí roční subvenci, aby se udržel." Ano, v Brémách se pro zábavu cestující nezdrží. A zas se dotkne zrak elegantního zlatnického krámu. Zlata, démantů, perel, opálů za mnoho a mnoho tisíc, chráněno křišťálovým sklem; půjdem-li pozdě večer zde zase kolem, nebude sklo také ničím chráněno, žádnou okenicí zastřeno, po způsobu americkém zůstává na klíč zavřený krám po celou noc poněkud osvětlen, aby přecházející strážníci viděli dovnitř. Na večer jsou ulice stejně živy či neživy, jako za dne. Na večer lze viděti i více dam procházejících se a to bez průvodu; v tom ohledu připomínáme si zde Drážďany, kde dámy jsou také emancipovány a užívají volně chladu letních nocí, aniž by je kdo obtěžovat sobě troufal.

Poněkud oživenější proud zavede nás vždy zas do srdce města, na tržiště před radnicí. Pod radnicí nalezá se světoznámý „brémský radní sklep", nejpověstnější vinárna celého světa. Tam dole uschovány pravé poklady, co nejlepšího prý vyzrálo na slunečných březích Rýna a Mosely, sem se to uteklo do sudů obrovitých, do „Růže", líbě páchnoucí již od roku 1624, do „dvanácti apoštolů", kteří věřícím sdělují nejušlechtilejší blahověstné pravdy, do „Bacchusa", jehož nadělaný obraz dřevěný nejvýmluvněji mluví o zdravotě bacchického nadšení. Náhlá myšlenka projela nám mozkem! Není dnes právě prvního září? A nevypravuje Hauff,*) že každého prvního září o dvanácté v noci vychází všech dvanácte apoštolů z nižšího svého sklepa do hlavního předního, s nimi panna Růže, že tu pospolu hodují a

*) „Fantasieen im Bremer rathskeller".

pijí, mezi nimi nestydatě nahý ten Bacchus, který zavdává společnosti příčinu k nemravným vtipům, tak že panna Růže skoro se až červená, že všichni se ucházejí o lásku tlusté té panny Růže, i „tlustý Filippus, s trudovitým obličejem, stále si bubnující na břichu“, že pokaždé sem k nim s náměstí sestoupí také kamenný obr Roland, pod nímž výročně se těžké sedadlo zboří? O půlnoci by nám nedovolili podívati se na ten apoštolský rej, podívejme se do místa alespoň teď za dne. Vrchní sklep je zároveň hlavní šenkovnou. U mohutných sloupů stojí čtyrhranné dlouhé stoly dřevěné, celé zařízení je prosté, v té prostotě ovšem jedině důstojné vznešených požitků, které zde člověka očekávají a proti nimž by byl všechen lesklý mramor zrovna k smíchu. Slabé světlo sem zapadá jen sklepními okénky nahoře u stropu, vidíme jimi jen nohy kolemjdoucích a vyjímá se to dosti titěrně. Dáme sobě, to se rozumí, slavného „vína růžového“ — ruedesheimského z roku 1783! — „Když sem přišlo, bylo plavé a světlé, několik lidských věků je zrůměnilo.“

Zrovna pod okny jsou upraveny zvláštní dřevěné kumbálky, pro menší společnosti. Dvéře kumbálku protějšího jsou otevřeny — jaký to rozmilý pohled! Tam sedí jeden z „dennich hostů“, jaká to rudá tvář, jaký to majestátní profil břicha! Ano, pravdu máš, mudrci, víno a láska se zapříti nedá, kdyby ústa zůstala němá, tvář a oko mluví! Tak velebně myslím sobě ty staré radní pány brémské, zde seděli den co den, popíjeli do syta a platili řád svůj celoročně — „v dobrém rozmaru jim bubřelo břicho, nos se skvěl žárnym odrazem rudého moku, oko se v němé blaženosti upíralo vzhůru, až v tom směru ztrnulo.“ Zde odbývali páni radní nejdůležitější porady své, a co bylo jednáno „sub rosa“,

zachováváno v nejhlubším tajemství, jazyk to neprozradil ani v největší opici, už nemoh'. Co tu sedělo již šťastných a šlechetných lidí, musili být všichni šlechetni, neboť víno má píti jen ten, kdož je čistého srdce! Podnes prodává slavná rada brémská sama víno zde, praví se, že se škodou. To je dobrá městská rada!

Posilněn a poučen vychází člověk po schodech zas vzhůru na světlo boží s pyšným vědomím, že leckde jinde — pil už víno lepší. —

Následujícího rána nás unáší vlak do Bremerhafenu, vlastního to brémského přístavu. Vezera neposkytuje Brémám těch výhod, jakých Hamburku Labe. Není valně široká a je mělká, také trpí s jara dřenicemi a ledové kry mohou koráby poškodit. Příboj a odboj mořský nesáhají až k Brémám, jen k Vegesacku, dvě míle severnějšímu. Chytrým způsobem získal měšťanosta Smidt tedy r. 1827 od bývalé vlády hannoverské na říčce Géstě, právě kde ústí do Vezery, kus země a založil zde městečko a přístav. V skutku připomíná Smidtův obezřelý čin způsob, jakým Dido založila Karthago — „Karthago nebylo na počátku snad větší než je územíčko bremerhafenské". Budoucnost Brém, rychlý nový rozkvět jich byl náhle pojištěn.

Bremerhafen má široké ulice a pěkné domy, operní budovu a několik chrámů, mezi nimiž rudý gothický s překrásnou prolámanou věží. Avšak rychle na mola přístavní a vzhůru na maják!

Pod námi rozkládají se obrovské bassiny přístavní. Některé jsou vodou naplněny, voda je pokryta velkými loděmi, z jichž vnitřka po řetězích se vyhupuje zboží a jichž stěžně jsou naplněny odvážnými námořníky. Jiné jsou prázdny, voda vnesši koráb do nich, byla zas vy-

tlačena, a koráb, stojící teď k vůli správce na suchu, rozkládá před zrakem naším celé své kolossální rozměry.

Těžká železná vrata přistavní se otvírají, aby vjela nově přibylá loď. Mimovolně se obracíme k řece. Na míli široká Vezera je příbojem rozedmuta, řadou jdou po ní mohutné vlny jako po moři. Z dálky se blíží parníky a lodě plachetní. Skráň naši ovívá svěží dech moře.

Cítíme zas vanoucí život širého světa.

Helgoland.

1875.

I.

Tak asi čtyrmecítma mil od Hamburku na sever jsou helgolandské mořské lázně, ty pověstné nebo slavné nebo jak chcete. „Od mořských lázní žádá se obyčejně, aby byly u moře," praví dr. F. Zimmermann*) velmi duchaplně. Kdo ale jedinkráte jen spatřil to staré, věčné, svaté moře, komu kdy šum jeho zelených lasturových vln byl sluch opojil nebo hromový hlas mořské bouřky duši zatřásl, kdo jen jednou, jedinkráte zahleděl se do bájůplných, mlčelivých hlubin mořských, tomu udělalo moře již provždy, sotva ukonejšená touha budí se znovu, a musíš, musíš zas k němu, sic se ti zdá, že by ti srdce uvadlo. A být od moře jen na dvacet mil a nezajet si k němu, je přímo nemožno. Přiznám se, že za noci před odjezdem sen mne stále houpal již po vlnách; vody hučely tak příjemně, rackové svištěli vzduchem, veselé moře, veselý koráb, veselý lid — —.

Na parník, který třikrát týdně jezdí mezi Hamburkem a Helgolandem, vstupuje se za „Přístavní branou",

*) „Die sanitaeren zustaende Helgolands". Von Dr. F. Zimmermann.

u obyčejného přístaviště všech parníků. O deváté hodině ranní zarachotí kola, mizerná trubačská banda, sprovázející po každé parník, spustí první svou písničku a koráb se dává po Labi dolů. Za pět hodin vyjedem docela z řeky, za osm až devět hodin budem na pověstném friesském, nyní anglickém ostrově.

Rychle mizí za námi obrovitý les stožárů a lodních komínů. Na pravém břehu — levý je zde již hezky vzdálený, nízký a různými labskými rameny rozervaný – letí domy, skladiště, lodní staveniště, zde onde stojí na kouřících rumech houfy hasičů a dusí zbytky včera nebo předevčírem vypuklého požáru — v Hamburku, myslím, hoří každý den někde. Všude čilost, práce, ruch, bohatství. Jeť podnes Hamburk největším a nejbohatším z oněch středoevropských přístavů, které v středověku tvořily mocnou tu společnost politicko-obchodní, kteráž —

slula Hansa, ale vendického
počátku dle jistých svědectví
byla.

Slávové ji první založili,
ale nedědil syn za otcem,
zisk a čest si Němci přivlastnili.

Inu — proč jsme také takoví lajdáci! Sám Kolár cítil marnost všech pozdních stesků, nemohl si sice pomoci, vyhuboval pořádně tomu zrádnému, vražednému Labi, ale pak přece dodal „jmenem bratrů Slavjanských: Milost tobě, ale nehřeš více!“ — Řekněm radš sami sobě, ne řekám: Nehřešme více! —

Na lodi rozvinuje se brzy život co nejnenucenější. Na z dní části paluby sedí lidé v četných skupeních a druh druhu krade „pracně“ z kajuty vynešené sedadlo, kde jen se přitočit může. Jeden studuje litografovaný

plán jízdy, druhý rozdává doutníky, třetí pije již čtvrtou láhev silného „tivolského“ piva, čtvrtý vypravuje anekdoty o mořské nemoci tak poeticky, že se až žaludek zdvíhá, pátý se hádá s muzikantem vybírajícím teprv asi po desáté, a my bratři Češi sedíme v kruhu s bratrem Polákem a politisujem. My, to se rozumí, nemůžem být bez politisování ani živi a jsme za pět minut v takovém ohni, že se nám mapa Evropy před očima jenjen mihá. Většina sedí dole v restauraci a pochutnává si, a jednotlivci přecházejí nahoře sem tam, pozorují břehy a když nás potká nějaký koráb, mávají kloboukem a hulákají tak dlouho, až udivení protější námořníci dají se pohnout a také zahulákají.

Rozkošné pahorky blankenesské již minuly, pravý, posud nám blízký břeh posunul se do nedozírné dálky, teď je nám zas levý břeh bližší. Vlny Labe jsou již mohutnější, ale kalny, nečisty jsou posud. Celé hejno krákajících mořských racků letí za lodí a pátrá, nespatří-li dole v bílém pruhu za námi nějakou parníkem omámenou rybu. Ob čas mrští sebou obloukem nad vodu velký severní delfín — „meerschwein“ nazývají ho Němci krásně. Zmizel Ritzebuettel, zmizel Cuxhafen, již mizí i maják na ostrůvku Neuwerk, poslední ze tří strážných lodí zahoupla se kolem nás, již se zahoupla v pravo i ta poslední, písčinu naznačující červená boje — plavci jí říkají „světoznámá“ — a na dvě míle široké Labe valí se do moře.

Za krátko je pohlceno. Voda je čista, vlny jsou dlouhé, pravidelné, nehluboké. Slunce se směje blaženě na lid proto blažený, že mu dnes asi mořská nemoc nehrozí. Brzy je zde vykýžený okamžik, kdy vidíme „jen nebe a moře“, a ti, kdož jsou poprvé na moři, vypínají

prsa v pocitu hrdinné své podnikavosti a běhají dlouhými, hrdými kroky sem tam jako blázni.

Také to netrvá dlouho. Nad zobem lodním, u připravené kotvice, sedí a stojí houfec lidí Zpívají kvarteta, jen že všichni jednohlasně, a dívají se divadelními lorgnony do dálky, jakoby se tam měla náhle objeviti nějaká baletka. Konečně se tam objevilo něco jako mráček. Helgoland!

Ještě máme tam skoro dvě hodiny plavby, ale již poutá ostrov každého. Znenáhla nabyl mráček pevného tvaru. Vypadá, jakoby se tam makový koláč ve vodě houpal. O půl hodiny vystupuje již jako vysoká, z popele upečená bábovka. Opět po půl hodině má již svůj zcela určitý tvar: vysoká, strmá, zcela kolmá skála. Jakoby byla s nebe spadla a zde do vod se zabodla. Strmí vzdorovitě a osaměle do výše, kolem do kola vodní poušť, že na ní oko, byť do únavy hledělo, nespatří ničeho.

Již se blížíme. Již rozeznáváme nahoře bílý maják, pak kůpku bílých domů. Již poznáváme i cihlově rudou, bíle pruhovanou barvu skály — teď i tmavé otvory arkád, u nichž schody z dola nahoru vedoucí se vrší — teď vystupuje v pravo, opodál skály, z moře nízký pískový ostrov, „dýna“, *) a dole zrovna pod skalou, jakoby z vody vyrůstaly, bělají se jiné domy. Ale není času na podrobnější pozorování, loď se točí, se skalní výše duní tři vítací rány dělové — honem pro zavazadla, abychom byli co možná brzy u lodního můstku a odtud v pramicích.

Šedesát krejcarů za osobu, a převoz netrvá déle než v Praze ze Starého Města na Malou Stranu! První příjemnost.

*) „Duene“.

Vystupujem po schůdcích na dřevěný, zeleně natřený most. Najednou zatajujem dech, lapáme po vzduchu — zarazil nás strašný smrad. Pochází od tlukoucích se pod mostem shnilých ryb a od naplavených hnijících mořských řas. Je „prý velmi zdravý“, ten smrad. Druhá příjemnost.

As třicet kroků dlouhý most končí v rovněž dlouhou prkennou cestu. Cesta ta je obroubena po obou stranách nízkými zelenými lavicemi až k malému, otevřenému pavillonu, v němž hraje hudba. Na lavicích sedí dámy v plné toiletě, za lavicemi stojí v první a druhé řadě zase dámy, pak stojí páni v řadách a houfech. — „Opleť uši své trním, neslyš jazyka zlého a ústům svým udělej dvéře a zámky,“ neboť zde tě vítá třetí příjemnost, helgolandská zvláštnost: a l e j e p o m l u v.*)

Zlopověstné, přece jen zneuznané aleje! Stojí zde tolikkrát za týden, kolikkrát přijde loď s novými hosty. Už byly rámusy, rvačky k vůli nim, už je i anglický governor ostrova přísně zapověděl — nic platno — dřív byly od mostu k pavillonu nataženy jen provazy, teď tam musili pomlouvačům postavit i pohodlné, pevně přibité lavice. Kdo je na Helgolandu lázeňským hostem, přijde, aby se příchozím vysmál, leda že by už ležel na smrtelné posteli a nemoh'. A každý přichází s nejupřímnější vůlí. „Naostřili jako meč jazyky své, natáhli hořké lučiště a stříleli na nepoškvrněného. Nenadále naň stříleti budou, aniž se báti budou.“

Pranic se nebojí ty pomlouvačné stromky! Takový šestnáctiletý strůmek s plavými vlasy a kyprými boky cení na tebe nepoškvrněného zcela směle bílé zoubky své, zašelestí, zašumí zcela bezohledně ostrým slovem

*) „Laesterallee“

svým, a když se na něj zlostně podíváš, smějí se „drzým“ lorgnonem veselé, modré, nevinné oči. Chceš ukázat, že jsi „proniknul situaci“, podáváš slečince s chytrým úsměvem ruku, ale slečinka se dá do hlasitého smíchu, s ní se chechtá několik set lidí a už to máš.

Největší jux mají ale ty živé stromy, když přibylá loď byla zakusila trochu větru a následkem mořské nemoce přes most se klátí postavy hodně mizerné. Ostatně — komicky vypadá vůbec každý, kdo kráčí tou alejí pomluvy.

Jeden už to zná, směje se na všechny jako na známé a — vysmějou se mu.

Druhý slyší již z daleka hučení těch stromů, pak začnou naň volat z blízka, on neví, co se to vlastně s ním děje a dojde celý pitomý.

Třetí si myslí, že to udělá jako mezi včelami, že půjde tiše veskrz, pak že nepíchnou, a jde se svým vakem lhostejně ku předu, „jakoby šel náměsíčník pustým lesem“ — smích.

Čtvrtý se zarazí, hledá v tom osobní urážku, zastaví se, přísně, vyzývavě se ohlíží — hlučný smích.

Pátý se strašně rozzlobí, začne nahlas hubovat — nekonečný smích.

Nám Čechům bylo ovšem hej! My přicházíme z vlasti, kde pomluva a na cti utrhání bují jako prales — takové mizerné helgolandské alejíčky nám budou imponovat, ne?

II.

Tak tedy: pomyslete si, že jste na př. z nějakého našeho bochníkového tortu vyřízli jako obyčejně trojhranný kus, a máte v něm obraz Helgolandu. Ten kus se nepoložil zcela správně podlé uhlů světa, nejdelší,

nejtenčí výběžek, „Nad-Huurn“ — „severní roh“ — leží k severozápadu, dosti správně na jih strmí „Sad-Huurn“ — „jižní roh“ — a třetí roh, jak se jmenuje nevím, vybíhá k východu. Mezi třetím rohem a jižním rohem je dole pod skalou moře před západními a severními větry dosti chráněno, tam se nahromadil skalní rum, na rumu povstalo malé městečko, „unterland“, kdežto plochý povrch hořejší nazván „oberland“ i s budovami svými. S pískovým, půl hodiny na východ vzdáleným ostrůvkem — „dýnou“, — na němž se vlastní mořské lázně nalezají, souvisel dříve Helgoland „bílým úskalím“, „waalem“, který s hlavní skalou dohromady tvořil krásný přístav. Ale „waal“ měl ten malér, že se skládal z pěkného vápna a krásné sádry, Helgolanďané, řídící se vznešeným pravidlem: „Après nous le déluge“ — „po nás nechť přijde třeba potopa“ — lámali a prodávali, a hloupá potopa skutečně přišla r. 1820 a zbyteček jim protrhla. Až jim bouř urve také dýnu, a ona jim ji urve, bude po helgolandské slávě nadobro. Již nyní, bez přístavu, nemá Helgoland významu ni pro politiku, ni pro obchod. Staré mapy ukazují Helgoland nesmírně velký, s římskými kostely, římskými chrámy a jinými vymyšlenými hloupostmi. Dnes do pravdy obnáší jeho povrch jednu padesátinu čtvereční míle.

Pro cizince nejzajímavější je ovšem helgolandská skála sama s „vrchní zemí“. Strmá skála, jak již praveno. Abych si hned nutný citát odbyl — posud jej napsal cestovatel každý, musím tedy také já — kladu zde už čtveroverš:

Gruen ist das land,
roth ist die kant,
weiss ist der sand,
das ist die flagge von Helgoland.

Zelený je travou a brambory porostlý povrch. Jak cihla červená, bílým pískovcem prošlehaná hlína tvoří drobivou skálu. Bíle se skví písek dýny.

Na západ je skála divoce rozervána. Voda dešťová i mořská vniká do netvrdé hlíny, mráz ji trhá, tvoří se nejprv skuliny a díry — „kamna“ říkají Helgolanďané děrám těm a jednou z nich, u severního konce, je vidět skrz celý ostrov — pak se odervou kusy a utvoří průchody a brány („gatte“), pak se oblouky bran sesujou a zůstane strmý pilíř bizarní formy, až i ten se podemele, splákne a do moře sřítí. Ty pilíře, to se rozumí, mají svá jména, dle libovůle lázeňských hostů. „Mnich“ se dávno sřítil, ale nazvali jiný pilíř „mnichem“, „pastor a jeho žena“ také se už dávno odebrali na věčnost, ale teď musí být jiná dvě skaliska „pastorem a jeho ženou“, nejspíš proto, že mniši a pastoři, jak známo, vodu tak náruživě milují. „De ruad berrig“ (červený vrch) nebo „ruad klăww“ (klippe, úskalí), jak Helgolanďané svou rudou skálu nazývají, na západní straně patrně ubývá, za to na východě pod záštitou její chytají z rumů nový kus země. Už prý, praví učenci, ubývá té skály po několik tisíc let, a možno, povídají dál, že to bude trvat ještě několik tisíc let, než se zcela rozdrobí. Ale rozdrobí se najisto a pak splákne vlny i ten narumovaný spodeček. „Za to máte moře pořád větší,“ těší A. Goerner Helgolanďany.

Zůstaňme na tom plochém, dvě stě stop nad mořem vysokém svršku. Beztoho je zde vše nejhlavnější, bílý maják, čistý jako z cukru, sídlo anglického „governora“, kostel, hřbitov a na západní straně as 300 domů. Většina těchto je přízemní, jen po skalním kraji, „falm“ nazvaném, vznášejí se pěkné domy jednopatrové. Vnitřek i zevnitřek domků skví se holandskou čistotou. Městečko

má ráz čistě venkovský, jen že některé ty úzké uličky jsou kamennými plotnami a cihlami vydlážděny a všechny vypadají, jakoby koště a mýdlo neunavně je dřely. Znamenitostí městečko nemá. Leda že v kostelíku s tou křivou střechou a ještě křivější věží — vypadá, jakoby ji bylo slepilo nějaké dítě — Ditmarští kdysi chytli a hned zabili jakéhos „pana Wiebenpetra“, jenž až po den svého skonání poctivě se byl živil mořským loupežnictvím. A před kostelíkem na hřbitově že mezi železnými mřížemi, pod hustým zeleným drnem, leží Malvina Erkova, ruská herečka. Utekla r. 1853 na podzim z Petrohradu před cholerou a zde na dýně ji zabil blesk. „Zcela nepravidelně,“ míní učený profesor Hallier, „proto že je moře dobrý vodič a blesk měl vlastně udeřit do něho.“ —

Nezdá se, že by se tu hřbitova příliš báli. Jedna z předních restaurac, Janssenova, otvírá se přímo na něj. A obyvatelé natahují přes hřbitov provazy a suší na nich pro zimu ryby: bachně, platýže a malé žraloky — „jsou velmi dobří, ti žraloci,“ prál nám Helgolanďan, „tučni, dobře se na ně pije.“ V noci prý ty pověšené ryby světélkují — děsný dojem na hřbitově, ale lhal bych, kdybych řekl, že jsem to viděl.

V zahrádkách květou pěkné růže — opatřily Helgolandu přijmí „růžového ostrovu“ — pěstují se krásné fuxie a rezedy, a rostou keře a stromy až po nízkou střechu, výš nesmějí, nedovolí tomu vítr. Přec jsou tu druhé slavné aleje helgolandské, světoznámé „aleje bramborove“. Dva kroky široká, čtvrt hodiny dlouhá cestička vede tu od jižního k severnímu rohu ostrova, a zvlášť když slunce zajde, může si tu unavený poutník zcela dobře oddechnout v stínu vysázených bramborů Brambory se tu daří prý výborně, rok co rok bez hnojení, a výše zmíněný poutník, vida, jak se vesměs nechají zarůstat

a zmořit hložím a plevelem, snad se odváží na myšlenku, že by se línému Helgolandanu měla vlastně ruka přerazit. Pro pohodlí helgolandských pánů kluků stojí podél celých bramborových alejí asi osm dřevěných lavic, na nichž vykládají mořské ježky, hvězdy a lastury. Když nekoupíš, jsou do opravdy uraženi a povídají něco, co ten, kdo neumí „Hallunner snacken", t. j. helgolandsky mluvit, smí sobě vyložit třeba co nadávku. Ale na konci alejí, na severním konci, je zcela jen pro pohodlí obecenstva postaveno as pět lavic. Zde sedí obecenstvo denně na večer a dívá se na západ slunce. Jednou by si mělo slunce vyslechnout ty nadávky, když se mu západ zrovna nějak nepovedl.

Když věčné slunce zapadá do věčného moře, rozzvučí se najednou líbezně veškerý vzduch. Kolem bramborových polí nalezá se tu totiž as půl druhého sta ovcí, každá je na dva sáhy dlouhém provaze přivázána k roubíku a v obvodu tom smí se pást. Na čem se pase, nevypátral jsem vzdor nejbedlivějšímu studiu, neboť veškerá ta místa jsou jako břitvou oholena. Ovce ty jsou i v zimě pod širým nebem, zima je tu mírna, sníh se nezadrží, jen ledový severní vítr páli do kostí. Tu pak je slunce ovšem jejich nejlepší přítelkyní. A když vidí na večer — mimochodem řečeno doji je pak hospodyně a trochu snad i při tom krmí — že ta přítelkyně jejich klesá do vod, tu jim srdcem zachvěje nevýslovný, bájůplný bol, hlavu svou tesknou vyzdvihují k zlatým hvězdám a mečí — bečí — ale nač bych čtenáře rozplakal! Zároveň nahražují obecenstvu výborně večerní kuňkání žab, jichž na Helgolandu není.

Vůbec je na Helgolandu zvěřena chuda. Viděl jsem tu jen několik kuřat, sbírajících mořské pavoučky, pak hejna mušek, několik bílých motýlů, papírového draka.

něco škvorů a asi tři prasata, krmená rybami, které jim jdou tak výtečně k duhu, že nejsilnější vypadalo až jako slabikář. Vysokou zvěř zastupuje několik vrabců, sídlících nahoře v kostelní střeše — Helgolanďané jim proto říkají „kostelní pěnkavy“ — „Karkfinken“ (Kirchenfinken). Dříve tu bylo více dobytka, ale obyvatelstvo vzrostlo už na 2000 hlav a — „čím více lidí, tím míň dobytka“, zapsal jsem si do své zápisky. Koně neviděl Helgoland nikdy, mnohé Helgolanďanky ani nevěří, že takové zvíře je. Proto napsal také poeta Aloys Wilhelm Schreyber nesmysl svou balladou „Meister Oluf“, kde bůh Odin přichází ku kováři na Helgoland, aby si tu dal podkovat koně. Krávu má prý pan „governor“ ve své stáji. Někteří tvrdí, že má dvě a je o tom zajímavá učená hádka. Vlastně ještě neviděl nikdo z těch, kdož o Helgolandu psali, nějakou páně governorovu krávu na vlastní oči, jen profesor Hallier tvrdí, že prý jednou, když se zrovna v kostele modlil, zaslechl z venkova něco, co prý skutečně bylo jako kravské bučení.

III

Lázeňských hostů je na Helgolandu do roka, vlastně za krátkou letní saisonu — červenec, srpen, září — skoro zrovna tolik, mnoho-li je tu usedlých obyvatelů; těchto je as půl třetího, hostů as dva tisíce. Člověk se musí divit, že je obou tolik. Hostů by bylo víc a mohlo by na pustém ostrově být pak také obyvatelů, kteří skoro hlavně od hostů žijí, více, kdyby to Helgolanďanům stálo za to, aby sobě hostů, totiž jich zábavy a pohodlí, trochu do opravdy všímali. Od tří let převzala vláda anglická mořské zdejší koupele do správy své a je teď alespoň v tom směru nějaký pořádek. Hlavní věc by

mělo ovšem učinit obyvatelstvo samo. Ale on takový host pyšnému Helgolanďanu za to nestojí, aby si ho blíže všimnul; co pak je také takový, bůh ví odkud přišlý cizinec naproti němu, jenž prstem může ukázat, kde se zde narodil, a jenž ostrov v pyšném jazyku svém ani jinak nezve, než vůbec „Země“,*) tedy jaksi „Země všech zemí“! Nejmírnější výraz, který má Helgolanďan pro cizince, je „tung-harrows“; „harrows“ znamená skřivana a „tung“ je tolik co „tang“, tedy sprostá mořská rostlina, řasa, která pro Helgolanďana naprosto není k ničemu. A v skutku, když právě nekyne výdělek z převozu na dýnu, nebo z plavby kolem ostrova, Helgolanďan jde kolem hosta pyšně jako král. Hosté jsou poukázáni sami na sebe, což musí být celkem znamenitá zábava, neboť lékařské spisy tvrdí, že hypochondristé se tu vyléčí zcela na jisto.

Čím že se tedy hosté mezi sebou baví? Rejdištěm jich hlavním je „unterland“ čili „dolejší země“ — pardon, ještě jsem o tom rumu, dole pod schody do trojhranu nasypaném, o domech na něm a t. d. ani šíř se nezminil.

S počátku byla těch domů dole jen jedna řada, přilípnutá zrovna ke skále. Příboj zarážel někdy asi dosti blízko k nim, neboť nejstarší domy ty mají co ochranu zvláštní své podezdění, „vorsetzen“ zvané. Později se rum hromadil a šířil, až mohlo na něm vzrůst zcela pěkné městečko. As 150 domů tu stojí dole, vesměs skoro jednopatrových. Rum jimi není zcela zastaven, před domy šíří se k moři místy ještě přes padesát kroků široce, krásná obruba, lákavá procházka, zvláště zdravá a příjemná nohoum, samé úlomečky skály a podobná nebroušená mosaika. Někde stojí v tom pro větší pohodlí

*) „det Lunn = das land“.

obecenstva dřevěné kanapé, a vyjímá se as tak dobře, jakoby se vyjímalo kanapé postavené na př. do kamenných lomů za Strahovskou branou.

Dolejší ulice mají už zvláštní moderní jména svá, ano pokrok je už tak značný, že jsou jména ta napsána i na rozích, „Siemens-Terace“, „Victoria-Street“, „Prince of Wales-Street“ (ulice to hlavní, místy až tři kroky široká). Což ale Helgolanďanu nevadí pranic, on říká té hlavní třídě pořád jen „Stean-acker“, Siemensově třídě pořád „de Bahn“, a t. d. Také jsou tu dole mimo slavné „aleje Pomluvy“ ještě jiné aleje, ovšem zase bez stromů. Předně podél jižního břehu „aleje Divadelní“. Pak na východ „aleje Zdravotní“ čili „Jutland-Terace“; poslednější jméno pochází od toho, že Jutsko je zrovna „naproti“, totiž — někde tam za mořem naproti. Konečně „aleje Špagátové“, kde pracovali dřív dva „paralelní“ provazníci. Ale provazníci jednoho dne svinuli aleje ty a natáhli je zas až dole, vedle aleje divadelní Slavná vláda koupila tedy as dvacet stromků, silných jako prst, a vysázela v posavadních „Špagátových“ skutečné aleje, pýchu Helgolandu. Stromy stojí tu druhý rok a jsou prý letos tenčí.

Konečně jsou zde dole některé důležité budovy. Předně pavillon (kavárna) a několik dobrých restaurac, mezi nimi obecný „Conversationshaus“, kde k table d'hôte zasedá denně přes 300 osob. Dále dům lázeňský, kde možno koupat se v teple a kde se kupují známky pro převoz a koupel na dýnu. Dále divadlo, dřevěné, to se rozumí. Pak, u jižního rohu, mělké mořské lázně, jichž se užívá, když pro bouř nemožno ven na dýnu; voda zde je červenou hlínou zbarvena do ruda — „červené moře“, „račí polívka“, říkají posměšně lázním těm. Konečně je zde opravdovský pivovar. Díval jsem se na

lákavý jeho výrobek oknem do hospody, kde se v sklenicích skvěl na stolech před helgolandskými plavci. Přiznám se k zbabělosti — neměl jsem kuráže, abych okusil výtečného toho moku.

Zábava lázeňského hosta je tedy asi následující:

Ráno o šesté hodině vstane a jde na dýnu — „Halem", říkají dýně. Malá půl hodinka cesty. Od přístavního můstku v pravo, k „Aade" čili jižnímu konci, jsou lázeňské budky (vozíky na dvou kolech) pro pány v levo, k „Olhoevu" čili konci severnímu, jsou pro dámy. Budky mužské dají se snadno přes úzký pískový jazyk převezt od východu na západ nebo naopak, dle toho, odkud příboj jde, tak že je vlnobití vždy čilé, velká výhoda zdejších lázní. Po lázni se natáhne ctěný host do písku a obzírá bílou dýnu, modré nebe i vlnící se, zelené moře. Odtud je pohled na Helgoland nejpěknější. Skrovna je jen vzdálenost, ale stačí, aby lehýnký modravý závoj umírnil křiklavou rudost příkré skály. Ten rudý ostrov, ta bledá jeho dýna!

Jak tichá mrtvola zde leží dýna,
a ostrov hledí v zkrváceném rouše,
jak její vrah, upjatě dolů k ní —

mohlo by se zvolat s Atterbomem. A byl Helgoland vrahem své dýny! Rozbitim „waalu" rozkopal také hradbu její a v strachu pohlíží nyní k ní, kdy že mu ji moře odnese, kdy ji pohltí i s tím pískovým pahrbkem uprostřed a i s tím tichým, malilinkým, poetickým hřbitůvkem na pahrbku, kde na několika nízkých, černých křížích bílou hrudkou stojí po dvou začátečních písmenách — hádej z nich jména těch znešťastnělých cizích námořníků, kteří tu byli mrtvi vytaženi z moře! — Trochu se sází živých plotů po pahrbku, trochu

rákosové trávy do písku, ale písek létá ve větru předce sem tam, mnohdy odnese celý povrch hřbitůvku a hroby jsou bez rovu. —

Avšak — nenechme ctěného hosta ležet v písku! Mořské vlny stále rostou. Dutě se valí hřebeny jich k dýně, pěna běží v dlouhých pruzích po nich, náhle se zelené vody překotí a pěna tryskne na obuv snilce. Ten vyskočí, aby ho příští vlna přibývajícího příboje nepokryla již celého. Snad se ještě trochu pozdrží, aby si sebral lesknoucích se, překrásných kaménků, které když uschnou, nestojí pak za nic. Snad se projde ještě po „procházkách“ dýny, totiž po několika, do písku položených prknech. Ale nejspíš má ctěný host už hlad a spěchá do kavárny na dýně, nebo zpět na Helgoland, aby hned dole zasedl do pavillonu.

V pavillonu už sedí lidé u všech skoro stolů. Dámy vyšívají nebo pletou něco tak pilně, jakoby do lázní byly přišly jen k vůli „přicviklování“ nějaké punčochy. Která dáma teprv teď přichází z dýny a ještě nesnídala, vyhledává pečlivě místo, kde možno si sednout k nejbližším pánům zády, což prý znamená cudnost. Pánové pijí, jedí, kouří a nemyslí pranic.

A teď — dejme tomu, že je teď devět hodin ráno — má host šest hodin prázdno, až do tří odpůldne, kdy se obědvá. S těmi šesti hodinami může naložit jak chce. Obyčejně jdou hosté po snídani zase domů, vyspějí se zase trochu a pak se převlékají do salonnějšího obleku. Ale to je trochu fádní. Dejme také tomu, že náš host je letory trochu živější, že ho mrzí jít za bílého dne spát. Velmi pěknou zábavou je tedy, najmout si loďku s dvěma veslaři, proplout v „přístavě“ všemi kocábkami a houpajícími se ve vodě skříněmi (na chycené humry) a plout pak kolem ostrova. Krásný, zajímavý pohled

z dola vzhůru je zvlášť na západní straně, kde skalní stěna je rozervána. To trvá as dvě hodiny, nejdéle.

Pak zbývají ještě čtyry hodiny — totiž hned prvního dne, nebo dne následujícího nebude chtít host snad hned zase jezdit kolem. Také pro ten další prázdný čas lze sobě učinit program velmi zábavný.

Předně může host jít na hon, honební právo má zde každý. Jen že není žádné zvěře. Někdy přilítne mořský racek dosti blízko, tak že dvacet myslivců najednou si na něj vystřelí. Někdy prý se na severním tak zvaném „tulenním“ úskalí objeví nějaký posud nevycpaný tuleň. Kdo se chce pak dát tam zahrabat na několik hodin do smradlavých mořských řas, k vůli „čekané,“ může nabýt konečně příjemného přesvědčení, že tuleni se nejspíš již včera uzdálo odebrat se jinam.

Nebo může host chytat ryby.

Nebo může se zamilovat a chodit kolem „její“ oken. Zajisté že dámu svou překvapí, ana zívá, a on nahlídne takto nejsnadněji do jejího vnitra.

Nebo může hrát ještě s dvěma hosty preferanc, hru za pět grošů.

Nebo může jít k holiči a dát se holit; také vlasy si může dát ostřihat. Pak může jít do veřejné čítárny a přečíst si předvčerejší noviny. Načež může se zeptat sklepníka v „Conversationshause,“ co je dnes k obědu, obejít pak dům a vedle oken u kuchyně trochu vonět. Pak může chytat Helgolandáky, vyptávat se jich na slovíčka a sepisovat slovník frieské řeči.

Nebo může chodit ulicemi a obdivovat se krámům a všestrannosti obchodu; u kněhkupce na př. prodávají také stříbrné a zlaté hodinky, klobouky, čepice, deštníky, cestovní vaky, pušky a patrony, cigara a cigareta, psací

nástroje, karty, košťata a ještě jiné věci, což je nad míru poučlivé.

Nebo může se projít všemi alejemi, každou, řekněm, na př. desetkrát. A pak může jít k divadlu a přečíst si tu na trojích dveřích: „Vstup se za dne zapovídá.“ A konečně, když už pranic nebude vědít, může vždycky ještě jít domů a vyspat se teprv teď.

Náhle ho vytrhne z dřímoty zvonec. Protivnějšího zvonce jsem ještě neslyšel a mlátí sebou čtvrt hodiny! Volá do „Conversationshausu“ k obědu. Lidé běží, co jim nohy stačí, nejspíš v naději, že zvonec dřív přestane

Konečně sedíme a jíme. Velký sál, několik řad dlouhých tabul. Teď vidíme dobrou třetinu helgolandských hostí pohromadě. Bože — copak se skládá lidstvo už na čtyry pětiny z židů?!

Jednu příjemnost má Helgoland. Nejezdí tam vznešené panstvo a urozená šlechta. Není tu koní do parády, není kočárů — při převozu na dýnu by musili páni s prostým občanem snad do jedné kocábky — jak pak by k tomu přišli!

Po obědě je „černá káva“ v pavillonu. Pak po páté hodině je „aleje pomluv“, přijede-li dnes parník. Pak je zas několik hodin volno a možno pokračovat u sepisování frieského slovníku.

Na večer v „Conversationshause“ od 8 do 10 hodin koncert, Beethoven, Spohr, Strauss, každého trochu. Nebo ples, uprostřed sálu pět trdlujících se židovek, kolem stěn na pohovkách dvě stě zevlujících, zívajících lidí. A v deset hodin konec všemu. Dobře tak, člověk jde rád spat, aby si odpočinul od dřímání.

Dříve tu byla ještě další zábava noční, herna s rouletem. Vláda ji zrušila. „Velká chyba!“ pravil k nám jeden z občanů helgolandských, „neslo to obci hezky peněz, teď musím platit celý tolar daně!“

IV.

Helgolanďané jsou původu friesského. Tedy aristokraté lidstva, členové onoho kmene, jehož pramatkou byla ušlechtilá Frya, potomci oněch posud nedosti uznaných předků, kteří dle starofriesského rukopisu „Thet Oera Linda Bok“ dali vzdělanost Athenám a Tyru, Kretě a ostrovům jonickým, kteří zalidnili břehy posvátného Indu i zalehlé, bájné pobřeží peruanské. Ano, opakuju, oněch předků, z nichž sobě nadělali staří Hellenové pak bohy své, neboť Minos kretenský byl Fries Minno, Minerva byla věglasna, súdna děva na Valcherách, vyučena věščbám Wr-Aldovým. Neptun byl srdnatý friesský lodník, jmenující se vlastně Neef Tunis, Apol byl představený čili „grevetmann“ v Ostflylandu, a jen podloudní kněží kmene Finda učinili z nich bohy, k vůli klamu. Proti tomu se nedá ani špetnout, stojí to v „Thet Oera Linda Bok“, psaném roku 558 před narozením Krista pána, čili 1645 let po zpropadení se kontinentu Atlantis, kteréž se přihodilo zrovna r. 2193 př. Kr.

Odpusťte učenému tomu úvodu, ale jedná se mně o důkaz, že jsou-li Helgolanďané pyšni, zv áště naproti cizincům, mají k tomu přece jisté právo! Vědomi sobě as nejsou svého klassického původu, nepodobá se. Ale pýcha je jim vrozena, také mezi sebou samými mají šlechtu a vedle té teprv jen-tak-občany. Lavice kostelní na příklad jsou uzavřeny dvířky a všechna místa mají tabulky se zřetelným nápisem, který že člověk jedině si smí sem sednout. Dr. F. Zimmermann uvádí, že zámožnějších obyvatelů je tu as 300, to jsou snad ti aristokraté. Od chudiny liší se hlavně tím, že kdežto chudí v zimě jedí jen brambory, chléb a sušené ryby, bohatí mají také trochu uzeniny v zásobě, ano i čerstvého

masa pojídají. Toto jim přiváží za zimy parník jednou v témdni, celou osminu vola pro 300 lidí na osm dní. Takto, když jdou na lov ryb nebo „ipp abb“ *) na hledání ústřic, mají šlechtici zrovna tak špinavou halenu a právě tak smradlavé boty jako ti neurození.

„Původně byl jen jeden jazyk a mohl také být jen jazyk jediný“ — učí Linda Bok — „poněvadž je darem božím a co takový musí být dokonalý.“ Ten původní dokonalý jazyk byl tedy friesský. Helgolanďané jím mezi sebou mluví, starší Helgolanďanky jiného neumějí, ale takto se ho mnoho nedbá. Je jim vítán co hantýrka naproti cizím, ve škole své nechávají děti učit německy. Mnoho-li se děti ve škole vůbec naučí, na tom také nezáleží. „Vell vertiene maist en nicks verliese maist“ (mnoho nechť vyděláš a ničeho nechť neproděláš) je jejich novoročním přáním a proto také i „vzdělanci“ mezi nimi — jak Hallier praví — kážou, že „jen když se dětem zůstaví peníze anebo dají pomůcky, aby si jich vydělaly — velká vzdělanost že je při vydělávání peněz naprosto zbytečna.“

Dosti je arci nápadno, že na anglickém území učí se ve škole německy, ne anglicky, že se zdejších restaurac také vlaje síla německých trikolor atd. Ale Helgolanďanům jaksi do toho nic není, že náležejí k Anglicku. Je tu ovšem „governor“ anglický, ten však pochodí nejlíp, když sobě nevšímne praničeho; v čemž mu napomáhají výkonné jeho orgány, totiž tři námořníci, obstarávající signálová děla, a uniformovaný policajt, který roznáší lázeňské listy a pohlavkuje kluky. Plést se do něčeho, nebylo by pro „governora“ dobře. Už se stalo, že se některý pletl, ale když je na př. Helgolanďan povolán

*) „za odboje“.

k soudu, přijde jen, když se mu líbí, a když je odsouzen k pokutě, neplatí jí nikdy, neboť se mu to nelíbí. Zavolali si na něho konstabla z Anglie, ale Helgolanďan mu natlouk' a vidělo se, že bude líp, když půjde konstabl zase domů. Helgolanďan měl nad sebou už bůh ví kolik vlád, náležel už k nejrozmanitějším státům, a bylo mu to pořád jedno. On mohl, alespoň za dřívějších válečných poměrů, od příkré své skály zrovna hravě odrážet útok každý nový, ale ani ho nenapadlo! Mnozí z toho, jakož i z okolnosti, že mezi Helgolanďany jen zřídka kdy rvačka se strhne, soudí, že jsou zbabělci. Je pravda, hrdinných písní o „Olafu, Hakonu a Haraldu" nemají, ale co kormidelníci a pilotové těší se zase pro odvahu a spolehlivost svou velmi dobré pověsti. Je v tom as zase jen čirý egoism, že je jim jedno, jde-li jejich vlast z ruky do ruky. Neboť každá vláda jim posud potvrdila všechna „dávná práva" jich, také Anglie, obsadivši zcela tiše ostrov hned na počátku tohoto století. Co ta stará práva jsou, to se vlastně neví, nejsou psána ani povídána. Ostrovem vládne domácí rada, skládající se z několika obyvatelů; ta rada sama se doplňuje — aristokracie. Její úkolem je, aby hleděla dát tak asi každému za pravdu, alespoň aby nikoho nepoškodila v zájmech jeho hmotných. O krádežích netřeba jí soudit, dvéře se tu zavírají jen na kliku — kam by také ukradené věci zloděj odnesl! Spíš soudí o mrzutostech, povstalých z opilství — 500 věder alkoholu přiveze se teď ročně Helgolanďanům, často pro „střídmost" velebeným! Každý člen rady dostává od obce 460 marek ročně platu, předseda k tomu ještě nějaký přídavek od Anglie. Z toho ovšem nemůže být žádný pan radní živ, musí ryby lovit a sušit, humry hledat a prodávat, hosti vozit a lodě pilotovat jak každý jiný. Dosti těžký a dosti chudý život mají

Helgolanďané. Jen když se nějaká loď s nákladem u ostrova troskotá, rozšíří se jim srdce — i svědomí. Ještě před několika lety bylo tu obyčejem, že farář v kostele se veřejně modlil, aby „bůh ráčil požehnat břehu.“ Když jedeš kolem ostrova, zasměješ se mimovolně, jak ohnivě ti kormidlující Helgolanďan vypravuje co hlavní věc, kde že kdy se tu troskotala nějaká loď. „Tadyhle se rozbil parník před několika lety. Nákladem na něm bylo malaga a pomoranče, to jsme si pochutnali — nu ano, co se dá do huby, to není žádný hřích.“

Vzdor namáhavé práci vidíš zde předce sílu starých lidí, tlustých ale velmi málo. Mužští jsou vesměs silní, složiti. Ženské jsou trochu bledy. Také jsou ploskoňadry, což pochází od toho, že musí nosit těžké náklady na ramenou a zádech, čímž trpí vývoj prs. U starých ženštin jsou ještě zbytky národního kroje, červená sukně se světle žlutou, širokou obrubou, bílá šněrovačka, sedlový klobouk se svislými, stinnými cípy — dle obrazů dřív nosily na hlavě bílý, jako turban svinutý šátek. Mladší jsou modernisovány. Skoro všechny honosí se krásnými plavými vlasy. Že prý si děvčata svá Helgolanďané přísně střeží. Dříve, když někdo z lázeňských hostů k některé se přitočil a sňatek jí sliboval, nepustili prý ho už z ostrova, dokud slovu nedostál. Teď jsou as liberálnější. Vnitřní boj takové Helgolanďanky nadchnul německého spisovatele Ignáce Huba až k romanci. Veronika se jmenuje holka v romanci té a má dva nápadníky, jednoho zdejšího, druhého cizého, bohatého. Už ten zdejší strachy nějak bledne, ale ona se náhle rozhodla —

und ihrer stimm' harmonika
erklingen laesst Veronika:
„Hier will ich lieben und sterben!“

Roku 1873 ve Wurstelpratru.

1873.

Jak pyšni bývali Vídeňáci na svůj Práter! Napoleon I. byl řekl: „Kdybych mohl svým Pařížanům přinést tento les, Tuillerije bych za něj dal“ — a kdyby Vídeňák neznal z historie praničeho jiného, ten výrok Napoleonův zná. Je ale po slávě. Kde dříve šuměly věkovité duby, skřípají křemelité silnice, kde jelen a srn větřili houštím, trčí opálené piloty, kde kypěly širé louky, rozkládají se celé kamenné pouště — a dlážděná louka není po chuti ani Vídeňáku! K vůli „světu“ přišel lid o svou radost.

Předce je posud „Wurstelprater“ — malý díl velkého Pratru — ve sváteční dny navštíven hojně. Po celý ještě pondělek zapáchá ten boudami pokrytý kousek země jako nepropláchnutá maštal. Ale návštěvy ubývá nesmírně od téhodne k témdni, Vídeňáku není tu více volno. On sice sám zasedne k pivu a nehne se, ale ženě jeho není véru volno vedle té pansky projížděné silnice, dcera nemá, kde by se s milencem prošla, a pro synáčka není tu ani jediného přístupného strůmku, s něhož by mohl zlomit vaz. Ba ani starý ohňostrojec Stuwer nesmí zde provádět víc pekelné své umění. Je tomu nyní právě sto let, co praotec Stuwer vypálil v Prátru první

svůj velký ohňostroj a pravnuk Stuwer musil nadobro teď již sebrat své rachejtle a zůstavit místo světové výstavě. Učinil to poctivě. I ten svůj historický malheur, že po každé pršelo, když by byl právě něco peněz vybrat mohl, zůstavil výstavě. „Bravo Stuwer!“

Pro nás cizince má „Wurstelprater“ přece dosti zajímavosti. Je to jarmark uvedený v systém. A co může jarmareční dřevěná bouda podat zábavy a „duševní“ rozkoše, podává zde úplně. Padesát hospod, nově zbudovaných, pyšní se starými jmény „u tichého pijáka“, „u myslivce“, „u zlaté kuželky“, jen že místo mile špinavých stolů nastala protivná bělost ubrusů a barvitost koberců, na něž si člověk netroufá ani dýmku vyklepat. — Drobná mládež, chce-li na př. „na koníčky“ nebo na houpačku, má hned třicet „ringelspielů“ na výběr. V jednom se krouží samí šimlíci, v druhém omnibusky, kočárky a kalešky, v třetím žirafy, sloni, lvi a tygři, v čtvrtém samé lokomotivky, v pátém vzpínající se naproti sobě koníčkové jako by v turnaji, atd. Houpačky mají formu benátských gondolí, pegasů zavěšených v řemení, andělů s nůšemi, kolíbek, balonů a ještě jiných tvorů. Mládež dorostlá pak baví se v střelnicích. V některé střelnici je přes sto terčů, co nejrozmanitějších, to se rozumí. Dáš-li klukovi, úřadujícímu „za scénou“, tři šestáky, trefíš mezi dvaceti výstřely dvacetkrát a bavíš se nevinně jako dítě. Zamíříš na zajíce a zajíc udělá kotrmelec a leží, na bubeníka a buben zavíří, na terč oponový — opona vyletí a za zvuků flautového kolovrátku tančí šest automatních párků, na holiče a ulítne mu hlava, na dráteníka a — vedle stojícímu jezovitovi vylítne z klobouku celé hejno čertů — pan kluk v zadu se zmýlil! Trulant — smějou se nám, pojďme dál! —

K českému eskamotéři Krátkému Baschiku bychom

měli právě tak čas, neboť „dnes jsou strašidla o páté“, jak stojí na ceduli. Ale poučme se raději! Chcete do „musea potvor“ nebo do „zoologického ústavu Karwowski & Ceranke?“ V museu byste tomu šestihlavému dítěti beztoho neuvěřili, ba ani snad tomu děvčeti „s andělskými křídly“. pojďme tedy do ústavu, kde se procházíme alespoň pod širým nebem.

Krásný ústav, bohatý, nelhu věru, tvrdím-li. snad že tu mají přes padesát slepic a zajisté ku třiceti králíkům, domácí sorty, ovšem! Také dva vlky tu mají — člověk by jim dal po krejcaru — a tři lišky, malé, odřené, ošumělé — pohnuti mustrujem v myšlenkách garderobu svou, nemáme-li doma něco starého.

Dále! — „Das leben und treiben der lapplaenderpolarmenschen im k. k. prater“. Zaplaťme krvavý peníz a vstupme. Několik kluků dostane po pohlavku, musí vstát a my smíme usednout.

Svislé auditorium naproti malému jevišti; po celé místnosti líbezný smrad z nevydělaných koží. Na jevišti vztekají se právě dva v kůže zašití kluci; mají na nohou dlouhé, tenké sáňky a těmi bubnují po prknech, že až uši bolí. To prý takhle jezdějí doma po sněhu. Také prý to ani nejsou kluci, nýbrž pan Klemme a pan Dowet, oba „ve své vlasti známí honci sobů“. Abychom se o tom přesvědčili, vezme vykladač, elegantní pán v černém fraku, do rukou sobí parohy, jde až do pozadí auditoria, pan Dowet po něm hodí provaz, jejž vykladač zachytne — pan Dowet táhne a vykladač běží s parohy u čela až na jeviště a bučí při tom — ale zrovna jako sob. Následují paní Karim s hotovými nitěmi ze sobích šlachů v ruce, jež „zrovna teď před námi upřede“, a vykladač sundá se stěny pestrý opasek, jejž paní Karim „zrovna teď před námi shotovila“. Na to přijde Kaisa a Stinna —

snad ženského pohlaví, kdopak to ví, — a „předváději“ národní písně a tance. „Umí-li někdo ze vzácného panstva,“ začíná zas vykladač, „laponsky, rač. na ně promluvit, oni budou radostí celí bez sebe dělat kotrmelce.“ Zrovna jsme se začali pro svou nevědomost studem červenat, když tu někdo v zadu začal „ňau-ňau-rau-lau“ a bylo to prý laponsky a rozradostnění polární patrioti v skutku metají na připravených již kobercích kotrmelce. A proto již vystoupla sličná Johna, „ve své vlasti nazývaná „naše Venuše“, vyzdvihla ruce nad hlavu a začla odříkávat laponskou modlitbu k laponskému pánu bohu, že byl tento „tak hodný a nechal jim přijít do Vídně, kde je tolik dobrých lidí.“ Poněvadž ale vykladač béře právě diskreční talíř do ruky, použijem posvátného okamžiku a jdem.

„Sem, pánové, sem! Co svět světem, nebylo pod sluncem nic takového — nic pod sluncem, povídám! Ježíš s apoštoly, císař Maxmilián, královna Isabella u papeže — vždyť to svět ještě neviděl! Napoleon I., Garibaldi, toho času v lékařském ošetřování — a co nejdivnějšího při tom, ty péra, ty kolečka, každý se diví a vynadivit ani nemůže! A pak — Sedan, to místo neštěstí, to místo slávy! Napoleon třetí, císař Vilém, kníže Bismark, bojiště pokryté raněnými, mrtvými, vždycky pláču, když se na to podívám! Vzácné panstvo, dva šestáky na první místo, kdo tolik nemá, dá jen jeden za místo druhé — já — já budu plakat také s ním!“ — Šlechetný člověk — a pak — vidět ty tři vlasy Bismarkovy na kolečkách! — — Chlap prolhaná! V celé boudě ani jediné kolečko nebo pérko, samé mrtvé voskové figury! —

„Co svět světem, jak živ nikdo neviděl takovou krásu!“ zní to najednou ze čtyr stran. Máme na vybranou: čtyry boudy a v každé z nich „nejkrásnější ženská tohoto světa“ — půjdem ke všem, ne? K Emilii, „der schoenen

Saechsin", ke Katynce „der schoenen Polin", k „la belle Lyonnaise" i k třicentové Berliňačce Marketě, která zde je „krásnou Čerkeskou vom Kaukasus bei Russland". Veškeré dámy jsou strašně tučny. Říkáme dámám sice „pohlaví slabší", ale —

(doch) ist der ausdruck allemal
wohl doch nicht ganz so recht —

zpívá krásná Emilie a dodává:

dass gott in seiner allmacht kraft
zuweilen starke damen schafft —

a ona to musí vědět, neboť ji stvořila boží všemohoucnost na půl páta centu. — Emilie, la belle a Marketa umějí, ovšem s namáháním, ze sesle povstat a jedno lýtko ukázat, Katynka pak nechává na svých ňadrech také železný půlcent tančit. Ale jen chvilku — „na večer už jsem umdlena, k snídani jsem lepší." —

Teď půjdem na všechen způsob do divadla Fürstova, neboť jsme ve Vídni, chcem slyšet nadávky na Čechy a to musíme především zajít si do „školy lidu", do některého divadla. Ale na cestě se zastavíme ještě u velocipedů — či u veločipedů, jak se tady říká.

Statečná bouda v kruhu. Právě dozněla veselá hudba, je přestávka. S velocipedů slézají a na ně zas vylézají rozmanité osoby. Velocipedy jsou pevně zadělány tak, že kolo jich běží v prohloubené koleji. Kdo na nich sedí, tomu se mimovolně na klikách pohybují nahoru dolů ruce a nohy, a zdá se, jako by sám stroj řídil.

Teď jsou velocipedy obsazeny. Na mnohých z nich sedí dámy, vesměs do červena rozehřáté, některé v toilettě elegantní, některé v šatech bílých a také s uniformními čepičkami bílými. Poslednější jsou velocipedistky najaté

a jsou vesměs buclaty. Ale veškerým dámám, jak tak po mužsku v sedle sedí, je vidět sněhobílou punčošku až pod podvazek červený jak francouzská růže.

Hudba zní, kruh se začíná pomalu otáčet. Kliky se vzdvihají, ruce, nohy s nimi. Ale ještě vše ujde — elegantní nějaký pohyb a dámské šaty jsou hned v dřívějším zas pořádku.

Avšak teď se hudba stává již vířivější, bubny znějí veseleji — kruh se točí rychleji — ruce, nohy létají — vždy chvatněji, vždy chvatněji — —

Kdo chce zavřít oči, může, není to zapovězeno.

DOMA.

Severozápadní lázně naše.

1872.

I.

Jen kratičký úvod.

Když člověka už omrzí číst články „Neue Freie“, žádající, aby v Haliči byla němčina „zemským jazykem“ proto, že je tam půl millionu neučesaných židů, nebo když nemá ani nejslabšího tušení o velké vodě tak mocne, že pobrala vše a vše, ano dle „Bohemie“ i vojenské lázně u invalidovny, „obzwar der herr obristlieutenant persoenlich am ufer erschien“, a když má týž výše zmíněný člověk — na př. já — právě drobet času a drobet peněz, složí si deset košil do vaku a jde na cesty. Na daleké, když má mnoho, na blízké, když nemá času. Na př. jen pak od Labe až k Schladabachu. Z nouze se právě udělá cnost, člověk projíždí a studuje náhle s láskou ty milé domácí kraje, které dřív byl vždy jen projel, aby cizinu studoval. Hned ale baví i doma kraj, hned lid, hned samota a monolog — „mudrc najde vždy něco, čím se stává ještě moudřejším, a také hlupci cestování neškodí: bratry najde všude.“

Rudohoří stojí věru za procestování. Tak divoce romantická jsou jeho temena a jeho údolí, tak zajímavé

je jeho blahodárné, léčivé úpatí, pravý zázrak. Tisíce a tisíce cizinců, ze všech konců světa, sjíždí se do lázní českého rudohorského úpatí, sta a sta zase domácího lidstva vyjede si k hranicím, aby pokochali se v krásách saského a také českého, ještě mnohem krásnějšího „Švýcarska“. Ale nedivím se, že krásnější právě část není tak četně navštěvována jako ta méně krásná, saská. Za prvé je tato nepoměrně líp upravena pro navštěvovatele a za druhé má pro sebe a pro nás „půvab ciziny“. Pánbůh ví co to je — já to vím ostatně také — že zde každého cislajtánského občana poznáš hned na první pohled! Mluví hlasitěji než jiní, pohybuje se s nápadnou zvláštní volností, pleť jeho je ovanuta svěžestí, oko se mu leskne, ano někdy to přivede i tak daleko, že se zasměje zcela nahlas — počíná si jako právě ulítlý pták a mimovolně se ohlížíš po kleci s otevřenými dvířkami. Již ta píď ciziny je Jean Paulovým „redoutním sálem“: „žádné politické, jen lidské poměry, a náhle se cítíš člověkem.“

Týden zde strávíš zrovna hravě. Chceš-li, jsi sám a sám, třeba seděl nad hučivým, mohútným Labem. Nebo se zratíš do hor, skalní romantika tě překvapuje krok co krok, brčálové lesy, plny šumu a tajemného hukotu, vlní se vedlé strmých, němých strání jehličnatých, ze všech stran se propukávají hrčivé potůčky, důvěřivé ptactvo poskakuje vedle po mechu a kamení, štěbetá a zpívá, a srny se pasou opodál a skoro jim ani za to nestojíš, aby se tě báli. Snad vědí, že zde musíš mít dobré srdce.

Jdeš loudavě dál a dál, od krásy ku kráse, a náhle stojí před tebou plot a u plotu člověk. A člověk otevře ústa a řekne: „Zde, za tím plotem, je nátura nejkrásnější.“ Vstupné že sice není žádné, ale že stačí, co dáš tak „z do-

brého srdce". A dobré tvé srdce vyndá z kapsy rakouský šesták a dvéře do „nejkrásnější nátury" jsou již dokořán.

Zase jsi sám.

Nebo najdeš hospůdku. Na štítu je na př. vyobrazena návštěva svatých tří králů v Betlémě; bedlivý pozorovatel vidí ale jen dva třikrále, třetí třikrál je snad na druhé straně, za plechem. Zasedneš do tiché besídky a všechno se ti tu líbí. Předně ta besídka sama, zrobená ze stromků i s korou, vytapetovaná velkými tabulemi kůry a vyzdobená naivními obrazy v mechových rámcích. Pak domácí lidé s tou kulatou dobrotou v tvářích a s tím měkkým svým dialektem, znějícím stále ještě tak jako němčina Slovana, který ji pořád ještě neumí. Konečně i ten sklepník, který ti tak kollegiálně klepe na ramena a beze vší šetrné přípravy ti zvěstuje, že „zde najdeš pravou saskou kuchyň." Ale již se to blíží! Napřed polívka. Ta se trochu ještě namahá, aby byla jakoby českou — „aber man merkt die absicht und —". A pak — ale ne, nač dělat českým kuchařkám tak příliš velkou radost!

Instinktivní talent hladu zavede tě konečně zase zpět, přes české hranice. Vystoupíš na rudohorskou Sněžku. Daleko, daleko šlehá tvůj zrak, chlum tu vedle chlumu, obrovitá vlna vedle vlny. A jak vznešené, velebné ticho rozkládá se dole! Nejrozlehlejší lesy vypadají jako pouhá modravá plíseň, země je hnědá jako neporostlý hrob, někde bílý puntík, město — o těch infusoriích, nazvaných „lidmi", ani památky. Zdá se, že se příroda ani o politiku nestará, že není za mák náruživa, že — —. Ať by se nestarala, ale tamhle je Milešovka v taláru mlhovém, v pravo v levo vlny, a zde před nimi krásné, bohaté sídlo plemene odcizeného a za nimi nepoměrně chudší kraj, věčné bojiště nebohého lidu — hroudy jeho jsou vlhky potem a krví —. Prohlídnem si ten kraj šťastnější,

projedem se těmi úrodnými údolími, kde v nejchudším koutě villy za statisíce, kde města přebohatá, kde sama zázračná, léčivá síla přírody přivolává celý cizí svět a vybírá od něho milliardy. A pak zas domů, jako touhy plný Skot ku svému ovesnému chlebu, a zas na bojiště a na své místo!

Avšak — slefme již dolů. Rychle do některé stanice, aby nás naložili s lhostejným lidem do nějaké té železničné tůně. Komické ty drážičky zdejší!

Nedorostlá lokomotiva a pak čtyry vagónky, pouhá kořata. Bál jsem se zeptat, kde jsou ty ostatní; snad jim scíply, když ještě byly slepy.

Ale jedou se značnou rychlostí, skoro tak jako pražský drožkář. Člověk se může pěkně ve voze procházet, může pohodlně na koleně psát, a když si chce zapálit cigaro, běží mu konduktor pro oheň až k mašině.

II.

Lázeň zbožných.

„Rád bych v době co možná nejkratší poznal Teplice, totiž zatím zcela všeobecně, jich polohu atd.“ pravím k hostinskému, poobědvav.

„Vezměte sobě průvodce.“

„Snad vůz, drožku?“

„Ještě líp, ano.“

„Prosím, dejte tedy některého vozku zavolat a dejte mu dle lokálních svých známostí laskavé instrukce.“

Drožka přihrčela. „Víte už tedy, co chci?“ ptám se drožkáře.

„O prosím, do podrobna!“ Vylezl pohodlně na kozlík, vzal bič do ruky — už chtěl švihnout a zamlasknout „na!“,

v tom se zarazil, podrbal a obrátil. Díval se okamžik na mne, pak se mu otevřela ústa a prál: „Prosím, jste vy katolík?“

Ztrnul jsem, podobné otázky jsem ještě neslyšel od drožkáře. Co je to, co chce? Myslí si snad, abych se dal dřív zaopatřiti než se svěřím jeho umění? Či je snad terciákem řádu sv. Františka a náboženské jeho přesvědčení nedovoluje mu, aby za pět zlatých r. č. vozil půl dne nějakého jinověrce? Či hodlá snad — trochu orientálně vypadám, je pravda — hodlá mne někde v příkopě násilně pokřtít?

„Jsem!“ povídám hrdě.

„Nu tak je dobře, to něco uvidíte!“ a švihne do koně. Kutálíme se, jedeme, „letíme“, z Dlouhé třídy ven, přes náměstí kolem radnice, do nějaké vedlejší ulice, zas na širokou silnici, vedoucí k nádraží. Dívám se po neznámých mně domech a štítech, ptám se po majitelích těch oněch budov nápadných, už jsme objeli i ouštěcké nádraží. „Aha, je chlapík,“ myslím si, „nejprv objede město!“ Ale v pravo v levo zabíhají jiné silnice, on do žádné, on pořád dál, a již jsme daleko v polích.

„Ke všem všudy, kam to jedem!“

A klidně se ohlídl, velice se na mne podíval a pravil: „Mariaschein!“

Vskutku, zde někde musí být poutnický Bohusudov se zázračným svým obrazem marianským. Moje geografie už to zapomněla, vlastně to snad ani nikdy dobře nevěděla a já sobě jen tak myslím, že se trochu pamatuju. Vždyť já ale jsem zde, abych si prohlíd' lázně, světské lázně! Či chce mně snad dobrotivé nebe popřát příležitosti, abych se dřív posilnil výdatnou lázní duševní, abych se své nebohé duše smyl celou tu spoustu hříchů, jakouž ji pokrylo třicet osm po sobě zběhlých let? Náhle jsem

cítil, že už by byl čas, abych užil nějaké lázně výdatné, zdálo se mně, že hříchy po tisicích letí s sebou, kolem drožky, v obvyklé formě šklebících se netopýrů, a v prsou jsem měl píchání a hryzení, jakoby se tam válelo bůh ví co ježků.

„Minulý týden se vypravovalo, že se tu stal zase nějaký zázrak — ale nevím co vlastně — zeptám se pánovi na to," slibuje drožkář.

To tak, zázrak! Aby takhle panenka Maria na mne se pousmála, nebo v mé přítomnosti třeba jen okem pohnula — to by byl feuilletonek!

„Celý den tam teď zpovídají!"

Už zase myšlenka na zpověď! Co to má pořád být, k čemu pak potřebuji já zpovědní cedulky? Strašné — teď mně napadá, že můj miláček Jean Paul se také ženil, když byl 38 let — pro rány boží!

„Pořád musí klášter přibírat nové pány jezovity."

Jezovité — Barbora Ubrykova, tu to máme — co se se mnou stane! Snad se Pio nono při své vševědoucnosti náhodou dověděl, že sem přijdu, — o Pio nono!

Ale již drožkář zarazil; slezl jsem a vešel.

Nevelké prostranství, obehnané po italském spůsobu ambity, a uprostřed nevelký kostelík, v ledabylém „italském" slohu Kostelík stojí prý na témž místě, kde stála dříve lípa, v jejímž větvoví poprvé se objevil zázračný obraz děvečce hadem pronásledované. Historie jeho je bohata, válkami, dary i zázraky. Na jedné straně prostranství je krytý pramen, „marienbrunn", s výbornou, chutnou vodou, která mimo to také velký počet srdečně ošklivých mrzáků již uzdravila, jakž každý vidí na fresku vedle v ambitech.

Vidí tam ale ještě jiné události. Předně jak obraz, jinam přenešený, vždy se zase vrací k své lípě zpět, nešen

neviditelnými anděly. Je těch neviditelných andělů zde asi osm vidět. Pak jak letí Jaroslav Bořita hrabě z Martinic, „zvláštní ctitel obrazu“, z okna pražského hradu. Starý náš vladislavský hrad to sice není, také tu není ochranný ten bez, ale to neškodí, Bořita letí přec. Pak jak se tresce „rozmnožování obrazu“ čili padělání jeho, pak jak posměšky. Pak jak sem putuje „hochloeblich“ obyvatelstvo měst Bylínu, Mostu, Litoměřic, Ouště, Děčína, Teplic, a jak panenka Maria prosí papeže Pavla V., aby těm lidem dal přec plnomocné odpustky. Malovány jsou ty obrazy strašně, nápis nad krucifixem zoufalé řezby: „Nemodli se k tomuto obrazu, nýbrž k tomu, koho vyznačuje,“ má skoro větší cenu než celý estetický článek.

Vnitřek kostelíka je neladně přeplněn, jak už v chrámech našich bývá. Dřevěný baldachýnový oltář hlavní sám je pln neladu a na něm stkví se v zlaté kapsli obraz zázračný. Sem přicházejí tisíce lidstva a obětují panence Marii. Poněvadž jsem právě nic jiného vhodného při sobě neměl a peněz jsem potřeboval na další cestu, obětoval jsem své srdce. Má-li z něho radost, dobře, já už ho nepotřebuju.

Ale nezdálo se, že by věc tak obnošená byla došla zvláštního povšimnutí. Když jsem vyšel zas ven, byl už můj zbožný drožkář „zcela šfasten“ a spal ve voze. Arci jsem ho konečně přece pomocí zázračného „marienbrunnu“ vzbudil, pak ale chtěl mermomocí se mnou na Chlum — „že prý je tam také jeden obraz“

III.

Teplice.

Nevděčné pokolení lidské! Pes už v starém Korinthu měl pomník svůj, kůň, „kmotr“ nazván, obdržel jej od vévody z Guisu, ano i vrabec jeden už dožil se pomníku a v Košířích u Prahy čteš v kámen vrytá životopisná jeho data, jenom přeslavná historická svině rytíře Kolostoje čeká již přes tisíc let na vděk! A počká si ještě, není více citu ve světě! Proč také byla pouhou, jednoduchou svini, proč ne zvířetem noblejším! Je arci také „němou tváří,“ my ale i při zvířatech uznáváme kruhy aristokratické a — vyloučili jsme štětináče naprosto z kruhů těch. Nemají pro nás vznešenějšího významu, ba ani štětinky poezie, a jediný národ německý, liberalismem a svou spravedlností v každém ohledu tak chvalně známý, ujal se jich, a jako napsal Justinus Kerner dojemnou báseň o teleti, zabásnil si Abraham a Santa Clara o vepřích. Avšak, i ten nejspravedlivější ze spravedlivých — co pěje?! Srovnává je s bohatým lakomcem, který teprv mrtev bývá něčím platen. Opěvuje špek a chrupavé kůrčičky, šťavnatou kýtu a vonná jelita, o jiném neví, ten člověk hladový! Zázračná přírodo česká! Historická svině Kolostojova dala lidstvu zcela jiné dary, pustila se v boj s palčivými chorobami jeho, vrátila mu zdraví, utrpíc sama při tom zhouby, jako Prometheus. A dar její podán lidstvu celému, dle starého pravidla, že co v Čechách vzniká nejlepšího, z toho právě Čechy nejmíň mají. Podívejte se do Teplic, sta se tam právě léčí vojínů pruských, aby z vděčnosti — —

Bylo to zrovna roku 762 za vejvody Nezamysla a zrovna dne 30. srpna (hodinu Tepličané bohužel ne-

vědí), kdy výše zmíněná svině pana Kolostoje ráčila si na zřídle teplickém opařiti rypák. Pan Kolostoj porozuměl ihned důležitosti nálezu a vystavěl si zde hrad. Měl stálé půtky se závistnými sousedy, ale vítězil. Teprv v druhé polovici 12. věku však mluví se o Teplicích zase v kronikách. Pak byl teplický kraj jevištěm mnohých půtek, od Prokopa Holého a Jana Želivského až po galantního Vandamma, který z pouhé francouzské zdvořilosti a jen k vůli Tepličanům dal se u blízkého Chlumu porazit zrovna zas dne 30. srpna. Ale nebojte se, nebudu vypravovat historická data, přenechám to tomu, kdo snad přece jednou napíše český spis o českých lázních, já zde již jen podotýkám — neboť je to cti — že roku 1848 nedělali Tepličané nic, pranic, ba že byli až dopáleni na ty nepokoje, které nedovolovaly nemocným ani, aby se dostavili jako jiná leta.

Teplice jsou sice nejmíň „lázeňským místem“ mezi českými lázněmi — pěstují i průmysl hojně — ale pokud jimi jsou, je Tepličan pravým lazebníkem a žije velmi rád a s pohnutlivou ochotou z nemocí svých bližních. „Právě byl vydal poslední krejcar, když přibývá první host,“ a nyní začíná honba. Ve spůsobě pastí s nápisy „logis zu vermiethen“, i bezprostřednějším spůsobem „počumování u nádraží.“ Nejpěknější částí Teplic je vesnice Krásnodol čili Schoenau, zde jsou lázně velmi pohodlné zrovna naproti pěkným bytům, krásné procházky, atd. a Tepličan je na Schoenaváka žárliv. A byl dříve ještě víc a hrozil bojácnému cizinci nejstrašnějšími věcmi. Ano jistý starý habitué teplický — jsou lidé, kteří sem chodí již po třicet let a v každé vaně jsou jako doma — vypravoval, že jemu kýs Tepličan povídal i o vlku, jenž náhle v Schoenavě se vyskytnul. A vskutku, kronika to stvrzuje, r. 1480 byl tam skutečně vlk!

A když ho má, Tepličan nemocného cizince, je cizinec šťasten, neboť Tepličan je tak „bieder“, že se to ani do češtiny přeložit nedá. Ihned je cizinec jako by doma, jako by ve vlastní rodině. Všechny skříně mu zodevírají a ukazují mu vše, co mají. Tenhle drahý štucel obdržela domácí paní od knížete A., který byl u nich celý šťasten. Říkal, že ty lázně jsou sice zázračny, pravý dar boží, ale kdyby nebylo té jejich obsluhy —! Jakmile přijel domů, štucel zde, a když přijel zas následujícího roku, přivezl slečince domácích — „ale ukaž, dceruško, přec také svůj zlatý řetěz, ne ten od knížete B. — ten od A., víš?“ Kníže B. byl snad ještě hodnější, ještě v kšaftu si na ně vzpomněl a diškrec dával — no!

Při tom nejsou Tepličané ani dost málo zvědavi, ani se neptají, čím jejich host je. Jako „historie“ Teplic vypravuje jen, kdy který potentát zde byl, předpokládají oni zas, že každý host má na svém pečetidle při nejmenším plášť knížecí, a chovají se dle toho! Za krátko je host přesvědčen, že zde prožije vyměřený čas svůj beze všech trampot, že se nemusí ani dost málo starat, jak utratí své peníze. Ba i ten, jehož kasa je zařízena jen „na malé porce“, jak se říká, budiž zde jasné a veselé mysle — velkých porcí vůbec nikde nedostane. Patří to do soustavy léčitelské.

Co ale platno, zdraví je zdraví, a konečně jsou ze všech severozápadních lázní našich Teplice přece ještě nejlacinější. Třeba by zde člověk četl ještě po ulicích hrůzné ty nápisy: „Zde se sázejí baňky a pijavky i pouští se žilou!“

„Přes leto sejde se sem repraesentace celého světa, jen že ta repraesentace kulhá“ napsal kdysi o Teplicích humorista Reinhardt — Tepličané nemohou ho ani vystát a rozkoupili už několikero vydání jeho spisku. Nemocní,

myslím, spíš snesou lehký vtip, nemocní bývají sami náchylni k vtipu samovražednému, jeť to nejelegantnější odstín „šibeničného humóru“.

Ale vskutku, když přijdeš do lázeňského nebo zámeckého parku, v končinu městských lázní nebo do Krásnodol, pohybuje se kolem tebe vše dopadavým krokem mefistofelským, je tu zcela zvláštní svět, do něhož nepatří, kdo nekulhá! Hůl a berle jsou skoro nevyhnutelným atributem, mají nejrozmanitější formy, jsou nejrozmanitější podstaty, prostý dřín i drahé dřevo s perletí, a jsou jako by novým oudem, doplňující částí lidského těla. Jeden má mrtvo jen v jedné noze a ta se bezvládně kýve sem a tam, druhý má obě nohy pakostnicí sevřeny, třetí, vojín, je pokryt ranami, čtvrtý má dnu v celém těle a nemůže se hnout — malý vozík je celým světem jeho a ze všech stran slyšíš praskot koleček a hrčení vozíků po chruplavém písku. Jsou tu zbědovaní lidé, jichž bledá, průsvitná tvář připadá jako smutná mříž vězení, a hlubokým okem vyhlídá duše a chce již ven — ven!

Zde člověku náhle vypryskne také v prsou pramen teplý, soucit. Zde porozumí i zdravý tomu, co nemoc je, a naslouchá nemocným, jak si sděluji pokroky zdravotní. Avšak — vždyť jim kyne již zdraví, daleká většina dochází pozdravení úplného, jiní alespoň úlevy! Teplice náležeji mezi tak zvané „indiferentní lázně horké“ a jsou z nich ze všech nejprvnější. Wiesbaden, Baden-Baden, Gastýn, atd. jmenují se teprv po Teplicích. Proto také stále se zvětšuje počet přibývajících, nyní již bývá jich na 10.000 ročně.

Je to ale také na Teplicích vidět. Město má sice též svůj pozoruhodný průmysl, ano i obchod — z lázeňských českých měst mají jediné Teplice svou „židovskou třídu“ — přece ale hlavně kvetou teplými svými pra-

meny. Proto také jsou veškeré budovy lázeňské co nejbohatší a nejelegantnější, nové budovy rostou rychle, a kdežto malé město staré má solidní ráz dřevních dob, lesknou se lázeňské jeho annexe jako bohatými villami poseté vůkolí nějaké Florence. A každý dům má svůj štít, zvláštní název svůj: „Olivový strom“, „Réva“, „Jordán“, „Pardál“ („Šumavský medvěd“ by mně byl milejší), „Hofer“, „Vilém Tell“ (ale žádný Prokop, Žižka), „Wartburg“, „Deutsches haus“ — ale pranic o české koruně! Romantické vůkolí zasahuje historií svou do romantických dob, ale do dob českých, nechutnajících těm poněmčilcům, a mnohé místo, kde kdys český turnaj hlaholil, má nyní název „Friedrich-Wilhelms-Hoeh“. Jsme v českém Prusku, není nám tu věru volno — tím méně volno, že valná část viny je také na nás. O čemž ale později!

Prozatím píšu o městě a přiznávám, že má některé své zvláštnosti. Nevelké sice, ale přece povšimnutí hodné. Na př. ty krabice na domech, na spůsob našich krabic listovních; nápisy jich učí, že vhozenou cedulkou možno takto co nejpohodlněji objednat sobě donášku hnědého uhlí, zde tak laciného, proto že nesmírně hojného. Mohlo by se i jinde a i pro jiné zavest! Dále ty praktické svítilny plynové — v jiných lázních je stále ještě petrolej. Jsou proto prakticky, že jsou tak nízky, že svítí do opravdy na zem a ne jako naše pražské na nebe. Nebo ty úplně svým počtem již stačící lávky, v sadech i po celém vůkolí, jichž je na nohou zchváceným tak zapotřebí.

Vůkolí je překrásné, rozmanité, vrch i dol, niva i les, krásný les a „opravdovské stromy“. Stromoví listnaté pilně se pěstuje, i čerstvá kůra přišije se na strom, když stará olysala, a ty paruky jsou dost komicky. Jen

že ovšem pro dalekou většinu chorých, není-li počasí zcela pěkné, nemá krása vlhké přírody pražádnou platnost. Naopak, zde mohou vlhko a chlad být velmi nebezpečny, zvláště po lázni, a vlhké leto je napolo zmařené leto.

V Teplicích je živo. Zvlášť kde zaznívá lázeňská hudba, v sadech zámeckých nebo lázeňských krouží četná a pestrá společnost. Nezdraví se baví se zdravými, je tu pak obou dost. Beztoho jen málo který tíže chorý přichází do Teplic sám, při nejmenším má alespoň nějakého služebného. Aby žena svého muže sem nedoprovodila, ani se nepřihodí. Buď z lásky, buď ze zvědavosti, a pak — vždyť v blízkém Duchcově zemřel Casanova, známý spisovatel milostných memoir, kdo ví, neužívá-li jeho životem tak namáhaný duch také ještě lázní a kdo ví, co by našeptal uzdravělému, spružnělému manželi! Na jisto se ale ví, že zde posud straší Vela, amazonka česká, která žila v dobách našeho „dívčího boje". Miloval ji rytíř, pak ji nechal a ona se spolčila s ďáblem. Nejdřív pomstila se na svém nevěrném, pak si ji vzal čert, ale každých sto let může Vela zas ven, do teplického vůkolí, svede nějakého manžela k nevěře a pak vandruje ten s ní do pekel. Nu a může se snad vědít na jisto, kdy právě století zas dobíhá a která že z těch všech letošních krásek je Velou?

Vezme-li nevěrného manžela čert, je arci dobře, ale — má se k vůli tomu tolik peněz utratit? Či jsou snad všechny strachy marny? — „Věrného manžela svést, je snadno, ale nalezt ho, to je těžké", mínil kdosi.

IV.

U hrobu básníkova.

Věděl jsem, že zde leží, a přec jsem byl jeho hrobem překvapen — zapomenuté, náhle zas v paměť uvedené věci mají zvláštní svou moc!

Brouzdal jsem se vysokou travou starého hřbitova teplického — hřbitovy lázeňské mají zajímavý, kosmopolitický ráz — a náhle stojím před jeho hrobem. Nízký sarkofág, v hlavě mohútný dub, a na nejnižší jeho větvi vetchý věnec starý, s něhož vlaje kus hadrovitého, černého flóru. Na sarkofágu pak nápis prostý: Jan Bohumír Seume. Básník německý, myslitel vznešený, muž poctivý — poctivosti, že jsi tak řídka, že tě musí člověk hledat po hřbitovech!

Zde tedy leží umdlený „poutník syrakusánský!“ Víc než šedesát let sypalo sníh a květ na jeho hrob a srdce jeho dávno je pouhý prach. Od dětinstva miloval jsem Seumeho, jakž bych byl nestanul nad jeho ložem! Byl tak nešťasten a přec muž tak šlechetný. Duch jeho byl samé mužné jádro, Seume žil jen myšlénkám všeobecně lidským, miloval toužně svou vlast i národ svůj, ale také Slovan byl mu člověk; miloval svobodu, ale svobodu všech. Odpočíváš, pěvče, v zemi české — budiž ti lehka hrouda její, nejsi nám cizincem!

Seumův životopis začíná jako životopisy mužů našich. Chudá, selská chýže byla jeho kolébkou, kněžský stav jeho určením dle přání rodičův. Ale Seume záhy poznal, že duch jeho je duchem bojovným, že určeno mu postavit se na stanovisko rozhledu nejširšího. Chtěl být velkým bojovníkem za svobodu lidstva — a jak jím osud zatočil! Hessenští verbíři násilně ho zavezli do Ameriky a zde

musil v řadách anglických bojovat proti lidu domáhajícímu se své svobody. Přišel zpět, do Ruska, a zde byl donucen zas bojovat proti Polákům.

Und ich sah' durch die gebrochnen glieder.
hingestreckt vom wuerger. meine brueder
in der sterbestunde letzten zuegen
blutig. roechelnd. betend. fluchend liegen

Pak se vybral na cesty, dlouhé a namáhavé. Jak Seume cestoval, jak pozoroval a co hledal, to dosvědčí vlastní slovo jeho — mát slovo to ráz celé jeho povahy. „Abys nějakého knížete viděl," praví, „nemusíš právě navštívit zámky jeho, aniž snad žebrat o milost, abys mu byl představen. Obyčejně bys takto nejméně na něm poznal. Jeho města a vsi a cesty a mosty nejlíp seznamují. Kde pivo a chléb jsou špatny a drahy, kde vidím vesnice zpustlé a chudé, visitátory ale přece spatřím, jak po kapsách slídí, jdu co možná rychle dál Nikoli kázání o humanitě, jen čin má cenu. Tím hůř, mluví-li se mnoho a činí málo."

Prošel se a usedl pak doma, „na Golgatě své vlasti." Pěl-li dříve:

Auf der alten und der neuen erde,
von dem fuerstensaal zum bettlerherde,
hoert ich menschen ueber menschenplagen
mit des jammers heissen thraenen klagen —

pěl pak doma, o vlastním národu svém:

Unsre werke sind nur voelkerfrohnen,
ja wir sind ein spott der nationen —
— — — — — — — —
und die weltgeschichte graebt ein grab!

Nic neušlo soucitnému jeho zraku. Ani jak běduje sedlák při plévě mu po daních zbylé, ani jak „akcisák slídí, nenese-li otec hladovým dětem hrst hrachu a čočky, a nemá-li vandrovník nové boty v torbě“, ani jak šlechtic „vidí cenu svou jen v ceně svých otců.“ Jeho verše neznají touhy po chvále: „Komu nestačí pochvala vlastní, mizerný má zisk z pochvaly světa“; také ale neznají žádné nepravé pokory: „Řecká ni římská morálka pokory neznaly, křesťanská ji přibrala, ne však na prospěch svůj. Pokora má místo své jedině v evangelium despotův, kteří si jí ale přejí při jiných, ne při sobě. Pokora je první krok k mizernosti.“ Seume byl nepřítelem každé fráse hluché, Schiller by se musil v hrobě obrátit i se svým „gedankenfreiheitem“, kdyby mu někdo nad hrobem citoval Seumova slova: „Kdo vynalezl výraz „svoboda myšlení“, byl zajisté hlupákem.“ Seume se spojil se zdravým rozumem a s přímou poctivostí, spolek to, jenž nežádá sice žádného stvrzení přísahou, za to ale žádá celého muže. Tím Seume byl. Čti jeho slova: „Pravá svoboda není nic jiného než nejvyšší spravedlivost,“ a suď!

Avšak —

> vizte: hrob kopají svatým lidstva právům —
> kdož nám vyvolá ty mrtvé zpět?!

zaběduje si úpěnlivě, vida proud dějin i veslování svého národa. A jako žalmy největšího bolu šumí jeho zpěvy, když se dovolává spravedlnosti pro všechny —

„Bože na nebesích, nedojde rozum vlády na zemi, nedojde lidstvo svého spasení?!“

„Zdaž dožiju se bílého dne, kdy bratry, bratry jen mít budem kolem sebe!“

„Bože můj, až zavolá povinnost, dej mně síly tolik, co ve mně je lásky!“ — —

Herder, Seume, oba spravedliví dávno již odpočívají, a Seume si přišel ulehnout k nám. Těžký kámen na něm, rov jeho nevysílá „květy co posly“, a poslové ti nemohou mu zrušit sen, že „brzy bude ve světě lépe“. Těžký kámen, dešť naň marně klepá, vítr nadarmo hučí a láká: „Vyjdi — vyjdi!“ on nemůže — a dobře, že nemůže! Ztratili jsme víru v humanitu německou a citujem-li něco novějšího z pěvců sousedních, je to leda trpký epigram:

Humanitaet, brutalitaet — bei gott,
die worte aehneln sich wie spass und spott!

Nyní nemusíme Seumeho oplakávat, neboť není nám ztracen. Kdyby Herder, Seume posud žili, snad bychom neznali z německých pěvců a n i d v o u spravedlivých, a oba bychom položili tam, kam za živa jsme musili pohřbit Fallerslebena, Freiligratha, Hartmanna, Meissnera, Anastasia Gruena i jiné ještě „pěvce svobody“. Ošklivá myšlenko!

V.

Karlovy Vary.

1.

Karlovary v Pru— chci říci v Čechách jsou velmi pěkné město, škoda jen — chci říci bohu díky, že je Karel nepostavil blíž k Praze! Hloupě to sice zní s tím postavením, Karlovary stojí ovšem tam, kde stát musí, ale na chytrou myšlenku vůbec nepovznese se tu nikdo — čti jen ty tisíce veršů po vůkolních skalách! Tak mohútně šumí vůkolní bory, tak líbezně hrčí švitořivá.

střelhbitá Teplá, tak pyšně temení se světoznámé zřídlo a — tak hloupě se tu mluví! O všem, o hostech, o politice, o vlasti, zkrátka o všem!

Nejstarší zájezdní hospoda byla zde „u červeného vola“. Snad že firma ta myšlenkově souvisela se štvanicemi na voly, které se zde odbývaly ku poctě vznešených pánů, snad že souvisí s něčím jiným, příroda má zde svůj kultus a jediný v skutku slavný rodák karlovarský byl umělec Petters, výtečný malíř zvířat. A k starému svému červenému volu putují karlovarští měšťané večer co večer, na pivo a na šplecht. Na pivo jdou třeba až do Norymberka pěšky, jakož vypravuje kronika městská o třech zdejších občanech, kteří se kdys večer po „fajrumu“ sebrali a přes hory a doly putovali až do Norymberka, metropole pivní, a zde zasedli k pivu na odiv celému městu.

Šplecht je den co den stejný. Nejvíc se otáčí kolem hostů, vlastně kolem jich měšce. Dříve bylo v Karlovarech řemeslníků hojně, nyní jsou tu z řemesla jen špendlikáři, kteří mají domky své po srázných stráních, kamž i zdravému obtížno si vylezt a kde se z cizinců uvelebí leda polský žid, za dva zlaté týdně. Kdo chce bydlet dál dole, musí mít „velmi mnoho zdraví v měšci“, a jako jeho těla ubude zde několik liber, ubude také penězům zcela zdravě. Sem může jen bohatec, neb kdo už dříve byl šetřil, než mu karlovarský lékař rozkáže, aby hladověl „kurgemaess“. To léčení hladem je ve mnohém ohledu zdravé. Léta 1817, 1818 a 1819 nazývají tu podnes léty „dukátovými“, tenkrát žádali a obdržovali své nájemné v samých dukátech. Nyní tu slyšíš, jak se karlovarský domácí pán honosí, že v prvním poschodí svého domu neměl ještě ani jediného nájemníka, který by nebyl musil za pokojik platit stovku týdně.

Do takových řečí ovšem se nebohý špendlikář nemíchá. On vůbec má jen málo do čeho co mluvit. Je rád, že mu malou dcerku jeho berou dolů k vřidlům, aby od čtyr hodin s rána do osmi nalévala nemocným vody do koflíků, a ditto je rád, že smí mužnou svou postavou krášlit řady městských ostrostřelců a po smrti že mu za to bubnují. Dřív měl ještě výhodu tu, že když zemřel, nemusil ležet vedle leckoho. Neboť byl tu zvláštní hřbitov „pro všechen cizí lid, který ve Varech zemře, i pro ty obyvatele, kteří nestali se měšťany.“ Na ten cizí lid, který tu zemře, má Karlovarák vůbec s vrchu. Je pravda, sem se nechodí, aby se umřelo, a proto nazývá zdejší občan každé úmrtí trefným a srdečně dojemným slovem „sterbeskandal“. Mrtvola musí být z domu vynešena co nejdřív, někam do umrlčí komory, a když pozůstalí mnoho naříkají, zavolá se slavný úřad a ten jim ihned rozkáže, že je to nemá tak bolet.

Karlovy Vary jsou již velmi stary. Již Karlův otec vydával obci „Varům“ privileje. Přec se co do výstavnosti a do všeho elegantnějšího zmohly teprv od nedávna. Ještě před padesáti lety byly veškeré domky z hlíny jen a dřeva, uvnitř se strašným nářadím. Nyní se již vypínají čtyrpatrové hôtely, výstavnosti přibývá. Ovšem, vše a vše je vypočítáno na hostinský výdělek. Již jsem řekl, že řemesla vymizela, „jaksepatřího“ dělníka že tu skoro není vidět, jediným pramenem výživy je jim pramen horký a ten jim vyhodil již nějakou milliardu na povrch země. Z níž světu nevrátili skoro nic. Zde se staví jen v zimě a bez hlubokých základů (k vůli vřídlům), a v té době jim zamrzá i ta dobročinnost a krasochuť, o které se jim za letních výdělků snad aspoň zdálo. Veřejné stavby kolem vřídel, kolonády atd. nestojí jedním slovem za nic. Nemocnice pro cizince udržuje se — jen z nových

příspěvků cizinců, item nemocnice pro lidi služebné a dělníky. V lesích po karlovarských stráních je nadělano „na šest mil" procházek, všechny skoro dobrodinci cizími. Za to si smí cizinec hledat zde zdarma jahody; že jich nenajde, je ovšem pravda, ale našla je před ním už některá karlovarská žena a prodá mu je ochotně, patnáct za šesták.

„Stará" i „Nová louka" jsou již zastaveny, přec je pro nával hostů budov posud ještě málo a často se stane příchozím, že musí alespoň první noc přespat v omnibuse. Domy mají svými zelenými jalousiemi, ulice svým massivním dlážděním cos uniformního; dláždění to připomíná lávové dláždění měst italských. Také celá stísněnost města má cos italského: nebe padá na vůkolní strmé vrchy, vrchy na domy, domy do ulic. Přízemí domů užívá se ke krámům a „stará louka" je jako by jediný bazar. Dosti elegantní, co do krámů i do kupovačů, a k vůli té vzrůstající eleganci sklesl již mnohý ctihodný zdejší zvyk starý, na př. paření vepřů u vřídla temenícího se zrovna uprostřed Teplé. V krámech jsou prodavači sami cizí, Karlovarák nemá namáhání chvála bohu zapotřebí. Co se člověk v tom ohledu zde nazlobí! Po celém světě je znám karlovarský zřídelní kámen. Již odista Bohuslav z Lobkovic píše o vřídle: „Aspice, quam varie lapides et marmora pingit" a vskutku je to kámen krásný, pestrobarvý, hned žlutohnědý mramor, hned jako malachit. Výborně by se hodil k šperkům uměleckým, jako zas žlutý pěnitec vřídla dobře by se hodil k pracičkám komickým. Ale nikde ani myšlenky ve vystaveném zboží a nejvyšším ideálem je — nějaká pyksla.

2.

A přece — ten nedostatek mnohého luxu, i jiné chyby, které jsem Karlovým Varům vytknul, mají původ svůj zcela přirozený. Karlovy Vary jsou „nemocnicí celého civilisovaného světa“, jak kdosi trefně pravil: „příroda je darovala chorobným na uzdravení, ne zdravým na zábavu.“ Dlouho sem jezděno pro zábavu, nyní již rozmnožen nesmírně počet přicházejících, ale pro zábavu tu skoro nikdo, plesy a reunie již dávno přestaly, cizích ekypáží ubylo, šat dámský se zjednodušil. Je tu ticho, právě jako v nemocnici, a co se mluví, je právě jen lehká strava duševní. Že je všechno draho, vysvětluje se poptávkou, naléhavou nutností, velkou ochotou samého nemocného, jemuž je zdraví přec jen „to nejdražší“.

Celá řada chorob léčí se zde s výsledkem slavným. Podívejme se jen k některému vřídlu, kdy se scházejí k němu nemocní! Obyčejně předepisuje lékař zároveň vřídla rozličná, od nejslabších začínaje, až k světoznámému „šprudlu“ čili „špringru“, a nemocní tedy přecházejí z místa na místo, od „zámeckého“ k „mlýnskému“, od „trhového“ k „skalnímu“, až pak k vřídlu hlavnímu. Musíme si ale přivstat, léčení se začíná pravidelně ráno od šesté a trvá jen až do osmé, načež po celý ostatek dne naplňuje firma „Mattoni & Knoll“ láhve pro obchod určené a přístup k vřídlům již je obtížný. Ale když o šesté hlavní voj přichází, odcházejí již četné přední stráže z místa, které ze zvláštní píle byly přišly již o celé dvě hodiny dříve.

Jako před kasou některého pařížského divadla stojí tu nemocní v dlouhé řadě pod kolonádou nebo pod širým nebem a tvoří „queue“. Všichni nějak hřešili venku ve světě, bůh je potrestal na žluči a žaludku, na ledví

a osrdí, a zde stojí oni v kajícně prosté toiletě ranní, čekajíce spasení. Dáma za pánem, pán za sluhou, vévoda za prostým vojínem, hrabě za lokajem. Jeden zmořen žloutenicí do černa, druhý žaludečním katarem zmořen na třísku, třetí nepřirozeně, až nepěkně sádelný, čtvrtý — neklamte se, ono mu přece něco schází vzdor jeho tvářím růžovým, „vždyť není jediného zcela zdravého člověka na světě“! A snad je on nejnešťastnější ze všech zde, snad ho bičují všechny hrůzy černé melancholie a tělem jeho probíhá stálý proud představ co nejúzkostlivějších. Nebo je z těch postav truchlých, která každá vzdychati se zdá: „Byly to krásné časy, dokud se nevědělo ničeho o našich civách, které teprv Angličanem Whytem do módy přišly“ — je hypochondrem, majícím nemocí hned tisíc a každý den jinou, opatrujícím „život svůj jako lakomec svou pokladnu“ a právě proto umírajícím denně. Jemu je zde v tom sevřeném údolí karlovarském volněji než v krajině s nejširším rozhledem, pohledem na jednotlivost drobnou ukončejší se hypochondrický zrak jeho nejsnáz. Snad se uzdraví zcela, vrátí se domů s plamenným zrakem, živým humorem, a za dva měsíce bude snad — nešťasten jako dříve.

Pomalu pohybuje se řada ku předu. Z daleka dívají se policejní strážníci s holemi, aby nic hostům nemilého se nepřihodilo u vřídla, a kolem řady chodí úřadníci s odznačnými čepicemi, aby udrželi přísný pořádek a upomenuli především každého kouřícího nováčka, že se zde „od 6 do 8 nekouří“. Netrpělivosti při čekajících není. Příliš tuční lidé — jsou zde monstra až čtyrcentová — kteří nemohou ani třicet kroků bez podpory a za nimiž se stále nosí křeslo městem, dají za sebe do řady „číslo“, veřejného posluhu, nebo tam postaví svého buclatého kočího — „kočové maji právo býti zdrávi“. Každý drží

porculánový či skleněný kolík v ruce nebo jej nese na řemínku přes rameno. U vřídla stojí několik děvčátek as tak do šestnácti let. Před lety vykonávaly službu tu prý staré ženy, nyní chudé dcerky měšťanské; jsou vesměs stejně oblečeny v karmoisinové jupky. Jedna odbírá kolíky, druhá, třetí je naplňuje, čtvrtá zas odevzdává.

A nyní se postaví nemocný a ochutná. dámy obyčejně pomocí skleněné rourky, mužští připijí samým sobě zcela prostě na zdraví — je to jediné připíjení „na zdraví“, při němž člověk n e p ř i j d e o zdraví. A pak se začne procházet Že je mu přikázán úplný poklid duševní, začne nemocný hvízdat s sebou melodie, které opodál hraje kapela Labického. Že je mu přikázáno, aby nemyslel na domácí svou star—ost, honí se za mladou tučnou Tyrolankou, rozdávající programy, v nichž se zvěstuje, že dnes odpůldne se bude v té a té restauraci tyrolskou společností hrát „Jiskra-marsch fuer holz- und strohinstrumente“. Že je mu zakázáno myslit na vlastní chorobu. zaplete někoho jiného do řeči, aby mu tento vyprávěl o chorobě své, a začne obyčejně historickou poznámkou: „Což teď — teď pijem jen osm kolíků za dvě hodiny, ale býval lékařský spůsob, že určili nemocnému třeba padesát!“ Že konečně nesmí se ani pořádně najíst —

der tisch sei unertraeglich
so mager als wie moeglich — *)

začne dokazovat, jak záhubně působí na pořádného člověka okurkový salát, chléb s máslem, husa, vepřová, housky, a jaký je polívčička z vody takhle na večer vzácný dar boží. Nebo když je dost mlád a zamilován, ohlídne se po stolech s květinami, koupí polštářový

*) Karlovarská hymna.

bouquet velikosti mlýnského kola a dá jej některé známé mu již mladé dámě. Jen dlouho nerozmlouvej, smělče — jsi v kůře, vypil's dnes už tři kořílky — náhle se ti rozpakem obličej zdělí — —. To byl dřív v Karlových Varech ošklivý, na Karlovy Vary přímo barbarský spůsob, že se vybíral poplatek i z klíče od těch místností, jimž dáván nadpis „hier"! Nyní jsou rozlehlé místnosti hned u vřídel, a po všech procházkách, v zahradách, lesích, na nejpoetičtějších punktech — ale co je nám do toho, jaký že odznak architektonický by si karlovarské vůkolí mohlo dát na pečeť svou!

Ano, co pak jsem chtěl vlastně podotknout! Již vím: že jsou ty prodávané zde bouquety velikosti jinde nevídané a forem zrovna netušených. A když je prodává hezké děvče jako tamhle ta v hedvábných šatech modrých, je také cena bouquetu netušená. Dvacet — čtyřicet — osmdesát zlatých, to to skáče!

3.

V té směsi národů a nemocně vyvinutých individualit je vzdor všemu „léčitelskému" přece jen zajímavo. Nechť se to žene po osmé hodině ranní do Puppovy krásné kavárny, nebo odpůldne tamtéž k hudbě, nebo proti vodě dál k „Poštovnímu dvorci" a „Sálu přátelskému", vždy se roztáčí celý kaleidoskop.

Co možná daleko doprovází je celá řada krámků. Fotografie, hůlky, titěrnosti z karlovarského kamene nabízejí se cizincům, střelnice zvou k zápasu, malé decimální váhy lákají sádelnaté, aby se denně přesvědčili, co že jim na těle ubývá. Majitel vah má zvláštní knihu, do níž si zapíše jmeno a postup vítaných úbytí. Host sice si také postup zcela dobře pamatuje, ale má to rád,

když se celý svět zanáší s chorobou jeho. „Mnoho-li jsem včera vážil? — a dnes — nu tak vida!“ A vahař kýve hlavou a obdivuje se, že prý to jakživ neviděl. Malí kluci, s modrými jokejskými čepicemi na hlavách, stojí podél cesty a zvědavé jich oči tážou se, kdo že by sobě chtěl najmout jízdního osla nebo kalesku s oslí spřeží — od roku 1828 zvláštnost karlovarská. Nejvíc se přihlašují děti a slabé dámy. Krámy jsou dost navštíveny, ale neprodává se ještě mnoho. Posud je tu jen mnoho Prusů, ti vcházeji, ptají se a — vypravují, že doma to mají laciněji. Prodavač se těší: „Jen až v červenci, až přijdou Rusové!“

Usaďme se na některou lávku! Vedle nás sedí dvě stare dámy, Švédky, a každá čte číslo „Dagligt Allehanda“, naproti nám je Angličan natažen přes celou lávku, má „Times“ rozestřeny přes obličej a prsa, a odměřený pohyb papíru nasvědčuje, že pan Angličan sladce spí. Začnu rozhovor s dámami. „Prosím, ten list je vládní nebo opoziční?“ — „Opoziční? My za nynějšího krále už nemáme pražádnou oposici. Crusenstolpe byl poslední journalista opoziční.“ Odmlčel jsem se zas, takovému něčemu našinec ani nerozumí. Hleďme raděj na kolemjdoucí. Všechny jazyky světa se tu ozývají, hlasitě, zajímavě, jen češtiny slyšet málo, a zaslechnem-li ji, je jenom šeptna, skoro bojácna. Hrom do toho ostychu — avšak ne, teď, právě teď slyšíme češtinu smělou, dobrou — ach, můj dobrý přítel, známý vlastenec pražský — a s kým pak to jde?!

„Pamatuje se ještě Vaše Excellence, že jste mne také nechal tři dny sedět? Pro české divadlo to bylo, když jste ráčil být v Praze policejním radou!“

Excellence se usmívá a začíná nejryzejší češtinou rozhovor o Praze. Věru — vždyť to také můj dobrý

známý, bývalý přednosta tiskového oddílu, pan baron Weber z Ebenthalu! A teď jde jeho Excellence tuším na Moravu.

„Dejte mi krejcar, mám hlad“ — malý otrhaný Slováček běží se smeknutým klobúkem vedle Maďara v národním kroji, vedoucího se s nějakým Prusem.

„To jsou Uhři — ne?“ ptá se Prus, ukazuje na hocha.

„Ne — jsou z Moravy!“ odtuší pyšný Maďar.

„On mně sem zase psal, ale nevím, mám-li se mu již teď zaslíbit —“ vypravuje elegantní mladá dáma dvěma starším.

„Pif, paf, puf, mordet sie, pif, paf, puf, vuerget sie,“ bručí žloutenicí zbarvený kolohnát. Nějaký německý basista krásně chraplavého hlasu, jemuž umění „nedá pokoje“.

Tlupa Angličanů, z jichž mačkané mluvy několikrát vynikne jmeno „Findlater“. Míní se as týž Findlater, který jako tak mnoho jiných ještě cizinců vůkolí karlovarské velkými penězi zveleboval. Postavil v lese také „chrám Rozkoše“ a dal tam tabulku, na památku těch dní, „qu'il y a passé sous les loix douces et paternelles du gouvernement autrichien.“ Jemu jedinému postavili Karlovarští pomník, pískový obelisk — nápis na něm Prušáci potloukli.

Aj — pan Mauthner, básník vídeňský, „už na půl lokte slavný“, jak o něm ve Vídni Krasník napsal! Zůstal stát, ukazuje nazpět a vykládá nějakému žídeti: „Bývalý ministr španělský. Udělal několik špatných veršů na královnu a vynalezl nový druh plynových lamp — stal se proto ministrem námořnictví. Ale upadl brzy v nemilost.“

„Co se mu stalo?“

„Něco strašného. Byl vypovězen ode dvora a nesměl se více dívat Isabelle v tvář — hahaha!“

„Hahaha!“ A jdou. Ale již je tu „bývalý ministr“. Za ním a s ním celá tlupa „diplomatů“. Zvláštní to výraz tváří, jakoby vykukovaly okny oněch pozlacených vozů, které kdys z Paříže do Versaillu vozily dvořeníny. „Pot de chambre“ nazýval francouzský vtip vozy ty.

A teď se to valí v samých houfech

Houf sedláků. Dlouhé soukené blúzy modré flandají se jim až kolem bot, s nízkých černých klobouků kulatých houpá se zlatý nebo červený hedvábný střapec. Kráčejí nesmírně vážně a staví hole své dlouhé daleko před sebe, jako by měřili délku svého stínu.

Houf švitořivých, hezkých sklepnic. V zahradních restauracích jsou zde samé sklepnice.

Houf různých hostí. Každý nese v ruce papírový sáček, z něhož vyčuhuje bílé pečivo. Je zde výborné.

Houf různých hostí kolem lékaře. Vypravuje jim o léčení v dávnějších dobách. „Filipina Welserova — byla zde roku 1571 — měla třikrát vyrážku po celém těle následkem koupelí. Tenkrát se totiž jen koupalo —“

V tom slítne spící Angličan s protější lávky na zem. Houf se rozskočí, staré dámy vedle mne se smějí a drží sobě „Dagligt Allehanda“ před obličej. Já nemám žádný časopis po ruce a směju se probuzenému dobromyslně do očí.

Angličan se sbírá, zlobí, a vykládá mně něco, nejspíš, jak že se to stalo, že spadl — co pak je mně do toho!

VI.

Kysibel.

As dvě hodiny z Karlových Varů po Ohři k severu a jsme v Kysiblu. A jsme tu v romantické, milé krajině, jako jsme po celé ty dvě hodiny plouli jen samou romantikou. Ohře je malebna jako Sázava. Hned sebou švihne kolem divokých skalisk, hned letí jehličnatým lesem a její vlny jsou samá barevná hra a vzduch nad ní nejvonnější balzám lesní.

Vlastně se nedá o „lázních“ kysibelských mnoho říci, Kysibel je — a snad na své štěstí zůstane — více „krajinou“ než městem lázeňským, je úryvkem z lesní romantiky české, zákoutím plným půvabu venkovského, majícím mimo to v lůně svém pramen zdravý, tak zdravý, že mladý jeho dech je ostrý jak víno a čerstvý jak jaro.

Pramen se prýští as dvacet sáhů nad řekou ze žulové skály, křišťálově jasný. Dole pod vrchem je nevelký hospitál as s dvaceti pokojíky pro hosty, kteří zde chtějí dovršit kúru karlovarskou neb jinou, pak dobrá restaurace pro denně z Varů přijíždějící výletníky, konečně dům, kde se skládají „kysibelkou“ naplněné láhve, a pak již nic více. Nahoře, vedle pramenu, ku kterému vede velmi pěkná cesta, je vlastní „lázeň“ -- dům as s osmi vanami. A vedle domu jsou malé arkády, na jichž protějším konci nalezá se náš pramen, zachycený do nevelké, kamenné pánve. Shlédni do něho, tisíc bublin vyskakuje v sekundě, voda se stále krouží — malá Bethesda, jen že v ni nevstupuje anděl páně „dle času“, on v ní stojí den a noc a rok co rok a voda se hýbe den a noc a rok co rok.

V stěně arkád, poblíž pramenu, je mramorový medaillon s hlavou dřívějšího hellenského krále Ottona a

řeckým nápisem, pak tabule zvěstující, že pramen pokřtěn na paměť návštěvy řeckého krále dle tohoto. On je pořád tím dávným lesním pramenem zdravým a král Otto už dávno je mrtev co král! Křest se stal ovšem, dokud Otto byl králem; knížatům dává lid právo, aby sobě ulomili z každého keře květ — dokud jsou živi, spěchá ochota spojit jich jmeno se vším, co krásného či slavného, po jich smrti nastupuje pravidlo: „Nech mrtvým to, co jedině jim zbylo!“ V Hellensku už na něho zapomněli, zde se čtoucím denně připomíná „Otto král“, lesní pramen živý udržuje paměť jeho na dalekém severu. Napadl mně tu Correggiův obraz „Svatá noc“. Dítě leží v jeslích, z jeho těla vychází všechna zář, co jí kolem rozlito; kdyby nebylo světla j e h o, přítomných nebožtíků svatých králů bychom ani neviděli.

U pramenu je stále živo. Buď nalévá dohlížitelka hostům z „nejčerstvějšího“ — šumivka to, která smísí-li se s cukrem, malinovou šťávou neb vínem, je pak chuti k nepopsání lahodné! — nebo tu plní ženy láhve a muž u vedlejšího stroje láhve hned zátkami zabedňuje. Avšak chvílinku přece musí vyčkat, než zabední, aby alespoň ten nejbujnější duch a šumivý var odbuchnul. Pak láhev vydrží. Kdyby tak pánbůh činil s duchem lidským a nechal dřív nejbujnější část odbuchnout, než ho do těla naměří, vydrželi bychom všichni dlouho. Zdá se ale vskutku, že pánbůh tak činí jen s duchem biskupův, kanovníkův, atd.

Proti jakým druhům kašle, nervósnosti atd. kysibelka je, již nevím, tolik ale vím, že kdyby mně byla předepsána, užíval bych jí u samého pramene v Kysiblu. A užíval bych jí milerád, i kdyby mně předepsána ani nebyla! Ta zelená samota mně opět udělala! Dole se leskne Oharka, hned co zrcadlový pruh, hned co bílé jezírko. Břehy jsou šedá, pittoreskní skaliska, nad nimi

temné stráně vrchů, porostlé samým lesem. Les je tu jen jehličnatý. Ovšem dumá zde onde také nějaká bříza, na níž „zůstalo viset světlo měsíční“, ale stojí jen jednotlivě, kolem ní je samá jedle, samý smrk, „po němž rozestřeno šero noční“. Pro zamilované ovšem ten dumný strom není, pro ty je dle Heine jedině lípa, „se svým listem jako srdce rostlým“; avšak pro ty zas, jež již osud pobodal, hodí se to šeré, ostré jehličí — je v něm tolik opravdovosti, tolik mužnosti! Jehličnatý les je pln vůně a nejvonnější balzám prýští se z jeho ran!

Když upnu zrak svůj na šerou jedli a sluch svůj na ten tichounký, bájůplný šelest její, nemohu mysl ani odpoutat. Jak hrdý to strom! Neblýští se z jara květem, ale neoplakává ho také za zchudlé zimy, stálost je jeho okrasou. I vznešenost i volnost! Jako orel miluje také on samotu, nestojí nikdy u silnice všedního života, jedle pokrytá prachem silničním působí přímo co protivný nesmysl. Ona nedbá, aby lidé zakusovali se do jejího ovoce, ovoce její je tvrdé, dřevnaté, ale je zárodkem budoucích obrů, jež co lodní stěžně změří snad všechna moře světa. A kosmaté její kořeny zabíhají hluboko do země a proto ví jedle tolik bájí a je pokryta snem a poezií.

Jednou jsem četl — nevím již u kterého pěvce — jak réva chlubila se jedli, co že blaha dovede dát lidem. „A moje prkna co jim dovedou dát poklidu!“ odtušila jedle. A révě se zaleskla slza v oku. — Ovšem na takové myšlénky nemusí se zrovna churavec zde přivádět. Ale přijdou-li mu, v tom nevyrušitelném klidu přírody mu také neuškodí. Domyslí, překoná, pochová zde vše, co ho tíží!

VII.

Lázně Františkovy.

1.

Hlavní dojem Františkových lázní je dojem elegický. přec se mně líbily. Je to prapodivné městečko! Vyrostlo z bahniště, stojí na samém třasavisku, když dupneš, zahoupá se elastická půda s tebou, když vystoupneš za poslední budovu, jsi v kraji mrtvém, nepěkném, přec ale je celek pěkný. Jiří Habermann, jenž vydal zcela rozumné vylíčení Františkových lázní, napsal: V Chebu vyjímají se ulice, jako by byly teprv vylámány ze spousty domů, ve Františkových lázních našli už ulice a náměstí hotovy, potřebovali jen kolem nich domy klást. Komický výrok, připomínající známý recept na lití děl, ale něco je v něm pravdivého. Od sedmnáctého století jsou léčivé vody zdejší již známy, ale nedávno teprv pomýšleno na pohodlí hostů, na okrasu místa, a začlo se stavět. Prostranství je dost a dobře se ho používá. Ulice jsou rovny jako šnůra, chodníky široky, obroubeny stinnými kaštany. Nejnovější domy, určující kruhem dalekým již jaksi pro nějaké století hranice města, jsou velmi elegantní. Před každým z nich jsou malé sady, besídky atd. Povídá se, že Schillerovo dystychon o „divné zemi“, kde jsou řeky plné chuti a obyvatelé nemají chuti (krasochuti) pražádné, vztahuje se k zemičce chebské — na všechen spůsob se od té doby valně změnili.

To je zde přijemno pro každého, kdo z Karlových Varů přibyl, že obyvatelé zdejší (daně platících je tu jen as 150) nestrkají jen peníze do kapsy, nýbrž něco zas za ně dělají. Škola a kostel jsou budovy pěkné, divadlo, trochu liliputánské, je roztomilé, do jediné kolonády

u zřídel vešly by se veškeré kolonády karlovarské, a u Slaného zřídla je kolonáda zrovna jako chrám. Soukromníci obětují zde velmi mnoho. Severozápadní territorium Františkových lázní je jediný obrovský sad — „sad Loimannův“, nazván tak podle dřívějšího výtečného měšťanosty Loimanna. Byla tu samá, na sáh hluboká železitá slatina, posud se při každém kroku hýbe pod námi půda elastická. ale povrch již je pokryt bujnou travinou a vysoké břízy a duby zapustily kořeny své hluboko a pevně. Potok Šláda vine se stromovím a místy utvořily se průhledy zrovna fontainebleauské.

Celé lázně vypadají jako nejelegantnější městečko francouzské. Ale s výhodami života městského pojí se tu zároveň příjemnost venkova. Hned za sady se prohání polem sedláček chebský, v krátkých spodcích samé varhánky a v kulatém klobouku, na němž nahoře přišité široké stuhy hedvábné vyjímají se jako netopýr s roztaženými křídly. Je to chlapík, zrovna anglický lord, také tak hrubý. Jako tento přenechává on nejstaršímu svému synu statek celý, tím jsou ty statky jejich vesměs jako by svěřenské.

O šesté hodině ranní začíná lázeňský život u Slaného zřídla. Kapelník Tomášek — znáte ještě hudce Tomáška z Prahy? je nyní zde kapelníkem, regenerátorem veškeré lázeňské hudby v Čechách a nejvlastnějším centrem lázní Františkových — náš tedy Tomášek začne s chorálem. Po hodině pak přejde s celým svým sborem k zřídlu Františkovu. Hudba zavíří znovu, hosté, nejvíc dámy v nehledaně hledané toiletě ranní, víří kolem, popíjejí, procházejí se. Jen když zazní první takty oblíbené nějaké gavotky, shluknou se kolem hudebníků, kývají hlavou, kolíbají tělo. Udeří osmá, je po všem. Hudebníci se rozejdou, obecenstvo s nimi.

Po nějaké hodině zas se ulice oživují. Dámy pospíchají do Loimannových slatinných lázní — tamhle stojí ty rozlehlé, krásné lázně, vedle sadů, nad nimi vysoké, štíhlé komíny, „jako minarety nad mešitami chorých“. Ani nejhorší liják nezdrží dámy doma, nevěděly by, co s časem začít. Někdy se pohybují ulicí černá, zavřená nosítka s damou téže nemocnou nebo hodně pohodlnou. Sedíme před domem na zelené pohovce pod kaštany a hledíme na tu pouť. V tom spustí nedaleko hudba — zastaveníčko. Komu platí? Kdo přijel? Kdo mu dává hrát? Někdy hraje se zastaveníčko den co den před tímž domem, v domě je krasotinek víc, snad se ani mimo tu pravou nikdo nedozví, komu a od koho!

Za hodinu je zas po lázních. Některé dámy najímají si kočárky s malými koníky — zvláštnost zdejší — a řídí si při ranní své projížďce koně samy. Daleká většina zůstane doma. Sednou si s vyšíváním na balkón, nebo zasednou k stolku u okna a píšou — nikde ve světě nevidí člověk tolik píšících dam jako zde, pošta má co dělat. Ob dům se rozzvoní nějaké piáno. Pak se i to ukonejší, po městě je ticho, jako v městě mrtvých. Hlas bijících malých hodin z kolonády Františkova zřídla nese se daleko, daleko. Nikde človíčka, ne po ulicích, ne v sadech — jen v sadech u divadélka je trochu živo, uvnitř je zkouška, členové právě nezaměstnaní sedí venku a štěbetají jako vrabci.

2.

Františkovy lázně obdržují všude příjmí „dámských lázní“. Je to pochopitelno i se stanoviska nelékařského. Františkovy lázně jsou ještě mlady — a dámy se drží mládí zrovna křečovitě, ano lázně ty jsou pouhým posud

dítětem — a dámy si hrají s dětmi tak rády! Od nepaměti prý samo obyvatelstvo zdejšího kraje vyznačovalo se nápadným nadbytkem pohlaví ženského, při tom ještě velmi rázně si počínajícího; historie zaznamenává při dni 18. srpna 1791 celou vítěznou revoluci, kterou zde provedly chebské ženy proto, že zřídla neměla být více každému přístupna a prodavačky kyselek že měly přijít o laciný svůj výdělek. A nyní, za letní doby, jsou zde docela as čtyry pětiny žen a teprv ostatek počítá se k pohlaví ošklivému!

Jak krásně vypadají Františkovy lázně tedy, když dočasná jich populace sejde se vesměs v parku, k odpolední hudbě! Co tu pak na dosti malém prostranství dobroty, ano andělskosti! Kotzebue praví arci, že „je-li žena dobrá, stojí mezi mužem a andělem, je-li zlá, mezi mužem a peklem," ale což pak je ve světě vskutku jedna jediná žena, která by byla zlá? Nepraví jiný, mnohem uznanější mudrc: „Každá žena je dobrá, vždyť je ženou!"

Není pak věru divu, že když se prochází člověk širokým tím pískovým prostranstvím parkovým, poslouchá hudbu a dívá se v pravo v levo, jak tu pod stromy andělé pijí kávu a pletou punčochy, že je témuž člověku zrovna jakoby kráčel k nebi, nesa v svém srdci blaženosti — tak po česku — „plnou punčochu".

V přední řadě, u nejkrajnějších stolů, sedí dámy toiletty nejelegantnější, krásy nejvybranější. Paničky krásy vskutku čarovné, pravé perly — člověk se těm jich skořepinám, obyčejně „manžely" zvaným, nemůže ani dost vynadivit, že se dovedly třeba jen na krátký čas odloučit. Tolik je jisto, co je neuprositelně naše, toho si nikdy řádně nevážíme! Pak bývá také pravidlem, že manželé se domnívají, že dostali jedinou zlou ženu na světě, totiž tu svou, a by se jí alespoň na čas zbyli, že nešetří

peněz ani na sebe dražší lázně. Jak něžna je ale i ta „jediná“ zlice zde — mimo dům! Je-li také duchaplna? Kdo pak by se tak hloupě, tak zbytečně při krásné dámě ptal! Resolutní je, jako každá dáma zde, kde je na sebe poukázána a zároveň vidí, že je naproti mužským v daleké převaze. Jen se podívejte na ně v hostincích, kavárnách — ani ve Vidni nemusí sklepník tak otrocky poslouchat mužských jako zde ženských.

Čím dál od krajní řady stolů, tím jsou toiletty jednodušší, měšťanštější. Ty dámy prostě se šatící přišly sem vskutku jen k vůli svému zdraví. Jedna, bledých tváří, chce nabýti bohatší krve, druhá, mohutného těla, ráda by dosáhla etheričtější formy, třetí, truchlého, němě žalujícího oka — té třetí neschází nic a přece všechno, je zdráva, manžel ji miluje, ale — co platno obestřít ženským duchem celou tu spokojenou domácnost, vtisknout celému domu ráz bytosti své něžně starostlivé, když v tom domě je přec jen pusto, žádný zvonivý smích dětský, žádná budoucnost, jen ta fádní přítomnost! Být tak trochu „madonnou“ s děťátkem v klíně je tak hezké — přejme jí „radostnou událost“ a pojďme dál. Co také zde u těch bledých, smutných a hysterických postav! Je pravda, ony dodávají zdejším lázním řekněm psychický jich ráz. Poznáš-li na každém jednotlivém domě vůbec, bydlí-li v něm žena, poznáš na milém zevnějšku celých lázní zdejších, že tu bydlí m n o h o žen, ale žen tichých, elegicky tichých. Žena a skoro se ani nerozmluvit!

Toť to jde zcela jinak mezi těmi damami, které jsou zde pro zábavu jen, jen z módy! S jakou láskou rozebírá jedna druhou! Včera měla krajkový klobouk, dnes si hraje s japonským slunečníkem, na zítřek přemýšlí, má-li vzít shawlový šat — jedna studuje druhou a žádná neskrývá tajemství svého „loveckého umění“. Jsou v tom

ohledu jako Angličan Collins, který těm, jižto proti němu psáti chtěli, sám byl radou a knihami nápomocen. Jen ovšem „pouhými komornými svých těl“, ale pánbůh je chtěl mít právě takové a my — my musíme říci, buď že jsou všechny ženské slaby nebo že jsou všechny až k milování hodny.

To „lovecké umění“ nevztahuje se k zvěři mužské. Je jí tu beztoho málo, jako zajíců kolem Prahy. Část se léčící, část léčící jiné. Mezi těmito, mezi doktory, je ovšem dost mladých; ale ti se vyhýbají koncertům, promenádám a t. p. Zde se lidé každému lékaři posmívají, který má čas na zábavu, zde si ho začínají teprv pak vážit, když má vůz a koně, tedy pořád na spěch. Doktor si zaleze někam do hostince a hubuje na své pány kolegy. Chebští důstojníci a pak hrstka mladých, bohatých lidí, kteří nemají v zimě v letě ničeho na práci, jsou zde jedinými závažnějšími repraesentanty silného pohlaví. Daří se jim, jsou-li jen trochu duchaplni, jinak — „žena umí všechno plést, i košík,“ a s úsudkem o mužském je žena nesmírně brzy hotova.

Vše tu zve k lásce. Krásných dam je takový výbor! Ultragermánské kněhkupectví „Kobrtsch & Gschihaj“ vystrkuje za sklo svého skladu „Die liebesnaechte“, „Die weiblichen reize“ a illuminované obrázky „baines des marais“. Louky jsou plny květů a sady plny ptactva. Břízy mají tak měkkou kůru a tak pěkně se v ní vyřezávají písmeny a srdce. Ovšem bříza roste, kůra se trhá, písmeny se dostávají od sebe dál a dál, ale co na tom, upomínka je přece pěkná a — znali se příliš krátko, než aby se byli mohli omrzet!

VIII.

Ve vagónu.

Zrovna osm nás nastrčil konduktor do „coupé“ — víc ovšem nemohl. Na velkém, elegantním nádraží chebském je o vagóny vždycky nouze, stala se už pověstnou. Vždyť ale nemáme do Marianských lázní daleko, vydržíme!

Je již hustý večerní soumrak. Kdo sedí v druhé polovici coupé, za střední lenoškou, nevidíme. Naproti nám sedí suchý vousáč prostřední postavy, vedle něho suchá paní starší, zrovna vedle nás její pán, bělovlasý, neobyčejně tělnatý. Pozoroval jsem přívětivou, dobrosrdečnou jeho tvář již v nádražní restauraci. Stařec držel škubajícího se sklepníka za knoflík „Jede jistě následující vlak do Marianských lázní?“ „O kolika že minutách?“ „Ale opozdí se někdy?“ „Jdou moje hodinky dobře?“ — „Nemám času.“ vyškubnul se konečně sklepník.

„Bože, bože, tady jsou ti lidé nepřívětivi,“ bědoval stařeček, sedaje opatrně, aby nás svou tíží nepřiskřípnul. Berlínský dialekt chrupe v jeho řeči.

Protější vousáč se usměje. „Tady je všechno špatné!“ A také u něho to berlínsky chruplo.

„Jste snad znám v Marianských lázních?“ opět stařec.

„Bydlím tam,“ opět vousáč.

„A jaké je to?“

„Všechno špatné! — No žeť se vlak pohnul!“

Stařec si vzdychnul. Pak se lehýnce usmál a podotknul: „Ale snad přece nebude tak zle, lázně se těší dobré pověsti.“

„Hm — dobrá pověst!“

„Jaké pak jsou tam přece byty?“

„No byty — pěkné, vysoké, vzduchu dost a čisto. Sotva však nějakého dnes dostanete.“

„A kde budem spát? V hostinci?“

„Dostanete-li se do nějakého — je přeplněno. Musíte si pospíšiti, od nádraží je do města tři čtvrtě hodiny.“

„Pro boha, což pak nejsou žádné vozy?“

„Padesát, chcete-li, ale drahé. Tolar!“

Stařec si radostně oddychnul.

„Jaká pak je strava?“ ptá se panička.

„Mizerná proti naší v Berlíně.“

„Maso?“

„Nu to je vždycky výborné!“

„Lékař nám chválil české omáčky.“

„Omáčky? — mně se zdá, že ani žádných nedávají.“

„A kompoty jsou prý výtečny?“

„To je pravda.“

„Jak pak káva?

„O ta je snad nejlepší ve světě. Ale našinec se musí smát, když vidí, že dávají tolik smetany co kávy. Komický lid, tady se nasmějete!“

„Inu, to je to — Berlín!“

„Ano — Berlín!“

Chvilinku je ticho.

„Jaká pak je krajina, že prý krásna?“

„Ujde. Spreewald to není.“

„A lid — přívětiv?“

„Nesmírně pyšný! Považte si, tady je málo žebráků, je pravda, ale viděl jsem, že když přec některý k někomu přistoupil a tři nebo čtyry krejcary dostal, ani se za ně nepoděkoval!“

„Aha — tady se počítá už na krejcary — ženo, než se do toho vpravíme! — Jen když krajina tady ujde, a když člověk slyší trochu hudby! Hudba je dobrá, jak?“

„Je česká — prosím vás, pro nás, kteří jsme navykli berlínské!“

„A draho tu musí být!“

„Nesmírně! V předloni to ještě ušlo, náš tolar měl tolik láže, že to vyneslo na večeři. Teď už vynese sotva na kávu. Když vám povídám — tady je všechno a všechno špatné!“

„Jaká je to dobrota,“ kýval stařec spokojeně hlavou, „když se člověk na cestě sejde s krajanem. Přijde na místo a už je o všem instruován.“

„Ba že!“ kýve paní. „Proč pak by krajan krajanovi nepomohl!“

IX.

Lázně Marianské.

Nejmladší ze všech lázní posud popisovaných jsou Marianské, nejmladší a nejkrásnější. Jsou zkrátka šťastnou princeznou z bájek, mají vše: mládí, krásu, velké bohatství, léčivé umění, příchylnost všech lidí a při tom skvoucí řadu ctností — i ctnost mlčelivosti! Tak tichounce leží v lůně hor, tak skrytě, skromně! Ale jediný pohled a jsi okouzlen. Pomyslete si kulatou kotlinu, skoro jako by ji kruhem ohraničil. Na dně její spočívají rozsáhlé krásné sady s pěknými cestami, brčálovými lučinami, temným houštím, rozložitým stromovím, bujně se ženoucí bystřinou. Kolem sadů, trochu výš, je kruh bílých, elegantních, budov, jako stříbrné obruči. A nad nim, v rozmanité vlnovité čáře, rozkošná silhouetta horská, vrchy jako by vyrůstaly zrovna ze střech domů, výš a výš, a zahaleny jsou až po témě v talár z tmavých, modrých lesů. Po stráních hukot horských potoků, zpěv nesčíslného ptactva, ale samy kouřící se ty černé lesy jsou tichy, němě tisknou se až k lidským obydlím a němě hledí jich větvě do oken

chorých spáčů. Avšak když se spáč probudí a přes práh svého obydlí vystoupí do lesa, tu se stromy lehýnce zachvějí a stříkají mu chladnou rosu svou do umdlených očí. A stříkají mu rosu svou tak dlouho do mdlých očí, až se ty oči zalesknou zas novým zdravím a radostnou svěžestí. —

Marianské lázně jsou ještě elegantnější než Františkovy. Hôtely, jichž výborné jídelny jsou vždy přeplněny, jako by v nich bylo všechno zdarma, rovnají se prvním evropským. Kavárny, v nichž síla časopisů — vyjma české, jsou přímo velkolepy. Budovy veřejné, jako kuple nad zřídly, arkady u zřídel těch, lázně, jediný, ale krásný, běloskvoucí kostelík (marianský), svědčí o pravé krasochuti. Soukromé budovy činí týž dojem — Halbmeyerův dům na př., na půl velkolepá villa, na půl velkolepý palác, je přímo úkazem v lázeňských místech českých. Avšak „šetřte své krásy, svého lesu!“ zvolal by člověk k těm nevděčným. Stromy se kácejí, aby ustupovaly domům, které by mohly také ještě jinde stát. Lázeňská tiskárna, stojící již v lese, půl cihla a půl čerstvě otesaná kláda, vypadá jako farma v lesích amerických — červ na záhubu lesa toho. Arci je nával hostů vždy větší, dům není ještě dostaven a již v něm bydlí a již zasedají na balkón, kolem kterého není ještě ani mříž! Jaký pak také div, že je tu draho, strašně draho. Mariánské jsou dojista nejdražší lázně české, snad nejdražší evropské, jen sv. Moric ve Švýcarsku prý se jim drahotou podobá.

Krása a léčivost, toť jsou ta dvě vábivá kouzla. Léčivost zřídel a slatinných lázní je vyhlášena — u pobočního oltáře zmíněného kostela marianského je celá sbírka rozmanitých, květinami ověnčených berliček, jež vyhojení chromci dali sem co oběť jak bohulibou tak lacinou. Pro co všechno zdejší zřídla jsou, vlastně ani

nevím, ale věřím rád, že třeba pro všechno. Kdyby mně koule urazila hlavu a „mariánský“ doktor pak předepsal, budu pít zcela ochotně ráno čtyry kofliky „křížového“ zřídla se syrovátkou a po obědě tři „lesního“. Zdejší prostý lid má vtip a říká: „Komu nepomohou Mariánské, ten už ať jde — do Vídně si dát pustit žilou!“ — V celku jsou zde „studené Karlovy Vary“, opět tedy jedny lázně „na umenšování lidské tíže, na odháněni a malení lidského masa“. Dámy, chodicí zde s rána jako šedivé sestry a nosící pod kloboukem ještě k vůli lázním čepec, jsou tu skoro vesměs ne- „kurgemaess“ — kura předpisuje totiž jen libová masa; jsou buclaty, kulaty, a chodí-li mezi nimi nějaká štíhlá, připadá — jak kdosi trefně řekl — jako nějaká „probírmamsel“: dívají se na ni, na jaké že formy samy vyschnout by si přály. Jako v Karlových Varech najdeš proto také zde všude váhy. Ale elegantnější, ozdobené i olejovými obrazy. Na jednom z nich chlap tlustý, držící v rukou sáčky s nápisem „4000 zl.“, na druhém chlap suchý, držící jen zapálené cigaro. Dým, kouř — snad to není satyra na tu nekřesťanskou, marianskou drahotu!?

Ptáte se mne, jaké že zas Marianské lázně mají zvláštnosti své? Jsou jimi bohaty — při čemž ani nepočítám ty jako v Karlových Varech všude a všude po sadech i lesích rozseté domečky jisté, které zde někdy mají čínskou formu. Především je tu obrovská síla Prušáků, všude slyšíš monotonní jich řeč, všude sedíš vedle nich, a když platí, drží jídelní lístek v ruce, aby revidovali ceny, a zpropitného nedají nikdy ani krejcaru. Pak ještě větší síla deštníků. Bez deštníku nikdo ani nevyjde, zde se neříká, tolik a tolik je letos v Marianských lázních hostů, nýbrž: „Už je nás tu přes 5300 paraplat“. Expressové, očepičkovaní jako v Praze — běhají celý den jako

blázni a pořád hledají byty —, mají v ústech věčnou dýmku a v ruce věčný deštník. S deštníkem se jde k zřídlům, do lázní, do sadů, do lesa, všude. V lese je cesta plna vylezlých žížal, na každém dvacátém stromě je přibit prostý marianský obraz a — nu to je pěkné! — na dvou stromech je tu vedle cesty zavěšena visutá síť a v síti leží člověk a chrní! A tamhle — věru, tam už druhá síť a druhý člověk — a tam zas — a tam také — —

X.

Kousek noveletty mariolázeňské.

Zcela zvláštní je jistý druh novel, řekl bych, že jsou to novelly „lázeňské". Pro jiné obecenstvo než lázeňské nejsou psány a jinde než v lázních nemohou se ani číst. Podávám zde ukázku z jedné novelly takové, líčící, jak v Marianských lázních byl vyléčen hypochondr a mysogyn ženitbou. Není to překlad, není výtah, ani napodobení, jen tak něco ze všeho toho na dolíčení vypravovatelského spůsobu. Předně na dolíčení, že — se to nedá ani číst. Začněm:

První noc spal výborně. Pořád se mu zdálo o těch dvou damách krásných a sotva že se probudil, již spěchal ke Křížovému zřídlu. Zastavil se jen na konci arkád, aby se dal zvážit. Vážil toliko 101 libru, to ho zaleklo.

Když přišel k zřídlu, spatřil své dámy již v řadě. Měly tutéž prostou, šedivou toilettu, kterou včera. Rád by byl ihned k nim se přidružil, avšak musil se podrobit pravidlům a postavit se na konci řady. Díval se v pravo na nevysoký pomník doktora Nehra. Pomník ten je pyramidkou z českého červeného mramoru, nesoucí osla-

vencovo poprsí, zhotovené Burgschmiedtem z Norymberka dle modelu pražského sochaře Emanuela Maxe.

Konečně se dostal k zřídlu, obehnanému železnou, křiži ozdobenou mřiží. Děvče mu nabralo vody do koflíku. Poodstoupil, napil se a chutnalo mu. Obsažené ve vodě natron a chlornatrium působilo na něho velmi příjemně a již při prvním koflíku tušil, že má Hufeland pravdu, tento pramen že je jediný ve světě, a silným svým rozlučivým obsahem, aniž by rozpaloval, že působí dobře na sekrece všeho druhu, že je tedy zvlášť pro jisté stavy dobrý. Avšak dámy byly již předepsaný počet koflíků vypily a šly k Promenádě. On tedy rychle za nimi.

„Dobré jitro, drahé dámy," ale nesmeknul klobouk, byl zahřát a bál se nastuzení, které je zde nebezpečné.

„Dobré jitro, pane rado," děkovala se brunetta. Blondýna se začervenala. „O čem se vám dnes zdálo?"

„O vás, drahé dámy."

„To nás těší, viď, Rozo?"

„Smím vás sprovázet?"

„Prosíme za to, viď, Rozo?" Šli.

„Jsou zřídla zdejší skutečně tak znamenitá, jak se povídá?" tázala se brunetta zase. Blondýna se červenala volně dál.

„Ach ano, ačkoli jim s počátku neporozuměno. Opat tepelský obdržel roku 1528 od vlády nařízení, aby dal z „oušovických pramenů" — tak se tenkrát zřídla nazývala dle sousední vesnice — vařit kuchyňskou sůl! Životní lékař císaře Rudolfa II., dr. Prudentius, užíval vod zde s velkým prospěchem, přec zůstaly neznámy. Teprv od roku 1791, kdež dr. Nehr zde pravidelně léčiti začal, rozkvetly Marianské lázně. A nyní sem přichází ročně tisíce a tisíce hostů."

„Mohli bychom si sednout na tuto lávku — viď, Rozo?“

„Sedněm,“ a zatočil se obratně tak, aby zasedl mezi oběma damami.

„O vy čtveráku — viď, Rozo, že je pan rada čtverák?“ pokoušela brunetta. Blondýna se červenala mlčky dál. „Jak se jmenuje toto zřídlo, přikryté jakoby chrámkem?“

„Zřídlo Ambrožovo, dle Jeronýma Ambrože, opata tepelského, a v gothickém slohu vyvedený chrámek nad ním pochází z roku 1826. Zřídla užívají chudokrevní pánové a dámy, je to zřídlo železité. Byzantinský krásný kostel, na nějž se právě díváme, pochází zas od opata jiného, od důstojného pátera pana M. Heinla. Tamhle je zřídlo ještě jiné — vidíte těch osm byzantinských sloupů? To je zřídlo Karolinino, nazývané dřív zřídlem „novým“. Chcete ještě něco vědít?“

„Zde je tak milo!“

„Ano, zvlášť v tak milé společnosti. Cítím, že vaše společnost zdravotněji na mne působiti bude než šest kořlíků křížového.“

„Vy nás přeceňujete, pane rado. Ostatně,“ pokračovala brunetta rozmarně dál, „víte-li pak, pane rado, že se budete brzy ženit?“

„Kéž je to hodně brzy!“

„Ano, ano — sedíte mezi dvěma sestrami, to je vždy nebezpečné! Viď, Rozo?“ Blondýna se červenala klidně dál.

„Půjdem dnes odpůldne na procházku, drahé dámy?“

„Třeba.“

„A kam?“

„Račte určit.“

„Půjdem tedy nejprv k zřídlu Ferdinandovu a dáme si je vysvětlit — za minutu vychrlí 45 našich mázů vody!

Pak půjdem na kávu k zřídlu lesnímu. Některý den si vyjdeme na Podhoř. Je to čedič kuželovitý, vystupující do 2638 střevíců nad mořskou hladinu.“

„Ach to bude krása, to se těšíme — viď, Rozo?“ Blondýna — a t. d.

Lze něco takového v Praze číst?

XI.

Český doslov.

Smutno je Čechovi v těch lázních českých, smutněj než v cizině! „Cizina hořká kalina,“ — ale „smutněj než v cizině v stanech kozáckých, v nichž usadil se Tatařín!“ V cizině alespoň zapomenu na leckterou útrapu domácí. nemám sice také navyklých domácích radostí svých, ale není tam v tom cizém světě pro mne poměrů politických, je jen čistě lidských, které neroztrpčují. V našich lázních je však soustředěna všechna nepříjemnost nepřiznivých nám živlů. Jsme v Čechách, ale jako bychom byli sta mil ode všeho českého — jsme jako by v daleké cizině, ale do srdce našeho bodá tu vše hezky z blízka. Jsme doma, nejsme tu však domovem, jsme „mezi svými,“ ale neslyšíme zvuku svého. na tvářích tu napsán odpor proti nám, v oku plane nejjizlivější nenávist. hledáme opory u stejně s námi smýšlejících — všude málomocnost —

> že bych zaplakal si v domě vlastním
> píseň tužby, toužnou Odysseji! —

„Proti zrušení českoněmeckých hranic byli by tu leda pašeráci,“ napsal již před několika lety journal vídeňský. Zde je jen cit německý, rakouského jen tak ta

předepsaná špetka, český pražádný. Města rostou, dům rozkvetá jeden po druhém, na každém rozkvete ihned nápis: „Zur Wartburg“, „Deutsches haus“, „Andreas Hofer“, „Wilhelm Tell“, a t. p. Vůkolí měst se okrašluje, upravuje, nepokřtěné výšiny obdržují jmena a křtí se na „Friedrich Wilhelm's Hoeh“, „Wilhelmsruhe“ atd. „Ani jediný zvuk český neruší vůkolní klid a nevyvolává vzpomínku na n ě k d e j š í slavné panství koruny české,“ stojí doslovně napsáno ve spise o Marianských lázních a spis ten se prodává veřejně! Několik Čechů dalo si pamětní tabulku českou na „Jelení skok“, visící přímo nad Vary — do rána byla zničena. Den na to byla zas roztlučena porculánová deska na „Koernerových dubech“ v Dalvicích — „odveta česká“, tvrdili Němci. Nyní mluví obě zničené desky řečí dosti srozumitelnou. Kde Goethe sedával, kde Jean Paul psal, kam Schiller si na oslu vyjel, znají tu do podrobna, z české literatury neznají ani jmen. Za to, že v Karlových Varech kapelníku Labitzkému obecním představenstvem přímo zakázáno zahrat kdy něco českého, musí v Marianských lázních i pekaři mít jen pečivo velkoněmecké, rohlíky „Moltke“, housky „Bismark“, atd. Zde, v Marianských lázních, je Prušáctví silné jako břeh. Zde se prodávají náprsní jehly s vypuklou podobiznou německého císaře a nápisem „vítězi sláva“, a medaillony s toutéž podobiznou a slovy „k n o v é m u zas lesku“. Aby ale nebylo nejmenší pochybnosti, že se tu nejedná o pouhou jen poklonu četně zde meškajícím Prušákům, jsou hned vedle na prodej porculánové figurky: Napoleon s Lulu na zádech, Napoleon jedoucí na raku, Gambetta schovávající se za keř před pruským mušketýrem, Thiers s republikou v putně, atd.

Že v lázních těch českých živel český vůbec se nejeví, nebo že se slabě slabounce zjevuje toliko tomu, kdo po

něm pátrá pilí zrovna zimničnou, tím není vinen jen zdejší obyvatel Němec, v celku indolentní, teprv shora dolů se probouzející, tím byli a posud jsme hlavně my vinni sami. Nepůsobili jsme a nepůsobíme posud. Nechť nikdo nenamítá, že jsme měli a máme posud jiné „důležitější“ věci na práci. Těch Čechů, kteří sem přicházejí, je ročně několik set, a nemají vůbec ničeho na starosti, leda zdraví své, právě tak jako ti cizinci, jichž je-li tu z některé národnosti jen pět, již o nich zvíš. O celém stu Čechů nezvíš praničeho. Rozptylují se po jednom, po dvou, místo aby mluvili, jen šeptají, i oddychnout po česku se bojí. Přijde-li Maďar do Františkových lázní, ví o něm po půl hodině celé město — půl dne musí mu hrát před bytem kapela samé csárdáse. „Hrál jste už někdy zastaveníčko české?“ ptám se kapelníka. — „Ještě nikdy nebylo objednáno!“ Čech se štítí vystoupit okázale, v politice ale říká se té skromnosti — hloupost. Ovšem, patří k tomu peníze, což jich ale naši lidé nemají? O naší šlechtě nemluvím. Český šlechtic, přijede-li sem, chová se co Němec — on sem ale raději nejede, jede do Išlu nebo dál a víme, že je v š u d e Němcem. Ale zámožní průmyslníci! Odpůldne hraje Tomáškova kapela v sadech. Přistoupí Rus. „Máte něco ruského?“ — „Mám,“ a rozloží se partitura skladby ruské. Přistoupí Polák — a vzduchem zavzní mazur. „Českého nehrajete pranic?“ — „Jen kdyby si někdo přál, vždyť ale jakživ nikdo ani necekne!“ A zahraje pochod ze Šeborových „Templářů“. To je to, že jakživ nikdo ani necekne! Přijdem do kavárny. Časopisů tu zrovna haldy. „Proč zde nemáte nic českého?“ — „Prosím, vždyť posud ještě ani nikdo nežádal! Račte mně jen udat, čeho si přejete a kde abonovat mám.“ — Přijdem do lázeňské čítárny. „Kde jsou časopisy české?“ — „Nevykládáme jich — ráčíte být první,

který se po nich ptá, abonovány je máme již několik let.“ — Loučíme se při obědě s odjíždějícími již krajany. Každý z nich si koupil nějakou titěrku co památku na Vary. „Žeť pak na všem mají jen a jen nadpisy německé,“ zlobí se jeden. Klidně vyndáme také my z kabátu skříňku: „Zde je přec nápis český!“ — „A kde jste to dostal?“ — „Objednal jsem a byla. Kdybyste objednávali, bylo by do zásoby!“ — Chodíš ulicemi. Votivních tabulí na sta, francouzských, anglických, ruských, polských, německých, české sotva dvě, staré a opláklé. Čteš nápis mramorové desky: „Zde bydlel Mickiewicz“. A kde bydlel Jungmann, který zde byl as třikráte? Čteš firmy obchodníků, dalekou většinou sem jen pro letní měsíce přibylých. Tak mnoho tu výtečných průmyslníků českých, mají nápisy francouzské, ruské, polské — o českém slově ani památky! Hledáš lázeňského lékaře — lekařů tu usedlých jako much, Čech mezi nimi ani jeden! Vejdeš do kněhkupectví. Lázeňská literatura je velmi bohata a zase ve všech jazycích — jen ni jediné knížečky české. Snad si koupíš německou, v níž se mluví „o hordách husitských“ a o městě zdejším, „na štěstí již zcela poněmčilém a vráceném kultuře“. Všimneš si nadpisu na půjčovně: jsou tu knihy anglické, francouzské, ruské, polské — kde jsou české? Krátká odpověď: Česky zde nečtou. Každá dáma nechává si zasílat časopis, kterému byla doma navykla; vidiš tu dámy čtoucí ve všech jazycích světa — jen Češku čtoucí a s českými novinami nevidiš. Tamhle jdou dvě dámy se svými dětmi. Známe je z Prahy, jsou to vlastenky. Zastaví se spolu. „Františku, nedováděj,“ napomíná jedna bujného svého klučinu, pak obrátí se k druhé: „Nein — wie praechtig Sie heute aussehen!“ —

Liberec.

1865.

I.

Nepříjemný je Liberec jak málo které město! Kdyby chtěli realisté poesii umrtvit, nechť ji internují do Liberce: za čtrnáct dní bude na ní místo pele sukno a její růžové tváře budou obarveny do špinavého modra. Lidé tu vypadají jako marinovaní ouhoři, místo domů jsou zde jen barvírny, Kamenice má v řečišti svém místo vody rozpuštěnou šmolku, — člověka to mrzí, že alespoň nebe není zde zelené nebo červené, aby přece nějaká byla změna! Modro a nic jiného než modro, sukno a nic jiného než sukno! V zahradách rostou rámce na rozvěšení sukna, lidé shýbají se buď pod soukennými balíky až k zemi, buď mluví místo myšlenek samou bavlnu, ano i umění je zde soukenické, divadlo patří soukeníkům a jediný nápis na něm svědčí, že je mimo chrámem umění také ještě „tuchknappenherberge.“ Člověk má na své duši sukna pro několik zim dost, když vyjde zas z Liberce, této „zweite landeshauptstadt, erste deutsche stadt Boehmens“!

Historie povídá, že má Liberec své jmeno od jakés Liberky, opevněné hospody; pověst dí, že od jakéhos Slovana Libora; Němci ale nevěří ani historii ani pověsti

a jmenují město Reichenberg a nevědí proč. Liberec má zcela ráz města od včerejška. Kdosi vylíčil, že Liberec vypadá, jako by byl někdo dal pyšné paláce a mizerné chatrče do jednoho pytle a pak vše vysypal, ať to padne kam padne. Pravda, chatrčí je tu dost, ale pravých paláců jsem neviděl! A ostatní domy jsou zas jen továrnami jeden jako druhý, všechny pod břidlicí a všechny s bleskosvodem; několik set stejných modelů a dohromady jmenuje se to Liberec.

Ač má Liberec pět čtvrtí jako Praha a o tucet pahorků víc než Řím, má přece pro svou roztroušenost a nepravidelnost zcela jen ráz venkovského a sice pohorského městečka. Právě tak jak pohorské vesnice roztrušují budovky své po stráních zcela bez pravidel, stavěli liberečtí továrníci po nížinách, jak je napadlo. Proto také má Liberec ku podivu velký objem a knihkupectví liberecká prodávají plány, které sterými názvy ulic imponují. Ovšem do většiny ulic sotva vejdeš a vlastně jsi již zase z ní vyšel. Továrny potřebují světla, nepřilehají rády k budovám jiným a každou stranu továrny poctili Liberčané hned jmenem ulice.

Chodil jsem po Liberci s plánem v ruce a musil do něho nahlédnout každý desátý krok. Svrchní části pahrbků jsou obyčejně neobydleny, zorané na nich lihy dodávají městu ještě venkovštější ráz. Krásným nebude Liberec nejspíš již nikdy, pravidelná Plzeň na př. je proti němu hotovou Florencí. Celistvý obraz nynějšího Liberce musil by se z některého okna nebes kreslit a pak ještě by vypadal Liberec jako konglomerat v mineralogické sbírce, vždy kus hlíny a pak teprv pecka lepšího kamene.

Hrbolatost půdy je tak velka, že se tážeš mimovolně po účeli, zarachotí-li někde jednotlivý kočár; mezkové by tu byli nepoměrně lip na svém místě než jsou koně.

Do některých ulic dívá se cizinec zrovna nedůvěřivě vzhůru, kdo nemá obrovské plíce, nemůže v Liberci ani procházkou chodit. Jednu z těch krkolomných ulic nazývají „Wolkengasse“; mohli by toho jmena užit pro všechny ulice a rozeznat je jenom dle čísel, „Wolkengasse nro I., nro II. atd.“

Jak vysoko zde stojí industrie a povzneslo-li se právě tak, jako je zde umění soukenické, zase soukenictví na umění, neodvážím se rozhodovat. Rovněž těžko určit, je-li Liberec nyní opravdu bohat, poslední doba všeobecných továrnických úpadků dosti mnoho mu as ublížila. Tolik je ale jisto, že jsem nikde neviděl takové množství otrhaných dětí jako v Liberci. Jsou to ovšem jen děti dělníků, pan továrník může k vůli těm hadrům dosti peněz míti!

Kde je nepoměrná nadvláda továrnického průmyslu, kde jsou peníze nejvyšším účelem života, brávají se často peníze za totožny se vzdělaností. Materialismus spokojuje se zevnějším leskem a demoralisuje často v každém ohledu. Abych libereckým pánům továrníkům neublížil v ohledu nijakém, cituju, že co hlavní svou duševní v astnost s pyšným úsměvem uvádějí: „Ja das ist wahr, der Reichenberger ist grob, sehr grob!“ A to hrubstvi není snad jen polovičaté, ne snad jen pověstná ostatně dosti vídeňská „gemuethlichkeit“, nýbrž plné, opravdové, prahrubé hrubství! Něžné pohlaví nezdá se co do vzdělanosti také nad turnovské falešné drahokamy povznášet.

Jeden z mých sousedů při obědě v elegantním hostinci Frankovu (prál, že je „l'homme des lettres“), obdržev právě od nějaké dámy list, sázel se na znamení vzdělanosti dámy té, že v dopisu jejím nebude ani jedna pravopisná chyba. Pak jich napočítali jenom několik.

Však to bude také v Liberci brzy líp. Na škole mají nápis „aussaat fuer tugend und weisheit“ a po městě mají sílu kožešníků, kteří šijou i pro nemluvňata buršácké čepice. Liberec se honosí čistě německou kulturou a bude snad již za málo desítiletí umět také německý pravopis. Prozatím musí arci i veřejná oznámení vyčkat pravopisně blaženější doby!

II.

Školám libereckým ubývá. Na realku přichází vždy méně českých žáků a německá vzdělanost a německý obchod mají tolik životní síly zde do sebe, že obchodní škola také jižjiž dechu ztrácí. Podivné to důkazy vzdělanosti! A skrovné vzdělanosti obecné rovná se důstojně nevzdělanost politická. Jako se protivy všude stýkají, tak také zde jedna a sice větší část německého občanstva indiferentně mlčí jako hrob a druhá zase křičí jako blázen. „Deutsch, deutsch, deutsch“ je u těchto každý šindel a každý šindelák, a kdekoliv se v jedné místnosti prodává svorně „pivo,“ kořalka a rum“, napíšou hned na firmu „zur deutschen einheit“. Podobným politickým výrazům učí se nyní hlavně z „Neue freie Presse“, nečtouce mimo ni skoro nic více. Poněvadž nejsou dosti vzděláni na čtení českých časopisů, jsou náhledy jejich velmi jednostranné: za půl tuctu dlaždiček z Hirschgrabenu ve Frankfurtu dají sebe i celé Rakousko, — neboť o tom nemají ani nejmenší pochybnosti, že Liberec je hlavní věc a ostatní Rakousko že na Liberci jen tak visí. „Těžiště Rakouska je přec jen v Německu,“ tvrdil jakýs politisující panáček vedle mne k sousedu protějšímu, rodilému to Prušáku. — „Tot je věc zázračná,“ divil se tento uštěpačně, „já posud neseznal ani jedinou věc,

která by měla těžiště své mimo sebe!“ Ovšem, Prušáci jsou objektivní, protože se jich naše záležitosti netýkají, a náš soused při table d'hôte nemohl na př. také pochopit, jak k tomu přijdou Němci, že v Italii se stále volá „morte ai Tedeschi“, kdežto přece Německo nemá již po dvě století v Italii co dělat.

Liberec má také svůj lokální, několika továrníky subvencionovaný lístek. Jmenují jej „Reichenberger Zeitung“ a mimo Liberec jej tuším ani neprodávají z příčin ovšem velmi jasných. Co do obsahu živí se odjinud, co do formy je prý nyní hrubý, byl prý ale vyhlazenější, pokud jistá, arci že zas jen v Liberci uznávaná kapacita od redakce neodstoupla. Bývají moralní firmy tak dobře akreditované, že každé slovo od nich vycházející má se vždy za rozhodně rozumné; „Reichenberger Zeitung“ toho štěstí nemá. Za to má prý v Liberci nezvratnou pověst co nepřítelkyně Čechů. Ukazovali mně jakožto pravý zázrak v ní jeden feuilleton z Prahy (otisk z „National-Ztgu.“), ve kterém se nám nenadávalo. Pisateli feuilletonu toho líbila se Praha tak, že ho naplnila „unsagbare wehmuth“ nad jejím elegickým rázem, a poněvadž jeho bolest byla „unsagbar“, plácal na celých třech sloupcích o tom, že ten „čilý, nadaný, náruživý“ lid český musí se přec jen poněmčit. A to prý se stane velmi brzy, jen co Čechy — budou v celním spolku s Německem! Přísahám, že jsem to skutečně četl tištěné! Jakoby se bylo posud na českých hranicích platilo z němčiny clo!

Nesnášelivost Liberčanů má již svou historii a obdržela již svůj monument — viz „Slovník náučný“. Tak zle, vlastně tak hloupě arci již není, jako bylo, když v hostinci zapovídali Francouzům zde mluvit — francouzsky, nebo když běhal ulicemi libereckými po lovecku vycvičený řezník, fackující každého, kdo mluvil česky.

Střední německá třída občanstva dává také již své děti „na handl“ do krajin českých, nebo praví alespoň: „Budem se učit také česky, jen nás nenuťte;“ ale ta „smetana“ liberecké společnosti je posud kyselejší než kdekoliv jinde.

Dějiny české Besedy v Liberci jsou svědectvím, že musili bychom my Češi navyknout sobě mnohou a mnohou nepěknou vlastnost, než bychom dovedli vyvest něco podobného činům libereckých Němců. Vyštvali nám Besedu z bytu jejího, nechali ji žebrat přede dveřmi o přístřeší, a spolek inteligentních Čechů, poněvadž té „české holotě“ nikdo a nikdo nechtěl domu svého propůjčit, musí se scházet ve skromné veřejné hospůdce.

Nebohá ta česká Beseda v Liberci! Ani nikoho nenapadne, kdo kráčí strmou třídou Friedlandskou, že zde v tom domě, na kterém je německý nápis „weinstube zum Ungar“, mohl by být asyl libereckých Čechů. Černá tabule s oznámeními u vchodu, české časopisy na stolech, Přecechtělovy a Farského obrazy po stěnách ovšem pak hned po domácku na Tebe působí. Člověk je tu brzy doma a mezi svými. Známo, že musili úřadníci železniční z české Besedy vystoupit na vyšší rozkaz nerozumných zuřivců, těchže lidí, kteří nyní budou žádat subvenci z autonomních českých kapes. Jeť v Liberci arci ještě dosti jiné inteligence české, úřadníků v továrnách, učitelů na školách; znáte ale jistý ten druh českých povah, který skryje vlastenectví pod sedmerý zámek, jakmile hrozí sebe menší nepříjemnost; znáte ten strach před ztrátou sebe menší skývy chleba!

Výlet do kraje bídy.

1866.

I.

V Hořovicích byl „kraval“, jak to nazývaly listy vídenské, pešťské, berlínské atd. atd., vůbec listy ve všech místech, kdekoli kravaly patří k událostem zajímavějším a — to je skoro všude. Ihned přišly dvě setniny vojska z Hostomic. Přibližujíce se rozstoupli se, obemkli celé město, vcházeli do města všemi výběžky a uličkami jeho. Měli příkaz, aby zástupy lidstva zbouřeného sehnali k radnici. I přivedli tedy všechny, koho potkali, na radnici. Všichni ti zajatci byli dohromady počtem dva a pustili je ihned zase na ulici, protože to byli měšťští ponocní. Hořovice byly již zase tichy. Pět nebo šest těch opilců, kteří byli se židovským kupcem se hašteřili, bylo zatknuto od měšťanů a ostatní chudé obyvatelstvo hořovické, pověstní ti v novějších dobách cvočkáři, vyspávali si sílu na robotu příštího dne a zaspávali svou bídu. Ti lidé nejsou s to dělat kravaly: málo hodin spějí a mnoho hodin se prací udiraji — ani na jídlo nepotřebují právě času!

Jedeš-li po dráze kolem Hořovic, vypadá město po pahrbku rozložené, s tím tmavým lesíkem nad sebou a s tím ručejem v oudolí, se zámečkem v levo a se svými nalepenými domečky v pravo „na drahách“ jako

jesle. Zvlášť v zimní večer, když sníh stráně vroubí a hravá světýlka v oknech proskakují, je obraz rozkošný. Od Hořovic kupí se zimavé pahrbky k jižní i severní straně. Rozkošná jsou tu oudolí, půda dosti ourodná, nahoře lesy bohaté, dole bystré vody, krajina je již od přírody určena k průmyslu, k práci, k výdělku. Jenže je té práce naseto příliš mnoho, výdělek pak že roste tu spoře a bídně jako neživný mech na prahnoucí nahé skále! „Když bůh práci rozdává rukama o b ě m a — čím má pak žehnat!?“

Jděte tam všichni, kdož jste spokojeni, když lid pracuje a jenom pracuje, kdož nepřispíváte mu ničím, ani radou, a když radou, tedy pouhou, nepotřebnou frasí! Všechna vaše mravná pořekadla objeví se zde ve své nicotě. Pravíte-li, že „práce nás chrání před nouzí,“ nuže — zde je práce obrovská, nouze ale ještě větší! Pravíte-li, že „práce je nejlepší přítel člověka, že mu dodává nové síly,“ nuže — zde práce učinila z celého kraje obrovský chorobinec, kraj mrzáků, kteří jsou na mizině s duševní i hmotnou sílou svou! Kladivo kovářské umučilo dvě generace.

Nemáte-li pojmu o tom, co je mrzáctví, jděte sem, kde není takřka člověka rovného, kde vychrtlé oudy a zvýšená, zhrbatělá lopatka zdají se být pravidlem přírody, kde rovný člověk zdá se býti nepravidelností. Když Sue vylíčil v „Mysteriích“ svých brusiče drahokamů, od práce zmrzačelého, zaslzely statisíce očí útlocitných čtenářek. Zde máte tisíce takových nebohých, — pláč jim nepomůže, toho mají sami dost, nejsou-li i na pláč již příliš unaveni — pomáhejte jinak!

Nemáte-li pojmu o tom, co je hadr a záplata na záplatě, jděte sem, kde lidé nosí na sobě co sváteční pokrývku to, co ve své zetlelosti hodilo by se spíše

jakožto mrva na pole. Smutné některé události obrátily zřetel celé země na nahotu této krajiny. Dobročinní lidé sbírají peníze, sbírají šat; zde je ale mnoho dobročinnosti potřebí, pouhý náběh nestačí, krajině musí se pomoci důkladně. Dobročinných jednotlivců domácích bylo také zde vždy dosti, pomáhali, kdy mohli, a nemohli-li častěji, přispívali alespoň jednou za týden, když houfy žebráků, třicet až čtyřicet hlav čítající, chodí pospolitě „pátkovat.“ V chudé, vyhladovělé krajině ani nepomůže několik prostředně zámožných jednotlivců.

Uznává se již obecně, že musí pomáhat celá země, veškeré obyvatelstvo hledí k řádnému vyšetření nebohé té krajiny. Vyšel jsem sobě také z Prahy tam, abych pohleděl do zmořeného oka pracující bídy. Zvědavost pouhá mne zajisté nepudila, zvědavost by zde byla v mravním ohledu velmi citelně potrestána. Chudoba je ovšem „vždy a všude stejna“, stejně dojemna; zde se ale vrcholí chudoba i dojem z ní! —

Hořovice jsou v ohledu našem jaksi centrum, z něhož vybíhají smutné paprsky po údolích na čtyry až pět hodin cesty. V Hořovicích je ale mezi hřebíkářskými pracovníky také bída poměrně největší, ač může-li při bídě tak velké býti ještě „poměru“. Jeden neb dva krejcary činí celý „poměr“, trochu více nebo méně hladu činí celý rozdíl. Namáhavá práce od dětinstva, smažení se v ohni za dne, mráz na loži v noci, nedostatek potravy činí všechny hřebíkáře neschopnými k práci jiné než hřebíkářské. Na vsi ale přece dovede žena a dítě nějakou maličkost po polích sebrat, ve městě jsou však pouze a pouze obmezeni na bídný výděleček svůj z kovadliny. Jsou neschopni k práci jiné, a kdyby byli třeba jen trochu schopni, snad by sobě právě polní práce nevšímali, neboť jsou — měšťáci. Každý zná aristokratický

nádech, jaký má i nejchudší „měšťák“ naproti „venkovanu“; kdož by se tomu nebohému, zanedbanému lidu divil, nedovede-li ostře myslit, kryje-li nahotu svou alespoň třpytným nádechem domyslu!

V městech tedy, jako v Hostomicích a Hořovicích je poměrně ještě větší bída než na vsích. V Hořovicích mají k tomu ještě o něco namáhavější práci. Zde vzrostli „cvokaři“ již na „kováře“, kteří dělají jen obchodní čísla větších hřebíků, „šindeláky“, „pantováky“, „podkováky“, jak je jmenují.

Ač jsou Hořovice cvokařskými domky jako by vroubeny, je těchto přece ještě celá zvláštní čtvrt na západní straně Hořovic, na tak zvaných „drahách“. Zde je domek vedlé domku, vlastně domek pod domkem nalepen. Všechny ty domky jsou stejně bídny, stejně rozedrány, stejně slepy.

V této části tichého města panuje ruch a život, ale život zvláštní. Zde jedná a mluví kladivo, lide nemají ani času ani chuti k rozpravám, i ty děti před domky, slaby a nemocny, hrají sobě tiše a mlčelivě, jako by jen z donucení činily zadost odvěkému pravidlu, že čas dětinství je čas hry.

Věčné to bušení není nikdy a nikdy přerváno písní. Píseň odstěhovala se odtud již dávno k lidem šťastnějším, a přece je ten nezpěvný, smutný lid velmi, velmi dobrý lid.

Zeptejte se úřadu, zeptejte se kohokoli; sám úřad vám řekne: „Lid ten je dobrý!“ —

II.

Otevřené, vždy níž než niveau půdy ležící dvéře vedou dovnitř kovářské dílny. Že jsou domky na svahu, vypadá také mnohý domek jako jednopatrový; nahoře

je komůrka, skromné bydlíčko, nebo i komůrky dvě, druhá ale pronajata třeba taktéž kováři, který z vydělku ani na stravu nestačícího také ještě nájem platí. V jednopatrových těch domcích možno do kovárny buď po žebříku z hořejšího obydlí, buď přímo po svahu vrchu.

Vejdeš do dílny a pozdravíš, — ani tě třeba v prvním okamžiku hned neslyší, takový je spěch v práci. Kladiva lítají vzhůru dolů, jiskry proletují prostorou, tělo bušičovo kývá se v přísném taktu sem a tam. Několik ran na rozžhavený konec železného prutu a hrot je přiostřen, několik jen ran železo sploštujících a hlavička je hotova; ale kolik tisíc musí být hřebů denně ukováno a co se tu sesumuje ran! Mezi výhní a kovadlinou putují železné pruty v stejných odstavcích času nekonečně sem a tam, rudy přicházejí na kovadlinu, zčernaly do výhně.

Chodil jsem od domku k domku. Málo kde rozdílu nepatrného, málo kde cos novostí poutavého. Všude týž spěch v práci, tatáž vynucená neunavnost, tak že člověk bojí se pozdržet o okamžik déle, aby na pracovnících nehřešil. Takový horoucí spěch bývá snad na lodi v bouři, když jedná se o nasazení života za život; zde se jedná jen o zachování lodičky chatrné, nazvané „dnešek“, zde není bouře, zde je klid, vzdor bušení strašný klid: kdyby se ale lodník tomu klidu podal, zhyne hladem.

Jen dvě, tři otázky zde tomu mistru, který pracuje s tovaryšem a dvěma učedníky, synky svými, na pohled as dvanáctiletými.

„Mnoholi jste s to denně vyrobit?“

„Inu, my čtyři spracujem dvě váhy železa denně (50 liber).“

„A co takto vyděláte čtyři dohromady?“

„Za váhu dostanem třicet krejcarů.“

Tedy na jednoho patnáct krejcarů denně! — „A těch šedesát krejcarů zůstane vám cele?“

„Ano, — totiž mimo to, co přijde na uhlí a nádobí, a uhlí je drahé.“

„Mnoholi hodin musíte průměrně denně pracovat?“

„Celý den, pane, totiž co my nazýváme dnem, — někdy začínáme ve tři hodiny ráno.“

Jaká to dojemná, až k rozechvění dojemná prostota v takovém výroku: „Co my nazýváme dnem!“ Ohlídneš se ostýchavě po těch malých bušičích, kteří neměří den podle slunce a léta snad ani dle jediné radosti.

„Jak jsou staří ti hošíci vaši?“

„Ten zde je sedmnáct, druhý šestnáct let.“ A měl's je za dvanáctileté!

Rekrutýrka mívá v celém zde kraji nejsmutnější výsledky. Stejně bídně daří se ale také vývoji pohlaví ženského. Děvče sotva že ze školy vyšlé postaví se ku kovadlině, pracuje a mrzačí právě tak jako hoch. Hoch a děvče buší proti sobě, chatrně oděni, někdy až příliš chatrně; moralita tím také neprospívá.

Ostatně oněch patnáct krejcarů na den, jejž jen oni „dnem nazývají“, to jsou ještě poměry pravidelné, „dobré“. Přicházejí doby, kdy místo patnácti krejcarů obdrží pracovník jen potravy za patnáct krejcarů, a snad i tu musí ještě výdělku popustit za potravu nutnou. A přicházejí doby, kdy oheň tělo bušičovo buď smahem svým, buď nešťastnou jinou náhodou pochromí, kdy nemoc se dostaví a bušič dlouho třeba „krempiruje“ (jak se zde churavění říká) a jen málo co pracovati může. A přijdou doby, kdy vůbec není poptávky po práci, kdy přestává práce nadobro. Pak nastává zoufalost, a zoufalost — vždyť není třeba teprv vypočítávat, čeho ten tygr „zou-

falost“ nazvaný schopen je, ba snad by se vypočítat ani nedalo!

Ba tak leckteří jsou zde lidé, kteří stále zápasí na rozhraní zoufalosti. Viděl jsem jednoho bušiče, který pracoval sám a sám. Byl malý, vychrtlý, slabý. Pracoval neunavně a vydělává nanejvýš denně dvacet krejcarů. Žena je v pražské nemocnici, doma má pro „plačtivou radost“ čtyry neb docela pět dětí; nejstarší z nich nemůže ještě ani do školy, nemá ani lét ani košilky, nejmladší je pouhé nemluvně. Vešel jsem také do jeho příbytečku, — byl jsem rád, když jsem zase vyšel! Malinká komůrka s holými, nečistými stěnami, s okny zalepenými, podlahou co nejbídnější. Místo lože několik prken s hadry, co nádoba to střep, místo spižírny v koutě hromádka jak ořech velkých zemčat. Toho člověka se neptejte, mnoholi vydělá a jak se mu daří: slovo se mu zachytne v hrdle, oko se zalije — a je tak strašno muže vidět plakat!

Arcit, oči těch ostatních, „šťastnějších“! Je to vždy jen neskonalá bída, která na tebe z oka bušičova hledí. Stálá ta bída je jen jedna, svět těch bušičů je tak malý, tak obmezený, že jej i bídák brzy až na dno promyslí. „Jaký je svět kolem tebe, takové jest oko tvé,“ praví kdesi básník, — a z oka bušičova hledí na tebe chladnost, plná zralost, duševní hotovost, — hotovost se životem, se vším!

„V prázdném měšci je více moudrosti než v naplněném vaku,“ dí české přísloví humoristicky. Zde se humor zvrátil na tragičnost!

Eklogy.

1871.

I.

Dejte mi pokoj se vším psaním — tady na venkově se nepiše!

Já ležím. Ležím na ňadrech přírody. Jsou tak kyprá, tak vonná, tak lahodná, tak teplá, a pranic se neupejpají a člověku je tak blaze na těch ňadrech! Ležím na znaku, zajímá-li vás to vědít, a dívám se do modrého nebe. Co tam vidím? Nic, ale právě to mne těší. Ani pták nevesluje tam v té modré výši, ani obláček nesune se po ní, tam nahoře není ni jediného domku, žádných parníků, žádných železnic, žádných lidí, kteří by si šlapali na opatky, žádných přátel s posměšnou píšťalkou v kapse, žádných politiků, není tam nic než modro a klid, svatý klid!

Abych byl hodně blizko nebi a klidu, zalezl jsem si vysoko do šumavských hor — v tajné zároveň naději, že podlé Schillerova receptu zde nahoře najdu někde tu „svobodu," o které se v našich smrdutých městech dole tolik píše — „auf den bergen ist freiheit." Musí ale být někde zalezlá, ta svoboda, pokud jsem jí nenašel. Daří se mně jako s hledáním hub, vždycky když myslím, že jsem už našel nějakou „šmačnou", ukáže se pak, že to

je jen pěkný „sviňský hřib“ nebo na nejvýš lahodná „prašivá špička.“ Ano, abych vám nezapomněl sdělit — „muchomůrky“ se letos pěkně urodily! Jsou velky jako klobouk, červeny jako kardinál a kropenaty jeho perličky. Jen že člověka při pohledu na ně srdce bolí: tolik jedu a nikoho neotravuji, tolik talentu a žádná příležitost! Lidské srdce není ani s polovice tak krásné jako vyrostlá muchomůrka, ale trošky jedu, jehož mu pánbůh nadělil, umí na prospěch svých bližních zcela jinak využitkovat!

Nemyslím zde praničeho, obdivuju se jen přírodě a cucám k tomu brusinky. Zde je to módou nemyslet, i ta příroda nemyslí praničeho, roste jen tak pánu bohu do oken, když nemá právě nic lepšího co dělat, a člověk ani nepochopí, proč ji básníci nazývají „knihou moudrosti“. Každý si ji ovšem nazve, jak chce, jednomu je bohyní a on ji měří „orlí perutí,“ druhému je dojnou kravou a měří ji dle pytlů bramborů. Mně je jen příjemnou pohovkou a nemusíte se tedy bát žádného zahanbení: já se z té „knihy moudrosti“ navrátím nanejvýš zrovna tak bystrý jako dřív. Jen o něco češtější ještě, bohatší lokálními výrazy. Již jsem se zde naučil, že dutému stromu možno také říci „vykotlelý“, přístodůlku „vodra“, trakaři „samokol“, zloději „zlý člověk“, mandelům na poli „vojáci,“ čuněti „boží hovado“ a opilému člověku „čuně“.

Někdy si se zdejším lidem ani neporozumíme, totiž co do věci.

„Tento pán píše do novin,“ řeklo se panu představenému naší vesničky.

„Do novin píše? a p r o č?“ tázal se pan představený.

„Kdyby radš chodil do kostela,“ dodala jeho zbožná manželka a přitáhla si pevněj černý šátek, místo čepce, obyčejnou to příkryvku zdejších ženštin.

Jdu tak napolo bez cíle a vyhledávám krásné lesní partie. Potkám nějakou ženštinu.

„Prosím vás, dojdu tímto lesem také dolů do -- —?“

Žena se zarazí a zardívá.

„Prosím jich, proč pak nejdou radš po silnici?“

V tom klekne zrovna naproti mně a začne se křižovat. Uleknul jsem se té náhlosti, ale již zaslechnu také sám zvonek blízké vesničky, rozhlednu se — u lesa klečí hajný a modlí se, na vedlejším žitništi ustáli ženci v práci a klečí zbožně — mimovolně jsem také smekl klobouk.

Dobrý lid je zde a nadaný jako jinde, synkové odtud — ovšem pořídku — na studie přicházející jsou vesměs bystré hlavy. Ale není tu v horách dostatek škol, není průmyslu vzdělavatelného. Hory jsou velebny v hávu černých svých lesů, údolí rozkošná, každý okamžik jiný rozhled, jiné kouzlo, ale země je studená, nebe neuprositelné, my dole v kraji těšíme se ještě dlouho pěknému počasí a zde nahoře zasypává již sníh nedozrálou polovici sklizně. Nikde jsem neviděl poměrně tak mnoho krásných, ano velmi krásných dětí jako zde, ale dorostlý člověk již vypadá zhubenělý a znavený, sedřený prací. Jsme tu těsně vedlé čáry, kde dle šumavského pořekadla „přestává chleb a začíná voda“.

Zámeckému správci vyzrávají letos poprvé okurky — událost nesmírné důležitosti, celá vesnice chodí se dívat a divit, že okurky rostou „zrovna na zemi“. Jsou zde lidé, kteří neviděli ještě jablko na stromě.

Jaký div, že co do duševního rozvoje jeví se trochu bigoterie. Někdy je pohnutliva, někdy komicky naivní. Z blízkých německých Kvild docházejí sem obrázky svaté. — „Pane bože, pros za nás!“ zní podpis na nich. Místo plechového kohouta na střeše dávají nahoru plechovou panenku Marii — vítr hvízdá a svatá panna tančí. Zdejší

velkostatkář jeden prohlásil se, že chce „zlepšit statek svůj“. Ihned obdržel od důmyslného občana plán na zlepšení celého panství — dvanácti „křížovými cestami“.

II.

Před naším obydlím, do dvora, stojí dřevěná lavice — mně nesmírně příjemné sídlo každého odpůldne. Uvnitř domu je sice rozkošně, všechny tváře pouhá upřímnost a přívětivý smích, jizby čistounké a veselé, na stěnách obrovité bukové houby co nejpřirozenější a nejelegantnější konsoly, nářadí samé sklo — jsmeť v krajině samých skláren — ale venku na lavici je ještě příjemněji. Pojí se tu domácnost s přírodou. V pravo v levo vyhlídka do krásného kraje, jemuž bigotnost dodává ráz hřbitova, stojít tu každých deset kroků železný kříž, zadělaný do kamenného podstavce. A přede mnou v polokruhu hospodářská stavení, stáje, kolny, stodoly a t. d.

Dnes dopoledne tu bylo na dvoře nesmírně veselo. Přišelt do vesnice flašinet, od nového roku již druhý, a máme teprv počátek září! Dvůr byl naplněn dětmi i dorostlými a flašinetářka točila klikou a na její tváři byl rozhostěn úsměv „člověka, jenž může lidi učinit blaženými, kdy chce.“ A pak přicházel cizinec po cizinci, podomovní hodinář, brusič, ano i cestující nějaké vídenské litografie, nabízející laciné visitky. Dostanou se „na dobírku“ a nejsou k přečtení. Ale teď odpůldne je ticho. Jenom obyčejná „dvorská společnost“ naše se sběhla, když jsem usedl na lavici, a musel jsem jí drobit chleb.

Odpusťte, musím vám představit alespoň vynikající členy! Především sobě všimněte panovníka našeho dvora, černého našeho kohouta. Ostruha jako meč, koruna jako krev — může svou korunu ztratit leda zároveň se svou

hlavou. Je ještě mlád a tedy egoista, volá sice na slepice, když najde nějaký drobet, ale než přiběhnou, rozmyslí si to a sežere jej raději sám. Kokrhá málo, vůbec už od dob sv. Petra kohoutům ani nestojí za to, aby pro každé lidské zalhávání nějakého přesvědčení kokrhali hned do světa. Pak filosof našeho dvora, sněhobílá husa, vzácný exemplář hlouposti. Když prší, dívá se čtvrt hodiny udivena k nebi a křičí o pomoc. Pak komik společnosti, malé, zmrzačelé kače, ode všech klované a pronásledované. Jsem zde s to, bavit se s těmi zvířaty celé hodiny. Když malý „Cukrle“ kouše velkému „Filaxovi“ blechy, zdá se mně, že jsem neviděl jakživ pikantnějšího genru, a když se výše zmíněný filosof batolí ku krajáči, myslím, že to dělá jen k vůli mně, abych se naučil, jak lehce a beze všeho přemýšlení lze stloustnout. Ostatně, kdybyste vy seděli na mém místě — —

„Dobré odpůldne, pane!“ zakviknul vedlé mne soprán jako pila.

Ani jsem si nevšimnul, že přišla k stavení paní direktorka. Máme zde totiž také divadelní společnost, kočující německou. Členové jsou: pan Torbini, paní Torbini a slečna Torbini. Divadlo je hned ve vedlejší chalupě.

Třetina společnosti páně Torbiniho podává mně popsanou čtvrtku papíru.

„Jak? „Napoleon III., velké historické drama“? Na to se těším. „Evženii“ hrajete vy?“

„Ano, já!“

„A kdo dává arcibiskupa?“

„Také já — já se vždycky tak stydím, když musím vystoupit v mužských šatech,“ a paní direktorka zahrává si stydlivě se záplatovanou zástěrou.

Není sice už mlada, ale pikantní. Jedno oko má modré a druhé jak citron žluté. Hubu má jakoby pod

podloubím, nos a brada splývají. A jak jednoduše se nosí! Na hlavě sedí místo čepce jen kousek tylového hadru, kazajku zapomněla doma a ostatek je již jen spodnička.

„Přijdu jistě. Odpusťte, že včera také veběhl Filax. Dnes ho uvážem."

„O prosím, honorace mohou brát vždycky psy s sebou — nás to nezmejlí, když Filaxrle vyskočí na jeviště. Ale teď musím dovnitř k paní správcové, direktor" — paní direktorka mluví o svém manželi jen per „direktor" — „potřebuje frak a jdu se ho vypůjčit, za půl hodiny už začnem."

Uklonila se s divadelní elegancí a odešla.

Nebozí lidé! Jeviště je prý jako Charonova kocábka, „nesnese skutečnosti, jen stíny", nu ta paní direktorka je už jen stín stínu, kocábka se nepřevrhne! Ostatně působí společnost páně Torbiniho skutečně jen svým „uměním", zde není žádný klam, žádná šalba, žádný prošpekt, žádná mašinerie, žádné líčidlo, nikdy bengál, vodopády, slunce, hvězdy, a přec někdy až tři zlatky denního příjmu.

Avšak — od divadelní chalupy blíží se zas postavy. Napřed běží slečna Torbini, dvanáctileté mrně. Na divadelní ceduli je o ní vždycky napsáno: „Unter mitwirkung des wunderkindes Marie". Hlavním jejím uměním je deklamace básně: „Was ist das Herz?" a tu odříkává v kuse každém. Za ní se šourá pantáta.

„Kampak, kotě?"

„Dělám dnes vojsko a jdu si k panu správci vypůjčit flintu."

„A to si neseš ten hrnek na flintu?"

„I ne, ale v druhém aktu se pije káva a jdu poprosit paní správcovou o smetanu."

„Dobrý večer, děkuju, pane direktore!“

Pan Torbini je asi padesátník. Kulaté, špekové tělo, obličej samá tučná vráska. Na hlavě má černou noční čepici, dlouhou jak punčocha, na těle zelenou kazajku a šedivé spodky, na bosých, zaprášených nohou staré kožené trepky.

„Smím se zeptat, jak se Vašnosti líbil včera „Caesar“ ?“ a posunul s chytráckým úsměvem brejle.

„O výborně! Dobrý kus a výtečná hra! Od koho pak je ten kus?“

„Ode mne, já hraju jen vlastní kusy, Torbini-repertoir!“

„Nu to Vám přeju štěstí. Vždyť víte, co praví Gutzkow: „Povedený geniální člověk básní kusy a zkažený geniální je představuje.“ Vám nemůže nikdo vynadat „zkažených“.“

Pan Torbini se pitomě na mne zadíval.

„Máte zásluhy velké o zdejší krajinu,“ pokračuju, „zde je dobrých škol tak málo a divadlo je tak dobrá škola!“

„I — trulanti jsou tady, samý trulant, s výminkou slavných honorac! Co já se nadru — aby musel jinde herec tolik hrát! Prosím Vás, viděl jste už tohle někde?“ a položil otevřenou ruku kolmo na nos, od čela k bradě, tak že obličej byl jakoby přístěnkem rozpůlen. Mžikem měla každá polovice obličeje jiný výraz, jedna veselý a usměvavý, druhá zoufalý a plačtivý. Pak spustil ruku, rozstoupl se a deklamoval:

„Hle tak jsem obraz dvojí rázem dal,
zde zřel jsi radost mou a zde můj žal!“

„Ale dnes bude přec pěkný příjem, co?“

„I čerta!“ Ohlídl se po chalupě. „Vidíte, tam obchází představený a také neví, má-li vejít. Musím mu pomoci! Poroučím se zatím!“

Hvizdám na Filaxa.

„Pojď, půjdem do divadla! Nesluší se pro honorace, aby přicházely příliš pozdě!“

U chalupy chytil pan ředitel představeného za rameno. Pan představený má na hlavě kulatou čepici, sešitou ze zápalných hub, a na nohou dřevěnky.

„No, půjdeš do vnitř nebo zůstaneš venku?“

„Vždyť už jsem dal šesták!“

„Nu tedy marš tam, trulante!“ a pan direktor chytil představeného za krk a hodil ho do dveří.

III.

Výlety odtud jsou rozkošny. Na př. do pralesu. Prosím, rozvažte si, co je měšťáku les a co je pak vůbec p r a l e s!

Máme do něho a k pramenům posvátné naší Vltavy jen několik málo hodin a cesta jde stále nejvyšší Šumavou, obrovskou, obrovsky krásnou baštou českou Jedem krajem statečných Chodů a každý okamžik otvírá se nám obraz jiný. Hned černý les, hned mlázi a pastviny, hluboké, do modré dálky vybíhající údolí, horská kotlina a uprostřed ní vesnička jako perlička, hora táhlá, druhá kuželovitá, třetí samý divoký útes. Již jsme přišli nad krajinu, kde alespoň oves ještě roste, a projeli vesničkou Kvildami, kde kostelíček ze dřeva pohnutlivě prostý a budovy ani jediná cihla, samý americký „blok“. Ještě jde cesta výš, až k forštovně na Bušíně, odkudž jen dostřel do Bavor.

Nyní nabývá cesta lesem ještě jiné zajímavosti. Silnice duní jako klenutí a v pravo v levo vidíme skrz stromoví stopy velké bouře loňské. Celé skupiny stromů jsou uprostřed lesa převaleny, z kořena vyvráceny, přes sebe přeházeny, částí visí na stromech vůkolních, nebo

zas sřítily se přes stráň lemenem do země a kořeny trčí k nebi. Někde přistoupla spousta k silnici, kmeny se přetáhly přes ni a píla musila razit cestu nově. Náhle se otevřela šklebina lesní a vidíme do údolí, přes údoli na dlouhou, vysokou stráň — na té nezůstal ni jediný kmen stát, vše je povaleno, přeházeno, přelámáno. Je v tom všem divně divoký poklid, jako náhle strnulého proudu lávy, a mrtvý obraz, obraz hřbitova. A zas druhá stráň a druhý hřbitov, třetí hřbitov, čtvrtý, zde kráčela rozzuřená příroda, obrovitá bouř, od hory k hoře, vidíme stopy její nohy.

Slezli jsme. Půl hodinky to jde prastarým lesem, a zas jsme vynikli na stráň, nový hřbitov! Zas tu nestojí ani jeden strom více, vše je převaleno v krutém nepořádku přes sebe, jakoby stébla na mlatu leží tu kmeny dvacet až třicet sáhů dlouhé, a na konci každého strmí jakoby kosmatá skalina, kořání musilo s sebou ze země, a země musila s kořáním. Kráčíme tou spoustou dolů a prolézáme jako prolézá malinký brouček vysokou travinou. Již jsme sestoupli, jdem přes údoli — běda nám, kdyby se stezky noha jen na píď dál svěřila se zelenému tomu koberci. Rašelina tu, močál, porostlý sice brčálovou kleči i kapradím i pernatou travou, ale povrch celý jakoby se stále třásl, mezi zelením blyšti se voda nepohnutě, i po stezce to jde jako po rozhoupaném prkně, pod nohou vystřelují praménky jako háďata — jen na píď dál a rašelina se nám zavře nad hlavou!

Klobouk dolů — vstoupli jsme do pralesa!

Mám popisovat prales? —

Najednou se mi zdálo, že jsem o celá tisíciletí posunut zpět, ale jařc mlád, bujně vesel, nezávislý od času a od lidstva — volný — volný! Ovanul mne duch, který

unikl času. Bylo ticho, totéž ticho, které tu panovalo při stvoření světa.

Náhle teď skočil sem od protější hory vítr, my ho sice necítili, ale pod námi v kořenových kryptách to zapraskalo, ve výši to zašumělo, lesní strop se pohnul sem tam — celý les jako by si byl najednou oddychnul, nižším větvovím zafičela lehýnká písnička — tentýž šumot, tatáž píseň, která již při stvoření! A zase ticho. Nikde zvěře krok, nikde pták, žádný šum — velebné ticho. Slyším vlastní své srdce tlouci — bože, jakž by se v tichu tom srdci i hlavě ulevilo!

Jsme v chrámě. Nad námi je ve výši temný, a přec světlý strop, nebe jím jen místečkem modře problýská, jako drobný kamínek v mosaice. Chrámové sloupy jsou štíhle vypnuty. Týl zabolí, chcem-li dohlédnout až k jich konci. Větvoví se proplítá, že to vypadá ve výši jako krásné vyšívání Po kmenech táhnou se až k zemi chumáče šedých vousů. Některá souš, přímo ještě stojící, ale již bez listu, bez kůry, vypadá jako kostra bílá. A po zemi tisíciletá generace na tisícileté! Kde noha může k zemi, jakoby stoupala po nejměkčích kobercích. Musíš-li ale přes padlé stromy, zachytneš se za krásnou guirlandu, pnoucí se ze země k větvím nebo od kmenu ke kmenu. Dole vidíš prachnivící, zeleně omženou mrtvolu prastarého velikána, přes něj se převalil druhý, formy těla jsou ještě zachovány, ale prstem projedeš celým tím tělem prohnilým, a přes ten se položil zas třetí; také mu již opadaly všechny větve, leží jen pouhý, dlouhý trup, a z toho vyrůstá padesát veselých stromků mladých, živících se trouchní svého otce. Kořínky jejich objímají jej, běží kolem něho jako obruč k zemi nebo se probodají přímo jeho tělem. Budoucnost jich seznáte na vedlejším pětistiletém mladíku. Otec pod ním zmizel, kořeny

tvoří celé loubí — kapličku v chrámě — teprv as sáh od země spojily se v mohutný kmen. A jen o krok dál bují celá generace z kmenu ještě přímého, v půli přelomeného. S ustrnutím hledíme na ten kulatý, obrovitý bouquet do výše, není lze sobě myslit něco krásnějšího — to se pánu bohu povedlo!

Pomalu kráčíme chrámem pralesem Již jsme u pramenu staré Vltavy, zde ještě pramladounké, bublavé, dětsky připitomělé. Udělali jí kamennou kolébku, ale v té se jí nelíbí, ihned je venku, malinká, sotva palec silná. A běží a povídá si a bublá, jak už si děti tak pro sebe povídávají. A starý prales dívá se do její jiskrnatých očeк a rozstírá svůj plášť, aby jí slunko neublížilo.

IV.

Druhý, velmi pěkný výlet odtud máme do Budějovic Neznám druhého města v Čechách, které by tak překvapovalo jako Budějovice České; pěkná je starobylá Plzeň, zajímavy jsou pestré Prachatice, zvláštní je průmyslový Liberec atd , ale Budějovice jsou zcela svými, zcela originálními vzdor vší smíšenině historické a moderní, nemám pro ně zkrátka jiného jmena, než že jsou Florencí mezi venkovskými českými městy. Ne pro půvab vůkolí, ne pro památky všeho umění, ale pro jistou nepopíratelnou líbeznost svou. Války se Budějovic skoro nikdy netýkají a město se rozvilo jako květ v zátiší. Kdybych chtěl přísněji přirovnávat a určitěji vyslovit ráz jejich, řekl bych, že jsou jako pěkné menší město francouzské — povím ještě proč a nedivte se, že beru k parallelám hned Florenc, hned zas Francii! Kdysi jsem četl: „Život v menších městech je proto nudný, že můžem zde méně porovnávat a přirovnávat než ve městech větších“. Beřem-li vše po-

měrně, můžem v tom cílém životě budějovickém porovnávat tak, jak v životě velkoměstském, a mimo to pravil jsem: Budějovice mají mezi městy českými zcela ráz svůj, a již to vybízí k porovnání.

Zevnější pohled neposkytuje právě zvláštního dojmu. A proto bych radil, kdo si zajede do Budějovic jen na podívanou, aby si tam zajel s večerem. Na nádraží ho uvítají nosiči a vyvolávači hôtelu jako všude jinde. Ale mezi pokřiky najednou se ozve: „Beseda — Beseda!“ a magneticky přitaženi sedíme již v omnibusu a jedem do české besedy budějovické. Již v tom jsou Budějovice originální a dle jich příkladu mohla by sobě věc zřídit i jiná města česká. Besední dům je zcela nový, s krásnými místnostmi hostinskými, se sálem tak elegantním, že se mu žádný z pražských sálů nevyrovná, s rozlehlou zahradou, s billardy, kuželníky, zkrátka se vším možným comfortem hostince dobrého, určeného společnosti domácí i styku s cizinou. Cizí zde najde byt i vše ostatní velmi laciné a zároveň velmi dobré, a mimo to: je zde hned jako doma a mezi svými. „Kdo uposlechne hned na nádraží českého výzvu, je beztoho náš“, myslejí si budějovičtí Češi zcela správně a uvítají každého co milého hosta. Jen chvilenku sedíš u některého vedlejšího stolu, hned povstane někdo z bodrých občanů, vyzve tě do přátelského kruhu a kam pohlédneš samé tváře přívětivé, mezi nimi i některá tobě již známá a milá od dřívějška.

Byty pro cizince jdou do dvoru, vidíš ráno teprv něco z města samého, když vyjdeš před Besedu. Hned před domem počínají krásné, stinné sady, a sady ty jdou v pravo, až kam dohlédneš, a v levo zase tak. Jdem ku předu, vystoupíme stromovím vzhůru na porostlé bašty, procházkám pražských bašt se podobající, a hledíme do

Vltavy, zde arci že již nikoli horsky křišťálové, nýbrž průmyslem zmúcené, přec ale živé a obraz města osvěžující. Jdem dál, mosty nás lákají do vlastního srdce města — Budějovice mají právě tolik mostů jako Štraspurk — ale míníme dojiti až na konec bašt, nevíme ještě, že voda a zeleň objímají město jako prsten skvostný. Konečně přejdem přece mostem a propletem se několika ulicemi na pyšné náměstí budějovické.

Rozlehlý čtverhran, prostranství mnohem větší než staroměstské pražské, kolem vysoké budovy moderní i starobylé a dole samé prostranné loubí, procházka pro počasí pěkné i deštivé. V loubí krám na krámě a elegantní jako ve velkém městě. Lid se tu tísní, plno venkovanů v pestrém národním kroji, selská, silná a hezká děvčata, hoši selští s tak pěknou, jasnou tváří, že milo na ně pohlednout. Pak lid městský, obchodník a průmyslník, staré i mladé dámy, tyto v šatech barvy vesměs bílé, zde patrně oblíbené. Spisovatel Uhlig von Uhlenau, rodič zdejší, psal kdys o rodišti svém: „Je zde velká síla pensistů", pravil „a ještě více starých panen" — možno, musejí být ale na vymírání, jednotlivých starších dam vidíš málo, skoro samé jen rodiny procházející se pospolu.

Ve vedlejších ulicích ovšem neživo. Ale vidíš mnohou zajímavou budovu šedou i mnohou skvostnou moderní. Mezi těmito vynikají palác mnichů výšebrodských a nové školy, hlavně české gymnasium Jirsíkovo s tím rozkošně vyvedeným kostelíčkem gothickým. Čteš nápisy a firmy, pobavíš se verši ševce Urbana — budějovického Hans Sachse — a počítáš, že na padesát firem německých přijde vždy jedna rovnoprávná nebo česká.

A dostali jsme se ku svému smutku — smutek musí být ve všem, sic by to nebylo české! Samá česká jmena, ryzá, zvonivá, a samý německý nápis! Budějovice jsou

tam, kde byla Praha před dvaceti lety. Budou po dvaceti letech jen tam, kde je Praha nyní? Myslím, že rozhodně dřív! Jádro měšťanstva je české, probuzení zmocňuje se vždy širších kruhů, důvěru pevnou slyšíš z každých úst vlasteneckých. A mají také v ů l i pevnou — na zdar té budoucnosti! — neustupte ani na píď, každý by spáchal hřích, kdo jen liknavosti by přispěl, aby se ztratil kámen z české naší Florencie!

V.

„Kdo sám o svých nohou dobře nechodí, tomu berle, byť z dubu byly, málo prospějí."

F. J. Sláma o při Prachatických s Husineckými.

Ekloga — spíše elegie! A to hned po rozechvění co nejnadšenějším elegie dojemná jako neštěstí celého národa, smutná jako poušť. Věru, že jsem nepocítil půli toho bolu, když se noha má bořila kdys v prachu zašlé, titánské kultury athénské, jako zde, když spěchala zas z Husince — vždyť jsem synem mučednického, chudého, milého toho národa a bolest zaráží se v prsa jako rozžhavený nůž, ostrá, nevýslovně palčivá!

Tiše jsme sestupovali se šumavských výšin k Husinci. Široká je tu, snad několik mil obzírající kotlina, v jejímž jednom záhybu usmívavé městečko se skrývá Krok se stává pomalý, zrak bloudí po nebi, jež se pne jako klenba pantheonu, po hnědých horách, jež jsou věčnými sloupy chrámovými, po krajině, jež zrodila — Husa! Zde je ten Betlém naší slávy! Odtud vylítla hvězda k nebesům, ozářila celou oblohu, její lesk zachvěl světem — zastírejte celé nebe rouchem lží, kdykoli vichr dějin je odestře,

hvězda české slávy třpytí se tam a zářiti bude již pro věčnost!

Lajte a zapírejte, jak chcete, líčte duševní temnotu našeho lidu spůsobem jakýmkoli — v dějinách lidstva je zapsán Hus, velký bojovník a první mučedník za svobodu náboženskou, národní i všeobecně lidskou, a nemůž být národem temnoty, kdo jest národem Husa! Odtud vyšel muž, pro něhož Čechové vyvolali první voje bojující za svobodu, v době, kdy ostatní svět zahalen byl duševním i hmotným otroctvím. Jednou Husem, po druhé Komeniem jsme se zapsali do zlaté knihy lidské vzdělanosti, Husem a Komeniem dali jsme lidstvu tolik co každý jiný národ vzdělaný — „do studnice, z níž se napili, házejí teď kamení a smetí!“ — A my ještě nepostavili hráze! —

Čistotné městečko je po venkovsku klidné. Předloňská slavnost zaplavila je sice mohutnými vlnami národního hnutí, ale již je zde zase dávno ticho. Medaillon na rodném domě Husově je zasazen, uvnitř domu pracuje pilný řemeslník o vezdejším chlebě svém, a počestní sousedé punčocháři staví podél zdi na ulici desky s nataženým zbožím svým.

Vše je tak po česku chudé. Domek malý a k tomu majetek soukromný místo majetek národa. Místo velkého pomníku jen skromný medaillon a i ten co nájemník, méně oprávněný než vedlejší štít mydlářský.

Vejdem do průjezdu. Bodrý měšťan nám podává ruku.

„Prosíme — odevřte nám světnici Husovu.“

„I netřeba otevřít! Mám tam nájemníka, musil jsem ho vzít, abych za tu světničku obdržel alespoň třicet zlatých nájmu.“

Cítil jsem, že mi krev vstupuje do tváří.

„Jděte jen přes ty schůdky zde nahoru!“ Asi osm uzounkých, napolo pobořených schůdků vede v průjezdě

v pravo k nízkým dveřím vzhůru. Není u nich ani zábradlí, musíš lézt opatrně a dát pozor na hlavu, aby se nesrazila s klenbou.

„Ale — snad by se mohly ty schůdky přec trochu opravit?“

„Arci že by mohly, ale odkud vzít na to? Dal bych také do vnitř světničky novou podlahu, je už přespříliš chatrna — ale když by to stálo až deset zlatých!“

Lezeme němi do výše a vejdem. Světnička malá, spíš komůrka, jediná to posud zachovaná část staré budovy, dle tradice vlastní byt Husův co občánka mladistvého. Stěny jsou opadané, podlaha vylámaná. U kamen v levo sedí žena s hrnkem v ruce; mlčky přikývne k našemu pozdravu a jí dál. Velká postel s několika peřinami a malá špinavá lavička je jediný ostatní nábytek. Několik dětí tulí se před cizinci k matce, v koutku u okna stojí as pětiletý hezký hošík, s plamenným, žárným zrakem. Hledí na nás, snad nám již rozumí.

Okno je tu jediné. Vedle okna ve zdi polička, nad níž přilepený papírek s nápisem „Husova knihovna“. Odevřem dvířka, uvnitř několik oddílů a na prkýnkách stojí tu hrnky, železné nože, rezovaté vidličky, dřevěná slánka. Prkýnka jsou plna nepravidelných zářezů, chtělť každý host na památku alespoň třísku, a byli tu slavní hosté z celého Slovanstva. Vykreslete přec někdo ten vnitřek Husova rodného domku a rozešlete obraz po slavných illustrovaných časopisech v cizině!

Vzduch je dusný — spěcháme ven.

„Je to smutné, jak?“ vzdychá domácí. „Stydím se vždycky — zvlášť když přijdou Němci, ti se tak smějí! — Kdybych to mohl jen sám upravit, stěny vybílit pak a navěsit alespoň ty věnce, které mně tu nechali od

slavnosti. Alespoň by to bylo něco, věnce jsou tak krásny, bohaty — pojďte se na ně podívat, pánové!“

Jdem za ním do příbytku. První prostorná a světlá světnice je ozdobena svatými obrázky, mezi nimi Jan Hus, zrovna pod nějakým svatým Aloisem nebo kým. Zde postavil majitel velkou truhlu a vložil do ní pečlivě prapory z Husovy slavnosti a věnce, zaslané z celého světa. Několik ženských čepců, svrchu položených, odklidíme a obdivujem se bohatým fáborům, bohatému vyšívání, nadšeným heslům — —

Za chvíli již sedíme ve svém povoze a ujíždíme k našim staroslavným — již poněmčeným Prachaticům. Na dřevěném mostě louči se s námi ještě socha svatého Jana z Nepomuku.

Již jsme vyjeli na silnici. Sedíme mlčky a nikdo nemá odvahy, aby se ohlídl k Husinci zpět.

STUDIE VÝSTAVNÍ.

1873.

Slovo všeobecné.

Tak as do tří pětin je teprv výstava upravena a již působí dojmem velkolepým, až bude zcela dohotovena, bude obrovská. Ne, pánové, co tam dole na křovinatém břehu dunajském vzrostlo a nyní rozkvétá, to není žádná vylhaná veličina! To není mlhovitý obr tyrolských alp, čím vzdálenější tím větší, rozplývající se ale v nivec, když přistoupíme k němu! To je obr skutečný, jehož zrak obzírá celý svět! Podržme vůči němu úsudek objektivní, mužně poctivý svůj názor český, nestaňme se dětinsky titěrným zalháváním po příkladu Němců směšnými — samým sobě. Vídeň sama nám proto nebude sympatičnější, neboť to, co tam nyní dole na Dunaji vykonáno, neučinila Vídeň, ani ústavověrci, ani to či ono ministerstvo, učinil to celý svět — my s ním, třeba proti vůli své. Nejsme s to postavit se mimo svět, jsme pro svět, svět zas pro nás — pohlížejme naň střízlivě.

Od Temže a od Sekvany přestěhovala se světová výstava nyní na Dunaj. Koná právě svou pouť kolem světa, nikoli co móda: co nutnost. Také není myšlénka její na módu ani dosti nova. Německá důkladnost táže se sice s obličejem zcela opravdovým, kdo že je vlastně vynalezl, výstavy ty světové, a má také hned čistě německou odpověď svou, že — manžel královné anglické,

Němec Albert von Koburg, ale, chcem-li, můžem zrovna tak dobře vzít Herodota co předchůdce jich, neboť sémě výstav světových klíčilo právě od oné doby, kdy národové vůbec začali se poznávat a porovnávat. Ovšem byly počátky nenáhlé, ještě pozdní středověk trmácel se ve směru tom leda menšími mezinárodními trhy — vzpomeňme sobě na př. na pražský Týn, na jehož dvoře scházeli se kupci všech úhlů, drobný začátek právě takové výstavy světové, výměna zboží i lidí i myšlének. Také nejsme posud ještě s výstavami snad na vrcholu. „Svět sám je ještě velmi mlád. Čím pak je těch 6000 let, o nichž světové dějiny mluví!“ A jakž teprv je krátko od té doby, co cítíme, že začíná veškeré lidstvo kráčet k cíli společnému!

Výstavy větší s určitým kulturním účelem dějí se teprv během posledního věku. První výstava, industrijní, byla otevřena v Paříži na Marsovu poli dne 17. září 1798 — tenkrát ještě neměl se z ní učit ani lid sám, jako spíš vláda: „z výstavy té učiž se vláda, jaké že jsou úkoly správy její.“ Pak byly i leckde jinde výstavy „národní industrijní“, až konečně nastala již naléhavá nutnost výstav mezinárodních. Lidstvo stalo se vědomo toho, že nepanuje více věk starý, v němž kvetl a odkvétal národ po národu vždy pro sebe, nýbrž že nastal již právě společný rozkvět národů všech, veškerého lidstva, že vzdor osobní volnosti směr kulturní je v celku stejný a společný všem. Evropa že je duševně jediná, to dozvěděla se r. 1848 ve směru politickém, roku 1851 pak, londýnskou „velkou výstavou všech národů“, ve směru zas hospodářském i společenském. A skokem šla myšlénka dál a již následující výstavy musily sáhnout přes průmysl a obchod také k umění, vědě, školstvi a otázkám sociálním, přes Evropu

do všech končin světa a sám titul výstavy musil se změnit na „všeobecná“, „universalní“, „světová“.

Nyni není na světové výstavě vyloučeno pranic — rumunský selský dvůr má zde právě tak dobře místo své jako fotografický obraz měsíce, plzeňské pivo jako medicejská Venuše, Kruppovo ocelové dělo jako erupce sopek slunečních, školská lavice jako nově vynalezený nůž pro guillotinu. Tof zajisté příliš mnoho, třeba že osmělený duch lidský se toho neleká! „Od pěti k pěti letům“ usnešeno po výstavě pařižské r. 1855 že budou zařizovány výstavy světové af již kdekoli. V Londýně docela učiněna nyní již světová výstava stálá, rok co rok. Ukázalo se ale, že opakování světové výstavy na *jednom* místě je skoro nemožností, účastenství že ubývá, peněžité deficity že rostou pak až úžasně.

Avšak také na nových místech nerozkvétají světové výstavy tak, jak původně doufáno a nepomáhá v tom nic, že na místě novém přebírá výstava representaci zas nových duševních směrů, nebo že hledí si co do toiletty své i co do rozumové úpravy k vůli lepšímu přehledu novějšího zas nějakého systému. Výstava vídeňská skutečně v obém se přičinila. Co jinde bylo jen jako by naznačeno, na př. ošetřování raněných a chorých za války, zdravotní stavby domů a měst, dům měšťanský, dům selský, národní průmysl domácí, školství, výtvarné umění, otázka práce ženské, vychování dítěte, atd. je zde široce založeno a mnohdy již velkolepě provedeno. Také systém celé výstavy je založen rozumně. Na všech výstavách arci hleděno nejprv celkovité přehlednosti. Brzy opanoval náhled, že dle zboží světová výstava spořádati se nedá, že bychom mnohému dobře neporozuměli aniž dostatečně ocenili, když to vytrhnem na př. z vůkolí asijského

a dáme k evropskému zboží stejného jen směru. V Londýně určil princ Albert proto pořádek dle států, při čemž se ale opět přihoditi musilo, že na př. předhoří Dobré Naděje octlo se — v Anglii! V Paříži chtěli vyhověti kruhovým systémem všem směrům; nepovedlo se také. Ve Vídni sáhli k pořádku „přísně" zeměpisnému. Jako bys nařízl zeměkouli od točny k točně a rozestřel povrch její, právě tak jak učiněno na mapách školských.

Jak známo má hlavní budova vídeňské výstavy světové tvar dlouhého čtverhranu. Na jednom kraji končí Japan, na druhém Amerika, které v skutečnosti jsou vedlé sebe. Začínáme tedy východně Japanem, jdem k Číně, k Orientu, Rusku, Rakousku, pak Německu, Švýcarsku, Italii a Belgicku, pak dále na západ k Francii, Španělsku. Portugalsku a Anglii, až zde západně zase skončíme s Amerikou severní i jižní. Vše, co každého pásma a každé země se týkalo, mělo být při sobě — plán byl dobrý, provedení se nepovedlo! Budova vzdor obrovitosti své nestačila; k tomu, čemu všude se vyhýbáno, k přívěskům totiž či annexům, sáhnuto také zde a těch vedlejších budov je zde přes sto, namnoze rozloženo beze všeho rozumu, a leckterá z nich závodí ve velikosti skoro ještě s budovou hlavní. Umění je zcela odloučeno od uměleckého průmyslu, stroj zcela od nástrojů, jimiž shotoven, sedlák zcela od svých plodin, ano i od svého národa, Indie se předc jen nalezá zas v Anglii, ostrovy molucké v Nizozemsku atd. atd.

Kletba všech světových výstav zavládla také zde, bejlí nepořádku prorostlo základy výstavními a povalilo všechen systém. A ta kletba leží v přílišné obrovitosti základní myšlénky, v nedostižitelné ideálnosti výstav *„světových"* vůbec! K dosažení

pravé „světové výstavy“ musili bychom právě skleněnou střechou pokryt celou zeměkouli, a nechat na ní hezky všechno tam a tak, kde a jak to je, abychom dosáhli systému „nejpřirozenějšího“, všemu odpovídajícího, jen — již zase ne přehlednosti. Instinktivně, ale jako by sobě základní chyby bylo zcela vědomo, spěchá proto člověčenstvo se svou „světovou výstavou“ od místa k místu, vyhledává nová střediska světová, kam by přibyt mohli také ti, kteří k jiným střediskům přibyt a přispět posud nemohli. Jen tak z hruba jaksi snaží se lidé nyní již poznat veškerý náš materiál a vůbec vše, co povrch zemský zajímavým činí, pak — pak nynější světové výstavy doklepaly. Snad budou nyní ještě dvě či tři světové výstavy, snad jich ještě šest, po Rusi a Americe, ale po té nastane již roztřiďování seznaného materiálu a podrobné rozlučování lidských směrů, pak nastanou teprv ty světové výstavy jedině možné, neskonale směrem svým prospěšné, totiž — světové výstavy *odborné*.

Z Japanu.

I.

Divný lid to z toho „východního království“, z „velkého Niponu“! Samí gnómové, malí, žlutohnědí zákrslíci. Usadili se na jihovýchodu vystavené světové kultury a obehnali si zabrané místo nejprv plotem z jehličí, že jsou zde zas jako doma na svém ostrově, jejž vroubí divoké úskalí jako ochranné ostny. A uvnitř začali práci svou tiše jako gnómové. Jejich těla skoro není vidět, jich krok není slyšet, když spatříš něco, je to chytře leskle,

úsměvné oko, když něco zaslechneš, je to jako šuškání v roští, jako potlačené zachechtání. „Ks = ks“ zašuška to zde a „šk = šk“ odpovídá to tam.

Ale práce zlá, těžká s počátku na ty slabounké ruce. Nezvykli sice na stavbu vysokých domů — staví také doma samé jen přízemky, k vůli častému zemětřesení — nějakou tu pilotku ale musí zde do křemelitého bahna předce zarazit. A teď přišli náhle na místo zvláště kamenité! Tlukou, mlátí — dřevo nechce hloub. Ohlížejí se bez rady. V tom spatří poblíž stojícího Slováka. Chlap obr, jako liptovská hora. Sebere se k němu deputace dvou Japanců. Povídají mu něco, a když nerozumí, vezme ho každý za jednu ruku, vedou si ho k místu a ukazují mu tu neposlušnou kládu. Slovák již rozumí. Chopil se svého třicetiliberního kladiva, bílý plášť jeho letí do výše — bum! — bum! — kláda již se zavrtává, hloub a hloub — ale Japanci se rozprchli na všechny strany — opodál stojí s odevřenou hubou a vytřeštěným zrakem. — Až přijdou zas domů, rozlítne se zvěst o slovanském obru po březích šumné Jedegavy, a když zvěst dostane se tam až k severním Ajnům, posud úplně divokým (otcům vzdělaných již Japanců), vzroste náš Slovák ještě výš a bude jako hora Fusijama, s niž také splývá bílý plášť, z věčného sněhu.

Několikkrát uplynula neděle, pondělí, den ohně, den vody, den soli, den kovu a den země, osada nabývá tvara a roste do výše. „Ks = ks“ zaznívá to v závratné výši asi dvou sáhů, kde pracuje sedící pokrývač, a „šk = šk“ odpovídá to dole v drnu, kde hmoždí se zahradník. Vše si přinesli z Japanu k své osadě s sebou, i ty šedivé oblázky k rozsypání po cestičkách. A všechno to překrásné dříví! Růžové barvy a přelíbezné vůně, která naplňuje kolem veškerý vzduch! Je prý to nějaký jalovec — crypto-

meria japonica — jiní zas praví, že cedr. Japanci jmenují jediné dva druhy stavebního svého dříví Činoki a Singi. Takto potřebují k stavbě jen ještě bambusu a — papíru, tohoto místo skla.

Uvidíme zde celou osadu, bazary, obydlí, chrámky, sady zahradní. Známo, že Japanci jsou v zahradnictví mistry, zvlášť při očkování a vroubení stromů nikdo se jim nevyrovná. Také musilo zahradnictví vzkvést tam, kde je zákon, že pozemek jen po jediný rok nevzdělaný připadá již obci Hlavní zásadou je jim: napodobení přírody. Totiž přírody celé, třeba na místě jako dlaň. Všude musí být pahrbek, údolíčko, rovinka, potůček, vodopádek — nechť jen vodopádek pěticoulový a údolíčko jako umyvadlo. Takto se nezdá japanský zahradník být s přírodou příliš spokojen. Je-li strom „zvyklý“ růst vysoko, přinutí jej, aby zůstal hezky s korunou svou dva lokte od země; navykl-li si mít větve své při sobě, natáhne mu zahradník každou vodorovně hezky do dálky, že je jí několika bidel potřebí. Z thuje vynutil přes sto, z kamelie přes dvě stě odrůd, atd.

Nechť vyrůstá osadička jak chce pomalu, zajímava je v každém stadiu a každém drobtu svém! Nejzajímavější jsou ovšem lidé. Jedny zde spatřujem velíci a ti jsou již v evropském kroji s cilindrem, svrchníkem a rukavičkami, jiní jsou pracující a ti jsou v evropském kroji svém národním. Barva jich pleti je již přechodem k rudé hnědosti indiána amerického, líční kosti jsou vysedlé, tvář kulatá, oko mongolsky střižené. Postavy jsou vesměs skoro pod pět stop, jen bratr mikadův — tamhle ten veselý pán v šedivém svrchníku — je nad ně. Kdybych nevěděl, že dávný nebožtík Amaterasu Ohomi Kami založil vládu svého rodu, která trvá podnes, soudil bych, že kdo v Japanu nejvýš vyroste, je vždycky císařem.

Pracovník v národním kroji je figura nad míru zvláštní. Na hlavě nemá obyčejně nic, stíní sobě ji vějířem. Vlasy má stočeny v cop a cop je zas po hlavě stočen jako čepice. Doma je cop nejspíše svislý, ale zde ve Vídni je mnoho uličníků, mladých i starých, a ti všichni tvrdí, že jsou nepřátelé copu, a svislý cop by jim byl milejší než provaz u zvonice. Krk má Japanec holý. Na těle nosí volnou tmavomodrou bluzu a na té bluze — na zádech — je vetkán velký bílý kruh (znamení slunce, svaté bytosti) a v kruhu tom je psáno, z kterého je ten člověk rodu, jakého jmena a jakého zaměstnání. Hotový zatykač na vlastních zádech, člověk s etyketou jako na láhvi! Nebo jako kniha ve vazbě s nápisem na hřbetu. Každý hned ví, kdo jde před ním a místo visitek si mohou ukazovat záda. Vůbec je Japanec všude pod přísným dohledem milých svých bližních, a chce-li se přestěhovat na př. z osady do osady, musí přinést ode všech sousedů svých dřívějších vysvědčení zachovalosti. Bluza je uprostřed stažena pasem a za pasem visí facalík, dýmka, nástroje atd. Na nohou je bílá nebo modrá punčocha, u palce hluboko zastřižená, as tak jak u našich venkovských rukaviček palcových. Střiženo proto tak, aby snadněji mohly se zavěsit sandály — pouhé podešvy — z plsti, rákosu nebo dřeva.

Ale pracovat umějí! Přihlídněte jen — ještě líp než pracovníci evropští! Až budou zde se vším hotovi, měli by začít pracovat hned zas znovu něco, jich práce je jedním z nejzajímavějších objektů výstavních. Tesař pracuje jako truhlář, truhlář jako soustružník, soustružník jako řezbář. A pracují takřka ze samých drobtů. Dům je jako by ze školských lineálů, šindele na střeše jsou malé jako dívčí dlaň a zapevněny jen hřeby bambusovými, ploty kolem záhonů — bambusové bidélko jako

z kanáři klece, zas takové bidélko o stopu dál, mezi tím tenká nit — plot!

„Sama!“ pravím k zahradníkovi, jenž tu sedí na bobku, špendlíčkem kope a prstíčkem hrabe, a posadím se proti němu také na bobek.

„Sama?“ praví on s úsměvem co nejširším.

„Ty si myslíš patrně, že já něco z vaší japanštiny, z krásného jazyku „jami“ umím. Ale ne — já vím jen slovo „sama“, chudinko! Znamená po česku „pane“, ne?“

On zas něco, čemu zas nerozumím, jen slovo „sama“ tam stále bylo.

„Nemají vaši básníci žádné básně na žížalu?“ pokračuju přihlížeje, jak on z čtverhranného dřevěného vrhlíku vyndává žížalu, aby ji — do blízkého potůčku hodil.

On na to zas něco — divný jazyk! Když vidím něco jamického po našem napsáno, připadá mně to zvučně, a když slyším Japance mluvit, slyším jen iks a ikš.

Ještě jsme si ledacos zajímavého povídali, čemu jsme oba nerozuměli. On ale pořád samé „sama“, samý úsměv a samá zdvořilost. V Japanu se učí „pravidlům slušnosti“ ve školách co povinnému předmětu. Mohlo by u nás být!

II.

Nechce se mně od těch lidí! Oduševňují se mně víc a víc, hledím jim vždy hloub do oka — až mou mysl záchvěv jímá! Jsou mně jednou z největších hádanek, jaká se může z dějin i z nynějšího soužití lidstva namanout, zimničně se snažím proniknout ji, předc zas jako bych se bál, že jsem již uhodnul.

Co zde chtějí ti lidé s líčenč skromným tím vzhledem, s tím šepotem místo hlasitého slova, s tím krokem jako

by obcházeli nemocného? „Nač nám přivezli sem své směšné modly, fantastické draky, nepochopitelné nářadí, nemožné již své zbraně, a staví se vedlé toho oblečeni moderně, jako pro evropský salón?“ Japan minulý — Japan budoucí? Někdy se člověku věru zdá, jako by si dělali zrovna smích ze dřívější kultury své a přivezli nám ukázek z ní na několika korábech s sebou, jen abychom se zasmáli s nimi. Ale ne, vždyť to není zas prostě ani možno! Ve mnohém jsou nepoměrně zas dál než my, učit se musíme my v tom od nich!

Ukazují nám tedy, čím byli v oné době již, kterou my nazýváme „předhistorickou“. Tenkrát již sedlák jejich měl rejži a bavlnu a čaj; pokud zápisky nejstarších cestovatelů sahají, měli již krásný porcelán, malovali nepřekonatelnými barvami lakovými, chodili v hedvábí a brokátu; když divoké tatarské hordy zaplavovaly Evropu, měli tam již zákon o nuceném navštěvování škol; měli literaturu, když ani v Helladě ještě nerozkvétal duch; „měli papír, když italští mniši psali ještě na pergaménu, a tiskli již knihy, když my jsme teprv začali zkoušet se o papír“, jak trefně Rodenberg podotýká. Počátky své kultury vzali prý z Číny — dobrá, jistá kontura je u těch Mongolů až po dnes stejna, ale uzavřeli se pak před světem, vyváděli si svou kulturu zcela samostatně, beze všech vlivů cizích, až ku květu. Měli i dobu jakés středověké romantiky jako my, ale prožili ji o tisíce let dříve než my. A Jamasaki, člen výstavní komise, praví předc skromně: „Jsme velice potěšeni příznivou kritikou, jaké se dostalo našim výrobkům; zajisté ale mluví se o nich jen proto, že pro Evropu jsou poněkud neobyčejny“ —!

A proč nevystavují zcela ničeho, v čem konkurují s námi již směrem moderním! Chtějí, abychom se domní-

vali, že jsou tak jak před tisíciletím, že rozřezávají zločince stále ještě dřevěnými pilami, že jirchář a koželuh je muž nepočestný a herec v opovržení, že nemají ani tušení o tom, co tvoří jinde duch světový? Vždyť předc víme, čeho dovedli za krátkých dvacet let od doby, kdy přistál k nim americký komodore Perry a Japan po dlouhé době zas světu se otevřel! Víme, že nejvlastnějšími rukami postavili si v Nangasaki již parník šroubový, jenž pravidelně jezdí do Jeda, že uměji dělat dalekohledy co nejlepší, že v Jedě a Kiotě otevřeli právě teď dvě průmyslové výstavy, že mají již železnice a telegrafy, university a střední školy jako my, že doma střizují si vojsko dle vzoru pruského a po vysokých školách celého světa že jsou roztroušeni Japanci mladíci, budoucí vojínové ducha! Či nechtějí zahanbit „německo-evropskou“ nestoudnost, která káže: „Plémě mongolské se přežilo: hnije v nehybnosti“ nebo: „Plémě mongolské není schopno pokroku“ a t. p.?

Je snad plnou pravdou, co řekl Sano, jiný člen výstavní komise, že totiž „budoucnost Japanu visí na tom, přijme-li c e l o u kulturu evropskou“? Bude jim vše v skutku tedy nad míru důležito, co jim z Londýna zazvěstují „Taj sej šimbun“ — „velké noviny ze západu“? Chtějí se snad přísně vyvinout dle ideálu německých profesorů a přijít co národ do blázince? Nebo být pouhým voskem, do něhož by se otisknula tvář naše se všemi svými ošklivými bradavicemi? Viděl jsem arci japanského hodnostáře, jak samou radostí nad evropskými řády na černém fraku svém, s nichž nedovedl oka odvrátit, brknul a nos si rozrazil, ale viděl jsem také Japance jiné. Pozoroval jsem je v hostincích, jak po evropsku dobře jedli a pili, ale pak po evropsku od sklepníka — odříť se nenechali. Pozoroval jsem je ve výstavě, jak od před-

mětu k předmětu pohodlně se klackovali, ruce v kapsách, bystrá pozornost v oku – ale také ostrý úsměšek kolem rtů, kdykoli přišli k něčemu, co bylo skutečně hloupé. Myslím, že komisař Sano svou stručnou bezvýmluvností buďto lichotil, nebo lhal nebo se mýlil.

Zcela divné věci vypravují si lidé o nich. Že se považuje již za známku nové kultury, dávají-li sobě nyní dovážet — uherská vína, o takovou hloupost není lze ani zavadit! Ale co se má říci zprávě, že hodlají přijmout angličinu co jazyk vědecký či „učený“? Je na tom vůbec jen špetka pravdy, že hodlají odhodit svou mateřštinu — tu „knihu písní“, která nás neopouští po celý život náš? Pak bychom mohli říci, že první jich krok do světa byl již krokem do hrobu. Nedovedli by názor svůj *osobní* v platný soulad uvest s názory ostatního světa, přestali by být individualitou, dovedli by se něčemu od jiných naučit, nikoli ale *co národ myslit sami dál*. „Za světlo ráje nevyměnil bych zvuk své mateřštiny“, zpívá básník, nebo jen v mateřštině své jsi jak mimosa citlivý pro nejdrobnější odstín myšlénky. V řadě národů ztratili by Japanci hlasovací právo. Z lidí stali by se tam žvaví špačkové. Ale špačkové v kleci lapení! Neboť nemohlo by pro uvedení mrtvého přec jen jazyka pro lid být jiné příčiny než vnitřní politika, nápad lidí nyní vládnoucích, chtějících spůsobit po zrušení kastovnictví zas kastu vyšší a nižší, sestrojit zeď kolem těch, kteří právě mají moc v rukou. Pak by se mohla znovu citovat slova Seumova: „Sám ďábel vynalezl jazyky. Jsou nejlepším prostředkem despotickému a duchovnímu darebáctví.“ Ale — jak dlouho by to vydrželo u národa čtyřicetimilionového, bystrého, bojovného, a znajícího nyní také již svět ostatní?

A co se má říci zprávě, že z Japanu vysílají učené

posly, aby prozkoumali náboženská vyznání ostatního světa a přivezli, které by bylo nejlepší. Pochodilo by tam pěkně! „Jaké jest u vás náboženství hlavní?“ ptáš se Japance vzdělaného. — „Lid většinou lne k budhaismu,“ zní v odpověď. Tedy lid, a on, ten vzdělanec sám? On se přiznává k Sintu, škole mudrcké, povstalé z učení Konfuciova, hledící k ryzé čistotě mravů, ale nevěřící dnes praničeho víc — jako vzdělanec u nás! A i ten lid, jenž tam má vlastně as třicatero vyznání! O něčem náboženském se hádat nenapadne v celém Japanu člověka ani jediného! A je jim to tak egální, že přijímají do chrámů svých i jakékoli cizí modly, z pouhé zdvořilosti! Proto také mělo tam svého času i křesťanství neobmezený již přístup — za sv. Františka Xav. — a při živé agitaci rychlé rozšíření. Ale když velký Tajko Samu viděl, jak divoce rvou se Františkáni s jezovity, že papež beře zemi v léno a kněží domáhají se vlády, ano že jezovité japanské obyvatelstvo prodávají do ciziny za otroky, zadupal křesťanství zas do země, utopil je v proudech krve bitvou nangasackou, vyhodil jezovity ze země — již zase o dvě stě let dřív než je začla vyhazovat Evropa! Mohlo by se křesťanství vrátit? Či domnívají se, že po cizáckém podloudném způsobu vyvezli jsme jim tam z věr svých to, co máme nejhoršího?

Mnoho zajisté otázek, mnoho záhad! Ale odpověď je na ně všechny přec jen krátka.

Odpovědí je jediné faktum: poslední revoluce japanská — jediné jmno: Ivakura! —

Tajko Samu, syn rolníkův. — Ivakura, syn rybářův.

Jděm o několik tisíciletí zpět. Šedesát osm bylo knížectví v zemi a tolikéž pánů. Věčný boj, stálá bratro-

vražda. Tu přišel muž as 600 let př. kr. a spojil vše v říši jedinou a knížata vzal v léno. Trvalo pak tuze dlouho, než se řádná změna stala. Šel panovník za panovníkem pod štítem „svatého hvězdníku“ (astry) a lid byl skoro s každým spokojen. Mají tam tři říšské klenoty: kovové zrcadlo, oblý drahokam a meč, a panovali dle pravidla z nich: „Buď sám čist jako ta plocha zrcadelní, k lidu buď mírný jako ta oblost drahokamu a ostřím meče potírej nepřátely země.“ Přece začly konečně nepořádky. Počet dajmijů, knížat, vzrostl na šest set „panujících,“ každý měl vojsko své a bouřili se proti „svatému mikadovi“. A tu povstal Šogun Fide Josi, syn rolníkův, voják prostý, a spořádal vše krvavě. Pak učinil dle svého. Mikado zůstal arci pánem veškerého souostroví a sídlem v Miaku. Ale je příliš velkou svatou bytostí, než aby se směla od něho žádat starost o vládu — vždyť není ani slunce hodno, aby ho vyhřívalo, ani vzduch, aby ho líbal, ani země, aby ho nosila. Nesmí chodit, nesmí se česat, ani mýt, a co se z toho jinými koná, děje se za jeho spánku, aby mu pozemskost jeho připadla leda jakoby sen.

Politická moc tedy všechna oddělena, ponechal ji sobě Šogun Fide Josi, syn rolníkův, voják prostý, přijal název Tajko Samu, založil v Jedu „tajkonát“ a učinil jej dědičným ve svém rodu. Mikadovi vykázal roční příjmy, ale jen malé, dajmiové směli mít vojsko své nadál, ale jen mnoholi tajko chtěl, k tomu měli obrovské daně, aby nemohli zbohatnout. a rodiny jich musily sídlet poblíž tajka. Tajko Samu je největší hrdina lidu, předmět písní.

A zas uplynulo několik století — měly tam čas, v okeánové kolébce. V tom náhle sáhly obrněné ruce evropské a americké na pokraj kolébky té, neudeřily,

jen zaklepaly — ale i to zaklepání lehké stačilo, aby ostražitost japanského lva byla již probuzena. Lva — Ivakury.

Ivakura pochází z rybářské chaty na břehu jezera Ojce. Slyšel — muž prostý, člověk geniální — zaklepání to a projelo mu každým nervem. Plán jeho byl brzy hotov a je to plán velký, smělý, ano smělostí svou úchvatný. Přec ale možný jedině tím, že Ivakura poznal a promyslil dějiny světa mimojapanského. Romantika arci praví, že je také kus pohlavní lásky v tom, že k vůli dívce — před lety, nyní je Ivakura padesátník — zanevřel na tajka. Ale zdá se jinak. Bystrost duševní postavila ho proti tajkovi k mikadovi co k dynastovi přec jen rodu nepoměrně staršího a tedy zakořeněnějšího, co k panovíkovi, jehož pěsti právě necítili dajmiové stále ještě mocní, co k bytosti, jížto prokazuje veškerý lid úctu božskou. Dostal se do služeb u mikadova dvora. Brzy zosnoval spiknutí. Získal mu nejmocnějších dajmiů, sebral silné pole z jich samurajů či ozbrojenců, překvapil a porazil voje tajkovy. Je tomu nyní šest let. Než ale si dajmiové protřeli vítězné oči své, byli již vůdci — bez vojska, včera již byl Ivakura samuraje jich získal pro služby mikadovy. A než se vzpamatovala zas aristokratická soldateska, byla v jejich řadách většina vojínů jako jinde nearistokratických, a než mikado uchopil se politického vesla, bylo zřízeno ministerstvo dle odborů — jeho předsedou Ivakura — bylo zrušeno veškeré kastovnictví a zřízena všem stavům stejně platná vláda parlamentární.

Ale to zaklepání — zaznělo v něm tolik, tolik myšlénkové, neodolatelné síly! Ivakura byl sice dajmie proti tajkovi získal tím, že poukázal, jak že tajko otvírá cizincům přístavy. Ale věděl, že on sám je zajisté zavřít

více nemůže; také sám začal pro bezpečí cizinců stavět po klikatých březích své vlasti ihned majáky nové a nové dál. Věděl, že naproti oné síle duševní musí se postavit síla rovná. Znal, že Evropané vyjíždějí si nejdřív pro zlato i zboží, pak že přinášejí odvislost nebo i smrt.

Usnesl se, že je předejde. Že on si vyjde od východu na západ, pro zlato vždy na vlastní osvětlení, pro duševní sílu na obranu. Rychle se usnáší a rychle vykonává, přes tisíc Japanců cestuje nyní již jen po Evropě!

Nejedná se jim o učený jazyk, o nové náboženství, nýbrž o vše, co máme dobrého a velkého, jim ale posud neznámého. Pak se vrátí a uvidí, co se doma hodí. Ale co se hodí, přinesli si sami domů a spracují zcela dle svého. Vše bude dokonáno, než by jen nastat mohl nebezpečný ten přítok ze západu na východ. A v koncertu národů bude o jeden plný, mocný a zcela svébarvý hlas více.

Tak rozumím Japancům na světové výstavě, po vysokých našich školách a na cestách po světě, a tak rozumím Ivakuře. Ale tomu nerozumím, že se hádají některé časopisy evropské, je-li Ivakura muž velký.

III.

Už to shoblovali, sílastrovali, sklížili a slepili. Libo vejít a podívat se na kus japanské ulice, na proudem času přenešený k nám drobeček niponského města?

Snad chtěli tou barkou, venku ještě mimo zábradlí složenou a tak zázračně pevnou, pěknou a solidní, naznačit, že přijeli přes vody k nám? Snad chtěli tím prostředně velikým zábradlím kolem všeho podat nám satyru na pevnostní zdi, jichž jim netřeba, a na naše —

tesaře, kteříž by jakživi podobného sparování nedovedli? Slunce dýše a z růžového dříví odpařuje se líbá, co nejjemnější vůně. Ve výši přeletuje vichr a japanské flagy mrskají sebou jako hadi. Stojíme před „toorim“, branou proto „svatou“, že tam v pozadí uvnitř jsou také chrámky.

Prostá brána; doma někdy z mědě, žuly, mramoru, nebo alespoň olakována, zde jen ze dřeva do běla ostrouhaného. Dvě vysoké, sloupové klády, poněkud se klonící k sobě; nahoře jsou spojeny kladkou čtverhrannou, vodorovnou, zapuštěnou do nich jednou hranou svou; s příčky té visí as dvacet několikasáhových pruhů neširokých, černých, bíle a červeně popsaných — japanský flag. Trochu dál v levo je flag ještě jiný. Vysoký stožár bílý, nenatřený, a s něho visí ryba černá, bíle tečkovaná, tak pět sáhů dlouhá a sáh široká. Je duta, vítr se do ní zachytil, ryba se nadmula a plave vodorovně ve výši. Ale není to velryba snad, je to jen zvětšený druh japanského kapra, známého tím, že i proti vodopádu vyplave vzhůru. Zavlaje všude, kde má naznačit jakous sílu, i na př. na domě, ve kterém se narodil kluk. Obrovská ta ryba zde je jen z papíru, ale nebojme se o ni, že by ji roztrhla nějaká bouř; já, kdyby mně někdo řekl, že v Japanu dělají z tohoto papíru děla, také bych mu věřil.

Všimněme sobě dole na sloupech u toori ještě těch ryb a ptáků se zlatýma a černýma očima, vyřezaných přímo ze dřeva sloupů těch. Jak lehce držena je ryba, jak svižný pohyb je v celém ptáku bouřliváku! — A vejděme!

Hned vedle vstupu v levo stojí na stráži ukrutný japanský drak, „rio“, se strašnou tlamou, divokýma očima, s výše chlapa — ale nelekejme se ho, je pouhá

zahradní okrasa, překrásně z kovu ulit, a mimo to je zaměstnán mythickou svačinou svou, polyká meč. Ještě je tu vedle něco kovového; nikdo by tomu neřekl, že je to zvon. Zvon bez srdce, jen deska, do níž se uhodí kyjem, ale zvuk je jasný a trvá. „Curigane“ jmenuje se poplašný nástroj ten. Mladý Japanec udeřil kyjem, zvon se mohutně zachvěl, hučí — hučí — myslíme, že se ani nedočkáme, až dohučí. „Pěkně děkujem“, kýváme po česku. Japanec kývá taky něco, přeložme si to třeba: „Jen poroučejte brzy zas!

Před námi leží pěkná, křemelitá cesta; v pravo v levo vedle ní záhony s květinami — zahrada? I ne, to jsou jen ti Japanci tak hloupi, že zakládají pěkné sady i na ulicích, kdežto my — ovšem my na př. v Praze už dávno jednáme jinak! Již jsem řekl, že Vás nevedu do zahrady, po japansku „zono“, nýbrž do „kojenu“, do ulice. Také vidíte po obou stranách již sami budovy, bazary to i obydlí zároveň. Jsme ve městě, kde jako u nás „lid se tísní a sráží, kde srážkou tou vyšlehují jiskry ducha, kde oko je přinuceno k stálé bdělosti, kde každý o život svůj zápasit musí se sousedem soupeřem, stálým budítkem jeho sil.“

Nechť Vás to nudí nebo ne, popsat musím takové „m i z é“ čili dům obchodníkův! Vždyť v něm sídlí Daj Gak, bůh bohatství, ten bůh, před kterým slepé výdělkářství také v Čechách záda až k zemi ohýbá.

Dům takový je vždy v podlouhlém čtverci, jednopatrový, totiž jen přízemní, a vždy vystaven na nízkém, tak přes jednu stopu sahajícím náspu. Ostrohranná střecha, s ostrým také štítem, spočívá na pěkných dřevěných a čtyrhranných sloupcích, jen tak s muže vysokých. Ty tvoří krásné čtyry kolonnady, vzdušnou verandu tedy kolem celého domu. Sem možno kolemjdoucím utéci se

před deštěm, zde možno obyvatelům a jich sousedům zasednout k přijemnému klepu o milých bližních, k rozmluvě jako u nás, duchaplné, živé jako šampaňské víno, při níž dobrá pověst pana bližního také náhle odletí do stropu.

Vnitřní, menší parallelogram je tedy vlastní dům, jehož kostrou jsou zase krásně sdělané sloupce. Do těch sloupců přijde „zdivo“. Mezi vnitřní hranou vždy dvou sloupců roubí se totiž stěna ze samých drobných, nesmírně dobře spojených prkének, a taková též stěna upraví se mezi sloupců hrany zevnější. „Zeď“ je tedy duta. Obě vnitřní její plochy jsou polepeny přepevným bílým papírem, jenž jako by měl samou přirozenou vlákeninu v sobě. Mimo to se nalepí tenké proužky bambusu uvnitř jako mříž všude, kde prkýnka k sobě přiléhají. Dvě vrstvy dřeva, dvě vrstvy papíru, mezi tím sloup vzduchový, sami „špatní vodiči“ — uvnitř je teplo. Oken zde není, jen několik dveří ve zdi fasadní, kterou vcházeji do krámu (přední část budovy) lidé i vzduch i světlo. Ale zas to nejsou dvéře jako naše. Nejsou na stěžejích, jsou ve sparách (také proto dutost stěn), a když kupec chce zavřít, sešoupne je dohromady a dá na závoru. Tři zdi jsou tak, jak jsem právě popsal, čtvrtá, zadní, je jiná. Vlastně to již není stěna, nýbrž mezi sloupci velká jen okna, od střechy až k podlaze, samé malinké kvadrátky z bílého papíru, jimiž prochází světlo přidušené. Zde v zadu je sklad a několik komor bytelných, napřed krám. Stěny jsou uvnitř pokryty jednobarvou tapetou, našedlou nebo nahnědlou, na podlaze leží prostý koberec z lýčí nebo látky jiné. Na těch kobercích sedí, jedí, spějí; nářadí ve vlastní domácnosti nemají, i skříně jsou zapuštěny do stěn. V krámě stojí ovšem alespoň stůl, na němž se zboží vyloží. Kolem verandy navěšeno pro večer samých

papírových barevných lampionů; když v těch se světlo rozsvítí, musí být ulicí pohled překrásný,

Zde se tlačí a tísní teď navštěvovatelé výstavní. Kupují si památky japanské, porculánové talíře a knoflíky, bronzové džbány prapodivných forem, nebo alespoň ovální vějířek z bambusového obručí a se stěnou z lýčí. Musili dosti dlouho čekat. Kupec již jednou byl otevřel, ale přišla naše komise a zas zavřela. Neměl clo zaplaceno, ba chudák ani nevěděl, co je clo! Neznají cla vůbec v Japanu, ba neznají tam ani — hrůza člověka přemahá — žádných advokátů! 40 milionů lidí a bez advokátů!

Jděm dál, soukromá budova je jedna jako druhá, nemusíme hned také studovat budovu protější. Za domem obchodníkovým spatřujem první budovku veřejnou, chrámek japanského Apollina Mikosiho, nazvaný „No“. Budovka je vlastně vyvýšené jeviště, altán do předu a s dvou stran otevřený, v zadu zabedněný, skoro tak čtyrhranná větší kazatelna. Několik schůdků vede po straně nahoru, střecha jde opět do ostrého hrotu, průčelí její vybíhá ale v oblé klády, ostrouhané, přeložené jako by se dva mohutné rohy křižovaly. Průčelí, obruba střechy, sloupky i s jich konsolami, jakož i dolejší přepažení jeviště, sahající as do půli stojícího na jevišti člověka, jsou pokryty krásnými řezbami, vlnami a rybami plovoucími nahoru a dolů, oblaky nesoucími bouřliváky a jestřáby, nahoře pak guirlandou listí. Na zadní hladké stěně altánu je namalován obraz Mikosiho, jasnými, vesele příjemnými barvami. Arci, krásný ten pánbůh dle našeho pončtí není a malba jde také jen do plocha. Plášť ruměnný vlaje rozdmut větrem, černá škraboška kryje tvář, tak že lze vidět jen pootevřená ústa, natažená ruka drží černou taktovku, nohy křepčí. Jeť Mikosi bohem zpěvu,

hudby i tance. Celek je vlastně napodobení chrámku nalezajícího se v Jedu, ale jen přední důležitější části jeho. Zadní část, za jedinou tou stěnou, je jen naznačena malou, tmavou komůrkou. Zde vzadu oblékají se kněží tanečníci, aby pak napřed tančili při chvalozpěvích „galluje" zpěváka a při hřmotné, nepříjemné hudbě bubínků a pradivokých houslí „galluninků" hudců. Na jevišti je také ještě stolek s dvěma lakovanými soudky, v nichž je prý něco svatého — jakás archa úmluvy, nošená při slavnostních processích.

Vedle chrámku stojí v drnu „curu" — je to japonská volavka, kormoran? — ale krásně, ba mistrně je modelován i ulit! Kdybychom ho směli prohlídnout, snad bychom nalezli, že křídla se mohou odklípnout, že je dutina uvnitř — popelnice. Nejspíš že to opět „hó-vó", pták mythický, jehož ve velké výstavní budově — oddělení japanském — spatříme ze všech možných látek, i z tabákového listí. Ještě jiné tu vidíme kovové a kamenné hračky po záhonech. Potvory s dračím tělem a kohoutím ocasem, sloupky volné s hrubě stylisovaným kapitálem, kamenný sloup jen stopu vysoký a na něm širší prolámaná lucerna zas asi stopu vysoká, a t. p.

Chceme-li, zastavme se u budovy další. Nějaký pavillon zas, nejspíš otevřený; nespatřil jsem ho však dovršeného. Truhláři na něm ještě pracují; ne tak jako naši, kteří hoblík odstrkují od sebe, truhlář japanský přitahuje jej k sobě a věčnost to trvá, než růžovou hoblinu dřevěným kladívkem z malého svého hoblíku zas vyklepe. Hotov je ale přec vždy v pravý čas.

Kráčíme vinutou stezkou, vroubenou záhony v nizounkých bambusových plotech, a stojíme před můstkem z přirozeně žlutého dřeva. Můstek má rovněž nizounké zábradlí, s trochu vyvýšenými kužely, na nichž kovový

kulatý knoflík. Malý vodopádek šplechtá poblíž a ve vodě dole pachtí se několik hnědých japanských želviček; jsou uvázány za zadní nožku k placatým, pod vodou ležícím kamenům. Za můstkem stojí v sadu dřevěná budova, opět chrámek: Mia, „příbytek panovníkův“, chrám „nejčistšího ducha Sinto“. Na tři strany je chrám stěnami opatřen, čtvrtá, přední, je zacloněna jen hedvábnou oponou. Je sbudován podlé Miy poblíž Kjuté, kde se v ní nalezají svaté tři klenoty říšské, jichž již vzpomenuto. Zde budou jich modely na odiv. Zcela zvláštní je na chrámku střecha; již hřeben její, kulatá, jak sedlo prohnutá kláda, dodává celku kontúru čínskou. Před chrámem leží na stráži dva bronzoví „sisi“. Mají to být lvi, o nichž Japanci slyšeli někdy něco zvonit. Podivně si je sestavili! Tělo zase dračí, uši schlíplé jako u pudla a jsou s velikosti našich pinčlů. Kolem Miy stojí různé lucerny, „iši-doro“. Jsou z kamene nebo z kovu a rozličné formy. Osvětlují se do odvoru jich kytek čili hlav vstrčenými lampióny. Že pak takový papírový lampión intensivně nezáří, jsou svítilny jen s výše člověka a nesvítí jako ty naše vzhůru do hvězdnatého nebe. Před chrámy obyčejně jsou dlouhé aleje ze svítilen těch, jako dvouřadí sfinxů před chrámy egyptskými, a když Japanci jdou za tmy z modliteb, září cesta barvami duhovými.

Avšak již seslali Daj zin — velcí duchové — libý soumrak též na naše niponské městečko. Dva japanští dělníci vrhli se před Miou na zem a modlí se. Při tom klečí a trou si natažené ruce, ale ne dlaň o dlaň, nýbrž hřbet ruky o hřbet druhé. Jako když si moucha tře přední nožky své!

IV.

Jakmile se japanská vláda usnesla, že země sdíleti se má ve výstavě světové, chopili se všichni toho co nejdůrazněji. Vláda určila zatím milion dolarů na podporu. Několik korábů se vypravilo a v japanském oddělení výstavní budovy hlavní (je tak velké jako celé oddělení Severní Ameriky) nastal čilý život. Beden všude plno, tak krásně sroubených a pobitých, že člověk by jich místo cestovních vaků užit mohl. A co nebylo v bednách, bylo zaděláno v slámě, opletené co nejdůmyslněji, nebo v rudohnědém papírů, pevném jak naše voskové plátno. Urovnání dělo se nesmírně pečlivě. Nyní jsou hotovi.

Procházíme se mezi tím, nevíme, máme-li se někdy usmát, někdy divit, někdy také zastydět pro svou posavadní nevědomost! Ráz má vše k nepopsání zvláštní! Nepronáším nesmysl, napíšu-li barokní větu: Mají tam vše zcela jako u nás, jen že je to zcela jinaké než u nás. Kulturou je nám vše blízké, přec od evropské kultury tisíc mil zas vzdálené! „Je mně, jako bych měl s národem samých jednostranně, ale geniálně vyvinutých velkých dětí co dělat“, napsal Vincenti. Má pravdu, jen že je ta jednostrannost velmi mnohostranná! Rád užívám zde těch a jiných, také popisných výroků vídeňské žurnalistiky — jsouť Japanci jediným neněmeckým národem na výstavě, jemuž se ta journalistika neposmívá, jehož také ve své věčně stejné hrubosti neuráží. Snad — později!

Vejdem kolem opony modré, pokryté bílými japanskými astrami. Kam dřív pohlédnout, nad sebe? před sebe? k zemi? Ve výši obrovské lodě houpají se černe, barevně prokvětlé lampióny-balóny, tak na dva sáhy

vysoké. Před námi hned u vchodu stojí podstavec velký a na něm stojí, hlavou dolů, velká ryba zlatá — „Tojt Ovari“. Již starý cestovatel Marco Polo vyznačil Japan co zemi „zlatých ryb a zlatých střech“, zde nás ten příznak zas hned u vchodu vítá. Ryb užívají tam totiž co okras na domech, jako v Rusku nebo Švábsku hlav koňských. Skvělý exemplár, který zde spatřujem, pochází z paláce najerjéského. Není snad celý ze zlata, ač by to v zemi, z níž se za vlivu portugalského ve dvou stoletích vyvezlo za 400 milionů zlata a stříbra, nebylo třeba nic zvláštního, přec má ale značnou cenu. Vnitřek je měděný, povrch v síle dvou dukátů zlatý, oči a zuby jsou stříbrny.

Ryby jsou zde okrasou co nejoblíbenější, po nich osmihlavý japanský drak. Celý rybník by se mohl z japanského oddílu výstavního oživit a draci by stačili na stráž pro několik set zakletých princezen! Ovšem tu vidíme četná zvířata jestě jiná, kreslená, vyšívaná, ulitá, vycpaná, ušitá a pálená. Předně je tu kůň, nesoucí se do výše — obraz slunce. Liška, která se dle báje dovede proměnit v nejkrásnějšího jinocha. Zelený drak — znak východu, bílý tygr — západ, černá želva — sever, červený bažant — jih. Vzpomeňme sobě na svá „zlatá jehňata“, zelené voly“ a t. p.! Dále zmíněný již pták hóvó, pták bouřlivák, atd.

V pravo, nevysoko od země, stojí nějaká hračka. Vypadá jako ty hrací stroje a hodiny, jaké se ve Švýcařích dělají v podobě dřevěných domků. Jen že je ještě pěkněji dělána než tyto. Je to model selského statku. Venku plaňka a předdvoří, pak těžká sroubená vrata, předsíň, v pravo v levo byty, dále dvůr s dlážděním jako stůl, maštale, stodoly, studna. Střecha je pokryta slaměnými došky, zcela proti našim předpisům. Co ale je to

zde za černé, smutné stavení, skoro bez oken a s těžkou tou střechou těsně položených cihel? — Pánové Topinka a Skokánek by uhodli — ano, celý ohnivzdorný špejchar, velká vůbec pokladna na vše, co rolníku vzácno! Ze železa není arci, stěny jsou jen z bambusu, kolem něhož se nalepí velmi silná stěna z hlíny a jsou pokryty černým štukem, vypolérovaným jako hlazený mramor, ale oheň se tam přece nedostane.

Před požárem je strach největší. Před nebezpečím ze zemětřesení chrání nízkost a látka přízemních budov, před zloději neuprositelný trest smrti, požár je ale při dřevním zdivě nejčastější host. Hasičství je také proto sorganisováno líp než v celém ostatním světě. Sbory hasičské jsou vesměs dobrovolny, ve městech je hned více sborů. Jakmile ohlásí se někde požár, spěchají tam se všech stran s náčiním a s prapory svými, vypadajícími vždy zrovna tak cárovitě jako flag, jejž jsme viděli nad „toorim“. Který sbor nejprv se dostaví a který vyznamená, obdrží čestné vyznamenání. Ano, vysokým hodnostářům je i předepsána zvláštní parádní uniforma, v niž k požárům co nejrychleji dostaviti se musí. Tamhle trčí jako na koni rytířská uniforma ta.

Ostatně, kdyby nebylo stavební práce a toho zboží, jež přece požárem zahyne, tak mnoho by právě na nějakém tom ohníčku nezáleželo! Ceder je všude dost a dříví z nich lacinější než naše smrkové, o papír není přec také žádná nouze a bambus — hm bambus! Ten roste jako z vody, za jediný den přibývá mu půl stopy, za dva měsíce je třicet stop vysoký, pak už neroste do výše, nýbrž jen — jak naše děvčata říkají — do krásy čili do květu, a do síly. Za půl roku je celý les stavebních sloupů, pevných a tvrdých jako křemel! Kdo dovede u nás „slyšet, jak tráva roste“,

ohluchnul by v Japanu přívalným hukotem, když roste ten celý les!

Ihned stavíme zase krok u zjevu jiného. Nízké podium, na něm rytířské zbroje japanských generálů. Jako by sáh' do minulých věků evropských, do času těžkého rytířstva, do oné doby plné romantiky, z níž nám zbyla po dnes jedna krásná, přemilá památka — naše šlechta! Přilba s hledím a se stříškou záhlavní, ale ne vypouklá, jen plochá jak rendlík, kyrys, šíny na rukou i na nohou, ochranné rukavice — to by se do toho mlátilo cepy a sudlicemi! Jen že Japanci jsou už zase o něco chytřejší než byli ti naši Japáni. Místo centového železa berou jen několik liber skalopevné kůže a látku tu spracují v samé šupiny; tím se stala zbroj lehká, hybná, potřebný lak na kůži a nutné všelijaké spojování šupin hedvábím a kovem (mosaz, stříbro) vyvolalo pak samo sebou chuť na okrašlování. Přístroj koní je křiklavý. Dřevěné sedlo je natřeno lakem bronzovým, světlejším než benátský aventurin: na sedle je huňatá zvířecí šabraka; uzda je na rudě neb fialově červených silných šňůrách hedvábných a takové též dlouhé, těžkými třapci okrášlené opratě běží od hlavy po stranách až do rukou pěších zbrojnošů. Několik mečů leží podle nafintěné zbroje. Znamenitá ocel, spracovaná jako dotvrdlá damascénka. Jilce jsou různy, pochvy dřevěné, někdy zcela nelakované, jen bílé.

Bohužel, že nemohu péro u každého dalšího předmětu zastavit. Hned modravý porculán hyzenský nebo pozlacovaný sacumacký by toho zasluhoval měrou plnou. Za to mně pranic neimponují obě ty zvlášť pro výstavu upečené obrovité vázy, ač jsem podobně velkých posud neviděl — i pověstné vatikánské jsou trpaslíky proti nim. Ale — japanský porculán s evropskými dessiny!

Škoda ho! Klobouk však dolů před něčím jiným, před těmi znamenitými barvami lakovými! Pověst, vlastně sláva jich pronikala k nám, i když Japan byl ještě hermeticky uzavřen. Stalo se přec někdy, že některý poslanec evropský nebo americký, přicházející s dary, byl uveden až k mikadovi. A mikado poctil ho pak darem, o němž se časopisy celého světa rozepsaly co o daru vskutku císařském: dal mu nějakou lakovanou tabatěrku ze dřeva nebo kůže a přidal k tomu ještě nějaké pouzdérko. Teď, když vidíme celou velkou, japansky lakovanou výstavu, poznáváme, že gospodin mikado byl trochu špína. Co vše mohl dát velkého a cenyplného!

Japanský lak ale vskutku není penězi k zaplacení, naši truhláři, lakýrníci a shotovitelé zboží galanterního jistě si při pohledu naň zoufají! Z obyčejného dřeva udělá eben nebo bronz nebo ciselované stříbro, zdá se, že pronikl celou látku, že ji přetvořil. Rozhodná solidnost, typická elegance. Od nejtmavějších do nejzlatějších tónů všechny možné odstíny barev i síly. Španělská stěna, po japansku lakovaná, je nejskvostnějším nářadím, jaké sobě lze mysliti; před salonní skříňkou lze postát hodinu. Taková skříňka je mimo to o sobě kuriositou. Již jsem podotknul, že nářadí domácího v Japanu skoro není, i skříně že jsou zapuštěny do stěn, zrovna tak, jako v pařížských bytech s těmi malilinkými pokojíčky. Skříňka venku je tedy víc zbytečností, hračkou a dle toho také plna kapric. Jsou ostatně dosti velky a vybudovány do několika etager. Samá tu dvířka, menší, větší, výš, níž, a náhle místo prázdné, nic, jen v koutě té prostory nahoře jako hnízdo vlašťovčí v koutě pod střechou vlepena zas drobounká, dvířkami zavřená přihrádka, šikmá, trojhranná, jejímuž účelu asi nikdo z nás neporozumí — má-li vůbec nějaký účel! U spojení

s perletí a kamínkovou mosaikou vykouzluje japanský lak přímo divy; je zde několik tím způsobem upravených stolů evropských, bůh ví za jakou cenu! Rovněž krásně působí lak na věcech kožených, i jinak krásných. Takových cestovních vaků, rozmanitých kožených skříní a škatul, pouzder a portefeuillů, pyksel a jiného galanterního zboží jsme vůbec ještě nespatřili. Že je i zcela v našem smyslu elegantnější než všechno evropské, uznává sám Pařížan, vzdává se konkursu a jde se k Japanům učit. Zde jsou myšlenky nové i formy nové pro látky, z nichž jsme nedovedli už praničeho nového učinit.

Rovněž znamenity jsou věci pletené ze slámy nebo rozštěpeného bambusu. Velká křesla, celé almary z pouhého pletiva. Také zde můžete spatřit pletené malé klece. Broučí klícky, ne ptačí! Dávají si do nich živé cvrčky, jichž klidné cvrkání mají nesmírně rádi; je jim nad všechen ptačí zpěv. Že v hedvábnictví jsou na roveň s Číňany, je známo, tolik ale sluší podotknouti, že barvy jich látek hedvábných jsou vždy příjemnější, proto že přidušenější. Některé fialové a brokatové kusy jsou tu překrásny a mnohý vzorek taktéž u nás zdomácní. Prvními ve světě jsou rozhodně také u vyrábění pestrobarevného a vzorkovaného papíru, jejž dělají z hadrů jako my, ale také z rozmanitého lýčí. „Textem“ toho papíru je vše, kytka i vlákno dřevní, a nevěříš, že to papír, pokud se hmatem nepřesvědčíš. — Z přírodnin svých nevystavěli ale mnoho. Dvě vycpané antilopky, několik kur a jiných ptáků, obilí, krásný bambus, fermežový strom, z jehož voskových jahod dělají svíčky a j.

Zajímava je také sbírka zlatých a stříbrných japanských mincí. Novější jsou kulaty jako naše, velmi krásně raženy, s nápisem, sluncem, věncem, prapory. Starší jsou podlouhlé, u prostřed parallelně rovné, jen na kon-

cích zakulacené a dlouhé třeba na tři palce. Na japanských vázách byl jsem pozoroval tak zvaný „email cloisonné“, zde jsem myslil, že vidím jiný druh emailu, krásně černý: ale trochu otřelý peníz vedle mne poučil, že to jen nanešený černý tuš. Starší peníze stříbrné jsou taktéž podlouhly a při tom bachornaty: mají formu a velikost našich makových dvoukrejcarových housek. Vozovou cestu může jimi dláždit.

V.

Myslím, že Japanci nepronesou nikdy slova sprostého. Soudím tak z jemnosti, po všech jich pracích rozestřené, z harmonie, jaká zvučí ze všech zjevů jich života. Jsou národem ušlechtilým, a ušlechtili se uměleckou snahou.

Vidíme na př. bohatý sklad jich průmyslu a musíme přiznat, že veškerý průmysl jich je průmyslem uměleckým. V té povšechnosti jsme tuze, tuze daleko za nimi. Naproti nim žijem život žebrácký. Poznali jsme nuzotu svou teprv roku 1851, naproti světové výstavě v Londýně. Viděli jsme, že u nás národů západních umění zaujalo stanovisko již příliš ideální, že se příliš daleko odloučilo od života praktického, že holduje jen svékráse, zůstávajíc chladným, neozařujícím sluncem pro předalekou většinu našeho společenstva. Z druhé strany zas jsme viděli, že průmysl náš je veskrz až hrůza střízlivý, prosaický. Musili jsme brzy přiznat, že Orient je v tom vyvinut nepoměrně harmoničtěji, že třeba nám po jeho příkladu počínat sobě jinak, než posud. Ne nesmyslná jen móda, zákon krásy že musí vévodit všemu: „l'art appliqué a l'industrie“ stalo se náhle heslem, všude na rychlo zakládána „musea pro průmysl a umění“ po

příkladu musea v Kensingtonu, a místo již jen s abstrahovanou myšlénkou zahrávajících sobě theorém aesthetických kázána všude pravda život osvěžující: „Co činíme, čiňme tak, aby zároveň odpovídalo pravidlům krásy: věc nám prakticky potřebnou zušlechtíme formou a ozdobou.“

Japan dospěl z východních národů nejdál. Umění není tam pouhý luxus, není kaviár pro lid. Tam se kupujícímu předkládá jen zboží vkusné, kupující ale též nepřijme jiného zboží než vkusného. Podívejte se na Japancovu výstavu — nenajdete jediné maličkosti, při níž by shotovitel její byl nehleděl s láskou k tomu, aby se líbila. Ano podívejte se již na samo uspořádání těch věcí. Vystavili zlatou rybu „Tajt Ovary“ a modrou látku na zakrytí podstavce upravili tak, aby napodobila vlnící se vodu; vyvěsili obrazy, ale spůsob našeho věšení byl jim příliš bezmyšlénkový, oni sobě počínali tak, že obrazy ty dohromady tvoří zase nový obraz, celý koráb se stěžny a plachtami; a t. d.

Arci třeba říci, že umění se tam od praktické potřeby ani ještě neodlouplo, že samostatného stanoviska skoro ještě nemá. Také ne ideálního směru. Německý professor by dřív si zoufal, než by Japanci vpravil, co že je „die kunst um ihrer selbst willen“. Přec jsou ale nějaké počátky, pozoruhodné.

Mohu mluvit jen o jich umění výtvarném. Hudby jsem neslyšel, literatury jich neznám. Vůbec je literatura jich až příliš málo posud známa. Víme jen, že mají básně i román i drama. A víme, že čtou velmi pilně, i nejprostší člověk že se zálibou přímo žíravou čítá kroniky a básnicky vyšperkované děje velkých národních hrdin. Mají velkého hrdinu Jošitume, jenž přeskočil devět nepřátelských korábů, mají humoristické epos o sedmi pro-

žralých hoších „Fuka-Čin“, čili „šťastných syncích“, ale dovídáme se o nich poprvé zde na výstavě a mohli bychom vyprávět jen to, co nám tu chudého vypravují některé reliefky na bronzech a emaily na porculánu.

Architektura rozvinula se ve formách jednoduchých. Sledoval-li někdo bedlivě popis, jaký jsem podal o obyčejné budově japanské, městské či venkovské, má pojem o veškeré jich architektonice. Sám palác mikádův, ač má objemu několik mil, skládá se prý ze samých podobných budov menších, mezi nimiž dvory, sady a t. d. Jako japanci z divokých Ajnů, povstaly zas budovy prosté ze stanů, a povšechný ten ráz mají posud. Že pak co hlavní stavební látky užívají dřeva, vyvinula se na budovách pestrá mnohdy kontura řezbářská. — Jeden vystavený model věže, altánovitě a stříškovitě do výše se po několika patrech pnoucí, dokazuje, že také chrámový sloh čínský do Japanu se dostal, ale nesdomácněl.

Mimo v řezbách okrasních vidíme plody výtvarného umění také na japanském bronzu a japanské keramice. Vše, co je u Japance výtvorem pouhé fantasie, je groteskní; poukazuju opětně k draku „Rio“, ke lvům „sisi“ a j. Obrovská socha „Dajbuta“, o níž se vyprávělo, že po kusech přivážejí ji vozmo z Terstu, zdá se, že byla pouhým nějakým výmyslem nebo nedorozuměním, neviděl jsem jí. Kde napodobuje Japanec ale plasticky přírodu, je věrný, přirozený a nejvíc humoristický. Ovšem je plastika zas hlavně ve službě průmyslu a proto musíme si jí všímat na bronzech a porculánu. Nádoby jsou co nejelegantnější, často „antické“ v našem smyslu. Kresba jich reliefů je smělá, obsah jasně podán, a obsahem tím jsou nejvíce scény ze života různých zvířat, pojatého humoristicky.

Nejsamostatněji vyvíjí se malířství. Obrazy jsou v zámožnějších rodinách předmětem velmi oblíbeným. Jedna jizba je určena pro přijímání návštěv a zde je „místo pocty“ pro hosta přímo naproti „takonomě“. Takonoma je malý výklenek či odevřená prostora ve zdi, v níž stojí váza s čerstvými květinami; vedlé výklenku visí obrazy, ale nikoli po celý rok stejné, nýbrž rozmanité dle pokračující roční doby.

Obrazy japanské nejsou většího rozměru. Buď jsou malovány tušem nebo barvami vodovými — akvarelly — japanští malíři dovedou ale také užívat barev gumových a olejových. Předmět jich je obyčejně jednoduchý, kytka, zpěvný pták letící k slunci, kachnička, ryba s hlavou nad vodou a dobře odstíněným tělem pod průhlednými vlnami, vodopád, vyobrazení domu, zahrady, dvou nebo tří lidí. Vše to vždy jako by spělo do výše, lehýnce se povznášelo k milovanému slunci; obyčejně vidíme předměty tedy, jako bychom stáli níž, v tak zvané perspektivě „žabí“.

Na všechen spůsob stojí japanská malba výš než čínská. Není vázána na pouhou konturu, nejde jen do plocha; barva se omlazuje do tónu mírnějšího nebo vyzrává zas v silnější, intensivnější; je tedy alespoň odstupňování zde, pozadí a popředí, měkká řiza a skutečný pohyb. Tvář je oduševněna, obyčejně je v ní výraz lehce humoristický. Dovedou-li Japanci při tom portretovat, nevím, četl jsem jednou, že ne; ale nenahlížím, že by to bylo příliš těžké, co jsem viděl Japanců, vypadali všichni jako pokrevní příbuzní, z jediné rodiny. Osmnáct nejslavnějších malířů a malířek z Jeda — dámy zanášejí se hlavně uměním tím — přispělo pracemi svými, které jsou zde nalepeny na jedinou stěnu. V skutku jsou mezi nimi talenty. Jdou ale ještě mnohem dál než naši krajináři, genristé, historikové, jeden maluje vždy jen strom, druhý

vždy jen pahrbek, třetí vždy jen rybu ve vodě, atd. A když se některý povznese na komposici, je posud vždy jen satyrická. Je zde jedna satyra na vycházky mikádovy — dlouhý tah kobylek — že snad Petr Schenk nebo Grandville nenakreslili nikdy nic směšnějšího. Také zavádění evropské kultury dráždí jich vtip. Tištěné obrazy „jarmareční“, na nichž persiflován první omnibus, otevření železné dráhy z Jeda, zasedání parlamentu, evropské mody na ulici, a m. j. jsou pravé perly obrazového humoru.

Musím ještě jedno podotknout. Zvláštní ten nepokoj, jaký se zdá být rozestřen po každém obraze japanském. Vše jako by se vlnilo a letělo. Japanec nejraději vyřezává i maluje rozedmuté vlny a letící oblaky, ale země a pahorek také jako by byly samá vlna a kde je nakreslen člověk, letí roucho jeho větrem. Moře ze všech stran japanské ostrovy objímající a to vlhké nebe nad ním dodaly uměleckým plodům vlastní svůj tvar.

VI.

Pousmál se, pokrčil rameny a pak mně odpověděl: „Jak své děti vychovávají? Jednou mě kdosi z nich řekl: Ne to, co se tobě líbí a co tě vábí na dítěti, nýbrž čeho si váží dítě na tobě dorostlém, musíš v něm vypěstovat.“ A pak řekl něco vedle stojícímu Japanci, snad mu opakoval totéž, a Japanec se pousmál také. — Mnou oslovený byl lipský Sasík, od více let již učitel v Takanabe na ostrově Kiusiu, a jmenoval se Worny. Snad Lužičan? — Zde právě pomáhal rovnat hračky ve skříni.

Zastavím se tedy ještě u těch dětských hraček, než Japan opustím. Zde je alespoň slyšet tlukot srdce. Člověk nemusí rozumět jedinému jamickému slovu a přec zde

porozumí ihned zas celé té mluvě lásky rodičů k dětem. Ovšem je ta mluva po celém světě jediná: šepotavá, když tvář dítěte rumění se hravým snem, jásavá, když zralé, zkušené oko stápí se v ten zrak ještě nevinný, radostně lesklý. Po celém světě má dítě vůbec práva stejná, třeba by Němec věc zas přehnal a přímo dokazoval, že „s povinnou úctou máme hledět k dítěti každému, poněvadž může být v něm símě pro budoucí novou spásu naši!“ Ne pro budoucí spásu, pro vlastní nezkalené blaho své jsou děti tak mily.

Četl jsem jednou, že „Turek a Japanec milují děti své velmi“, tedy snad, chtěl spisovatel říci, nejvíc ze všech národů. Nová as přehnanost. Avšak jiné srovnání zdálo by se mi lepší. Jakož mezi národy západními Angličané odchovávají lidí nejstatečnějších, nejvelkomyslnějších, ve vědách a uměních nejobratnějších, což jedině může rozhodnout o hodnotě systému vychovatelského, zdají se mně zas Japanci být Angličany východu, nejlepšími vychovateli mezi národy východními.

Již zde samy ty hračky nedovolují pražádného porovnání mezi Japanci a Turky. Nikde ve světě není prý tolik krámů hračkářských jako ve městech japanských — a v Cařihradu na př. marně bys hledal krám podobný, tam se celá produkce dětských hraček i obchod s nimi skryl do zalezlého koutečku v předměstí Ejubu, jako samo dítě do harému k matce; japanská hračka je elegantní — turecká (je vystavená také zde) je co nejhrubší; japanská hledí vychovávat — turecká jen čas ubíjet; a t. d.

V „pavilonu dítěte“ bude prý také na odiv upravena japanská jizba dětská; když to ale s úpravou celou šlo tak zoufale pomalu! Snad bude úprava taková, jaká

bývá v den „všeobecných narozenin“. Dítě tam neslaví skutečný den svého narození, nýbrž všechna děvčata dohromady „třetí den měsíce třetího“, totiž 3. března, a všichni hoši „pátý den měsíce pátého“, totiž 5. května. V ten den vlají s vysokých stěžňů před domy dlouhé flagy, a kde se během roku přirodil kluk, nadýmá se ve vzduchu obrovská papírová ryba. O té jsem se již zmínil.

A v den ten staví se na rohožku před hrající si děti také ty hračky „tendenční“, které nám tu mistrným svým provedením především ale svým myšlenkově jasným výrazem nejprv napadají. Jsou to hračky „vychovatelské“, neskonale vznešená dáma a galantně devotní k ní pán — zároveň prý portréty dávné slavné básnířky a současného s ní básníka — pak manžel s manželkou, hostitelka s hostem, pro hocha figurky slavných hrdin, válečné zbroje, ale také — na odstrašenou — chlap opilý sakim, líhovinou to z rýže. Hračky ty dostávají jen do svých desátých narozenin, pak přestává hra s nimi a nastávají hry spíše gymnastické. Starý to zvyk, prý již přes tisíc let starý, mluvit se o něm již v legendě přes 900 let známé.

Ve všech hračkách zde vystavených převládá již zase rozkošný humor. Podívejte se na tu kočičku zapřaženou jako kůň, jak si s komickým obdivem svůj přístroj prohlíží, na toho „musikálně vzdělaného“ draka, jak si sám aplauduje — neboť v Japanu se aplauduje jako u nás —; na toho krásného ptáčka, jak si zobákem čistí natažené křídlo své; na to tučné, smějící se „baby“ či děcko, mající „již nyní šikmo střižené oči“, jakž jistý journalista dost komicky o něm podotknul, a sotva že jste se zahleděli, budete se s babym smát a na hlas smát! Některé věci jako japanská brčadla

(„vlky“) nebo rakety na hraní s míčem již nyní videňští hračkáři napodobují.

Ale zdá se, že i v Japanu mají s dětmi svůj kříž. Mimo svého pemzlíku na tuš užívá tam kantor asi dost často také evropského zcela prostého „pemzlíku březového“. Prohlídnem si ještě jednou „jarmareční“ jich obrazy odtamtud: děti se co nejupřímněji perou — školáci skotačí, že pan kantor si až zoufá — děvčátko mlsá z hrnku zcela jako u nás — kluci převrhli ovocnářce koš — ty děti, ty děti!

Persie.

I

Ještě do nedávna — posud nám to sluchem ječí — neslyšeli jsme z Persie o ničem než o hrůzném hladomoru. Statisíce lidí padalo hladem a zoufale vrhali se žijící na maso mrtvol. Zdálo se, že veškerý život tam už vyhyne. „Lásky nedbal více milující — nebylo vody mimo slzy sirotků — nebylo kouře z krbů, jen vzdechy vdov povznášely se co obláčky — lid požíval červy a červi požírali osení."

A náhle zvěst o té bídě umlkla. Rozletěla se jiná. Šah perský vyjel si k vůli světové výstavě na cestu po Evropě. S ním velké komonstvo a neocenitelné poklady; popisy se skvěly leskem nezměrného bohatství, každá řádka byla samý démant, smaragd a rubín. Zapomenuto strašné bídy po ulicích a náměstích teheranských, obraz Persie zazářil zas tak bohatě, jako v povídkách „Tisíc a jedné noci".

Také Vídeň navštívil tedy již šah. Ne na dlouho, „Abraham nenavykl sedět při jídle sám. (I vyšel ven a pozval si poblíž stojícího cizího muže.) Ale již při modlitbě seznal, že cizinec je Pars Geber a klaní se Ormuzdu a ohni, a vyhnal ho zas ven." Dali mu tedy — alespoň ve veřejnosti — na srozuměnou, že host je jen první den zlato, druhý stříbro — „třetí měď, rychle jeď." A z Vídně se vydal na cestu zpáteční.

Letos bylo ve Vídni již mnoho „vznešených“ návštěv, žádná se ale Vídeňáků netknula tak, jako návštěva šahova. Šah Nasireddin stal se jedním z nejzajímavějších předmětů výstavních, bez něho by výstava byla ztratila velmi mnoho. A pilnější čtenář našeho časopisu snad se pamatuje, že jsem hned po šahově pobytu v Berlíně vylíčil, jak bude přijat od journalistiky vídeňské. V Berlíně chovali se k šahovi chladně, ve Vídni musili se píšící prušti lokajové chovat k němu tedy sprostě, aby se přec milostivě pousmáli ti protektoři jich na Sprévě. Škoda, že šah nečte německy! Jako má radost, že poznal město ve světě nejkrásnější — nazval tak Paříž — mohl by také říci, že poznal město nejsprostší. Vrhnuli se na svého hosta se zuřivostí, která přecházela až v šílenost. Vypravovali o něm věcí malicherných, mizerných — vždyť víme, co dovedou tam všechno vypravovat a lhát; Kdyby měl šah ve Vídni moci jako v Teheranu — tam trestá se utrhačství uříznutím ucha — nebyli by mnozí journalisté dnes již z trochu větší dálky ani k poznání. Ve vídeňské journalistice je jako na perských náměstích, kde ulehají karavany: hnůj vrší se na hnůj a ve spoustě té se rodí žlutý škorpion.

Arci, asijský despota je k tomu spílání převděčným předmětem! Co jen vše známo o asijských despotech — a je toho mnoho — může se mu všechno vrhnout do tváře. Nasireddin umínil si již r. 1855, že se poučí cestou po Evropě, a zapsal sobě předsevzetí to do svého deníku, jejž spisuje velmi pilně. V dobu velmi příhodnou věc provedl — je ovšem otázka, co z cesty domů přiveze. Možno, že byl po celé cestě přec jako Saadiho osel ve mlýně, se zavázanýma očima. Možno, že je jen jako smíšenina vody s vínem, a Orientál konečně že přec převládá — těžko tu vodu odloučit! Možno také konečně,

že spustlost perských kruhů byla by i pro člověka nejgeniálnějšího a nejenergičtějšího nepřekonatelna. Nasireddin měl muže, rádce, jakých na Východu nesmírně málo. Mirza Taghy Chan, švagr šahův, dbal o poctivost v celé zemi, o blaho národa, předc ho musil k naléhání kněžstva a harému Nasireddin vyzvat, aby — si zvolil způsob smrti. Snad doslechnem zas něčeho podobného. Snad veškeré vymoženosti budou v tom, že telegrafické dráty povedou se přes rozvaliny hnilobou rozpadlých měst a vesnic a že železnice vystaví se životy poddaných ve prospěch hrstky cizinců. Snad se pro vlastní blahobyt národa neudělá pořád pranic a uslyšíme o hladomorech ještě hrůznějších. A šah Nasireddin předce o „nauruc", slavnost novoroční, pokryt démanty za milliony, zasedne v sále „Sulejmanova trůnu", hudba zavřeští, děla zahučí, lidé, koně i sloni se ukloní, a mezi šahem a vezírem rozepřede se předepsaný hovor: „Jak vypadá vše v zemi?" — „Nad míru krásně." — „Byli úřadníci moji poctivi?" — „Pravi andělé." — „Jaká je žeň? Je chleba dostatek?" — „Špejchary ani nestačí a chléb je lacinější než kdykoli dříve." Šah ví, že to lež, musí ale v Persku snést ještě víc než lži jen takové.

Přec není na místě to nesmírné nadnášení se Occidentu nad Orientem — „Graeci omnia sua in immensum tollunt." A také není na místě sprosté to nabíhání na hosta Nasireddina. Konečně — takých Asiatů je přec jen málo! Kolik tomu let od Daria a Xerxa? Kdy přišel nějaký šah do Evropy pro poučenou?

„Já děl: „Zdaž někdo již jak tento rozkvětl?"
„On děl: „Já alespoň o žádném nečetl." *)

*) Verše z Anssariho kassidy „na počest Nasar Ben Seboktegina".

O Nasireddinu mluví cestovatelé jako Malcoln nebo Jaubert, Vambéry nebo Brugsch velmi slušně. Nevím, mohla-li by se na něho také plně užíti starého Evhaded-dima Enveri-ho „kassida na šaha Nassireddina Tahera“ (12. věk):

> On, jehož slovo spravedlivo, pravda čistá.
> přísného směru, syntaxe jak arabská,
> on, kterýž nikdy, nikdy neuklamal —

ale cestovatelé jmenovaní líčí ho co muže vůbec spravedlivého. Arci že asijsky, řekněm hned persky ukrutného!

Umí dát zakopat vzpurné kněze svrškem těla do země, nohy ve výši jim roztáhnout a k noze souseda přivázat — čemuž se tam říká „zakládání vinice“.

Umí dát vinníku vytrhat zuby a zatlouci mu je ve formě půlměsíce do lebky — čemuž se zas říká „vykládání pochvy“.

A umí dát přikovat železné podkovy na nahé nohy a mrskat pak odsouzence do tance — jmenuje se to „tanec Babiů (nejnovějších kacířů)“.

A jak se s tím zas srovnává, co vypravují o jeho vzdělání? Nasireddin je prý dobrý historik, zvlášť znatel historie moderní. Je prý přítel krásného umění, v malbě víc než pouhý náš diletant, v architektuře vynálezce zcela nových façadních okras — o čemž poslednějším ostatně ještě něco promluvím. Je také pilný literát, přeložil do perštiny z francštiny „Don Quixota“ — román tedy satyrický! — a psával pilně verše. Některé z jeho veršů dal a přeložil mně již dříve krajan Čech — kde pak by nebyl krajan Čech! — usazený co lékař v Teheranu a sprovázející šaha po jeho cestě evropské. Pomyslete si „zakladatele vinic“ a „tanečního mistra Babiů“ a čtěte:

Jako vítr solné pustiny, tak tvá láska, drahá má;
já jak poutník před ním putuju, k městu lásky, drahá má.
Zasáhnul mne vítr žíznivý na mé pouti, drahá má,
skryl jsem obličej svůj na zemi, k ochraně své, drahá má.
Může být, že vichr tělo mé v kostru spálí, drahá má,
a zas písek jednou odvěje s bílých kostí, drahá má:
budou v cestě bílé kosti stát, v cestě k Tobě, drahá má,
k výstraze, až budou putovat — jiní k Tobě, drahá má!

Těžko Nasireddina odsuzovat a ne hned zas zastávat, těžko zastávat a ne hned zas odsuzovat, těžko vůbec vodu odloučit od vína. Víme, že jedná se o despotu asijského, ale také víme, že vídeňským žvástalům netřeba zas věřit nic. Allah velmi mnoho šahu Nasireddinu asi odpustí, co mu vídeňský journalista odpustit už jednou nemohl.

Hlavní jeho, neodstranitelnou vadou bylo, že nebyl — vídeňským židem. On dále nejedl vidličkou, jen rukou: elegantně sice, jak všichni tvrdí, ale to je jedno — chyba! On neseděl na židlicích nýbrž na kobercích — chyba! On ve dne spával a v noci, v době, kdy „Mahomed kdys měsíc vyřezával“, zase dle přirozeného zvyku horkých zemí bděl — chyba! On dle náboženského svého zvyku obětoval denně skopce — chyba! On dle perského zvyku, o jakém jsme posud u každého cestovatele četli, na důkaz otcovské své lásky beře k obědu, při kterém je takto sám, vždy jednoho svého synka k sobě — chyba, z otcovské lásky učiní se pohlavní hřích! On se neklonil před každým generálem a ministrem rakouským, statisíce zkřivených zad vídeňských se proto zachvěly hrůzou — strašná chyba, řežte ho!

Nasireddin je Turkman, Kadžár, ne Pars, nemohli mu tedy přičíst faktické necnosti perského nynějšího lidu,

ale — přičetli mu je přec. Co mohli, vypravovali o perské družině, na vrub šahův. Především je mrzela mlčelivost šahovy družiny. Ta mlčelivost orientální, o níž Saadi tak pěkně pěje: „Buď jako hora, a uč se mlčky snášeti, chceš-li vynikat jako hora nad oblaky! Buď jako skořepina a otevři rty své jen perlám; tvá hlava budiž zápasištěm myšlének, ale aby neuběhly, neotvírej zábradlí.“ Oni arci as Nasireddinovi sluhové nečnčli nad oblaky a ústa jejich nevypouštěla nejspíš pražádných perel! Také není o to ani co stát, aby Peršan promluvil; obyčejně lže. „Nejspíš že jsem spolkl někde kus bláta“, míní pak lhostejně, když je postižen. On má vůbec velmi hezká pořekadla. „Vždyť v Rusku také jedí (kradou)“, a krade jen což děláš! Je sice zuřivý Šiita — „Šeitan kuli“, otrok ďáblův, jak mu zas sektář Sunita nadává — ale modlitbu vykonává jen tenkráte, když ho někdo vidí. Pak ještě co nejnedbaleji. Vstal třeba právě od lurče a dal k němu za sebe zatím náhradníka. Modlí se, jedním okem pošilhává k nebi, druhým na hru. „Bůh jest jediný a věčný Bůh! — Táhni v levo! — On neplodí a byl splozen. — Dej přece pozor! — A žádná bytost se mu nevyrovná. — Vždyť kladeš šestku, osle! — O bůh jest tuze veliký! — A ty za mne zaplatíš, když prohraju!“

Také poníženost vytknuli sluhům šahovým lokajové berlínští. Ale je známo, co smýšlí Kadžár Nasireddin o té perské poníženosti. „Jen aby mne nevyzpívali až z Iranu ven!“ vzdychl si kdys při písních teheranských dvorských poetů.

Komické je, že ve Vídni, „zesprosťačelé Paříži“ vytýkali Nasireddimu přílišnou vilnost! Jak kde na ženskou se podíval, nebo jak kde na ženskou sáh', už to bylo v novinách. Hezky podrobně popsáno, snad pro vyšší

dívčí školy. Ono je prý sice velmi dobře, když muž může být bez ženy — „muž je měsíc, žena oblak, líp měsíci bez oblaků“ — ale když má, privátně alespoň, každý muž o tom přec jen jiné náhledy! Zvlášť člen té dynastie Kadžárů, založené ostatně — kleštěncem! Již nástupce kleštěnce Agy Mohameda, jeho bratrovec Feth Ali, měl, když roku 1834 umíral, synů, dcer a vnuků 784, a o nynějším Nasireddinu vypravují se také chvalitebná čísla. On je snad rád, že pro nějakou dobu sprostil se svého opilého harému v Teheranu, kde se pije arak co „studené thé“, a když se sejde někde s „přihodnou“ Evropankou, odehraje se hned akt lásky přenadšené. On „Sal“ a ona „Rudabe“, zcela tak, jak Firdusi o nich píše. Nechť se ale nikdo nemýlí, že je to divoká vilnost, ne pravé manželství! Po „persku“ platí také manželství „na čas“ a Nasireddin má stále svého oddávajícího mullaha s sebou. Tak oblíbené je tam to manželství „na čas“, že podnikavý mullah zasedá tam před „jistými“ domy, a kdo vchází, může se od něho za měďák dát pro ten čas oddat.

A Vídeňáci ne-journalisté mají na šaha zlost zas proto, že „dal málo vydělat“. Povídalo se, že přiveze s sebou démant „Deria-i-nur“ — moře světla — a Vídeňáci mysleli, to že pro ně. Avšak dynastie Kadžárů slyne svou lakomostí a když Nasireddin hází doma o Nový rok peníze mezi lid, musí dřív lid nanést pěkně darů. Výdělků bylo ve Vídni ze šaha tuze málo.

Konečně si šah Vídeňáky přec trochu získal.

Schah Mahomet hat gut gespeist,
und gut gelaunet ist sein geist —

a v dobrém rozmaru tom dal Nasireddin přinést své kufry a začal z nich rozdávat řády. Je známo, jak dě-

tinskou radost mají Vídeňáci z řádů! Ale některý bere přec stříbrnou tu hračku do ruky, potěžkává ji a vzdychá: „Ani dvacetník bych za to nedostal!“

II.

Persie patří mezi ty země a Peršané mezi ty interessantní národy, z nichž „už několikráte něco bylo, a o nichž se lidé hádají, bude-li z nich ještě jednou něco“.

O zemi nemůže být vlastně skoro ani řeči. Vzdor svému rozmanitému podnebí od rovníkového parna do sněhové čáry, vzdor svým skalným ladám a solným, přeobsáhlým pouštím, je to přec jen země, která leží poblíž biblického ráje. Země nejkrásnějších turkysů a největších safírů, kraj širazské révy, který nám dal do Evropy broskve a melouny, nad ním, nad krajem tím podnebí, v němž vlastně „žádný člověk nezahyne“, poněvadž třeba nepohřbená jeho mrtvola nikdy nesetlí, jen do mumie suchým, jasným vzduchem vyschne.

Jinak s národem. Říkají sice Peršanům, že jsou „orientální Římané“. Totiž národní amalgam jako římský národ kdys, kde malý kmen původní podrobil a přispůsobil si sílu kmenů jiných, v nichž se počtem skoro ztratil, duchem přec jen zcela je dle svého přejinačil. Ten národ „orientálně římský“ má teď ale odpolední svou siestu. Je teď zbabělý, beze všeho mravního základu — je ale zcela vysílen?

Nezdá se. Pravda, že dřímají teď šťávy jeho, druhdy tak svěží, tak bujné. Obrovskou, přerozkošnou vypěstovali na př. literaturu, ani plody literatury té nejsou jim více platny. Mravoučné verše Sadiho staly se maně citovanými a hluše poslouchanými příslovími, hrdinské „Šah

nameh“ Firdusiho je jim nanejvýš pěkným čtením, jako nám hrdinský zpěv o Záboji, a Hafisův „Divan“ propadl docela již smutnému osudu: v harémech píchají do něho špendlíkem, jako česká děvčata do prorockých jarmarečních knížeček, v mešitách pak kroutějí jeho myšlénky o víně a ženských, o směšnosti politiků a kněží tak, aby vykroutili vhodný výklad pro šiitství, jako naši kněží ze Šalomounovy Písně lásky o křesťanství. Je to smutné, ale není rozhodné. Pravda, že jsme viděli v dějinách již u několika národů, že po nejvyšším rozkvětu literárním přišly úbytě. Duch národa dosáhl nejpěknějšího květu a pak pohodlně se rozpadával. Také ale pravda, že národ, dokud vůbec žije, je schopen více jar. V jednom směru, určeném individualitou národa a danými vůbec místními poměry, síly jeho se sice vypotřebovaly, ale již není teď žádný národ ohraničen pro sebe, myšlénky, popudy a zcela nové sílmě přichází k němu od národů ostatních a budí síly v něm posud nebouzené. Možno, že u Peršanů bude právě tak. Jich kultura je v celku naší velmi blízka, příliš z daleka by nemusili začít. Možno, že by Firdusi, kdyby v nynější nicotě žil, opět se potěšil slovy: „Slyš, vždyť slavík staropersky mluví!“ Něco z té „římskosti“ mají Peršané na všechen způsob posud. Jsou sice opanováni Turkmanem, Kadžárem, ale hlavní jeho prací je, aby pobíjel vlastní kmenovce své ve jménu Parsů.

Je jen potřebí, aby se vzrušili mravně. A k tomu je právě nyní čas. Krásný, divný záchvěv je teď po Iranu. Vyvstal tam nový mesiáš, ne náboženský tak jako sociální: Mirza Ali Mahomed ze Širazu, nazývaný „Bab“ (brána). „Nikoli proti islamu, proti zločinnosti (všemocného) kněžstva mluvím.“ Především hleděl zas napravit spustlý život rodinný, zapověděl rozvod manželský, ne-

trpěl mnohoženství ani manželství „na čas“, odstranil všechny náboženské ceremonie co prázdné hříčky, ženu postavil na roveň s mužem, zrušil rozdíl stavů, kázal snášelivost s cizinci. Idey to pro Orient zázračně velké a idey ty — našly v Persii již tisíce nadšených mučedníků! Bab zastřelen, Babiové trýzněni a pobijeni — ale stále se množí počet těch, kteří hoří pro směry čisté. Jakoby za prvních křesťanů! — Firdusi! —

Při národu mne především — mnohdy jedině — zajímá význam jeho ve světě duševním. Nevyčítám jej pak pouze z knih. Přec ale přiznám se, postál jsem si v perském oddělení světové výstavy nejdéle před skříní, v níž byly knihy — třeba jsem jim nerozuměl. Tak prapodivný dojem činí ty psané stránky!

Snad každého navštěvovatele výstavy vábí Orient přede vším jiným. Už za dětství jsme se zapřádali do něho sny svými a dorostlí lačníme zvědět, co z těch snů bylo p o u h ý m snem. Tam, tam na Východě začalo srdce lidstva bít! Tam začal člověk myslit! Jak čarokrásné musí být vše v krajích těch, kde jsou nejčervenější květy pod nejmodřejším nebem, nejzlatější hvězdy v nejzelenější noci! A když projdem vším tím, co nám Východ na ukázku sem poslal, je nám nějak teskno. Nerozumíme té harmonii mdlých barev, té vybledlosti všech tónů, zdá se nám, že se prohazíme garderobou nějakého minulého věku, i nejnovější že vlastně není nové, že dlouhým užíváním již pobledlo. I když sobě pravíme, že všem těm barvám a tvarům lze porozumět jen na Východu samém, s celým vůkolím, připadá nám vše přec jen vyžilé, překonané. Je nám při tom, jako bychom hleděli na vlastní své rodiče, ale prostěj vychované, jichž je nám proto líto. Avšak synovství své nesmíme skoro v ničem upřít.

Podívejte se na př. tedy zde na ty knihy! Máte tu spisy učené i náboženské, opisy z pěvců z dob nejlepších i z dnů pak těch, kdy pěvci již „udušovali hlas přírody, naplňujíce sobě ústa perlami a listy růžovými“. A zpomeňte sobě pak na kancionály po kruchtách a na missály po oltářích našich kostelů. Tentýž spůsob malovaných a zlacených iniciálek, tytéž odstavce a promíchávání notami, totéž vstřikování červených řádek do černého písma! A kdyby Vám to začal perský učenec, kněz předčítat, učiní to zcela toutéž dudláckou notou jako když náš kněz má responsorie. To cizé, čistě orientální, dávno odumřelé a přec udržované budí také v našich chrámech někdy stejnou tesknotu, jejíž příčin ovšem většina není si vědoma.

Vyložené knihy jsou ze sbírky jednoho z perských princů a vesměs psané Tisk je v Persii sice znám, ale je tuhý zápas proti němu. „Chudý učenec“, praví Bodenstedtův Mirza Schaffy, „který k vůli rozmnožení svých vědomostí sám si knihy opisuje, nezmaří času svého při knihách špatných. A na tom pranic nezáleží, rozšíří-li se kniha pomalu či rychle. Vždyť již král David řekl, že před bohem je tisíc let jako den.“ Knih mnoho rozšířených prý by sobě lid nevážil; bavil by se jimi, nepoučoval. Knihy jsou prý jen pro učence, chce-li lid něco vědit, ať se zeptá učenců! A jsou snad v Persii od té doby, co je zde tisk znám, větší básnici a myslitelé?

III.

Tolik je jisto, že kdo nemůže sám cestu do Orientu vykonat, nikdy a nikde na světě se o něm nepoučí tak, jako teď na vídeňské výstavě. Anglie vystavila tu průmyslné i přírodní skvosty východní Indie, tamějšího archi-

pelagu a pak australského souostroví, Francie a Nizozemí zobrazily bohatství svých kolonií, soukromník Marpurgo podal nám Tunis, vlády dotýčné nám podaly Turecko, Egypt, Persii, Čínu, Japan. Vidíme plodiny všech těch zemí, vidíme vznik či zánik jich umění, jich domy, jich lidi, celý spůsob jich života. To, čeho jsme v „orientálním směru“ od výstavy očekávali, poučení, dává se nám v plné míře; toho, čeho zde očekával Orient vystavenými výrobky svými od nás, dostane se mu také. Orient nechtěl konkurence s námi, chtěl jen seznání, uznání toho, čeho byl dosud dovedl ze svého, a uznání to musíme mu v přemnohých pádech přiřknout plně Řekl jsem již, že Persie je kulturou svou nám z celého Orientu nejbližší, proto také nejspíš oceníme to, co nám zaslala na odiv.

Také Persie, jako Egypt, Maroko, Turecko a Japan, podala na výstavě ukázku národního svého stavitelství a sice v „životní velikosti“. Postavila celý dům ve slohu svém, nikoliv dům obyčejný prostého občana, nýbrž boháčův, třeba vládcův. Jaký to obrovský, základní rozdíl mezi domem perským a ostatními budovami orientálními! V Egyptě na př. i jinde hledají štěstí života za mříží a vysokou stěnou ochrannou, sami v sobě tedy a v rodině své; perský dům je také vypočtěn a určen pro rodinu jedinou, ale neodlučuje se od světa ostatního, úsměvná, veselá jeho tvář ukazuje se sousedům, nechce být sama, chce být v kruhu tváří rovněž veselých. Škoda, že tu není postavena také nějaká perská mešita! Škoda vůbec, že tu nepostaveno východních chrámů víc se svými rozkošnými minarety, z nichž je selčucký jiný než turecký, turecký jiný než arabský, arabský jiný než zas ten zelený minaret perský, opletený jakoby stuhami od hora dolů a s krytým balkónem nahoře jako by s lucernou! Všechny ty východní chrámy mají jednu myšlénku základní: stěnou

obehnaný, uzavřený modlitební dvůr, kolem něho arkády. Perský chrám ale hledá krásu svou právě v opaku, v nákladném, velice ozdobeném průčelí s hodně otevřeným portálem. A ten ráz má pak také bohatší dům profanní: co možná pěknou façadu, zvoucí příchozího, aby vstoupil dovnitř. Takto je hlavním znakem perské architektury vůbec: lomený oblouk, hruškovitá báň, uvnitř okrasy jako v stalaktytové jeskyni.

Pro věčnost není ovšem perský dům ten zde vystaven, ani ne pro tak dlouho jako poměrně solidněji stavené budovy khedivovy. Vždyť v samé Persii nestaví se nyní již pro věky. Krásné budovy, jež v Ispahanu vzrostly za Safidů, za Kadžárů volně se teď rozpadávají, a Teheran, nynější město hlavní, „dokazuje, že povstal z pouhého táboru turkmanského.“ Vše je slepeno ze surové hliny, řádný český liják by odplavil celé město, i hradby lze „dobyt stříkačkou“. A co má být budovou lepší, vystaví se ze dřeva a pálených cihel, a pokryje na všechny strany nesmírnou lesklou a barevnou parádou, ne sice valně trvanlivou, ale význačnou a v skutku příjemnou. Dokud nebyla ta paráda nalepena na dům ve světové výstavě, nelišil se skoro ničím od budov našich, na př. od některé jednopatrové villy s bohatěji lámanou střechou. Jakmile ale byla upravena, zazářil dům v letním slunci jako skleněný zámek z našich bájek. Dům zde nyní stojí, jak by z křišťálu byl vykvetl.

Podrobně perský dům popisovat nebudu, bez výkresu nedojde slovo cíle. Jen všeobecně líčím. Stavitelem byl přední perský architekt Hussejn Ali a sestavil dům dle nejlepších vzorů, předek dle Babi Humainu, zadní část dle Džesme sultan Abad. Předek má velmi bohatý profil. Střední jeho část, v šíři pět oken s ostrými oblouky, vystupuje značně před postranní křídla. Schody, kryté,

vedou z pravé i levé strany do vyvýšeného přízemku. Po celé façadě je ladná rozmanitost, vidíme silně vystupující římsu, souměrně vsazená okna s barevnými skly v překrásném dřevěném mřížovi, stěnu k vůli okrasám rozdělenu na souměrná pole, oblouky nahoře goticky lomené, persky stranou vypouklé.

Okrasami je dům pokryt jako Maďar šňůrami. Hlavní jich upravení řídí se právě dle formy lomených oblouků, sbíhají se jakoby v klenutí a s klenutí toho visí pak zas dolů jako stalaktity v krápníkových jeskyních. (Křišťálové a stalaktitové jsou také formy stukatur uvnitř budov.) Ozdoby ty jsou nejvíc upraveny ze samých drobných, zrcadlových sklíček, zapevněných do sádry. Pomyslete sobě zrcadelnou tu façadu v plné záři sluneční! A přec neoslňuje přílišně, alespoň neunavuje. Jemné, dobře upravené linie bílé sádry umírňují lesk a malá políčka mezi tím jsou vyplněna pestrými, ohnivými malbami. Malby ty jsou buď krásné arabesky, kytice, košíčky s kytkami, nebo mythická zvířata, jako obraz ptáka Anky, tak velkého, že „Noemova povodeň nemohla ho ze země ani nadzdvihnout," nebo i zemský znak perský: lev s mečem v jedné, ohonem svým v druhé tlapě a s vycházejícím sluncem za sebou.

Zrcadlová tak efektní façada je prý vynálezem nynějšího šaha Nasireddina. My, kteří jsme se trochu s dějinami architektury obírali, víme ovšem, že zrcadlového skla užívá se v perském stavitelství co okrasy již ode dávna. V Ispahanu, čtli jsme, jsou v palácích Abbasa Velkého a potomků jeho síně, jichž sloupení je vesměs zrcadlové. Nasireddin by byl okrasu tu tedy z vnitřku jen na zevnějšek přenesl. Ale architekt Hussejn Ali tvrdí, že celá myšlenka zcela znovu se zrodila z požehnané hlavy šah-in-šahovy, když hlava ta — „prorok

račiž ji mazati nejvonnějšími mastěmi ráje“ — jednoho dne spatřiti ráčila oslňující lesk velké Solné pouště perské. Jen kdyby ostatní dvorský ohon šahův — chvost i nejvyšeptalejší řetkve je vždycky ještě palčivý — netvrdil zas, že Hussejn Ali „je mizerný pochlebník, chlap na všechny strany čpící, jehož jmeno budiž prokleto jako Omarovo! Abu Bekr stokrát, Hussejn Ali tisíckrát nechť denně scepení žizní!“

IV

Tak as jen třetinu pobočního křídla zaujímá vlastní „perské oddělení“ a to věru není mnoho! Ale i ta třetinka, divným spůsobem položená mezi Čínou a — Rumunskem, dojímá víc co sbírka starožitnostní než jako část výstavy živého světa. Zdá se nám, že vše to, co spatřujem v těch několika dlouhých skřínich, je již dávno dáno na odpočinek, svadlý, uschlý list, chovaný jen tak na památku. Staré knihy z 10. a 11. věku, v nichž písmem „nastalikem“ psalo nesmrtelné verše své některé perské „slunce poetův“ — „šams eššanara“; ještě starší, prastaré desky s písmem klínovým; hudebni nástroje groteskních, dávno přežilých forem, zbraně a zbroje jako v našich zbrojnicích po vymřelém rytířstvu. A vedlé toho iranské droguerie, jichž silná, opojná vůně jako by vycházela z balzamovaných mumií.

Ovšem jsou nesmírně zajímavy ty jemně ciselované, zlatem prokládané čepele „damascénské“, ty dlouhé, nápisy co nejpěknějšími arabeskami pokryté pušky, kovové přilby s vysokým hrotem, malé, kulaté štíty, kožené čepice, drátěné košile, brnění na ruce a na nohy! Vůbec jsou předměty shotovené z ocele nebo z bronzu v skutku

vesměs velmi vkusně shotoveny. U takové kovové mísy nebo u čistě perského džbánu — džbánu to o čtyřech nohách a s dlouhým výčepním hrdlem — můžeš si postát hodiny a stále sledovat labyrint jich přerozmanitých okras. Rovněž krásny jsou zlaté šperky a stolní náčiní ze stříbra, vesměs práce zlatníků širasských, dýmky z ebenového dřeva se vzácným stříbrným kováním, papírové svítilny zadělané nahoře a dole do stříbra, atd. A právě tak zajímavy jsou také ty staré nástroje hudební. Přepodivné tvary a kombinace! Tympán stojící na podlaze, hodně vysoký a mající zcela formu staré, obrovské vázy čínské; citera jako naše střecha sdělaná; perletí bohatě vykládané housle, jichž resonanční částí je prostě kožní potažený bubínek a t. p. Ale též práce nové mají tradicionelní formu starou, takž ty malované, lakované, vyřezávané, perletí a kostí vykládané skříňky, malované lože s garniturou sedadel, mozaikové stolky, řezby na pštrosích vejcích, z nichž učiněna číše, šachovnice s kovovými figurami — vše to již našlo své ctitele a je již rozprodáno.

Avšak jsou také odbory perského průmyslu, které stojí rozhodně vysoko nad dovedností naší. Gazeli pergamén (slavné dřív papírnictví velmi skleslo), oslí chagrin jejich je nedostižitelný, okrasy na jich vlněném zboží jsou daleko jemnější a krásnější než na zboží evropském. Nádobí faiencové je jako by porculán, za to je zas porculán špatný, a co vystavěli dobrého, je patrně čínské, ne perské. Vyšívané šlojíře, přímo skvostně vyvedené, mají stále houf obdivovatelek před sebou. Každá studuje, každá pronáší své mínění o spůsobu práce — žádná si asi cos podobného nepořídí. Vždyť je persky ten šlojíř pravá, neproniknutelná zeď, a šlojíř evropský — nu ten je pěkný rámec, nebo lákadlo, nebo toiletní prostředek

pro krásu pleti nebo cokoli podobného, zdí není a nesmí být!

Přímo vítěznou je Persie svými koberci a shawly. Perský výstavní komisař, černovousý, zasmušilý Mirza Petros Chan sedí od rána do večera vedlé svých tkaných pokladů, jichž je v několika jen skříních za padesát tisíc dukátů. Obyčejně sobě těch skvostů výstavní navštěvovatel málo všimne, drobné, květnaté vzorky jsou mu příliš prosty, široký lem příliš málo křiklavý a Mirza Petros Chan sedí nevyrušován a pokliden. Když ale přec přistoupí nějaký zvědavec a Mirza Petros Chan spozoruje třeba jen z posuňků, že se tomu západnímu nevzdělanci líbí barvitější ovšem koberec chorasanský líp než ten skromný farahanský, tu se pomalu vzchopí, vezme zvědavci koberec z ruky, zavře skříň a usedne si zas na místo své — po upřímném odplivnutí. „Koni, shawlu a koberci rozumí v Persii vzdělanec každý.“ Za to se dobrému Mirzovi vyjasní obličej jako íranské slunce, když přijde pravý znalec. Viděl jsem ho, když členové jury koberce perské prohlíželi. Lítal jako pírko, škubal koberce sem tam, aby ukázal jich vlas a jich tkaninu, rozhovořil se a rozpovídal, možno že samým nadšením mluvil ve verších — když mu ale pranikdo ze všech přítomných nerozuměl!

Před dvěma stoletími bylo prý umění perské, pokud se koberců týče, ještě mnohem větší. Ale podnes nevyrovnají se koberce evropské — naučili jsme se jim také zas od Arabů — kobercům perským vzdor všem gobelinům a savonneriím! Na zemi mít nějaké „gebbeh“ a pod ním rohožku, aby byl krok co možná ještě elastičtější, na loži nějaké „sedžadeh“, po stěnách koberce z Farahanu a pak dle potřeby ještě ty ostatní druhy perských koberců v jizbách svých, patří podnes k li-

bůstkám, jichž smějí sobě dovolit jen Rotschildové. A nejpěknější, nejtrvalejší koberce robí v Persii prosté ženy Kurdů a Turkomanů, věčných, surových kočovníků! Vždyť koberec povstal právě v stanu kočovnickém! Rychle musí být stan stržen a zase postaven, hrubý koberec je mu tedy zdí a podlahou, jemný oponou a ložem.

Kuriosity.

I

Jen tak pro zábavu chci mluvit o některých „kuriositách“ světové výstavy.

Slovem tím snad jsem řekl vše již jasně. Není mně — na světové výstavě — kuriositou Japanec se vším zbožím svým; patří na výstavu tu jako já, jsme sobě ovšem zajímavi, snad i velice zajímavi, však jen hlavně zvláštnostmi, lišícími nás kulturně od sebe nebo řekněm i přírodopisně. Není mně také „kuriositou“ sebe větší a věrnější model Bosporu, Jerusaléma, atd., byť bych míst těch nebyl sám posud třeba spatřil, také ne loďka eskymácká, ne démantový diadém za 3,0(0.000 franků, ne perly černé a růžové, nebo démanty růžové a modré, ne žralok kladivoun ze středozemního moře, ne v ruské restauraci šunka medvědí a uzený jazyk sobí a ne v rumunském oddělení divoký kanec velký jako medvěd — to vše poučuje, baví sice také, ale nevyvolává úsměvu. Avšak je mně zde kuriositou vše to, co z kultury naší vlastní vyčuhuje co oklest zbytečná, neúrodná, bezecílná, co mne nezajímá samo o sobě, vnitřním svým obsahem, nýbrž jen duševním stavem svých původců, kteří jako by se jen proto pachtili po něčem „vyšším“, aby obmezenost jich vyšla tím krutěji na jevo. Zbytečnosť je těch

věci hlavním znakem, směšnost jich průvodcem. Máme-li, jak se praví, vždy otevřené uši, abychom zaslechli vše možné špatné o bližním svém, můžem mít také pro jeho hloupost obě oči otevřeny, zvlášť když chce, abychom ho za ni ještě obdivovali.

Ovšem ale patří mezi kuriosity často i něco historického. Za doby své nebyla mnohá věc, které se nyní usmějem, pranic směšna, ale nyní vidíme, jak že jsme byli před věkem ještě v tom onom na cestách křivých a v jiném zas jak jsme byli ještě klasicky neohrabaní. Můžem, musíme se tomu pousmát teď jako muž dětství svému, tento úsměv je nevinný, bez dětství bychom se nebyli muži stali.

Vždyť jsme „my lidstvo“ bohudík v tak mnohém pořád a nadál ještě dětmi! Měl-li někdo myšlénku, že k nynější světové výstavě spořádá sbírku „evropského“ kroje od roku 1750 po nynějšek, bychom se zasmáli kabátům po opatek a copům po bedra, může za sto let směle učinit stejnou sbírku od roku 1850 a budou se zas smát cilindrům a frakům. Ujala-li se v Německu myšlénka, vystavit modelly německé „říšské“ pošty až k našim dnům, může se směle v tom ihned pokračovat dál — Stephensonově lokomotivě a prvním železničním vagónům usmíváme se již nyni. A není nám, dnešního již dne, komicky již významné pro celou dobu naši, že kamkoli se na př. ve světové výstavě ohlídnem, všude spatřujem sílu na odiv daných peněžních kas? Není to v každém ohledu „kuriosita“ a zároveň již i — kuriosita historická?

Mnoho jich tu ostatně není, těch kuriosit historických. V oddílu „z dějin průmyslu“ (výstava „additionelní“ či dodatečná) stojí na jistém místě vždy houfec

lidí. Stojí tu kolem několika pranepatrných, starých klavírů. Odklipují příklopy, zbožně sahají neumělou rukou na klávesy, stále se při tom usmívají. Někdy přisedne i někdo, kdo hrát umí; přejede nedlouhou řadou kláves několikrát sem tam, pak zas vstane rovněž s úsměvem a krčí rameny. Nepatrné nástroje, jistě! Ale u nich povstala největší díla umění hudebního, u nich kdys sedávali nesmrtelní kantoři Schubert, Mozart, Josef Haydn, Beethoven! Zde úsměv platí nedokonalosti nástrojů a duchem prolítne myšlénka, jak že mohlo spineto to nepatrné alespoň jen znázornit mistru velduchu, co vysnil tak obrovitého a věčně krásného! Ozve se vtip: „Zde pochopuju, že Beethovenovi nebyla hluchota ani tragická“ — vtip v skutku frivolní, přec dobrý. A svého času byl klavír ten obdivován! Darovalať jej Beethovenovi roku 1803 darem Paříž a jméno shotovitelů zní „Erard Fréres“, posud v hudebním průmyslu jméno slavné. Arci, „kuriosita“ je zde ještě jiná. Některý ten klavírek je na prodej a na prodej je tu také miniaturní podobizna sestry Mozartovy a jiné ještě věci! To „na prodej“ nezvoní, viďte že ne? Ale kdo ví, co vede ty památky na trh — nemají-li trpký nedostatek hojit!

Nástroje ty patří k „historické výstavě“ města Vídně. V té je arci kuriosit více. Na př. křeslo z kostí prvního slona, který — bylo to roku 1554 — do Vídně zavítal. Nebohé zvíře! Kalidasa o něm pěje, že „v očích mu září hvězda moudrosti a s čela že mu řine čistý med“, a zde objímá bělostný zbytek jeho těla neforemnou bytnost některého rakouského opata! Trochu nezvyklý materiál na křeslo! Dále je tu celá sbírka obrazů z dob tureckých válek, s „věrně“ pomordovanými pannami, napíchanými dětmi a jiným strašným masem. Pak stará kniha s vyobrazením ženy Vídeňačky a verši:

Eine fraw in Oesterreich kleidet sich
fein erbar und gar saeuberlich,
kein ueberfluss wird da gespuert,
mit tugend ist sie wol geziert.

Přebože, ty se změnily! Ale to je to, že už není praeventivní cenzury! Takový cenzor — viz zde jinou rytinu — udělal přes nahá ňádra vyobrazené spící ženy křížem dvě čáry a napsal: „Přikrejt!“

Poučnou zároveň kuriositou jsou také ty ethnografické loutky na všech koncích výstavy. Divadelní krejčí říká velkým těm loutkám — jsou velkosti živého člověka — „figuriny“, malíř jim říká „manequiny“, pro ostatní svět nejsou k potřebě. Je to sic velmi hezké, když poznáme pod rotundou kroje moravské, v norském oddělení norské, v ruském kroj Kirgizů a taškendského žida, v tureckém všech národností Anatolie i Rumelie, v pruském když vidíme exempláry rozmanitých vycpaných vojáků pruských, ale prosté bidlo nám na ten kroj také stačí, nepotřebujem celých hloupých loutek! Fantasii nenapomáhají, spíš jí vadí. Ta dřevěnost a nehybnost postavy, ten vyzývavý lak mrtvé tváře, to do neurčita upřené, nelesklé, blbé oko! Zrovna tak jako ty pomalované sochy v katolických chrámech! Hledí se mrtvému materiálu dodat klamu života, sáhá se tím nad meze a účel, činí se něco, co vždy je směšné!

II.

Nevím, jak se ten jistý parfumeur jmenoval, ale řekněm že Olefactus. Týž Olefactus tedy navrhl ředitelstvu světové výstavy, že bude parfumovat rotundu, tak aby voněla ve všech částech svých, od rána do

večera a velice mile. Čert ví, co muže toho uvedlo na tu myšlénku! Hříšná ovšem není, vždyť papež parfumuje i „zlatou růži“, dar za ctnost ženskou! Snad mu uvízl ze journálů v mozku výraz pro výstavu „chrám lidstva“ a on chtěl se v něm stát knězem s kadidelnicí. Za Ludvíka XV. „la cour parfumée“, nyní „l'exposition universelle parfumée“ — pokrok! Snad chtěl učinit poklonu k výstavě se tak hojně přihlásivším mohamedánům (ostatně ve voňavkářství posud nepřekonatelným), aby se jim zdálo, jako by byli již přešli přes most El Sirath, do sedmého nebe, po jehož podlaze rozsypán mošus a šafrán. Snad chtěl, kde zrak má tolik potravy, dát také čichu něco, a čichem působit na mozek, aby „hlava stala se volnější, fantasie živější, satyra kousavější, vynalezavost vynalezavější a paměť pamětnější“, by každý v rotundě porozuměl pak kuriositě jiné, proč že tu postaven celý chrám — ze stearinu a velký pomník s velkým poprsím — z milly pro vynálezce de Milly. Nebo aby přec řádně pochopil, co je to tamhle na sloupu za obraz, ten obraz Laxenburku, shotovený ze samých sirek, jichž různě barevných hlaviček užito jako stehů při vyšívání! — 230.000 sirek — skoro obsah 3000 škatulek — kolosální, ne? Snad se chtěl ale Olefactus jen prostě zalíbit bohům této země — „parfum“ pochází od „per fumum“ (dýmem) a řád je pěkná věc. Jak chtěl vonění to zařídit, neznámo. Snad jako Orientálové, kteří dali třeba sto měřic mošusu do vápna při stavbě mešity, tak že mešita za slunečního úpalu podnes voní. Snad chtěl velkým vonným vodotryskem jako —

Jako to učinil Jean Maria Farina, taktéž v rotundě, v skutku tryskem, ale jen malým, jímž střiká samá voda kolínská, ta nejpravější „Eau de Cologne du codex“. Falešných kolínských je jak známo mnoho, ale pravou

mají jen potomci Jeana Marie Fariny, který ji vynalezl v Italii, v St. Maria Maggiore, už léta spásy 1709. Od těch dob jmenuje se každý z jeho potomků Jean Maria ještě s nějakým třetím jmenem, jako se jmenuje každý vladař knížectví Reussu Heinrich. Každý si zde může zapamatovat parfum ten pravý, každý si může omokřit šátek svůj, třeba ten šáteček drahý —

Předrahý šáteček krajkový, a přec by ho sobě as nikdo nevšimnul, kdyby neležela zde cedulka, že na něm pracovalo padesát dělnic po čtyry měsíce! Mohl jej sice stroj shotovit za měsíc, ale pak by byl šáteček shotoven líp a nebyl by tak drahý. „Dobře jsi řval“, kdož jsi řekl, že by dáma, která sobě šátek ten zakoupí, když jej pak nese, měla mít za sebou vždy průvod těch padesáti nebohých, bledých pracovnic. —

Někde by šátek s kolínskou vodou zde přece byl dobrý! Na př. v oddílech hospodářských, kde jsou vystaveny sýry. Sýr není ovšem žádná „výstřednost“ aniž jiná kuriosita, ale je zde u něho napsáno, že shotovitel jeho je hrabě *** nebo kníže *** nebo pán ještě jiný. Těší mne, že se konečně přec něčemu naučili od sedláků, a pochopuju, že se tím před světem chlubí. Milejší je mně vždy kus toho hraběcího sýra než — už zase pod rotundou — ty knoflíky, které že nosit bude veřejně zde dosvědčila Jeho Maďarská Milost pan hrabě Zichy. Jsou zlaté, s velkými démanty a opály, a mají tu zvláštnost, že budou přišity od krku přes prsa až pod břicho. Tuze, tuze zajímavé!

Ještě jinde je potřebí nervů silných. Nemíním četně vystavená piana, u nichž u každého dává ženská sfinx — samé elegantní ochotnice — posluchačstvu hádanky, kolik desítiletí by ještě potřebovala, aby něco uměla. Míním stolek a rámek v rakouské gallerii „nástrojů vě-

deckých". Zde cení se na nás dvě nahé lidské lebky, červeně polinované a černě pokruhované — pomůcky pro srovnávací anthropologii. Jedna náležela učenému jezovitovi Wulfenovi a druhá úkladnému vrahu Reschi. Máme je porovnat. Jsou tu ale lidé, kteří napřed tvrdí, že mezi jezovitou a tímto ani nemůže být nějakého rozdílu.

Mám psát ještě o tom automatním červeném ptáku ve francouzském oddělení, v skutku uměleckém kousku vyšší mechaniky, který se pohybuje a zpívá a při němž diváci vysmějou se tomu do očí, kdo tvrdí, že je jen dělaný? Mám mluvit o modrých, zelených a žlutých penízích ze skla, pocházejících od kalifů egyptských? O tom, že do výstavy brzy přibude práce co do zbytečnosti převzácná, stenograficky opsaná Iliada, směstnaná v ořechu? O houslích, jichž resonanční část bůh ví proč je stočena jako paragraf? O Tyroláku, který vystavil velké — vánoční jesle? O výstavě hraček, až zoufale bohaté, tak bohaté, že by spousta hraček těch musila zkazit fantasii každého dítěte, a byť mělo fantasii Mohamedovu? Mám Vás snad upozornit na procházejícího se journalistu Amerikána, který má v pravé ruce čtyry dlouhé přiříznuté tužky a za každým uchem po dvou? — Ne, vyjdu ven, na čerstvý vzduch, ke chrámku Dreherovu! Známý ten sládek vídeňský nevystavuje letos zde pivo své, je příliš skromný a vystavil si jen chrámek. Kulaté místo, několik stupňů vzhůru, volné sloupení do kruhu, pěkná kuple, a pod kuplí nápis: „Antonín Dreher, syn, narodil se roku 1849 a převzal všechny čtyry pivovary roku 1870." — Člověk se tu přec všechno dozví, i to nejdůležitější!

Hugh!

Okeán sem vyslal své žraloky, Nový Zeland kostru vymřelého ptačího obra „Dinornis giganteus“, americký prales své Indiány — a tito usadili se také zde v nejtemnějších houštinách lesních, rozbili si svůj „vigvam“ — navštívím je!

Vešel jsem do lesa. Vysoko, vysoko pnou se stromy. Koruny jich srostly v tmavozelený, jen málo kde modře prokvětlý strop. Ticho, ani ptáče nezašustí, velebné ticho! Jak ukonejšivě působí ta vznešenost přírody!

Fantasie se rozehřívá. Jaký pak as udělá dojem na mne první, skutečný divoch!? Na Darwina učinil nesmírný, jím byl Darwin přiveden ku svým studiím, ku svým spisům, a stal se nesmrtelným. Pánbůh ví, co napíšu já!

Jako bych ho už viděl před sebou, toho Indiána! Je vysoký, štíhlý, ostrého profilu, vulkanického zraku. S ramen splývá mu zvířecí kůže, na hlavě se houpají ve vlasy zapletená orlí péra, kolem boku stažen pas, plný hraček a vyschlých lidských skalpů. Luk je dlouhý, toul plný, ale nebojme se o svůj skalp kulturou prošedivělý, muž tu sedí zcela klidně, kouří dýmku míru a ani za námi se neohlídne, když vstupujem do vigvamu. Jak pak se jmenuje as doma, bodrý ten Indián? Snad

„Velký had“, nebo „Červený blesk“, nebo „Král jaguar“, nebo jinak krásně! Hned vedlé vchodu chouli se mladá, hezká „squaw“ a bojácně se drží její kolenou maličké „papoe“. Neboj se, děťátko, takovým malým divochem býval jsem také!

Nebo to spatřím jinaké? Na př. jako v zemi dakotanské, u šípaře, pro jehož dcerku Minehahu přichází si mladý Hiavata!

Na zápraží u vigvamu
sedí šípař dakotanský,
sedí stařec, řeže hroty
z jaspisu a chalcedonu.
Po boku mu v celé kráse
sedí dcerka Minehaha,
milá, snivá, Smavá voda,
splítá třtinu na sítěnky —.

Nebo bude ještě jinak? Bude snad — kdo ví, kolik vlastně divochů sem přešlo — vesele jako o svatbě Hiavatově, kdy mrštný Paupukivis bavil svým „Žebráckým tancem“ a Čibiabos zpíval „píseň lásky, píseň něhy?“

Jak poetický to lid! Bylo ho jako písku v moři a vítr ho již rozvál. Obrovský národ a již skoro domřel. Jak poeticky popisuje ho Cooper! Ještě se pamatuju, s jakým rozechvěním čítal jsem jeho romány, jak s jeho Natty Bumpem číhal jsem v zálohách, prostřelil dva do výše vyhozené zemáky jednou ranou, sjel po vodopádu, bloudil po pralese. A tu pozoruju, jak sám teď, zrovna jako Natty Bumpo, vyzdvihuju tady kolena do výše a jdu po prstech, abych zrádných stop nezůstavil — — Eh co — hugh!

Aj — malá kotlinka — vysoký se bělá stan — můj vigvam!

— — — — — — — — — — — — — — — —

Hugh humbug! je to branže! —

Stan plátěný, zcela po evropsku střížený. Jenom indiánskými figurami hloupě pomalován. A uvnitř kredence — kořalna! Místo stěn z bílé srnčiny, místo všech bůžků dakotanských!

Až sem přijede Barnum se svým slíbeným stem Indiánů skutečných, může směle začít znovu. Ač není-li i ta zpráva o Barnumovi humbug.

Kořalna, jak povídám, ovšem amerikánská. „Barkeepery" jsou pánové Böhm a Wiehl a místo Indiánů najali si as deset mouřenínů, kteří kolem stanu, na prairii jako dlaň, roznášejí po stolech opojné americké míšeniny.

Nu — jaká pomoc — jsem už zde. A nejsem sám, lidí sem zapadlo dost mnoho. Právě odchází celá tlupa již domů, nějací řemeslníci. Každý si nese jako na památku několik těch stébel v ruce, jimiž se míšeniny ty, které jsou s ledem, ze sklenic jen vysrkávají. Všichni vrávorají, naložili si Ameriky patrně příliš mnoho.

Sednu si, proč ne! A už je tu, u mého kulatého stolečku, také můj mouřenín. Nočně černá pleť, sněžně bílá kazajka a zástěrka, chlapík vypadá jako ty sochařské hračky z bílého a černého mramoru. „Copak mně dáš, hlupáčku?" ptám se s úsměvem co nejlíbeznějším. A on něco zachrochtá afrikánského — možno že to byla také nadávka — a podává seznam nápojů.

Tak tedy: American Soda Water — Brandy — Old Jam — to není nic; ale počkejme, tady rubrika „Mixed Drinks": Sharry Cobbler — Catawba Cobbler — Milk Punch — Mint Julep — Egg Negy — Claret Punch — Brandy Smash. „Dej mně Sharry Cobbler, černoušku, ale ať mne nešidíš!" —

Hezká společnost kolem a živá. U každého stolku několik ženských — moc feš! Samé Minehahy, Smavé

vody. Jsou-li z Nového světa, nevím, zajisté jsou ale ze světa toho, jehož je jen půl. Dámy bez příjmení, jen „Laury“, „Berthy“, a podobně. Členové oné gardy, která se vzdává vždycky, nevymírá ale nikdy.

Dobře se srká ten Sharry Cobbler! Sharry — led — citronová šťáva — oranžová — dobře!

U nejbližšího stolku sedí jezovita, skutečný, živý. Rád bych věděl, jak přichází k světové výstavě! Křížovým pavoukům přec cos podobného nevoní. Ale má se tu dobře. Na suchém jeho obličeji rozsedl se tak široký úsměv, že na něm ani nemá místa a roztažené koutky že se musí kousek místa vypůjčit vedlé, ve vzduchu. Příčinou toho úsměvu je zde to buclaté děvčátko, podlé malé nožky řekl bych Francouzka.

Z pletenky své rákosové
pohledla naň dívka vzhůru —

ale tak, tak teď sladce, že to jím až trhlo a on se ohlíd'. Zrak jeho mani padl na mne. Usmál jsem se také na něho co na srozuměnou, že mu jako to děvčátko dovoluju. Jsemť člověk dobrý, na některých cestách nejsem s to ani Jezovitu zašlápnout. On byl však od toho okamžiku jako vyměněn a když Francouzka odešla, zůstal naschvál skoro půl minuty na svém sedadle ještě sedět. Pak ale šel přec.

Tak, a teď si dáme ještě toho Milk-Punche! —

V skutku, ti mouřeníni jsou přec k něčemu dobří, dámy se jim pořád smějí! Zvlášť se líbí ten nejoškli-vější z nich. Chlap zrovna kaktusové krásy! Kdyby se podival do krajáče, srazí se mlíko, kdyby se pověsil na nebe, začnou sedláci zvonit proti mračnům.

Mlíko — koňak — „mint“ čili puškvorec — také dobře!

Teď zahučel od východního konce budovy zvuk „mlhové trouby“. Na moři jí užívají za mlhy co výstrahy, zde na znamení, že je šest hodin, konec. Jak smutný, monotonní, nekonečný zvuk vyvozuje ta pára! — Pára! — Aby nebyly před potopou světa ty pralesy shořely — kde byla pára — stroje — výstava —

Konečně když se na toho kaktusového blíž podívám — nu ano, Hotentot je také dle svého hezký — jeho krása je jen trochu tak zaražená, tak přitlumená — proč by se ženám nelíbil —

Tamhle na nebi — ty větve, v skutku zrovna jako obrovská mouřenínská tvář! — teď se šíří — to sklebení —

A nohy jako bych měl plny mravenců!

Zdali pak bych teď dovedl ještě kráčet jako Natty Bumpo?

Dítě.

I

Příliš mnoho je toho na výstavě pro dítě, příliš málo o dítěti. Ani by se tam nemělo dítě vést. Množství lesklých, divných a neporozuměných věcí stísní mozek, množství věcí žádoucích, ale nedostižitelných svírá srdce. A dorostlý, který co otec nebo co učitel rád by se naučil od ostatního světa kusu paedagogiky dětské, odejde z výstavy také nevalně obohacen. Drobné dítě a nauka o něm porazily světové výstavy ve formě té všeobecné, v jaké je ještě nynější výstava vídeňská, a naléhavě žádají světových výstav odborných.

Je také ten svět dětský světem příliš zvláštním, a bohužel dokazuje výstava světa ostatního, že mu ten velký svět ještě valně nerozumí. Snad se ukáže na nějaké té příští výstavě odborné až příliš jasně, jak že paedagogika dětská je ještě v plénkách — vzdor okeánu lásky, jakým rodiče od počátku věků kolébali a nesli mladá ta poupata svá. I vzdor dlouhé té řadě staletí, za kterých uznávána nutnost odchovávání rozumného. Nejsme věru posud skoro dál, než byli za doby Lykurgovy, když zákonodárce ten učil lid svůj příkladem — dvou psů, jedním dobře, druhým špatně odchovaným!

Školství sice co nejutěšeněji nám rozkvetá, ale stará se o již rozbřesklé mozky, prvotní „vykřesávání jisker z kamene“ nemá skoro ještě žádného návodu. Drobné dítě a — dělník, ty dva má lidská společnost ještě na starosti. Starost o dělníka prokmitla již na poslední výstavě pařížské, ale na vídeňské marně se ohlížíme po nějakém jejím pokračování. Za to nastouplo zde zas dítě do prokmitu — k d e bude o n ě m pokračování?

Počátky vídeňské jsou ještě dětsky blabolící, ale konečně učiněno přece něco! Postaven „p a v i l l o n dítěte“, ne příliš prostranný, ne právě krásný, víc prkenná bouda než řádná budova, a pavillon ten věnován dítěti od narození až po školu, tedy as do šesti let. Není ani uvnitř příliš bohatý, ale je mně přec milejší než velmi pokročilé „etablissement Krupp“ vzdor ocelové nádheře své! Mělo by nad jeho vchodem — jako nadpis „der kunst“ nad výstavou uměleckou — stát napsáno: „Matkám“. Každá přiučí se tam alespoň něčemu novému a dobrému.

Ovšem jsme také mimo pavillon, především v hlavní výstavě samé, nesčíslněkráte upomínáni na děti a život jich. Dítě náleží právě k rodině a pro rodinu pracuje a vystavuje se také zde nesmírně mnoho. Snad nejpři-

jemnějším zjevem ve směru tom jsou vystavené kolébky. Arci tu nejsou kolébky, „jak mají a musí být“, nýbrž jak být právě nemusí. Chce-li ten, kdo vládne miliony, položit si nejdražší skvost, dítě své, do takové visuté kolébky, nad níž šusti těžký hedváb a v níž, v obrubě ze samého zlata, kypří se šetlandské peří prachové, nechť to s pánem bohem učiní! Dítěti je jedno, skane-li mu „první slza v boji za bytí či nebytí“ na brokát nebo na kanafas, radost mají jen rodiče. Stál jsem právě u takové červené a zlaté kolébky anglické firmy R. W. Winfield, když se tu zastavily a rozhovořily dvě Češky, dělnice. „Tam dát takhle mou děvku — co?“ pronesla jedna a tvář její zazářila jako by překrásným snem. Snad si myslila, že i Anděl strážce dal by si pak víc záležet! — Ale krásny jsou ty kolébky, je pravda, nejhezčí snad ta v ruském oddělení, také jen pro někoho z nejbohatších. A nejdražší je kolébka v oddělení španělském, stojí jenom 2200 zlatých! Ještě je v tom oddělení kolébka druhá, zcela zvláštní. Je shotovena jako visutá rohož, připevněna k stromu, jehož listí je pernaté jako akátové — vše urobeno z drobných, lesklých skořepin mořských.

A hraček je tu všech národů a všech zemí, hraček do statisíc! Kamenné z nizozemských kolonií, papírové z Japanu a Číny, porculánové (piškotní) z Dánska, hlíněné z Portugalu a Indie, co nejhloupější z cařihradského „předměstí sv. Ejuba“, co nejrozmanitější a — nejzbytečnější z Německé říše. Dva pražské žofínské sály by naplnil zaslaným tím zbožím německých hračkářů a skoro jediný kousek není nic jiného než loutka. Není v tom myšlénky, není výrazu, není popudu. To by se to našim klukům nějak do toho tlouklo! Je známo, že pouhá loutka dítě pramálo, chci říci prakrátko baví. „S hračkou

jako s láskou, jen pokud je nova", pak se hračka rozbije, aby se vidělo „dovnitř", a pak pohodí — kousek šátkem obaleného dřívka je milejší než loutka, která ani myšlénku nevzbudila ani fantazii nezahrála!

Za to ty hračky indické, čínské nebo i portugalské — s těmi si hrají snad jen dorostlí! Jako by poučná ethnografická sbírka, nebo zas jako by sbírka veselých i palčivých epigramů ve figurkách! Zdá se, že tu udělali z hlínky nebo řekli slonovou kostí a shuštěným papírem, co by jinak udělat nesměli a říci si netrouťali. Obyčejně celá skupení v živém souladu, ale také každá jednotlivá figurka významná a vždy s rozkošně význačným, nejvíc sarkastickým obličejem. Skupení v indickém oddělení, jak hudebníci hrají kolem jakéhos posvátného vola, tamtéž ti nosiči s talavaškou, v níž si hoví nějaký bohatý chlap, kdežto jeden z nosičů již umdlením na zemi se svijí, nebo tamtéž ta svatba komicky opravdová — to vše učí víc než si hrát! A neznamená nápadné to množství mnichů mezi hračkami lisabonskými, mnichů se všemi možnými břichy, tonsurami, a jak jeden pije, druhý komicky šňupe, třetí hrozí a čtvrtý si pyšně na obdržený, připnutý řád ukazuje, neznamená to, že i v Portugalu mnišství je již k smíchu? Nebo ty čínské hračky nesčíslné! Co je tu za sbírku nejdarebáčtějších, nejprohnanějších obličejů a jakž karikován stejně kněz i voják, učenec i měšťan, bohatec i žebrák — není ta satyra na všechny stavy počátkem boje proti celému nynějšímu stavu?

„Co Plato řekl o hudbě každého národa, lze též říci o jeho hrách: žádná změna v nich, která by nebyla přípravou či následkem změny v mravných a politických poměrech." — O hudbě, o hrách, i o hračkách!

II.

Dosti duchaplně vypadá fráse, že dítě nemá se hravě učit, nýbrž že se má „učit hrát,“ a přec je to čirá hluchota. Dítě umí si hrát samo již od sebe. Ale v tom to vězí, že vychovatel se mu do toho plete, někdy proto, že dítě rodině v mnohém zaměstnání překáží, někdy že paedagogický nerozum hledí příliš záhy dětskou mysl „obohatit“ počátky čtení, psaní, počtů a jinými vědeckými průpravami, ano i vědou již samou. Z toho, čemu se dítě naučí do šestého svého roku, může s pánem bohem zapomenout zas všechno, bez ztráty pro život. Ale když již jednou si hraje, když již smyslové jeho dojmy přijímají, je zas rozumu důstojné, aby byl v tom alespoň nějaký systém. Nechť to, s čím a jak si hraje, je zároveň gymnastikou smyslů a nechť rozum cítí z probuzení svého radost, nechť fantazie má směr. V systému je ovšem také věda, paedagogická věda, ale pánem jejím je vychovatel, dítě jí necítí. Tak lze pak také vděčně rozumět výroku: „Učit se hrát.“ Tou branou vkročme do „pavillonu dítěte“.

Dlouhý sál, u prostřed do kříže vypoulený, s dvěma proti sobě běžícími vchody, u každého vchodu v pravo i v levo pokojíček jako kaplička. U prostřed sálu stojí vysoký vánoční strom, hezky špatně volený, hezky chudě ověšený, ale má dělat parádu. Kolem stromu, dál z centra po stolech a kolem stěn samá drobotina jako v hračkářském krámě. Projděm hned až za centrum (od hlavní výstavy) a zde se zastavme u toho švitořivého starého pána.

To je pan Dellhez, který právě první na to připadl, aby působil jakous gymnastikou na smysly dětí. Na zdravé smysly, ovšem, choré patří do ošetřování lékařův. Pan Dellhez je první, tedy sám teprv počátečník, ale zdá se,

že uhodil na věc pravou. Známo, že zvláště v našich krajinách, kde dlouhá zima sněhovým svým rouchem oku ubližuje, kde časté mlhy kryjí kraj a příroda neskví se v tak jasných, harmonických barvách jako na jihu, zrak mnohého jednotlivce nenaučí se ani dobře rozeznat barvu. Snad ví každý z nás z kruhů svých známých někoho, kdož nedovede určit, co je červené nebo modré, kdož je tedy při zdravém takto zraku částečně, „barvově", přec jen slep. Vada ta, zdá se, leží v náhodě, ve vychování, a tu hledí Dellhez odpomoci. Vyložil příze nejrozmanitějších hlavních i přechodních barev, s těmi sobě dítě hraje a srovnává je dle barev i dle silnějších i slabších nuancí. Také jsou zde barevné terče a jiné plochy vystaveny, na nichž vidí dítě po dvou, po třech souladných barvách. Tamhle stojí strůmek, ověšený místo ovocem samými míči — i na těch skví se barvy jen harmonické a míče jsou hračkou a vychovatelským prostředkem zároveň. A hned vedlé prodávají systematicky pomalovaná brčadla čili „vlky", při jichž rychlém kroužení se poznává dítě míchání se a splývání barev.

Jako zrak cvičí Dellhez také smysly ostatní. Jak tolary velké hladké kousky rozmanitého kovu padají na plochu z tvrdého dřeva a vyvozují tóny rozličné výše i rozličné síly. Stejně velké válce, ale z rozličných hmot, učí rozeznávat tíži. A tomu podobně jedná se také s hmatem, čichem a chutí.

Dobrá paedagogie drobného dítěte zračí se též v četných předlohách ku kreslení, pletení, stavění, ano i vyřezávání, kde dítě vyvádí nastříhanými proužky papírů, dřevěnými bidélky a špalíčky rozmanité tvary. Jen že se ty tvary příliš jednotvárně opakují a pak že by bylo dobré, kdyby na př. takový pletený výrobek dětský měl k vůli zvýšené radosti dítěte také hned praktický nějaký

účel, co podklad pod svícen, co rámeček na fotografii, a t. p. Rozumí se samo sebou, že je tu vůbec vedlé věcí dobrých vyloženo i dosti čirého paedagogického nesmyslu. Hned na příklad ty německé „kinderlehrspiely“, jimiž se má snad už nemluvně hravě naučit „čísti, psáti, počítati“, pak zeměpisu a jiným maličkostem. Nebo to navedení „kartami vykládat jako Lenormand“, nebo z cliché slepých vyvozovat fotografie, nebo pomocí obrazů naučit se azbuce — na př. „D“: „Debardeur“, jak by z Mabillu vyskočil! Nebo konečně Suchardovo navedení ku vědě — projíst se šokoládou! Histoire naturelle en chocolat — album de musique — mapa Evropy (rozuměj malovaná na obálce) — sbírka motýlů (item) — sbírka ryb, atd —

Obrázkových knih je nepočetná síla, většinou velmi pěkných; nejpěknější jsou anglické. Také ovšem zas hraček tu množství, vojáků a amazonek, panáků a panen, nádobíčka a nářadíčka, komediantů a muzikantů, ano i — kat s popravním mečem v jedné, s červeným čertem v druhé ruce. Dále je tu výstavka dětského šatstva a prádla, potravin, stolků a sesliků, malých těch dřevěných „kazatelniček“, v nichž se učí dítě stát a chodit, a pak těch malých vozejčků, jež jsou úlevou pro chůvy a garancií zdravých údů pro děti a o jichž vynálezci trefně jistý přítel můj podotknul, že ten muž by „zasluhoval největší pomník“. Také je tu několik cele postavených jizeb dětských: světnice princeznina, světnice japanská, anglická, dětská opatrovna, dětská nemocnice. Ze světnice princezniny těžko něco zavádět do světnic našich rodin, ve světnici anglické není nic nového a japanská je zas jen výstavou hraček. Za to je velmi poučna „nemocnice“ a velmi příjemna již pro pohled opatrovna. Pracující chudá matka dá časně z rána dětskou tu svou

drobotinu sem a dítě je ošetřováno, krmeno, hlídáno a čistěno do večera, vyspí se na bělostném loži, pobatolí se mezi ochrannými sítěmi — vše za poplatek 5 nebo 6 krejcarů denně.

V pavillonu dítěte je také as dvacet sádrových velkých modellů. Jsou instruktivní. Jedny znázorňují dítě špatně a zas dobře ležící, sedící, vedené a nešené. Druhé znázorňují, jaký u rozličných národů je spůsob při nošení dítěte. Angličanka nese své dítě na ruce. Rakušanka v plachtě na zádech. Egyptanka na jednom rameně jako na koni. Brazilka rovněž tak na krku. Bengálka rovněž tak na boku. Laponka na zádech jako v dřevěné housce nebo malé kocábce a s obličejem za mřížemi. Eskimačka v široké holince u boty. Indiánka v šátku na břiše jako guitaru. Amerikánka (ze severu) na zádech uvázané na zavazadle, s obličejem odvráceným od matky a s ochrannou obručí kolem hlavy. Kaferka — u té musí člověk dítě teprv pilně hledat. A když ji pěkně obejde, najde dítě tam, kam si dávají naše ženské při nošení puten polštářky.

Žena.

I.

Kdo se už ani na světové výstavě nezamiluje, není vůbec víc zamilování hoden. Z celého světa sbíhá, sjíždí a schází se ženská krása sem, nu — která tedy? jaká? odkud? Laciné to arci nebude, nebo na výstavě je jak známo také dost zlata a démantů, hedvábu a krajek, kočárů a skvostného nábytku, a když je člověk zamilován

do opravdy, koupil by vše a vše té, která je mu „ve světě nejdražší —“

so ein verliebter thor verpufft
euch sonne, mond und alle sterne
zum zeitvertreib dem liebchen in die luft.

To to rebentí všemi jazýčky světa! Habešsky a finsky, syrsky a kirgizsky — ne kirgizsky ne, Kirgizky jsou tu bohužel jen vycpány. Ze všech, ze všech zemí! Český, mně dobře známý párek nedávno po svatbě. Ona je pořád unavena a on má pořád hlad a žízeň — půjde-li to tak v próze po čtrnáct dní dál, bude nadobro po líbánkách; růže ideálů opadají, lístky z nich se dají do staniolu a trochu se nasolí, pro budoucí vzdychavé přivonění. — Anglická lady s třemi dcerkami — nic krásnějšího si nemůžeš pomyslit! Ano, ty smějí být tak pyšny, jak jsou! Zvláště ta stříbrovlasá, krásná stařena — stařenka k zamilování! — Španělky, matka a dcera. Matka trochu churava, dcera trochu šilhava, totiž po mladém rakouském rytmistrovi. A to ji, mladou, tak unavuje, že také musí se dát stále vozit v křesle a její křeslo je z úcty před matkou arci vždy pozadu. O ženy, každá je lstná jako kočka — brzy bych byl napsal, že my matky máme s hlídáním tuze velký kříž! — Německá matka, německá dcera a německý této muž. Matka moc tlustá, dobré tři centy ženského půvabu, takto na všech třech dohromady nic. — Mladý Polák se svou chotí. Choť to již mnohoslibná, myslím ale, že budou mít teprv první dítko své a že cesta k výstavě je pro choť jaksi tak malou odměnou za budoucí manželovu radost. Takových již mnohoslibných paniček je plno, kam se koukneš, jeť známo, že přirozená ženám zvědavost

někdy se zvyšuje. S nelíčenou radostí mohu Vás tedy ubezpečit, že lidstvo s touto generací ještě nevyhyne.

Jen kdyby všechny, od severní až k jižní točně, nevypadaly tak ukrutánsky stejně! Co do oděvu totiž a víme, jakého rázu ten oděv právě teď je. „Maminko", zvolala náhle slečinka — slečinka zcela dle módy: botky v polovici podešvu špalíčkem podchycené, aby nožka byla o polovičku menší, šaty samá povykasaná opona, na hlavě a takto v zadu ty známé moderní hrby à la velbloud — „maminko — ne, podívej se, jak jsou ti lidé oblečeni!" A maminka a dcerka se ohlédly a viděly, že kolemjdoucí Japanci — těm to platilo — také se ohlížejí a také se smějou. Ano, oni Japanci rozumějí ženám jako my. Na jejich vystavených zde obrazech je zcela dobře vidět, že ženská, když hezká, bývá také hned pronásledována. Jen že ty Japanky jsou při chůzi všechny jako by v kolenou zlomeny, pro přílišnou jednoduchost svrchního oděvu, pod nímž není žádný spodní. —

Nu, která tedy? Máte na výběr ze všech národností a jsou tu plavo-, rudo-, hnědo- i černovlasé, modro-, sivo-, žluto-, černo- i mandlooké, velké i malé, hodné i nehodné, staré i mladé, živé i jen vycpané a malované, prosté i geniální, bohaté i chudé, veselé i smutné, atd., atd.! Cnost tu sedí u jednoho stolku s representantkou polosvěta, která má v pravém oku kličku a v levém oku druhou kličku na zardousení neopatrných. Dáma bohatá tu dýše stejný vzduch s chudou dívkou, která uvítala s jásáním příležitost, aby za výstavy mohla po několik měsíců slušně se živit. Podívejte se do švýcarské kavárny — celá tlupa tu chudých, solidních děvčátek, oblečených v národní svou vyšívanou šněrovačku a ověšených stříbrnými přaskami a řetízky. Jejich úsměv je vždy přitlumený, jejich řeč je měkká, sladká. Podívejte

se do štýrské vinárny nebo do korutánské pivnice — kulaté dívky, krátké, šedivé, zeleně lemované sukně, bílá košilka na kyprých ňadrech, na hlavě myslivecký klobouk a na rtech chechtot, že se lesem rozléhá. Podívejte se do kavárny v „cercle oriental!“ — holčičky ze všech národů, fes na evropské frisuře, modré a žluté kazajky, turecké kalhoty nad evropskými botkami! Ale ne — nepodívejte se tam, pan baron Schwarz už jim kalhoty zapověděl, už mají jen kazajky a nejsou ani do třetiny víc tak komické!

A nesmějte se ani těm fotografovaným ani těm „vycpaným“ krasotinkám. Obrazy uherských šlechtičen a Szathmariho akvarelly Rumunek, prosím, to je něco! Víc krásy není ani lze si myslet. A což ta vycpaná Hindostanka? Krásna není arci, ani zvláště rostlá, ale klenoty je pokryta od hlavy k patě, zlatem je okována, na každém prstu, i na palcích, má prstenů až po kraj, perly má na noze v celých přehoušlích, démantů plné uši i plný nos — chabrusu by mohla pomoci!

A litujte se mnou tu hrstku nebohých dam, které se tu procházejí se sebevědomím jako Čimboraso velkým, s notiční knihou v ruce a tužkou za každým vyschlým uchem. Jsou to dámy spisovatelky, journalistky, mající psát o výstavě „ženské články“ do vídeňských listů.

Vesměs dámy to geniální. A v našich dobách, kdy otázka ženská je ještě v kolébce, být dámou geniální, to je tuze, tuze smutné!

II.

Již zase vidím jednu budoucí „odbornou“ výstavu světovou — je to již tak manie u mně. To se rozumí, že právě teď vidím světovou výstavu ženskou.

Učiněny zde praskrovné počátky k ni, až z těch počátků vyjdem, bude emancipace ženy — pomocí práce — dosažena! Nyní ještě nejsme sobě ani toho vědomi, kam ženská práce skutečně již sáhá, jakž teprv toho, kam až sáhati může a musí! Podivno! Přec je ženských rukou víc na zemi než rukou mužských, přec u mnohých — ovšem jen málo výrobných — národů jedině ženě přikázána veškerá práce, přec je žena hlavní pracovní silou v rodině každé a není snad zároveň ani nejhrubších podniků výrobných, při nichž by ženštiny nebyly také činny — a na obrovské světové výstavě nepřijde nám vzdor tomu všemu význam ženské práce ani u vědomí! Chtěli, aby přišel, ale nepovedlo se. Vykázali ženské práci v „additionelní“ boudě řadu skříní, přijímali také ovšem do velké výstavy větší práce ženské, ale jaký pak je obor těchto! Musí se ten obor rozšířit, ženská práce se musí zorganisovat, ženská emancipace musí se pomocí práce konečně provést, vždyť to leží v přirozeném rozvoji lidstva! — V tu věc mnohá žena výtečná, která v ni nadšeně věřila, dnešního dne již zas sama více nevěří. Pokusila se, zkoušela to i ono, sama i u spojení se stejně smýšlejícími — sklesla unavena a beznadějna. „My mužští máme v to více důvěry než ženy samy.“ Jsme sami jednou z hlavních překážek, dovedem přestat být překážkou a podat ruky pomocné.

Nějakého systému není pomocí výstavy lze se dodělat. Systematické urovnání ženských prací je právě jen v té výstavce additionelní. Předně tu poutají pozornost práce tak zvaných „výrobních spolků ženských“, prvně založených humanistou Lettem. Vyloženými hlavními a účetními knihami, pak kupeckou korrespondencí dokazují, že sahají spolkové ti nad obor posavadní práce

ženské, vyloženými pracemi ženskými dokazují zas, že i v oboru, v jakém se posud ženská práce pohybovala, lze nechat prokvest jinaký rozum a jiné umění než dotud. Ovšem zde pomáhala mužská ruka dobrými předlohami, ale to právě posud scházelo; ruční práce ženské neměly slohu, neměly vzorů, byly ponechány citu jakž nevyvinutému tak zděděnou tradicí ještě k tomu dušenému. — Vedlé prací výrobních spolků jsou tu také vyloženy práce některých privátních škol — vesměs skoro slabé. Pak práce z rakouských káznic, samé vyšívání, ornáty, pluviály a jiná kostelní roucha, jako by, až trestanka z káznice vyjde, mohla se živit vyšíváním samých ornátů!

Ženských prací po velké výstavní budově je arci velká síla. Skoro všechny jsou od ženských zas pro ženské a kdybychom chtěli vůbec systemisovat, činili bychom leda rozdíl: práce, z nichž pracovnice brala výživu, a jiné, z nichž brala zábavu. Ne každá ženská práce „pro výživu“ činí na mysl socialistovu stejně příjemný dojem. S rozkoší ovšem setrvá i muž chvilku na př. před výlohou jisté paní Weissové, trvám že Vídeňačky, ač v její výloze není nic než — prázdné ženské šněrovačky. Ale jaký vkus je na každé jednotlivé té šněrovačce, jaká praktičnost; potěšíš se z toho, že každá maličkost svědčí o tom, jak původkyně stále a bystře myslí. Lidské zdraví je zde vzato za pravidlo základní a hleděno k němu při každém věku a ve všech poměrech. „Šněrovačka matky“, „šněrovačka zpěvačky“ a jiné samy názvem již ukazují k svému určení, „šněrovačka vyrovnavací“ (corset Egalisateur) má účel léčivý, „šněrovačka mladých“ je pravým opakem našich vesnických přístrojů, které dechu ubírají a prsa kazí, atd. Rovněž postojíme rádi chvilku před výlohou některé modistky pařížské. Jaká to vynalezavost, jaký soulad

mezi látkou a určením, jaký soulad elegantních barev. Zdá se, že teprv na dlouhé cestě z Paříže až k nám narůstají ty nesmysly moderní, jaké někdy u nás co „módy pařížské“ vídáme. A „myslící člověk“ pochopí před takovým oděvem, že duchaplná, vynalezavá modistka je Francouzkám víc než Voltaire a pochopí také, že stotisíc franků ročně je pro pařížského manžela příjem zrovna směšný.

Méně příjemný je již pobyt před přebohatými krajkami belgickými a švýcarskými, nebo před vítěznými umělými květinami hraběnky Baudissinové. Krásny jsou ty krajky jako hravý dívčí sen, je pravda, ale poblíž sedí „na ukázku“ některé dělnice krajkářky a my vidíme, jak mají stálým kloněním se vyschlá prsa a stálým namáháním vyhaslý zrak. Teď si vydělají tolik, aby hlady neumřely, až jako tisiceré jich předchůdkyně oslepnou, mohou jít žebrat. Také ty umělé květiny jsou krásny, skupení jak by z tropické přírody, barva samý přirozený žár a lesk — ale my víme, že ten barevný pel je jed a bojíme se, že snad několik těch mrtvých kytic zde vysušilo několik mladých lidských životů

Pro pozornou dámu musí procházka výstavou vůbec být nesmírně poučna: vidíť ne jen přemnohé věci, nýbrž také jak se dělají věci ty. ano jak vyrůstají z přírody — hedváb jak z brouků, „crêpe plisse“ jak z létavých vousů semena bavlného, plátno jak ze lnu a ta desítitisícová kožešina ruská jak že se stahuje zvířatům přes hlavu.

Přemnohému se může dáma naučit a od všech národů, když chce také pracovat sama, třeba jen pro svou zábavu. Od Číňanek překrásnému vyšívání ptáků a květin, od Dánek a Švédek vyšívání ve lnu, od Rusek robení zcela zvláštních „kožichů labutích“, domácích krajek a dětských obleků, i od Turkyň něčemu, totiž tomu, aby,

co dělá, na př. vyšívá, bylo vždy krásné a užitečné zároveň. Co zde z evropských privatních prací „ze zábavy“ vystaveno, je třeba krásné na ozdobení salónu, něžné co „frivolita“, přec ale v celku jen monotonní. Nejvíc opět vystaveno „ze zábavy“ oblekû kostelních — už za Šalomouna vyšívaly ženštiny rády pro pány pátery.

Kdybych byl člověkem odborným, promluvil bych snad podrobně o přečetných šicích strojích, o stroji na špendlíky, o stroji na dělání — ne o tom stroji bych nepromluvil! I tu odvěčně ženskou, skoro posvátnou punčochu vytrhl muž krásné pleti z ruky, postavil železný stroj a — ale nač se zlobit!

Perly, démanty, zlato a t. d.

I.

„Půjdem s Jankom na sobáš“, žádá v slovenské pohádce kněžna Juliana na Jankovi pecivalu, „ale len vtedy, keď mi z mora najdrahšiu perlu prinesie.“ Janko sa vybral i po tejto práci. Prišiel k jezeru a plakal náramne. Jako tak plačie — vyhodí sa von z vody ryba a pýta sa ho: „Janíčko môj, čo plačeš? . . . . a ryba na breh vyhodila tu najdrahšiu perlu morskú . . . .“

Čert ví, ku kterému jezeru Janko šel! Byl-li v Australii nebo na Cejlonu a vyhodila-li mu ryba perlu tu, která je na světové výstavě v oddílu „Queensland“, velikosti a formy jako hruštička, nebo tu, která se skví na zámečku nákrčního šperku v skříni londýnského zlatníka Hancocks & Comp. a je s velikosti jen lískového ořechu, ale krásy vskutku indické! Tato perla alespoň patří kněžně, jen že nevím, jmenuje-li se lady Dudleyová Julianou.

Garnitura perli, náležející té krásné lady Dudleyové, „nejkrásnější paní anglické“ — šest šňůr nejvybranějších perel kulatých co šperk na krk, diadém s perlami jako velké slzy, obručí, náušnice, tři jehlice — stála 600.000 zl. Jiná garnitura, která náleží ještě slavné té firmě z Bruton-Street, stojí 500.000 zl. Několik lotů uhličitanu vápenatého, štípka vápenatého fosforečnanu a kventlik lhostejné

látky organické — milion! A co pýchy z toho, co vzdechů k vůli tomu, kdo ví co trpkých slz a co lidských životů! —

Kouzelně jemný, snivý lesk! Člověk se nediví, že skoro v celém světě dán perle výklad jediný: slza.

Staří Peruané ani se jimi nezdobili. Ale okrašlovali jimi hroby a krypty — statisíce našli a sebrali Španělé v kryptě Talomecké těch skvostných slz. Byly nakupeny a rozvěšeny na volném vzduchu, ne s sebou pohřbeny, v hrobě slza-perla setlí jako člověk.

V čudském epu „Kalevale“ pěje Vejnemejnen hromovou píseň a divná hudba ta vyloudila všem posluchačům, i samému pěvci, soucitné slzy — slzy ty lejou se řekou po jeho tváři, padají do moře a proměňují se v jasné perly.

V ruských národních pohádkách žije krásná panna, když se usměje, sypou se růže, a když zapláče, padají brilianty a slzy — „kogda krasnaja děvica ulybajetsja, tu sypljutsja rozy a kogda plačet, to padajut brilianty a žemčug.“

A polská píseň tvrdí:

Święta Urszula
perly rozsula;
miesiąc wiedział,
nie powiedzał;
slónce wstało
pozbieralo.

Nechť si mythologové vykládají děvu ruské pohádky co ranní zóru, růže úsměvu co ranní červánky, perly žalu co rosu! Ženich na Lužici přece nedaruje nevěstě perel, „aby se jí neudálo plakat pro muže“, a děvče v Čechách, když se mu zdá o perlách, ví na jisto, že to znamená pláč a — už pláče.

Ostatně — v Čechách podivnou náhodou přece stala se jakás výminka. Každé moře má některý břeh, každá země nějakou říčku, v níž se usadil skořáp perlorodý, také v Čechách rodí se perly a rovnají se barvou a leskem perlám indickým — ale z národní písně české je perla vyobcována. V Čechách, v zemi nejzbědovanější! Za to se zasadily do písně korále — oko vyschlé, do ruda vyplakané! —

„Mám vůbec za to," psal mně jednou Primus Sobotka, „že perla slovanskému národnímu básnictví nesvědčí." — Slzy Slovanům také ne!

Že se člověk perlou krášlí, myslí, že skořáp perlonosný je ušlechtilejší jiných. Ano že již tvoření perel je jakýs ušlechtilejší čin. Nějaká entozoe vnikne pod tělo měkkýšovo, zvíře ji pokryje chorobným potem svým, perla roste, ubírá zvířeti místa, tlačí je — někdy je až na osmdesát těch chorých výrostků v skořepině jediné! Pak přijde člověk, urve skořáp z moře a zabije jej. Ano, někdy uvádí sám do skořápu chorobu umělou. Slavný Linné nařezával je, vpravoval do nich cizá tělesa a prodával mučitelský svůj vynález vládě. Číňané už to tropili před ním — všimněte sobě v jich oddílu tak zvaných „čínských poloperel". Ba člověk perly i falšuje. Vezme duté skleněné kuličky, nalije do nich přípraveného vosku — ve francouzském oddílu výstavním jsou vyvěšeny padělané perly vedlé pravých, nerozeznáš je!

Dobývání perel stálo vždy mnoho životů. Římanky obětovaly život svých otroků bez rozmýšlení a dávaly je potápět do moře, aby lovili perly. Dnešního dne vrhají se na cejlonském břehu tisícové potápěčů do moře a na břehu stojí kouzelníci a odhánějí modlitbami žraloky. Cejlonský ten břeh je na výstavě vyobrazen — obraz to nesmírné pustoty, písek a poušť, a z písku čouhají bílé

kosti pohynulých zde lidí. Tento ráz pustoty je prý všude, kde je zvláštní bohatství perel. Podivno, také tam je, kde je zvláštní bohatství zlata, démantů, a t. d. Moebius připomíná pusté zlatonosné pahrbky peruánské a kalifornské, divoceprázdný Urál a vyschlé pláně diggerů australských, připojme k tomu nynější diamantová pole jihoafrická. Ty poklady schovala příroda v říši pustoty a temnoty, člověk je vyrve, a již propadla mysl jeho sterým temnotám.

Pozorujte ty žádostivé oči ženské! Ovšem, je tu pokladů až příliš lákavých. Tisíce přeskvostných perel stříbrobarvých a zas irisujících všemi barvami duhovými, pak žlutavých, černých, (zvlášť krásné černé perly jsou v skupině zlatníků francouzských) šedo- a rudohnědých, fialových, modrých, růžových, zelenavých a šedých. Ano jsou také perly barvy granátové — to jsou snad doklady pro Aeliana, římského básníka, jenž tvrdí, že „perly se rodí ze záře blesku, když blesk s nebe udeří do vod a zasvitne v skořáp otevřený."

II

„The diamonds are nots hown on sudnays" -- „v neděli démanty nejsou vystaveny," stojí psáno na skříni jmenované již zlatnické firmy Hancocks & Comp., musíme tam tedy ve všední den, když chceme dále ještě něco nevšedního vidět. Alespoň sobě dámy jednou za týden, v neděli, odpočinou od zlosti, jakou jim zde spůsobuje krásná protivně bohatá lady Dudleyová.

O její perlové garnituře jsem již psal, ale ona má zde garnitur ještě osm, diamantovou a rubínovou, smaragdovou a safírovou, opálovou a turkysovou, korálovou a onyxovou, jednu krásnější a dražší než druhou! A všechny

bez vady, bez nejmenší falše, marné je zde mudrctvi básníkovo: „Nenos mnoho drahokamů, jen jedinému démantu na tvém prstu se věří, že je pravý; kde se jich mnoho vedlé sebe svítí, řekne závist, že jsou padělány, a byť byly z Golkondy.“ Zde musí umlknout i závist největší. Earle of Dudley zdá se že může skoupit poklady celého světa pro ženu svou. Snad chce její zrak upoutat k pletivu drahokamů, aby nezkoumal příliš často nápadnou — frizuru páně manželovu. Jeť lord synem bývalého poslance cařihradského a žil s otcem v Cařihradě. Tam ale panuje ošklivý zvyk, že když se najde někdo v harému, kdo tam jako zrovna nepatří, uříznou mu obě uši. „Hony soit qui mal y pense“, povídal někdo, po kom já to povídám.

Aby takhle ty ladyny diadémy, obručí, šperky nákrční, ti pávové ze samých drahokamů, divadelní lorgnony okované démanty, aby to všechno bylo falešné! Nedovedl bych vypočítat rozdíl v ceně, musil by být ohromný! Francouzský průmysl by dovedl učinit zrovna tak krásné šperky falešné, „pierre de Strasse“ říká se plodům těm. Už za dávna bylo umění, padělat drahokamy, známo, již v starém Egyptě je padělali, dnešního dne nejsou ale před vědou lučební již tajnosti pražádné a lidé dělají démanty i korály, vaří perly i válejí těsto na kameny, a brusem pro láci hmoty — nechť se té padělané ubrousí co chce; — mohou vykouzlit pravé divy. Ovšem je brzy také zas po slávě, lesk se z padělaného drahokamu záhy vytratí. A znalec pozná jej i potmě po nepoměrné jeho teplotě.

Ostatně, vzdor obrovské ceně, je cena na světové výstavě se nalezajících démantů — mohl by jimi můj celý pokoj zcela dobře vydláždit — přec právě nyní značně nižší, než byla ještě před krátkem a než bude

zas za krátko. Nově nalezená Adamantia na předhoří Dobré Naděje snížila cenu. Stalo se již několikrát, že cena démantů značně klesla, když nalezena jsou ložiska na hollandských osadách v Indii, pak zas v Brazilu. Klesne-li cena, nakládá se pak víc peněz a víc píle na brus.

„Hvězda jižní Afriky“, jakž se nazývá největší kámen v démantové garnituře lady Dudleyové, je snad nejkrásněji hlazený démant. Již je uznán mezi potentáty říše démantové, vedlé „Hvězdy jihu“, „Kohinoora“, „Orlova“ čili „Vrchu měsíčného světla“, „Sancyho“, „Florentiňana“ v pokladu vídeňském, „Hvězdy severu“, a t. d. „Hvězda jižní Afriky“ nemá ale pražádné romantiky ve své historii, ani kapku z obrovského proudu krve, který na př. sprovázel osudy „Kohinoora“. Bývala prostě majetkem jakéhos čarodějníka mezi Kafry. Ba ani tak nelze o ní vyprávět, jako o „Florentiňanu“, že byl koupen za jeden zlatý, nebo o „Sancym“, že za tři liry — kaferský čarodějník byl drbaný a věděl tak asi, co má.

Ještě jeden démantový obr válí se ve výstavě, démant „Stewart“. „Válí se“ tu v pravém slova smyslu a sice hned na počátku rakouského oddělení. Je to „hloupý Janek“ našich pohádek, vyrost do síly a do krásy, ani o tom neví, nevybroušenýma svýma očima dívá se na svět jen jako dřímotou. Prozatím stojí půl milliónu ten chlap velký jako dětská pěst, až bude mravů hlazenějších, bude snad stát dva.

Dál se ani nerozepíšu. O překrásných opálech v oddělení uherském jsem se již zmínil, o bohatých korálech v italském nelze mluvit jinak než s úžasem, obrovské lustry ze žlutého jantaru u rotundy a šperk z černého jantaru v oddělení rumunském třeba seznat očitě, aby se v ten skvost uvěřilo. Bohatství je všude dost, zlata a stříbra opět k neuvěření. Kdo chce vidět obrovské balvany

ryzého zlata, najde je v oddělení australském — „The Wélcome“ má 2195 unci, „The Viscount Canterbury“ 1105 uncí. Tamtéž jsou celé buchty slitého zlata, jako najdeš v rakouském pavillonu „ministra orby“ mnohocentový zas kus slitého příbramského stříbra. Ke všem těm věcem tlačí se síla lidí a nejvic se diví tam, kde je věc nejhloupější jako na př. ten velký zlatý, perlami osázený trůn v pavillonu „pokladu sultánova“! Víc škopek než křeslo!

Poučení ve věcech klenotnických a zlatnických dojdeš zde málo kde. Zajímavy jsou stříbrné a zlaté práce filigránové. Jak známo, je filigrán dvojí: užívaný co arabesková dekorace ploch nebo ku zcela samostatným prolámaným pracím, jak by z nitek spleteným. Drát je v obou případech různý, plochý nebo kulatý, rýhovaný nebo spirálou točený. Prastaré umění, a nalezáme je v staré Indii jako v Helladě, v nynější Číně právě tak jako v Dánsku. Není na výstavě jediného národa součinného, který by neměl vystaveny práce filigránové, co okrasy na všem možném dražším nádobí, co stříbrné a zlaté sáčky, velké košíky, rámce na obrazy, atd., ano — v nizozemských koloniích nalezáme celý svrchní oděv ženský ze stříbrného filigránu! Z Číny zaslali pěkné filigránové vějíře, na nichž nalezen v Evropě již dávno ztracený, překrásný „email à jour“. Z Indie přišly věci nejjemnější, shotovené samými jen dětmi se zrakem co možná ještě bystrým. Nové portugalské věci ukazují tytéž vzorky jako staré tunisské — vzor maurský. Dánské práce rovnají se italským, norské francouzským, atd.

Takto je klenotnictví a zlatnictví chudé. V jediné janovanské nebo florentinské skříncе pařížského Louvru viděl jsem víc věcí pro umění pozoruhodných než zde v celé výstavě. Umění velkých Italů Ghibertiho a Cel-

liniho a českého mistra Václava, jehož Cellini pyšně se nazýval „žákem“, skleslo na pouhé slívání a ražení. Můžem však s pýchou konstatovat, že umění přec tu nalezáme aspoň na jednom místě, že klenotnické umění právě slaví své triumfy u bratří Rusů. Nejen že mnohdy poutají zcela zvláštním, přebohatým materiálem svým — malachytem, lázulem, porfyrem, rhodonitem (mangán křemelový), a zcela novými plastěmi grafitovými a nafritovými — ale u nich je také snaha i umělecká obratnost rozhodna. Jejich umění není odjinud přenešeno, do podrobna vykazuje rozkvetlý ráz národní. A k tomu ještě je také každý jednotlivec zcela svůj, zcela samostatně vynalezavý.

Italské sochy.

Bude as málo těch, kteří se vrátí z videňské výstavy a neřeknou: „Italské sochy — ty jsou krásny!“ Každý u nich se zastaví, každý na ně se zamilovaně usměje — „Jak něžné!“ — „Ne, to je přece krása!“ — „Podívejte se, to dítě se sepjatýma rukama jak pláče, tof rozkošné!“ — „A zde dělají děti z mydlin bubliny, ah!“ — zní to ze všech stran. A přece je škoda toho krásného mramoru, z kterého jsou ty sochy vyvedeny, i té píle a někdy podivuhodné dělnické zručnosti, jaké bylo k těm věcem potřebí!

Vystavené italské skulptury svědčí o rozhodném úpadku italského umění sochařského. Vidíme sošky, ne sochy, hračky, ne idey, virtuositu, ne umělecký vzlet. Kam se podíváme, nic než děti, jako by v nějaké opatrovně, a ne snad děti co repraesentanti naivně krásné nějaké myšlénky, nýbrž pojmuty zcela reálně, genrovitě. A je to genre, který by ani na plátně, malován, nestál za nic! Plátno se může ještě přemalovat — škoda zde toho krásného kamene!

Nevidíme před sebou více sochaře, snažící se vyjádřit mramorem myšlénky co nejvznešenější, vidíme virtuosy, kteří dovedou z mramoru vyvest i to, co v něm neleží. Kladou sobě úlohy co nejodvážnější — rozuměj

co se technické stránky týče — provedou je také, ale je nám při jejich dílech jako při virtuosu houslistovi, který nás překvapí zázračnou zručností svých prstů, duši naši ale šmyčcem svým nerozehřeje. My rozeznáme na jich sochách každou nit a každý steh, dovedem určit druh tkaniny i druh látky, rozeznáme hedváb a damašk, divíme se roztřepené chudé košili nebo co nejpodrobněji vyvedeným krajkám, ale pak se ptáme: „Kde je myšlénka?“ Právem nazval Josef Bayer celou tu vystavenou sbírku „hemdestudien“ a „krejčovskou zprávou o všelijakých látkách oděvních“. Moderní italský sochař (Pietro Negro) vezme kus kararského mramoru a vyseká z něho na př. kluka, jak si košili svléká přes hlavu — jen aby dláto své mohl hodně hluboko zavrtat do kamene a dokázat, že ještě tam uvnitř, v té jeskyni dovede vyvest pěknou hoší hlavičku. „La pioggia“ (v dešti) jmenuje se pak třeba socha ta. Nebo zahalí c e l o u postavu v neproniknutelný závoj, my poznáváme sice, že tu je socha nějaké mladé ženy, ale tvář nevidíme, nevidíme oka, nevidíme výrazu, vidíme jen od temene až k zemi krajky — kde zas je tu myšlénka? A to se líbí, ano to se i kupuje, a šťastný sochař, který si to „vymyslil“, ani nestačí dělat kopie!

Genre není ovšem v italském sochařství nic nového. Genristé milánští slynuli již v 17. věku. Také dnes je většina vystavených prací z Milána, menšina z Firenze, Janova, Říma, atd. Dlouho dost se bránil Řím proti úpadku, klasické sbírky, jaké hostí hlavně Vatikán a hostila Villa Borghese (odkud převezli Francouzi vše do Louvru) udržovaly vznešený směr. Ale přece, skoro snad přirozeně, probudila se i zde choutka znenáhla na umělkování, na virtuositu. Sochy Berniniho jsou toho spojení virtuosity se snahou takto ještě čistou nejkrásnějšími

důkazy. Jeho David, jak již prakem zatočit chce, jeho Dafne, jak se před objetím Apollina již v laurový keř mění — obé v té Villa Borghese před branou del Popolo — jsou výtvary v skutku ještě klassickými, vzdor tomu, že virtuosita v zacházení se hmotou je zde až úžasna, a že na př. lístky vyrůstajícího keře jsou jemně a jednotlivě jako by z vosku vymodelovány! Avšak po Berninim začla již virtuosita o sobě. A nyní, dnes, přišla již velmi daleko, či hluboko — až k dělení práce! Jsou sochaři, kteří „umějí dělat“ již jen kadeře a vousy, jiní kteří jen vinní a laurové arabesky, atd. Ano, umění italské potřebuje již nutně renaissance nové!

Nyní se ale na okamžik podívejme tedy na ty vystavené skulptury bliž. Jak pravím dětská opatrovna! I tam, kde sáhnuto k nějakému dávno již hotovému, slavnému muži, dolíčen je z věku nezralosti ještě. Egidio Pozzi na př. předvedl Michelangela — šestnáctiletého, při první práci. Monteverde zas Kolumba — ještě mladšího: sedíť co hošík na kamenu pokraj moře, otevřená kniha leží mu v klíně, zrak jeho, nemocný, neurčitý, zírá do tajemné dálky. Vyjmenujme prostě některé další sochy, čtenář učiní sobě obsažný úsudek již sám.

„Vynucená modlitba“ (la pregheria forzata) stojí pod soškou nejoblíbenější. Hošík tu stojí v košilce, má sepjaté ručky a brečí. Nedaleko něho stojí holčička v košili a sype holubům. A o tři kroky dál zas holčička v košili a pláče nad mrtvým ptákem. — Rossi Alessandro zaslal kluka už oblečeného, pasáčka, jak vyřezává do dřeva hlavu svého psíka. Jiný zaslal holčičku jen poloobločenou, kterou hrající si kotě tahá dole za šaty. — „Trastullo infantile“ (dětská zábava) jmenuje se zas další soška, představující — hocha s ptákem. — Pietro Guarnerio postavil také klučíka, klučík drží skřínku v ruce, z níž —

vyskočil na pérech čertíček. Za to podal Domenico Barcaglia hned celý párek, hocha a děvče. Jsou oblečeni po anticku, sedí na kusu obrostlého pompejanského zábradlí a baví se tím, že — pomocí rourky rozdýmají z mydlin bublinu. „La bolla di sapone“ se to jmenuje a bublina je — k vůli většímu effektu — — ze skla. — „Il genio militare“ nazývá se jiný kluk se šavličkou, flintičkou“, atd. — Pak je tu Amor, jak svazuje srdce řetízkem — pozlaceným. pak děvče, jak si plete copy a čte, a zas jiné, jak čte a plete při tom punčochy — skutečnými železnými dráty, a pak — ještě jiná podobná myšlénková havěť! — Je snad již vidět, že to vše v skutku je určeno pro nynější salóny evropských peněžníků a bezmyšlénkové jich obyvatelé?!

Ale co má člověk říci, když vidí E. Zocchiho sochu „Stephensona“, vynálezce parovozu, který přec zajisté byl by předmětem sochy řádné! Stephenson klečí u nějakého nářadí své dílny, drží v natažené ruce lokomotivu jak pěst velkou a dívá se někam přes ni! Při tom má roztrhanou košili, prošoupané podešvy a punčocha mu spadla na patu!

Nebo co J. Monteverdeho soše dra. Edvarda Jennera, vynálezce očkování! Jenner sedí na kolíbce, drží vlastního, křečovitě se vzpírajícího hocha na klíně a právě se blíží lancettou k hochově lopatce, aby ho píchnul!

Nebo co soše, jak slepé děvče pomocí hmatu čte ve vypoukle tištěné bibli!

Příště snad spatříme sochu, jak bez rukou narozené děvče plete punčochu nohama.

Bible.

Dosti velký stůl pokrytý biblemi, pak ještě dva točící se sloupy s paprskově upravenými rámci, v nichž opět bible nad biblí, toť skromná, vážná výstava anglické společnosti „British and foreigne bible-society". Přes dvě hodiny stál jsem u výstavky té, probíral se knihami, otáčel rámce — „Kafir Bible", „Amharic Bible", bílá bible pro slepce, „Nový zákon" pro Eskymáky, pro Laponce, pro španělské cikány, bible sanskrtská — dvě stě jazyků živých, ohnivých, jimiž se hlásá „slovo".

Byl jsem vždy pilným, vděčným čtenářem knihy té přeosudné, přebohaté.

> Mit thraenen ist ein jedes blatt besiegelt —
> und blutend hat die menschheit unterschrieben.

A má kniha ta millióny čtenářů stejně vděčných. Čtem ji jeden za tou, druhý za jinou příčinou, každý „hledá v ní, co najíti chce, a najde v ní, co hledá." Jeden poučení náboženské a mravní posilu, druhý poučení historické, třetí poezii — „cožkoli napsáno jest, k našemu naučení napsáno jest". Posud jsem nezemdlel u probírání se stránkami bible, také již nezemdlím a kdykoli odevru a začnu číst: „I stalo se léta třicátého, měsíce čtvrtého, dne pátého, když jsem byl u prostřed

zajatých u řeky Chobar, otevřína jsou nebesa, a viděl jsem vidění boží," šumí nade mnou peruť nejmohutnější poezie, kterou kdy zrodil lidský duch. Ezechiel, velký, největší poeta!

Zajisté dobrá kniha, třeba jí tak často užito zle, a třeba nanejvýš zakusila již osud všech knih skutečně dobrých, že jsou totiž vždy původem mnohých spisů špatných. Kniha nejrozšířenější, darovaná nám národem, v kterém se nám také zrodil vzor nejčistšího člověka. Kniha světová, patřící zajisté na výstavu světovou, tím vhodněji, když předvedena společností působící i v nejzazších, nejzapomenutějších koutech světa.

Již dávno zlomen předsudek, že bible náleží jen kněžím, ne laikům, zlomilit jej reformátoři. Přec se v té oné církvi posud bojí složit ji jen tak prostě do rukou laických. Origenes byl prý velmi učeným mužem a přec vzal jisté místo v evangelium sv. Matouše příliš do slova a — vyplnil je sám na sobě. Proto vychází bible s úvody, hojnými poznámkami a výklady, nebo se děje s ní — i kastrace! Pro tuto mluví i nekatoličtí někteří paedagogové, teprv nedávno vyšel ve Švýcařích takovy účelný spisek: „Die stellen der bibel, welche geschlechtliches enthalten," a žádá vynechání jistých těch míst alespoň v biblích školám určených. Paedagog může vůči dětem mít pravdu, naproti dorostlým je každé komolení marné, již proto, že je celá, nezměněná bible již společnostmi vydavatelskými až příliš rozšířena.

Podivno, že právě v Anglii je společnost biblická nejúčinlivější, pilnost její největší. — Zdá se, že úspěch této společnosti, jakož také tamější přísné svěcení neděle a jiné ještě zjevy skutečně vyplývají jen z rozhodné, neunavné pracovitosti Angličanův: „pro samou práci nemá času, aby p ř e m ý š l e l o něčem, co přímo ne-

souvisí s tou jeho prací, a uspokojuje se tedy věrou". Je tam zvláštní společnost pro „vydávání náboženských traktátů," založená již r. 1799, dále jmenovaná společnost pro vydávání bible ve všech jazycích a podřečích, spolek paní a dívek na shotovování košil a punčoch pro ty divochy, kteří křesťanství teprv teď přijímají — opět podivno, a millionů domácích chudých sobě paní a dívky ty ani nevšímají!

Anglická Society není jedinou společností biblí rozšiřující. Znamenitá je také americká, která má přes tisíc filiálek, pak protestantská berlínská (od r. 1814), francouzská, švýcarská, dánská a švédská. Obrovských rozměrů byla do r. 1826 společnost ruská — tušili v ní tendenci politickou a zrušili ji. S anglickou ovšem nemůže se žádná měřit. Již několikrát byla o ní v našich listech statistická zmínka, uvedu tedy jen některá hlavnější data kratce. Společnost je založena r. 1804. Tenkrát byla bible celkem nebo částmi známa jen v 50 jazycích, podnes dala ji společnost přeložit do dvou set a čtyr jazyků — dohromady je posud bible tedy ve 254 jazycích! Kdežto dále společnost v prvních čtyrech letech trvání svého udala jen 81.157 exemplárů, rozšířila jich jen za rok minulý (1872) 2,592.936, a za všechna léta dohromady 68,417.031! Peněz na to vydala přes 73 millióny našich zlatých. Jak se to asi s příjmy a výdaji má, vysvítá z toho, že na př. roku loňského bylo výdajů o 200.000 zl. víc než příjmů. Jsouť exempláry krásně tištěné laciny až směšno, a hruběj tištěné zcela zdarma.

Na rozličné národy doráží společnost také rozličně. Na Tatary několika statisíci exemplárů, na Japance jen 80.000, na Islanďany jen 15.000, na ostrovany australské jen několika sty. Některým národům předložena bible celá, druhým jen Nový zákon, třetím stačilo posud jedno-

tlivé evangelium. A kde lidé „zapomněli se naučit číst“, pomáhá společnost také ještě illustracemi. Kafrům maluje všechny svaté černy a nahy, jen kolem pasu mají malou zástěrku, „pro slušnost nebeskou“; Sumatráni vidí, jak u poslední večeře sedí bůh syn žlutý jak kanárek a s ozdobným peřím na hlavě; u Číňanů má zase bůh syn špičatou lebku a dlouhý lesklý cop, atd.

Tolik je jisto, že společnost učí na sto národů číst. Mnohým utvořila teprv spisovný jazyk! Stokrát milejší je mně ta výstavka papírová, než opět v německém oddílu ocelová výstava Kruppových děl!

Začátky kultury — výše kultury — prostá bible anglické společnosti má na výstavě zajímavý svůj pendant. Skvostnou totiž bibli firmy Hachette et Comp. z Paříže: illustrace od slavného orientalisty mezi malíři Bidy, jenž několikkrát byl v Palestýně a devět let kreslil na biblických těch illustracich, rytba od Hedonina, písmo a okrasy dle nákresů architekta Rossigneuxa od tiskaře Viel-Cavala, překlad od biskupa Bossueta — samá jmena slavná. Tiskařství začalo bibli, výtvarné umění vyvážilo si z ní největší část předmětů svých, teď ji vděčně splácejí. Millión franků obětoval Hachette na vydání.

Pluh.

„Každé pole má své dějiny: Kdybychom znali příčiny, které je přivedly z ruky do ruky, a osudy i city těch, kteří na něm pracovali, znali bychom dějiny lidstva. jakož také geologický útvar pole, odkrytý hluboko dolů až ke středu země, ukázal by nám dějiny naší zeměkoule.“ Tak mluví Auerbach ve vesnických svých povídkách. A v „pavillonu ministerstva orby“, na světové výstavě, spatřili jsme zas celou bohatou, velepoučnou sbírku historickou oněch nástrojů, kterými lidstvo vynucovalo a vynucuje z těch polí potravu svou, sto osmdesát pluhů, od kamenné sekyry věků nepamětných až po vítězné české ruchadlo, od malinkého rýžového ploužku z Cejlonu až po těžký pluh americký bez kol, taženy čtverospřeží a přes půl lokte hluboko rýhující — kdyby alespoň ty pluhy uměly mluvit! — Ale vždyť přec umějí, vždyť jim rozumíme!

„Krásný“ pluh ovšem není. Od Hesioda začínaje oslavoval jej sice básník za básníkem, ale výtvarné umění nikdy nevědělo, co s ním, sochaři byli vždy s klikatými, bidlovými formami jeho v rozpacích, a to, co vidíme na reliefech na př. starých Řeků, je ideál, není pluh. Avšak co dobrodiní prokázal již lidstvu! Pluhem, vzděláváním půdy, pěstováním přírody počala zároveň lidská kultura, z lovce, pastuchy a jiného kočovníka stal se oráč, člověk usedlý, Kain zabil Abela na spásu člověčenstva. Ale člověčenstvo odměnilo se živitelům oráčům po

způsobu svém, na mnohých místech učinilo z nich otroky, oráči byli ku své hroudě připsáni, „globae adscripti“. Šlechtic po nich šlapal, měšťáku byli sprosti, kultura, kterouž založili, chodila pak hrdě kolem nich — však již se rytířstvo rozpadlo, staré měšťanstvo je vytlačeno rukami dělnickými a koly továrními, přes mnohé již město přejel pluh, zaoral i poslední paměť z něho, sám ale zůstal nepřekonán stát na té zelené, krásné zemi a jeho ředitel je nyni volný a rovný všem ostatním.

Arci děla se krutá ta nespravedlnost nejvíc jen v středověké Evropě. U Indů a Egyptanů nebyla kasta rolnická v opovržení. Čínský císař oře o „slavnosti sluneční“ rok co rok veřejně. Vynálezce pluhu hledali staří přímo mezi bohy, Indům byl to sám Bacchus, bůh vína, u Řeků naučila hotovení pluhu Demeter svého miláčka Triptolema, u Egyptanů byl vynálezcem pluhu Osiris, jehož na zemi zastupoval úrodný býk Apis, příbuzný oněch trpělivých tvorů, kteříž s beder člověka sňali tahounství. U nás Slovanů, národa záhy rolnického, od něhož Němci se teprv pluhu přiučili, byl pluh vůbec vždy u velké vážnosti. V mythologii naší je obrazem blesku, prorývajícího súrodňující mračna. A jako staří Římané své vojevůdce, své Cincinnaty, brali od pluhu, vzal sobě národ český od pluhu svého vládce. Jen že jsme postaveni do samého středu Evropy a český rolník že dle přenešených k nám odjinud řádů a osudů také ztratil volnost svou! Však i v dobách nejhorších podržel pluh všude jistou vážnost svou, třeba jí byl pozbyl jeho pán, rozžhavená radlice byla svatým důkazem při soudu a pluh byl jediným předmětem hospodářovým, na kterýž nesměl sáhnout věřitel žádný.

Se sousedy ztratil, se sousedy zas nabyl český rolník svobody. Mezi vystavenými ve Vídni pluhy, na vysokém,

červeně pokrytém podstavci trůní pluh neúhledný, starý, rozežraný červotočí. Je to týž pluh, kterým r. 1769 oral císař Josef II. na Moravě. Učinil tak, aby prokázal svou úctu důležitému stavu rolnickému. Čin svobodomyslného císaře nebyl pouhou ceremonií, nebyl činem jen symbolickým. Podobných činů symbolických, naznačujících rovnost všech stavů, ale jen naznačujících, bylo ovšem ode dávna dost a jsou podnes. U Římanů byly „saturnalie“, určeny co pamět zlaté doby, kdy člověk byl ještě člověku roveň — někdy totiž za Saturna; nevolníci směli si hrát na pány a „nosit klobouky co lidé svobodní“ — svobodní po celý týden. V Holandsku slavili do nedávna „Jokmaalen“, při kteréž slavnosti byli sluhové obsluhováni svými pány. Podnes „myjou“ biskupové v jistý den chudým starcům nohy, a t. d. Josef II. zaoral si ale na moravském poli neceremonielně, nesymbolně, jen co bdělý syn své doby — ovšem bdělý za časného ještě rána, když kolem něho široko ještě rozložena dřímota. Těžce, přetěžce se děje pokrok lidstva. Rolník ovšem dal počátek kultuře lidstva, ale ta vzdělanost musila růst, kvasit se a šířit po tisíciletí, než pojem svobody a rovnosti všech zapustil své kořeny pevné a pak teprv učinila kultura zas něco pro svého původce, pro rolníka. A za času císaře Josefa II. již byla Evropa právě prodělala onu školu, která nedlouho potom způsobila také francouzskou revoluci, a císař porozuměl plně rodícím se ideám a pomáhal jim dál: pět let po moravském zaorání zrušeno nevolnictví.

Jenže — kolem široko ještě rozložena dřímota! Teprv r. 1848 stal se sedlák náš skutečně a úplně volným. Do té doby tížila ho stále krutá robota, o níž neplatilo vždy jen lehké:

„pan derektor poroučel
rozsívat marjánku,“

při níž bylo bití i hladu a skoro úplné zas nevolnictví osobní. Pokud mohl, ulevoval sobě ovšem sedláček písní. Vynadal v ní purkrabímu „parukářů a největších pletichářů“, řekl, že „ten šelma nešťastný, ten šmahavý poklasný“

pro ten klas
stíhá nás,
zasloužil by sám provaz,

pověděl, že šafář je zloděj, a končil překrásným refrainem: „Bodejž pány čert vezme!“ — Už jsou nyní ty robotní písně bohudík přec jen písněmi historickými!

Rozhlídněm se po vystavených pluzích — má Stamm pravdu, když rozděluje národy podle hlubokosti polní jich rýhy a podle tíže jich radlice? když hádá dle toho, který národ je životní silou a svobodou mohutnější? Myslím, že má. Národové, kteří podnes nemají pluhu, vymírají, Kain ubíjí podnes Abela. Otrok pak nezajede rádlem hluboko do země, ne spůsob práce, nýbrž propracovaný den, sdělané prostranství má pro něho význam. Podívejme se na ploužek „sikkim“ z vysoké Asie, nebo na podobný mu ploužek ze Siamu, jednou rukou se řídí, je celý ze dřeva a radlici má s velikosti obyčejného pilníku. Jak dlouho as potřeboval pluh k svému rozvoji, jak dlouho byla radlice jen dřevěná, kdy obdržela přiostřený kámen, kdy kousek bronzu, kdy železo? Zajímavá to sbírka i pro nerolníka! Všem vystaveným pluhům ale vévodí naše „ruchadlo“, které přijali skoro již všude po střední Evropě, tak že nalezáme zde nejen ruchadla česká nýbrž již také „ruchadlo pruské“, „ruchadlo Eckertovo“, „cylindrové ruchadlo nasavské“, atd. A teď to jde v nejrozmanitější míchanině: „aratro romano“ i „perticara“ (také římská), řecký pluh z ostrova Morey, zas český „nakolesník“, „ralo“

dalmatské, „hoklo“, „hakka“ a „punthi“ z Číny, „arado“ z ostrova Madeiry, v Německu nalezená radlice starořímská („mečem dobyli, radlicí kolonisovali“), pluh švédský, kavkazský a haličských horalů, ruská „kasulja“, indický „nagur“ a „bukhur“, atd. Jak se svými pluhy v Indii zacházejí, učí nás obrazce v anglickém oddělení „India“ (v hlavní budově), jak jinde, učí akvarelly vyvěšené po stěnách kolem samé historické výstavy pluhů. V starém Egyptu byl pluh lehký, dřevěný, i radlici měl dřevěnou a zapřahali do něho buvola s oslem nebo čtyry lidi. Na Litvě je oráčem žena, v Srbsku se připřáhne žena napřed vedlé koně nebo volka, atd. Známo, že v Anglii zapřahají již páru, že mají šest radlic na tom parním pluhu; snad se bude dít jednou — i vzrůst obilí zcela fabričně!

V Čechách se oře ode dávna dobře. U nás i s vysoka přiletěvší „divoká kačena“

zavolala na voráče,
aby voral z hlyboka.

Vzdělávání polí se zlepšuje, do hnojené půdy zajíždí radlice hloub a hloub, ale sedlák se škrábe za uchem —: „Není ještě konec té písničce o „pražené polívce na suchém rendlíce“, čeledín a nádeník mají se u mne dobře, ale já — já se dřu na daně“, povídá.

Na nohu a na hlavu.

I.

Jednoho dne sebral jsem své nohy a řídil je do světové výstavy jen proto, abychom se podívali spolu na vystavenou z celého světa obuv. Také ta není snad pohromadě, také u obuvi musí člověk projít každou zemi, aby nabyl jakéhos přehledu, ale pak — pak rozumí Klicperovu výroku: „Můj milý, řeknu-li „kramflek“, řek' jsem něco náramně vážného.“ Nepochybuju věru, že o té obuvi na výstavě mohl by někdo napsat celou velkou knihu a velmi zajímavou, ba mohlo by být kněh více: od řemeslníka, národního hospodáře, historika, ethnografa, sochaře, anatoma — nesmějte se, také od sochaře a anatoma! A socialista by napsal knihu nejtlustši.

Sbírka by se zde mohla sestavit as úplná, jediný mokassin amerického Indiána schází. Či na postavených manequinech či ve zvláštních výstavkách možno tu spatřit obuv všeho způsobu, od dřeváku sedláka Rumuna z Uher až k anglické dámské botce z glaceované kůže, jižto lze lehce a příjemně obout jako rukavičku. Ve francouzském oddělení učinil již jakýs historický švec pokus takového obuvního musea. Ve velmi pěkném pořádku vystavil vzorky starší evropské obuvi (střevíců a p.); vidíme tu zobákový střevíc, v jakém za rokoka vznášel se pudrovaný

dvořanín po hladkých salónech versaillských, i žluté opánky římských histrionů a sandály starých Řeků.

Hlavně by muselo obuvní museum rozpadat se na obuv moderní, která je všude již stejna, a na obuv národní, co nejrůznější, co nejzajímavější.

Zajímavo dle obuvi studovat ráz národa a zvláštnosti ponebí. Vysoká turecká žlutá bota na př. je víc punčochou než botou, jef holinka, nárt i podšev z jediného kusu, pata na ní trochu vycpána — každá noha v ní musí přijmout pomalý, šouravý krok liných Orientálců. Taktéž punčochovity jsou boty Ostjaků, Samojedů a Eskymáků, jsou z polovydělané kůže, k vůli zimě se srstí dovnitř, pak s širokou nahoře holinkou, do níž se dá ledacos, aby se v ruce nést nemusilo — paní Eskymačka vstrčí do holinky i své dítě. V čínském oddělení vidíme střevíce a trepky ze slámy, z rákosu, atd., s vysokými dřevěnými podešvy na třech stejně vysokých špalíčcích; musí se v nich kráčet zcela vážně a tím obtížněji, že stlačený předek skrucuje a stlačuje také prsty u nohy. Rovněž těžky a nezdravy jsou tamější střevíce kožené, obmyšlené věru strašnými cvoky. Podobné podešvy dřevěné, jak jsou ty čínské, připínají sobě v dešti a blátě také krasotinky turecké, aby ušetřily bohatě vyšívaných trepek svých. U bohatších Turkyň bývá to lešeničko celé stříbrné, tedy náramně těžké — viz exemplár v oddělení tureckém. Z Uher zaslány ozdobné čižmy a husarské boty, se skvostně vyšitým zemským znakem — na holince. Od chudých Bulharů přišly jen sandály a opánky. Slováci zaslali sváteční své boty žluté a červené. Z Rumunska přišla neohrabaná národní bota skládající se z nevydělané koziny, plstě a slámy. Bota norská má silný kožený svršek a dřevěné duté podešvy (tak k vůli zimě) a kovová obroučka jde kolem podešvu i svršku. V ruském oddělení vidíme premování moderní boty kožešinou, pak křiklavé botky ženské

(na př. zcela zlatého povrchu), konečně botky orientálně vyšívané jako v Turecku, Řecku, atd. V „turkestanském koutku“ tamtéž spatřujem na jednom manequinu botu vysokou, hojnými cvoky kovanou, v zadu na opatku koženým bodcem opatřenou — obuv to pro lezce i jezdce. A t. d.

Moderní bota je často již kusem uměleckého průmyslu. Známý onen pán, který před několika tisíci lety zahřměl prý na ševcovského kritika své pověstné „sutor ne ultra“, musil by dnešního dne odtáhnout s posměchem. Čím dál dnešního dne obuvník sahá, tím líp! Hezky dlouho prošmatlávalo se lidstvo životem, dalo sobě módou formu bot předpisovat a nohy kazit, vědělo sice „kde je bota tlačí“, ale nevzpomnělo si, že tlačit nemusí! Nyní dojde si obuvník k anatomovi pro poučení a sochař mu dělá model nohy i botky, řezbář kopyto a desky. V italském oddílu spatřujem kopyta a desky, které jsou „přísně dle zákonů anatomie, s podrobným vzhledem ku kostře nohy i její nemocem a nepravidelnostem.“ Praktičnost se spojuje s úhledností — jen přepraktický Amerikán nedbá krásy botní skoro nic a dělá botu hned tak pohodlnou, jako by už byla „vyšlapána“. Zkrátka, obuvnictví dostalo se nyní na dráhu rozumnou, obuv není víc mučidlem, obuvník užívá všech možných pomůcek duševních —

narodil se mladej švec,
radujme se!

Rozumí se samo sebou, že také jiné stránky obuvi za našich dnů se měnily a mění. Kůže se užívá všech druhů, od nejjemnější glacírky až po neproniknutelnou kůži z aligátora a armadilla. Spracování už dávno neděje se, jak známo, jen dratví, nýbrž za výdatné pomoci floků, z nichž když jeden pustí, svede jich hned sto za sebou. Na výstavě vidíme stroje také na řezání těchto floků, které ale

již zase zápasí s vynálezem ještě novějším, se šroubky. Dále zde spatřujem nové způsoby sdělání opatků, podešvy korkem a plstí opatřené, ano zcela pohyblivé dřevěné podešvy se šarnýry, a t. d.

Nejvíc umění naložili vystavující obuvníci na obuv ženskou a ze všech vynikli v tom nejvýš zas obuvníci francouzští. Ty jejich elegantní botky, ty pantoflíčky! — Pantoflíčky! — Jak tu nevinně leží za sklem ten modrý párek! Hebounký svršek, lehýnký podšev — jak slabý podšev má to manželské štěstí! Jak jemně ten pantoflíček vypadá, člověk by myslil, že být pod takovým bylo by zrovna rozkoší a přec — co je proti němu jízdecká bota Alexandra Velkého, bič Attilův, palcát Žižkův! Hoď své ženě rukavici, ona zdvihne pantofel — a jsi hotov. „Pánbůh je jen proto všemohoucí, že není pod pantoflem“. praví Saphir.

II.

Stál nad plstí a suknem, slamou a hedvábím, filosofický doktor pan Otto Henne-Am Rhyn, a vzdychl sobě z hluboka: „Ach není jasnosti v nejnovějších ideálech revolučních — není nikde moderního klobouku, který by se líbil všude a každému! Jako náš nynější zápas idei, nemá také zápas klobouků posud vyhlídky na uspokojující rozluštění.“ — Má pravdu, pan doktor, a kdyby nebyl psal článek svůj o historických kloboucích po německu, nemusil bych psát sám a mohl bych krátce říci: „Čtenáři, viz!“ Jen že není klobouk jediné, co na tomto pestrém světě kryje lidskou lebku a její rozum i kaprice, vzdory i svévole!

Je to věru smutné, že není shody ani v tom, co je na člověku „nejvyššího“. A pořád bude hůř. Již se

neliší národ jen zas od národa, teď již opováží se každý druhý člověk být „individuem“, být něčím zcela zvláštním, mít svou hlavu a také svůj klobouk nebo svou čepici na ní. Do nedávna ještě byla značně větší jasnost a přehlednost. Znali jsme pernatý chochol Indianův, špičatý kornout Číňanův, turban Turkův, huňatou čepici rozmanitých pastuchů, nízký klobouček sedlákův, ohnivě lesklý cilindr švihákův a ještě několik typů a mysleli jsme, že už těch je dost. Ale vmíchal se do toho divoký revolucionář, nazván klobouk plstěný, začal internacionálně rýt, všechno zničil, všechno překroutil a zjinačil — kdyby alespoň sám věděl, co chce!

Pestré jsou lebky lidské po světě a zajímava je procházka po nich ve světové výstavě, totiž po jich pokrývkách. O ženských čepcích, čepicích, turbanech, šlojířích a kloboucích nebudu mluvit, nerozumím jim; někdy myslím, že dáma některá nemá ani klobouk, a ona má klobouk přec, jen že pánbůh ví kde. Na figurinách nebo ve výkladech co zboží vidíš ale srozumitelné mužské pokrývky a karkule všech možných smyslů i nesmyslů. Dračí přilbu japanského rytíře, žlutý kornout čínského mandarina, huňatý šišák Tatarův, zelený turban příbuzného prorokova, paňácovské čepice tančících dervišů, hedvábný, pštrosím perem a pentlemi zdobený klobouček bohatého pařížského dítěte, připláclou čepičku egyptské chudiny, medvědici francouzské gardy, rakouské čáko, pruskou pikhaubnu, hasičovu přilbu, baret, cylindr, a ještě sto jiných! Dále klobouky slaměné „bruselské“, „fantasijní“, „panamské“ bílené i nevybílené, „florentinské“, „Pedale“, „Ricciotti“, klobouky z lýčí, ze dřeva, ze žíní, sukna, hedvábných látek, ano v brazilském oddělení i klobouky z kůry palmové. Jen že mají trochu řídká žebra, ty klobouky brazilské, příliš moc „ventilace“,

a když prší, že se hlava ihned také důkladně celá umyje. Vidíme tu několikero set forem na klobouclch plstěných, několik „zcela nových vynálezů“, jako cylindr beze švu, plstěný klobouk zevně zelený, uvnitř černý, a díváme se na kloboučnický stroj, pracující parou a tak rychle, že nám jde hlava i s kloboukem kolem.

Se závratným spěchem mění naše doba vše, i pokrývky hlav našich. Proud ten je neodolatelný, největší konservatism líných, zaspalých národů orientálních před ním neobstojí. Není tomu ještě ani půl století, co vládli Cařihradem janičáři, a porovnejme i tam, v Cařihradě samém, strašidelné, jak škopek velké turbany v janičárském museu s těmi turbánky teď po ulicích, které nejsou nic jiného než uprostřed fes a bílý šáteček kolem. Ano již mizí i ty šátečky a místo nich jim dávají dělníci strakoničtí a husinečtí, písečtí a vídeňští do fesu podšívky z dřevěné slámy, kůže, kaučuku a batistu. Toliko stínidla jim ještě nedávají — „jen pes křesťan bojí se pohlédnout do hněvivého oka Allahova.“

Historická výstava klobouků musí být ovšem velmi zajímavá. Jsou tam teď ve vídeňském Prátru dvě, jedna menší kloboučníka Petra Habiga a spol. (rakouské oddělení), obsahující toliko módy nynějšího století, a druhá větší ve „výstavě addicionelní“, o které se právě rozepsal citovaný již filosofický pan doktor. Tato výstava začíná věkem sedmnáctým a sice oním kloboukem co nejširší, směle vyhrnuté střechy a obrovského pera, jaký z hlavy Rubensovy a uměleckých současníků jeho na výbojnou hlavu svou posadili Wallenstein, Gustav Adolf a Cromwell. Také klobouk měšťákův a sedlákův byl tenkrát nízký a se střechou širokou, ale střecha ta byla sepnuta do tří rohů, jak ještě dnes u sedláků švábských. „Trojice“ byla později, v době alchymistů a astrologů, šiboletem všeho

všude myšlení vzdělaného světa, třírohý, trojiční klobouk stal se všeobecnou módou a udržel se dlouho, viz zde klobouk Bedřicha Velkého, „starého Frice“. Již pak klobouk císaře Josefa II. je poněkud jiný, jen dvourohý, napřed zakulacený, a udržuje se forma ta u vojska částečně podnes. Francouzská revoluce učinila také v kloboucích revoluci. Přípevňovala své trojbarevné kokardy a červená péra na vysoký, kulatý klobouk s úzkou střechou, převzatý od Španělů a graduovaných doktorů. Netrpěli tenkrát rohů ani ostrých hran, vše musilo být pěkně zakulacené, na všechny strany stejné, a ubývání šířky směrem do výše naznačovalo oposici ku všemu s hůry vládnoucímu. Nastalá pak reakce cylindr podržela, ale obrátila jej a byl nahoře široký a dole úzký; potřebovalať reakce širokou půdu, aby mohla lidem tančit po hlavách. Revoluce červencová ale věc vyrovnala, zavládlo „juste-milieu“, vysoký klobouk se stal čistým cylindrem, nahoře i dole zcela stejným. Cylindru však zas vjel roku 1848 do boku nízký, střechatý klobouk plstěný, a od té doby se nemůže cylindr víc vzpamatovat, je hned vyšší hned nižší, brzy nahoře, brzy dole širší, kroutí se všelijak, a nemůže ani umřít ani být živ. Také ale nováček z r. 1848 nemůže se nějak vykvasit, tisíc má nápadů, ale žádnou myšlénku, tisíc mód, ale žádný všeobecně uznaný model — jsme zmítáni sem tam, tonem, a nikde, nikde žádný pomocný klobouk, jehož bychom se zachytli!

Pro dopravu.

To staré lidstvo je jako mladý orel. Bylo dřív rádo, že mohlo sem tam lézt po domácím hnízdě svém, pak se chvělo štěstím, že křídlo je nese k modrým skalám, teď ryčí mužnou zlostí, že jedním šlehem nemůže přes sto mil a povětrnou plavbou že nemůže k slunci. „Za osmdesát dní kolem celé země“ — k smíchu, to je vidět, že se ještě neumíme skorem ani hnout! Lokomotiva, ten hlemejžď, nestačí víc létavým, cestovatelským choutkám našim; skáčem k oblakům, jako zavřený lev na mříž skáče.

Cestovat musíme, již musí každý. Vystonali jsme se sice z kosmopolitismu, dříve moderního, ale necestujem přec víc, „aby se nám pak doma tím více líbilo“, vždyť jsme poměrně všude již doma! Kde jsme už od těch dob, kdy se říkalo: Zůstaň u krbu svého a živ se v poctivosti! „My teď letíme světem a živíme se třeba v nepoctivosti.“

Zdali pak chodí ještě někdo pěšky? Snad již jen na procházku a to nerad! Cestování po vlasti, po nivách domácích, přenecháváme drobné mládeži. Ta nechť poznává národ, jeho sídla a vlastnosti, my — nás to nudí. Kdyby nám někdo mluvil o volnosti pěšáka, jak řídí krok, kam se mu líbí, postojí, kde chce, vyžije krásu krajiny a krásu lidstva až do umdlení, řeknem, že má tuze pravdu a my — že zůstanem raději sedět. Vysmějem se i Angli-

čanu, který si zřídil velký svůj cestovní vůz a od La Manche k Černému moři chce přejet dle vlastního pohodlí. A pošta a dostavník — ty stojí i na světové výstavě již v koutku.

Podivně dojímá ta sbírka starých a nejstarších vozů poštovních a ještě podivněji vedlé ti vycpaní postillonové! Přemožený lid, praeparát pro kulturní musea, vymřelé existence! Co je dnešní postillon v šedivé své skromné kazajce, který leda od ulice k ulici jezdí, aby ze schránek vaky s listy vybíral, naproti premovanému postillonu dřívějšímu, který za veselého hlaholu své trubky branou do města vjížděl a za nímž jsme hleděli s úctou, šeptajíce si, že „jede až z Chebu“! Na staré poštovní vozy hledíme teď s pravou hrůzou. Nemůžem pochopit staré novellisty, že v těch drkotavých karách nalezali nějakou poesii, my cítíme ještě dnes údy jakoby přetlučeny, bojíme se vzpomenout sobě, jak jsme se v těch tmavých skříních musili kroutit a natahovat, jen abychom mohli přendat si nohu nebo z okna plivnout. A bylo to pohodlí tenkrát panské!

Dopravních prostředků nalezá se na výstavě síla. Pro člověka i koně, pro vodu i páru, pro zemi i moře, jen ne pro vzduch, ne pro let oblakový, na vjezdu do říše oblakové visí stále ještě sedm zámků. „Ballon captif“ chtěl se alespoň dotknout zámku prvního a již jej smetla vichřice někam na sto mil. Nejbohatěji, nejpoučněji jsou tu ovšem vystaveny a v skupiny seřaděny lodě. Není věru možno, abychom vypočetli jen veškeré předměty, jakž teprv se dotknout jich zvláštností! V maritimním pavillonu a v pavillonu Lloydu podán přehled hrubě úplný alespoň těch vodních prostředků dopravních, které máme v Rakousku. Od barky, kterou žralok jediným obratem pře-

vrhne, do lodě řadové, kterou nejzvučnější bouř sotva že pohne k nějaké mírné sousedské; od nízkého převozného traghetta, které i při drobných vždy vlnách Scirocca hází sebou jako slupka, až do největší dopravní lodě Lloydové, která tři patra sahá pod vodu. V ostatních oddílech lze sobě pak vědomosti doplnit. I čínskou loď tu vidíš, na na níž mořský loupežník po zboží a lidech se honí, i lehký žlutý kaik, na němž paša harém svůj procházkou vozí po čarovném Bosporu. Škoda, že tu není také historická, smutná gondole benátská, barka mujánského rybáka, dlouhá kocábka cirknického osadníka a jiné lodičky význačné! Skoro v každém skupení najdeš ale přec vždy něco zvláštního V dánském elegantní lodičku s vysokými seslíky pro zábavnou jízdu kolem ostrova kodaňského Tivoli, a vedle ní loďku eskymáckou, potaženou koží a uprostřed s pramalým otvorem pro celou pidimužíkovou rodinu; v ruském barky co nejelegantnější, pak malou salonní barku pární, pak „Raquette“, velociped to vodní, vypadající jako saně a t. d.

Vlastně jsem měl začít jinak. Takovými dopravními prostředky, které jsou poukázány jen na lidskou sílu a na lidskou ruku. Mnoho jich není. Talavašky či nosítka jsou na vymření. Jen na obrazech ještě vídáme, jak pudrovaná krasotinka vykukuje oknem nosítek ven, nebo jak do nich vstupuje tlustý pán s náramnou bílou parukou — dávno vyhynulé rokoko. V skutečnosti mají již jen zdravotní účel, dopravit v městech těžce nemocného do nemocnice, přenést v lázeňských místech paničku chorou neb příliš choulostivou z bytu do lázně a zpět. Ale o nádheře není tu ani dechu víc, i ty lázeňské talavašky jsou natřeny jen prostě, jako chudá umrlčí truhla. Také je na celé výstavě — mimo smutná nosítka v pavillonu zdravotním — vystavena talavaška jediná, z nizo-

zemských osad v Indii. Schází květnatá, bohatě pozlacená talavaška cařihradská, elegantně zastřená neapolská atd.

Místo nosítek nastoupila kolečková křesla, ruční vozejčky s lidskými strkouny místo tahounů. Pro dítě, pro nemocného, pro zemdlenou dámu, atd. Na výstavě jsou jak známo křesla ta uvedena jako drožky v městě, s určitým stanovištěm, taxou a číslem, a člověk se tu může za drahý peníz dostat tedy zrovna postrkem, kam patří. V Japanu už je mají dávno, ano vozíky ty jsou jedinými nájemnými povozy japanských měst. V oddělení japanském je velmi elegantní takový jeden vozík vystaven a na obrazích lze je tam vidět v celé řadě stát a čekat na pasažéry. Komické obrazy! Japanec strkoun stojí tu se svěšenou hlavou jako náš drožkářský kůň, když mu pán jeho zrovna byl od huby vzal pytlík s ovsem.

Ještě k těm lidohybným povozům patří velocipedy. Není jich tu ale mnoho a nejsou zvláštní. Pardon, přec! V nejsevernějším cípu italského oddílu stojí nevysoký, zavalitý kůň. Dobré zvíře! Rozumu sice nemá, za to ale nesmírnou ctižádost: chce se stát praotcem zcela nové raçy. K tomu účeli mu dal jeho stvořitel tři železná kola pod břicho a kliku na krk — signore Zoppi di Parma je ten stvořitel jeho, sedí v sedle a jede vždy pět kroků ku předu, pak pět v levo, pokud místo stačí, a zas pozpátku na prvotní své místo. Rytířských hradů nebude nejspíš dobývat, také do vrchu a s vrchu bude mít as obtíže, ale po podlaze běží za pět set zlatých zcela pěkně „il cavallo automotore“.

Clarence — broom — landauer — berlina — kaleša poloviční — kaleša celá — faeton — dámský kočár — vyberte si, co chcete! Nesmírný výběr, sta kočárů a vozů, od drkotavého čínského, pokrytého hrubě pleteným rákosím, až k nádhernému dvorskému, skoro tak nádher-

nému jako je červený a zlatý božíhodový kočár pražského arcibiskupa. Jen že již co dětem se nám vypravovalo o té ekypáži arcibiskupské, že ji před výjezdem musí vždy svazovat špagátem, a zde na výstavě leskne se vše novostí a mladostí jako čelo osmnáctileté panny. Líbí se Vám ten rozložený landauer fialový? — 2000 zl. — Či zde ten modrý? — Jen 1000, bagatella! Na ty pětistovkové menší se ani nedívejte, nesluší dnešního dne sedět v povoze tak směšně laciném. Kočár, vlastní ekypáž dnešního dne musí být, podle ní se soudí, má-li člověk alespoň tolik příjmů, aby mohl býti „živ“. Vlastní ekypáž plete se všemi myšlenkami jemnost paní, a když paní kupcová ve veselohře Rosenově čte Prutzovu báseň:

Ha! wo die wellen tosend schlagen
hoch ueber dem empoerten grund,
da fuehlt in goettergleichem w a g e n
ein maennlich herz —

vytrhne se náhle ze čtení a zeptá se pana manžela: „Ty, neměli bychom dát svůj v ů z teď vyložit šedivě? Je to tak elegantní!“

Elegance je u kočáru nyní, kdy i fiakr je elegantně prošíván, ještě hlavnějším požadavkem než elastičnost a pohodlí. Skutečně k ní hleděno skoro u všech vystavených povozů, i ten uherský se skříní ze sítí místo ze dřeva je velmi úhledný. Rozhodně nejkrásnější jsou ovšem francouzské, dle nichž se řídí, dosti obratně, sedláři vídeňští. Faetony, jež kočí, i faetony, jež pán si řídí, kočáry dámské, rodinné, cestovní, honební, dvou-, tří- a čtyrkolé, krásný tramwayový vagón z Ameriky, elegantní hôtelní omnibus s aksamitovými křesly, zkrátka všechny druhy povozů pro koňskou spřež jsou zastoupeny, jen již zase ne zajímavý ten fiakr cařihradský, se světle

a vesele kvítkovanou skříní, kulatou jako baloun. Za to je zde turecký povoz pro spřež volskou, „taraba“, vesele to natřený, podlouhlý vůz pro ženské, otevřený na všechny strany a stíněný dřevěným baldachýnem, spočívajícím na čtyrech tenkých sloupcích. Ještě některé zvláštnosti jsou zde. Na př. francouzský vůz cestovní pro celou rodinu. Když je pěkně, může celá rodina sedět venku, napřed, vzadu, na střeše, jakmile začne skrápat, mohou všichni vskočit dovnitř, jako mláďata do vaku klokana. Nebo rumunský vůz na honění dropů. Známo, že Indiáni zakuklí se v jeleny, bušmani v pštrosy, aby se mohli přiblížit zvěři, evropští myslivci docela v krávy, aby přiblížili se divokým husám a kachnám; rumunský myslivec zahraje si na nevinného cestovatele, jenž sedí v lehkém, na všechny strany pohyblivými, pletenými záslonami pokrytém voziku. Zdá se, že hloupý drop je skutečně dost hloupý, aby vyčkal; naše straka, i když se myslivec převlíkne za ženu s nůší, nevyčká přec.

Podivno, že zas zimní povozy, saně, nevynikají skoro ničím. Jako by ta otevřená korba a ty prostě parallelní, dlouhé smyky byly závadou vymýšlivosti. Trochu nátěru, trochu zlata na sanich ruských (také vystavené kočáry ruské jsou většinou pozlaceny), pak přehozená černá, hnědá nebo šedivá kůže medvědí, toť vše. Zvláštností jsou saně sobí, jimiž Samojed přelétá sněžná lada svá, pak saně psí, v nichž sedí smutný Ostjak, asijský Čud bledé tváře a schmoulených, „od prvopočátku“ nečesaných vlasů.

Parou se arci nyní již nejvíce jezdí a lokomotiva je na výstavě zastoupena skvěle. Dlouhá, nekonečná je jich řada a obři ti zde stojí nehybně a tiše, jako železný pluk kyrysnický při přehlídce. Spící saně; až se probudí, rozletí se světem celým a z očí jim zašlehne oheň

a z nozder kouř. Co tu rozmanitých lokomotiv a vagónů! Jednotlivá lokomotiva, která je určena, aby jezdila po prosté silnici bez železných kolejí; jednotlivé kupé pro ty, kteří chtějí cestou spát; jednotlivý vagón pro pány tohoto světa, aby mohli pohodlně si zajet na honbu; celý vlak „zdravotní", s vagónem pro raněné, druhým pro lékaře, třetím pro ředitele vlaku, čtvrtým pro kuchyň, a t. d. Nejzajímavější jsou vagóny zdravotní a pak ty vagóny bytelné, z nichž nejpraktičtější — „vozy Pullmannovy" — přejíždějí jak známo drahou pacifickou. Člověk se může v takovém vagónu narodit, vyrůst, se oženit a umřít, vše pohodlně, i „štace života" oznámí mu konduktor.

A inžinýr pan Popovič vynalezl — předně k účelům válečným — docela nádraží, které lze kamkoli celé přenést! Vynález svůj nazval „glorinou", pěkné jmeno, ale — copak budem my lidé ještě všechno přenášet!?

Není libo si zahrát?

Vittore Emanuelo, il Re galantuomo, bude se také ve Vídni zlobit. Jako se zlobí, když z oken Quirinalu přes Tiberu hledí na Trastevere a Vatikán, jenž se mu nechce poddat, a jako se zlobí, když vyjíždí zálivem janovským a na západní straně spatří krásné Monaco, které, kdyby je byl v pravý čas sebral, mohl Francouzům právě tak prodat jako Mentone a Roccabrunu. Již je pozdě. Kníže monacký, slepý Karel III., nezdá se mít chuti přijít o své poslední poddané. Na vídeňské výstavě může se král spojené Italie o tom přesvědčit, poblíž Liesingské pivnice stojí válečná hradba vlády Karlovy. Elegantní domek s verandou, kolem domku jižní stromy, keře a nejvzácnější květiny, kolem zahrádky nizounké, krásné zábradlíčko — a přec je to hradba.

Monacký kníže pán má s hrstkou milovaných svých poddaných totiž kříž. Snad zcela tak, jak v Sardouově „Rabagas“ sám to vypravuje přítelkyni Angličance: „Jedna strana jsem já, druhá můj národ. Všecky mé skutky kacefují a převracují s úžasnou dovedností. Na př.: Procházím se. Nemám prý co dělat! — Neprocházím se. „Bojí se veřejnosti.“ — Dávám bál. „Zbytečná nádhera!“ — Nedávám bál. „Je lakomý.“ — Přehlížím vojsko. „Hrozí vojskem!“ — Nepřehlížím je. „Bojí se ducha vojska.“ — K oslavě mých jmenin je ohňostroj. „Peníze občanů vy-

hazuje do povětří!“ — Žádný ohňostroj. „Nepřeje nám žádné zábavy.“ — Jsem zdráv. „Nepřipouští si žádných starostí.“ – Jsem churav. „Ten nestřídmý!“ — Podnikám stavby. „Marnotratnictví!“ — Nestavím nic. „A co chudý lid?“ —

Jen že skutečnost bývá mnohem horší než Sardouova fantasie a že revoluci někdy se nelíbí obmezit se na karikatury, kočičinu a několik hozených klacků. Když r. 1848 pro drahotu chleba a soli vypukla revolta, obsadil Karel Albert Mentone a Roccabrunu a sardinské vojsko víc neodtáhlo. Knížectví se scvrklo na městečko Monaco s nejbližším vůkolím, a nebude-li chleba a soli, půjde snad také to vandrem. Ale bude nejspíš všeho dost. Herny, tak výnosné, z Německa a Francie vyhnali, proč by jich nepřijalo Monaco?

Jak krásně tam musí být! Zahrádka kolem monackého pavillonu dává nám obraz nejbujnější, zrovna již tropické flóry. Pernatá palma vznáší tam nad piniový lesík dumavou korunu svou, jako by hleděla do dálky, do dálných věků — „urschoepfungsalt ist ihr geschlecht.“ Tmavý cypříš, „strom volnosti“, vyrůstá jako náš topol. Větřík z moře přicházející kolíbá bambusem a třtinou cukrovou a šourá se po pepřových stromech, velkých jako akácie, po citrýnech a myrtách, třc list o list a vzduch je naplněn kouzelným zápachem. Půda je pokryta květinami nejkořennější vůně, po skalách kvetou kaktusy, z písku střílí až po střechu blízkého domku stromnatý květ svůj stará agava — —

Vejděm do pavillónu. Z protější stěny usmívá se na nás obraz Monaca, města a přístavu, i s divoce romantickou skalou Monte Carlo. Jaký to půvab! Italské slunce vkouzleno do obrazu a obraz zdá se že dýše. Vyhraje-li člověk v herně, musí v té přírodě pocit štěstí být povznešen na

nejslastnější harmonii, prohraje-li, musí jak balzám působit ta příroda, a kdyby ne — skok s té skály do moře —

Život tam musí být vybraně souladný, lidé broušení. Veškeré zde vystavené tovary svědčí o nejrozkvetlejším uměleckém průmyslu, věru že „la société industrielle et artistique de Monaco“ nebyla založena nadarmo! Podlaha jízby je mozaiková, z barevně emajlovaných hliněných plotýnek. V krásně řezaných skříních z ebenového dřeva, postavených kolem stěn pompejansky malovaných, jsou vystaveny překrásné fayence, pak „alcarrazy“ etruských forem, džbány to z porosní hlíny, jichž stěnami se částka nápoje odpařuje a tím ostatek v nádobě chladný udržuje. Pak košíčky, skřínky, rámce z nejskvostnějších dřev, světoznámé parfumové vodičky z monackých bylin atd. Když člověk při roulletu vyhraje na „rovné“ nebo „nerovné“, černé nebo červené, nebo když vsadí sto louisdorů na jednotlivé číslo a dostane pak třicet a šestkrát tolik zpět, může v Monacu nakoupit si tuze moc pěkných věcí na památku.

Uprostřed jizby stojí na podstavci z černého mramoru bílé poprsí knížete Karla III. Chudák je slep. Jako Amor a jako Justitia a jako Fortuna. Snad je i to pokyn náhody. Že jako člověk cizinec bude v lásce přijat, že se s ním bude hrát spravedlivě, že štěstí na něho čeká. A že se ledacos nevidí, co by se jinde vidělo.

Mně se ta knížecí reklama pro hernu líbí. „Je záslužno, aby stát hráče chránil, neboť hrací banka je výborný vychovatelský ústav pro mladé lidi. Zde se naučí obratnosti, vidí zápas náruživostí, zde se naučí pokoře v štěstí a trpělivosti v neštěstí; zde se odvracují od různých zábav a přivykají věnovat síly své předmětu jedinému; zkrátka, hra je pro mladíky školou co nejlepší a pořádný bankéř je lepší než Komenský.“

Hudební dozvuky.

I.

Je po výstavě, po jejím ruchu a hluku, zvukové vřavě a nezřízeném rámusu. Úplné ticho ovšem ještě nenastalo. Naposledy již sice velká trouba mlhová dala „tomu“ přes hubu, ale „ono to“ přec ještě něco blekotá. Je to ale jen již ruch a hluk nastalého funusu.

Jaký to rozdíl mezi listopadem a květnem! Tenkrát ten chaos zvuků, člověk myslil, že mu uši utrhne, duši zaplaví, srdce vyškubne. Svištilo to, hučelo, dunělo, znělo, zvonilo, skřípělo, řičelo, vzduch byl rozvlněn jako Kvarnero v bouři. Kam se tenkráte utéci, aby si sluch odpočinul! Sotva zapištěl za tebou tourniquet, byl's na zvukovém tom moři ihned zmítán jako skořápka. Země chrupěla pod kroky, vzduchem švihal cigánský csardás, lokomotiva drtila křemely, z vodárny funěla pára, vodotrysky pleskaly, dřevěná harmonika štýrská zvonila, ptáci úzkostlivě poletovali a naříkali, jazyky celého světa se křižovaly, mužští hubovali, děvčata se hlasitě smála, vojenská hudba řinčela, Straussova kapela operovala, tesařské sekery duněly — a z dálky sem zalehalo bučení a mečení „němé“ tváře, čekající zde také netrpělivě na nějaké to světové vyznamenání.

A uvnitř výstavních budov — „toenend bewegte unformen“ řekl by Hanslick. I hluchý Beethoven by byl

musil zde slyšet a divím se, že z toho rámusu nenadchnul se některý skladatel k prazvláštní rythmické skladbě, jako prý kdys Haendel v kovárně se nadchnul k „The harmonic blacksmith“ nebo kdys sám Beethoven se chytil kalupu koně. Arci už dovedl cos podobného Mayerbeer, ve „Hvězdě severu“, kde dole vede orchestr svou a nahoře na jevišti několik kapel vojenských také každá svou. „Es soll ja nicht stimmen,“ ušklíbl se Mayerbeer na poděšeného vídeňského kapelníka. Tady to arci také nemělo štemovat, když ale šla z toho hrůza!

Svištění kol a řemenů na strojích, hučení páry, cvakání strojů šicích, praskání odvíraných teprv beden, bušení kladiv, vřeskot pilníků a pil, vše to by člověk snesl zde jako to snáší třeba někde v továrně — vždyť jsme vyšli již zdrávi i z dílen, kde se brousilo sklo nebo řezaly železné špalky! Ale ty zákeřnické zvuky ostatní! A především — to „umění“! Jakpak na př. se mohu obdivovat fotografovaným krásám amerických pralesů, když tu najednou za mými zády zahučí novoyorkské harmonium „Meistersaengry“? Odejdu rychle raději dál, k těm hezkým americkým šičkám. Jak pilně pracují, jak poeticky vypadá zde ta blondýnka — i zamilovaného svého ptáčka v kleci postavila si zde k sobě! Ale ptáček sebou rychle zavrtí, spustí kousek jako na tenkém flašinetku, spustí druhý — dareba nás klamal, on ani není živý pták, je jen kus dřeva a plechu! Mechaničtí ptáci, hrací hodiny, hrací skříně, stolky, klekátka, postele, piksly — za krátko už jsi bolestně nedůvěřivý, zrak si již jen s bázní pochutnává na špeku a šunkách ze St. Louis a sluch se chvěje, že šunka spustí. Viděl jsem lidi, kteří sotva že vstoupili do oddělení strojů telegrafických, ihned se dali na útěk, byliť tam u strojů spatřili — klávesy. Nedivte se těm nebohým, rozčileným

nervosně! Přes tři sta rozestaveno po výstavě pian a ani na jediném nebyla spasná, jinde všude přec nalepovaná cedulka: „Nedotýkat se!“ Ano drzí vystavovatelé lákali i sami ještě „virtuosy“, aby jen na jich nástrojích něco zahráli! A teď si pomyslete tu tlupu ochotných virtuosů, ty učitele hudby, kteří si tu dělali reklamu, ty maminky, které radostí se rozplakaly, že přivedený jich sedmiletý trulant umí už palec podstrčit pod čtvrtý prst — mráz Vás pojde! Ještě kdyby bylo piano jako piano, člověk by si navykl jako navykne v mlýně, ale 78 druhů pian! A nikde kout bez piana, nikde kout zcela němý, leda v Japanu a Turecku. Kam jdeš, vřískavý osud jde s sebou. V italiánském oddělení právě zkoušejí „melograph“ — klavír píšící hned noty — a kdosi improvisuje cos geniálního, ale není to hrubě ani slyšet, neboť vedle stojící „melopiano“ běduje truchlým tremolem konec z „Lucie“ a jen o dva kroky dál stojí u jiného piana chlap a vytáčí klikou z něho jako z flašinetu kus z Aubera. Ve francouzském oddělení znějí a hučí najednou „pianoquatuor“ (smyčcové kvarteto v pianu) a „pansymphonion“ (piano, harmonium, varhany) a mezi to drnká Erardova harfa. Ve švýcarském zkouší někdo Bertiniho etudy na pianě s „kunstpedálem“ a náhle do toho začnou bít, hrát a kukat všechny švýcarské hodiny a v pozadí zvoní si kdosi švýcarskými kravskými zvonky. Pod rotundou by dovedly sice Samassovy lublaňské zvony překrásným svým F-dur akkordem rozechvít, ale včera pršelo, napršelo třem vedlé stojícím varhanám do píšťal a píšťaly se teď znovu ladí, kterážto ladění trvá až do nejbližšího zas deště. V rakouském oddělení hraje virtuos pan Bromberger, „který i u barona Siny hrává“, jakž jeho sestra nebo teta každého poslouchajícího ubezpečuje, „z pouhé ochoty“ od rána do večera „Die forelle

von Schubert", a velký jeden orchestrion s bubny, troubami a píšťalami, snad také „z pouhé ochoty", vřeští od rána do večera „Dceru pluku". V maďarském oddělení maže cigán Makkai do cymbálu. V ruském vytlouká někdo z piana „Souvenirs de Varsovie" — když chybí, zatřese vždycky hlavou, že takhle jako ne, ale hlavou třese po každém taktu a vedle umístěný vycpaný medvěd stojí hrůzou už na zadních nohou. Ach — zde, u takového virtuosa člověk pochopí a doplní slova Jean Paulova: „Když zazní hudba, jako by vyrůstaly ze srdce ruce, chvějící se, sahající po něčem vzdáleném, nevíme, po čem —" to by bylo pěkné, abychom nevěděli po čem, když má ten virtuos tak dlouhé vlasy! Ještě štěstí, že housle, flétny, píšťaly, fagoty, bubny, tympány, trumpety, pazouny, bombardony, bimbonophony a podobné libozvučné nástroje jsou pod sklem, kdyby i k těm mohli ti vagabundující virtuosové — musila by vzdor české abstinenci Praha světovou výstavu vypůjčit si na boření hradeb. Za půl dne bychom byli hotovi

Ale nic to nebylo, než msta! Ve Vídni vyřkli princip: jen nástroje vystavíme, ne hudbu — a hudba se pomstila. V Paříži bylo zcela jinak. Přes 3000 zpěváckých spolků, zápasy kapel vojenských a civilních, Rossiniho hymna „à Napoléon III. et son vaillant peuple" se sbory, soly, orchestrem, bubny, zvony, dělovou střelbou, atd.! A už ty přípravy! Vypsání cen na „hymne de la Paix" a na „cantate de l'exposition" — půldeváta sta básníků, osm set skladatelů konkurovalo a všichni propadli, byl to jux! Ano, v Paříži bylo dobře postaráno o zábavu božské paní Muziky, ve Vídni ne, božská paní Muzika dělala si tedy sama s lidmi špás.

II.

Tedy ne umělecká, jen hudebně průmyslová výstava, výstava hudebních nástrojů. Staré, nové, vzdělané i divoké nástroje. Na starých lze studovat, že každá věc má svou historii, své jitro i svůj večer, na nových a vzdělaných, že pokrok lidský není přec ve všem tak rychlý, jak sobě lichotíme, na divokých, že „umění je sice jediné“ — pro nás, jiní ale že přec jen mají umění jiné, které je přec zrovna tak povznáší a rozechvívá jak nás to naše. Když japanská krasotinka vezme do měkké ruky své hůlku ze slonové kosti, „bači“, a začne jí hrát ku zpěvu svému na třech hedvábných strunách kytarového „samsinu“, je prodchnuta as těmiže touhami a city, jakými naše krasotinky u piana; když japanská družka její poklekne a nehty svými, ozbrojenými plátky slonovými, probírá se strunami na zemi ležící harfy „kotto“ a k tomu ještě zazní jakés cello, „biva“, jsou členové přítomné společnosti as právě tak prodchnuti povznášejícím pocitem vzdělanosti své jako naši posluchači smyčcových kvartet. Škoda, že neslyšeli jsme produkci na japanských nástrojích a na „tajku“ (buben), „casumi“ (tamburin), bambusovou flétnu, drobnou mandolínu a „bivu“, nástroj foukací, malé bambusové varhánky! Jaký to rozdíl mezi touto bivou a naší „královnou nástrojů“, obrovskými varhanami, co uplynulo času mezi bivou a „magrafou“ v chrámě jeruzalémském, co zas času mezi vodními varhanami hodujících Římanů až do měchatých varhan modlících se křesťanů, co zas od těch třiceti měchů na jediném nástroji až do nejnovějších e l e k t r i c k ý c h varhan štutgartských! Jaký jen rozdíl mezi perletí sice bohatě vykládaným, jako váza ušlechtile formovaným, ale skoro bezhlasým tympánem v skříni oddělení perského a naším

tympánem pedálovým, jenž je v moderních skladbách již rovnoprávný se všemi ostatními nástroji orchestrálními! A pozorovatel mohl zde sledovat nástroje až k nejprimitivnějšímu jich původu, oboe až k pastušské píšťale, fagot až k pastušské šalmaji, a t. d.

Jen jeden nástroj jako by již po staletí se ani nehýbal. Nevychází z užívání, je na nejpřednějším místě, přec móda nedovedla mu vnutit nejmenší změny. Přes dvě stě let je průmysl, řekněm je umění houslařské, nezměnné, ano největši mistři nynějška jsou již zcela spokojeni a šťastni, když dovedou jen co možná věrně napodobit houslí vzory staré. Prvotní tvář houslí je v mlhách, někteří genealogové tvrdí, že mandolina byla jich matkou, ale od té doby, co zpěvný tón jich ovládl orchestrální hudbu, je syn otci a pravnuk pradědu podoben jak bývá jen v některých řídkých rodinách knížecích. Cremona byla kolébkou knížecích rodů houslích, Stradivari, Guarneri, Amati, a dnešního dne pracuje jeden houslař podle nějaké stradivarky, jiný podle guarnerky, klade blánu za blanou, klíží kousek za kouskem, vysoustruhuje krk, vyklene prsa na vlas věrně, a když dovedl tím pravnukovi dát podobný s pradědem hlas, je bohatě odměněn. Jakýsi Gemünder z Ameriky vystavěl housle, „nepřekonatelné“. Byly na čtyrhranném sloupku, ve skříňce za sklem ze všech stran viditelny, měly nápis „The Emperor Violin“, přípis, že jsou zhotoveny na základě tří věd: matematiky, akustiky a „dřevotiky“ a stály bagatýlek 10.000 dolarů. Znalci jim přiznali, že mají zvuk skoro tak dobrý jako staré housle italské, ale minili, že dosažen jakous lučební úpravou dřeva, že tedy musí se vyčkat, potrvá-li.

Ani to nezměnilo ničeho na tvářnosti houslí, že nyní, pro všední potřebu, shotovují se již fabričně —

jen v Mirecourtu je třicet továren na housle. Ovšem vyvstávali čas po čase smělí. drzí rebelanti, viola d'amour, housle s lesním rohem, všelijaké divné violy, violaliny, filomely, tromba marina — ale skoro všichni bídně zas zahynuli. Také na světové výstavě stalo se cos podobného, nějaký kníže Stourdza vynalezl velké, ze dvou ellips složené housle, jež vypadají jako by jim někdo byl nafackoval — ale staré housle zůstanou nadál jedinými houslemi. Teď Italie sama neprodukuje nic víc zvláštního, leda ze střev neapolské struny, produkce je teď „fuori". Škoda, že náš Sitt, výtečný, daleko mimo Čechy známý žák slavného pešťského Schweitzera, nesúčastnil se výstavy! Byl by vynikl, jako zas náš Červený v oboru nástrojů dechových překonal všechny ostatní.

Za to se až dech zatají rychlou změnou, jaká se stala a děje s pianem. „Není umění druhé, které by tak rychle a tak mnoho forem spotřebovalo jako hudba", to ale platí také skoro o všech hudebních nástrojích, hlavně pak o pianu. Není tomu mnoho přes sto let, co piano povstalo z cymbálu a cymbálového, koži potaženého kladívka a dnes je již „zmenšeným orchestrem!" Jaký rozdíl mezi spinetem Mozartovým v pavillonu additionelním, nebo jen mezi „prvním" klavírkem Lisztovým a piany na př. Schroederovými v oddělení ruském! Jak možno komponovat pro klavír nyní a jak tenkrát! Jak zas mohl u toho spinetu povstat bouřný poslední akt „Don Juana" a co by bylo z toho klavírku teď, kdyby Liszt, „pianní kovář", udeřil na něm jediný akord! Tenkrát ještě žádný pedál, pak pedálek, jejž přitisklo koleno, teď pedál zvlášť pro každou oktávu i pro méň. Škoda, tolik jsem slyšel o amerických pianech Steinwayových — zvlášť náš Smetana přímo o nich blouzní — tak jsem se těšil na ně, ale Steinway, jehož systém je teď přijat po celém

světě, výstavu neobeslal. Za to zvítězila zde americká harmonia „Cottage Organs“ — „varhany rodinné“. Harmonia jsou vynálezem rakouským, as z let dvacátých, z Paříže dostaly se co „orgue d'expression“ a fysharmoniky do módy a do světa, v Americe dosáhly nejvyššího posavadního zdokonalení. Slyšel jsem mladého geniálního Suchera na jednom z těch amerických hrát, tón toho nástroje, hraného tak mistrnou rukou, zůstane mně nezapomenutelný.

„Kam as se dějou všechny opotřebované klavíry“, ptal se kdosi právem. Bujný, elegantní oř koná nejdřív líné služby panské, pak slouží měšťanu, pak se prodá fiakrovi, fiakr jej prodá drožkáři, drožkář pískaři, pískař rasu — známe elegický jeho osud! Ale kam se děje klavír? „Nikde nevidíme, že by si hrály děti s kladívky z něho, nebo že by služky topily jeho nohami“, ale také neslyšíme, že by jej často lidé nevděční prodali rasu klavírníku, za pět zlatých — taxa! Přenechávám kterémukoliv cituplnému novellistovi českému, aby elegii tu vypsal dojemně, co nejdojemněji. Lesklé vyjde si piano do světa do nejbohatších salónů. Hebké ručky hladí jeho klapky, výteční virtuosové slaví u něho triumfy. Když ze salónů vyjde, jde již „dolů“. Stává se snad ještě někdy přítelem některé bezdětné paničky, obyčejně ale uhostí se v měšťanské rodině, aby děti na něm se učily, či jde k některému učiteli hudby nebo zpěvu. Odbude si deset až dvacet tisíc „lekcí“, pak je dají někam do hospody, aby hrálo k tanci, nebo někam ven do malého městečka, do vsi. Slouží a slouží, až je chudák již jako zadřimlý drožkářský kůň, až se jen s těží vzchopí ještě k vybičované žalobě a hlas jeho selhává a je chraptivě slabý jako hlas starého člověka. Pak překáží v domě, jako ten člověk starý, a dají je na půdu — af se tam

chvěje ve větru a mrazu! Snad si je tedy konečně, na odměnu za tolikeré radosti, které bylo zde lidem spůsobilo, za náhradu tolikerého utrpení, přímo bere pánbůh k sobě a ono slouží pak na onom, ach tak mnohem lepším světě „v jasnější podobě“ blahým nebešťanům.

III.

Znáte pověst o toužné palmě na vyprahlé skále. Znáte pověst o démantovém pokladu, jenž jen někdy člověku zazáří a ho oslní. Nebo o té princezně „zlatých vlasů a zlatého hlasu“, jižto lidé milují, přec ale na ni zapomínají. Stála letos na výstavě v nejzadnějším koutě bohaté Francie, princezna Harfa, skoro se jí lidé vyhýbali, jako by u vědomí, že hřeší proti ní, zas ale nechtělo se jim také volně od ní dál, z citu, že hřeší sami proti sobě, když neužívají všech těch skvoucích krás, jež ona jim nabízí. A když harfeník někdy začal se probírat v strunách její, když zazněl jich hedvábný, snivý hlas, jich báječně krásný zpěv, byl každý přimražen, překonán. Ano, o královský ten nástroj jsme skoro již přišli. Loutna vytlačila mandolinu, harfa loutnu, harfu — dokonalost její. Beze žertu! Erard učinil harfu tak dokonalou, že je příliš draha i pro člověka, jenž není právě chud. Málo kdo odváží se ještě, aby se harfě učil, vždyť sobě snad nebude moci zakoupit ani vlastní nástroj svůj. Vidíme krásnou její postavu jen ve velkých orchestrech a slyšíme kouzelný její zvuk leda v operách Gounoda, Meyerbeera a j. podobně velkých instrumentalistů. Takto na ni hraje pravidelně snad jen harfenice po hospůdkách a známý harfeník v měsíci. Ale nástroje prvějších, po celém světě rozlezlých „zpěvných vil“, pocházejících vesměs ze severních Čech, jsou primitivní jako za doby, kdy ještě

„brával David harfu a hrával rukou svou“, jsou také jen nástrojem sprovodním a protivny pak jako ten skuhravý a nečistý sopránový zpěv, jejž sprovázejí. „Když už je tak draha“, myslil sobě asi Erard, „může být ještě dražší“ a poslal na výstavu vedlé pedálové harfy, která je jen pro ty chudší — stojíť pouze 3000 franků — ještě jinou za 9000, samé zlato s diadémem z pravých perlí. Sluší jí ten skvost zajisté, pravá princezna!

Jiné nástroje vzdálily se od nás ještě dál. Tak daleko, že jim ani víc nerozumíme, jako také ne době, ve které kvetly, ba kralovaly. Lidé chodili po výstavě kolem nich bez povšimnutí, jako kolem mumií s neznámými hieroglyfy. Kdo na př. rozuměl v adicionálce těm modrým skleněným zvonkům navlečeným na hůl a uloženým v dřevěné ošumělé pouzdro? V době Claurenovských vzdechů a Wertherovských bolů, ano i po celou ještě dobu evropského „weltschmerzu“ kroužily se zvonky ty, vlhké prsty dotýkaly se jich krajů, a vzduchem se pak rozechvívaly tóny nevýslovně bolné a teskné. Sklenná harmonika opanovala koncertní síň, salón i komůrku, a neurčitými touhami rozbolelé duše koupaly se v zvucích její zrovna s rozkoší vycvičeného samovraha. Virtuos obyčejně zakončil uměleckou svou pouť tím, že se zbláznil. Znám v Praze jen jediného člověka, který umí na nástroj ten hrát, jistý úřadník to na Malé straně. Ale již nebyl asi mnoho let mezi lidmi, nervy jeho jsou rozčileny jak by byly obnaženy, konce prstů dráždily se tak dlouho kraji otáčených zvonků skleněných, až se zmocnila všech čiv nevyhojitelná zimnice. Pro naši vystřízlivělou, chladnou dobu, která „zívá při tragoedii, zívá při smělé veselohře, zívá při románu, básni, i při rozmluvě o bitvách a hrdinech, o bohu i nebi“, cos podobného víc není. Rozuměla-li ještě některá ženská duše těm tichým modrým zvonkům

měla v šedinách svých jistě stuhu dle módy dávno zapomenuté, na těle šat omrzelých, vyprahlých barev, na srdci již šedivý mech a v skříňce doma kytičky uschlé, jichž nemožno se dotknout, aby se nerozpadly.

Vždyť již nerozumíme — ani kytaře. Přišli jsme již tak daleko, že si nikdo z nás ani nezazpívá, nač tedy kytaru! Ještě před dvaceti lety jsme zpívali a kolik bylo učesaných kupeckých mládenců, zamilovaných studentů a nedělně vystrojených tovaryšů, kolik slečinek a kolik mladých paniček, tolik bylo kytar v Praze. Drnkání znělo po domech pozdě do noci, drnkal vikýř na střeše i křoví v zahradě, a když byl obligátní nedělní výlet, houpaly se kytary na zádech a široké stuhy jejich, zelené, modré a červené, smály se vesele do jasného jitra. Kolik srdcí dobyto písní a kytarou! Tenkrát, když se někdo zamiloval, šel nejprv k učiteli na kytaru, teď jde nejdřív na magistrát do kněh. Nechte si ty své nové vynálezy, své kytary smyčcové, cellové, tercové, desítistrunné, sedmistrunné, my jich víc nepotřebujem, my už nezpíváme! Brzy budem ukazovat i člověka, který se poslední hlasitě zasmál.

Dovolte, abych se zmínil ještě o něčem — víte snad, že jsem měkký člověk. Pohnulo mne na výstavě totiž dobré rakouské městečko Steyer: tam se fabrikují posud brumajzle! — Ach, byly to hudebně krásné časy, když kolik kluků v Praze, tolik zde znělo brumajzlů! Před tureckou hudbou vojenskou táhlo nás vždy alespoň dvě stě a každý měl brumajzl svůj a byl na něm mistrem. Jakmile spustila hudba, spustili jsme také my a pomáhali jí věrně a s takým nadšením, že někdy ten onen ani nepozoroval, jak bolestně blízko dostal se již k dlouhým rukoum obrovského plukovního tambora.

Již jsi u nás také dokonal, ty milý, bzučivý bratříčku meče a rádla! Sotva že nás dnešního dne některý obratný učedník ještě svou tahací harmonikou do zoufalství přivádí — o tobě nikde slechu ni stopy více!

Já ale, já podnes se ani neptám, jak se brumajzl jmenuje vlastně po česku, co je mně do „drnkaček“ a „brnkaček“, „drumlí“ a „brumlí“ — „brumajzl“ srostl se zpomínkou na bývalé umění, to umění se zpomínkou na krásné mládí!

Bohyně Pallas Athéné vynašla flautu — který že bůh vynalezl brumajzl?

Výstavní paběrky.

I.

Pro tvrdé i pro měkké srdce.

1.

Již to nebude asi ve světě jinaké! Byla výstava světová, největší podnik, ba prý zrovna „triumf míru“ — jak dlouho bude as ten mír? Sešli se národové k duševnímu, mírnému zápasu, národ usedl zde vedlé národa, a ve všem přátelství ukazoval druh druhu — ostří svých zubů. Nikoli na posledním, hned na jednom z nejpřednějších, nejpěknějších míst byly vystaveny meče a bodáky, pušky a děla, vyzdobené, vyleštěné jako — náčiní chirurga.

Dokud se nit života spřádat bude,
a lidstvo žíti ode pólu v pól,
ten celý život tragoedií bude,
a ostrý meč mu věčně za symbol.

Praví se, že také v lidské krvi je železo. Nejspíš magnetické, sic by tak nepřitahovalo ruku sousedovu, ozbrojenou mečem! Co již prolito, co se ještě prolije krve lidské! Posud měří mnozí velikáni této země štěstí své i čest svou jen podlé množství pobitých bratří, a

vraždami tlačí se národ v popředí národů. Snad by bylo vskutku válek méně, kdyby vojvodové na bojišti „umírali s každým umírajícím a se svíjeli s každým raněným," kdyby duši jejich prolítly všechny ty zmařené naděje celých rodin, všechno to náhle vzbuzené zoufalství — ale naprosto by války as přece jen nepřestaly! Rvavost lidská nedá se odstranit, občasné války jsou prý přírodními zákony nám přímo předepsány, „dokud se nit života spřádat bude", atd.

Pak ovšem je také přirozena snaha, aby válečné prostředky byly „pokroku lidského ducha důstojny", aby také v tom oboru jevil se pokrok rozhodný, vždy nový A jeví se. Jaký jsme to zde viděli rozdíl mezi siamskou šavlí z černého, jak kámen těžkého dřeva a hadovitě vlnitým toledánským mečem, shotoveným po maurském způsobu! Mezi indickým bambusovým lukem s lehkými, opeřenými šípy a Kruppovým tisíciliberním dělem, z něhož vystřelená koule letí po celou minutu, přes prostoru celé naší míle, a pak ještě povalí pevnostní zeď, kterouž ze stanoviště toho děla není již ani vidět! Mezi japanským prakem a repetujícími puškami amerických vojínů! Mezi štítem Hinduovým, shotoveným z půl želvy, a brněním pancéřové lodě! Mezi koštěným házecím kopím australských divochů a strašnou ostruhou obrněné fregatty! Ano, již nás i to rozhodně mrzí, že starý střelný prach udržuje se tak dlouho, již přes pět století, při vládě, a lučba hledá a také najde sloučeniny nové. Dobrý Dreyse, jenž sobě již svou jehlovkou dobyl o lidstvo zásluh v skutku nesmrtelných, vynalezl již zas novou a velmi praktickou zbraň. Jmenuje se „zuend-nadel-granat-buechse" a je zařízena na duté koule naplněné všelijakou chutnou věcí. Vykázali jí sice čestné místo pod rotundou, ale bohužel že mezinárodní právo podobné velmi působivé zbraně

posud zapovídá. Doufejme ale, že právní cit lidstva se ještě zjemní. Můžem vůbec sami sobě věru říci, že se perem již dost uměle, ve dne v noci, na zemi i na moři, nad vodou i pod vodou. Právě teď přemýšlíme toužně, jak bychom se mohli seprat také nahoře ve volném vzduchu. Snadno možno, že co nepovedlo se po tak dlouhé věky vynalezavosti lidské, že toho vznešená touha zabijácká dovede teď maně. Bude to rozkoš, až nám s oblak náhle začnou na naše střechy pršet mrtvé trupy, ustřelené nohy, rozpláclá těla a podobné pěkné hračky lidské!

Nad mnohými vystavenými zbraněmi vznášel se krvavý obláček romantiky. Novozelandské kamenné kladivo — je staré, snad rozbíjelo lebky lidské, aby těla sloužila kanibálním hodům! Rovný japanský meč v dřevěné pochvě — je stár, snad potinal na sta hlav politických odsouzenců! Malá dýka se stříbrnou rukojetí, skoro jehlice, dámy ji v nizozemské Indii nosí skrytou ve vlasech — snad se několikrát stopila v prsou bídných otrokyň! Stříbrná panceřová košile v oddělení indickém — přec jí pronikla koule anglického vojína a Anglie stala se dědicem celého království! Velké čínské peníze, formované jako nože, jako šavličky — snad bránily v největší nouzi pána svého proti loupežníkům! Turecký jatagán, povytažený ze stříbrné, korály posázené pochvy — v ocelové stružce jeho jsou rudé skvrny — rez? nikoli! přihlídněte blíž, zaschlé kapky lidské krve! Malajský „kris“, široký, s ostrým hrotem — četli jste o malajské sektě vrahů, přepadajících spící cestovatele?

Novější zbraně — že prý byly velmi pěkny, já tomu nerozumím! Mne zajímalo, že jsem viděl celé brnění již jen na mořských potápěčích a helmu již jen na hasičích, o pruský kyrys jsem se nestaral. Mne zajímaly maurské

okrasy a formy na sečných zbraních španělských, o všechny ostatní šavle a nože dbal jsem málo. Vím z historie, že tažená puška zvítězila na Krimu, tažené dělo v severní Italii, zadovní dělo r. 1866 v Čechách — když mně demonstrovali, že je na výstavě přes osmdesát nových systémů ručnic, vzal jsem to klidně u vědomost. Jen to mne ještě zajímalo, že branné výstavy americká (revolvery) a anglická (zbraně myslivecké) měly ráz jen obchodní, nikoli hrozivý jako u ostatních. Chladně jsem šel kolem bronzových rakouských a železných uherských mitrailleus — takové varhánkové hračky byly už ve věku 14. — kolem horského děla švédského, kolem malého dělíčka řeckého, pro jediného lidského tahouna, i kolem slavného Gatlinga z Ameriky, jen u zmíněného pruského Kruppa a pak u obrovského ruského „Antikruppa“ jsem se zastavil. Nejdřív jsem si prohlíd Prusa a pak jsem šel hned k Rusovi — „Nu“ — povídám a hladím ho — „jak pak tedy?“

2.

Uměleji, rychleji a četněji vraždíme než kdykoli dřív. Zcela pak přirozeno, že pokrok“ ten vyvolal pokrok jiný, pokrok skutečný: pomoc raněným a umírajícím udílená je teď také umělejší, rychlejší a výdatnější.

Arci, tak rychle, jak zabíjíme, ještě neumíme pomáhat. Björnsonovo „Mezi bitvami“ je v životě pořád ještě plno vzdechů a kvilů, jež by mohly být udušeny pomocí včasnou — ale té pomoci posud se pravou měrou přece nedostává. Ještě roku 1866 stalo se, že raněný vojín ležel beze vší pomoci tři až čtyry dny pod širým nebem, a ještě r. 1870 zhynula jich síla, dobře amputovaných i zavázaných, tím, že nebylo pro ně loží a la-

zaretů, že musili zůstat rozloženi po chladných mlatech a pod nejhoršími krytbami. Haldy raněných, nakupené vražednými bitvami nynějška, vzbudily přesvědčení, že nutno starat se o ně spůsobem jiným než posavadním, jed vyvolal protijed, a významno je, že právě císařová toho národa, který v našich dnech je příčinou všech skoro půtek, dala podnět, aby na světové výstavě byla přehledně sestavena veškerá pomoc, jaká se vojínům dostati může lékařstvím, ranhojičstvím i rychlým ošetřováním.

Pod praporem červeného kříže v bílém poli, zcela dle pravidel, jaká určena jsou konvencí ženevskou, vyrostl „pavillon zdravotní“. Všeobecný ráz jeho byl: součinnost všech sil státních a všech tříd společenských na ulevení bídy. Vedlé nutné pomoci, jaké musí poskytnout stát dle vědeckých pomůcek naší doby, je činna pomoc soukromá, dobře sorganisovaná. Vedle vojevůdce je rovněž již důležit ředitel toho odboru pomocného, on může z vyhrané bitvy učinit bitvu napolo prohranou, on smí o svých „vítězstvích“ právě tak mluvit jako onen. Dovedl-li raněné rychle a dobře z bojiště odvezt, vyhrál „bitvu svou“.

Všecky pomůcky nebyly nahromaděny v pavillonu, mnohé byly také roztroušeny po jednotlivých oddílech výstavy velké. A bylo tu na př. rozmanitých nosítek a vozejčků a ode všech národů! Nosítka španělská, červeně potažená, jakoby symbol věčného tamějšího krve prolévání. „Máry stanové“, jež možno složeny nést na tornistru nebo místo něho, vozejčky, jež utlačí jeden muž, trakaře s povolnými pery, vozíky dvoukolé a čtyrkolé, všeliké druhy vozů „horských“, sanitátních a transportních. Dále pak pro místa, kde se dějí první nutné amputace a obvazování, celé chirurgické stany (v americkém oddělení také stan, jejž lze topit), operační sedadla, stoly, nástroje a

převozné lékárny. Odtud pak k pohodlnému rozvedení do dobrých, třeba vzdálených nemocnic celé vlaky lazaretní. Mimo to přenosné velké filtry na čistění vody, vozy s nákladem konservovaných potravin, vozové kuchyně, v nichž možno zrovna po cestě na bojiště navařit teplé potravy pro 1000 až 2500 mužů, atd. Lazaretní vlaky byly vystaveny americký, francouzský, německý, rakouský (od řádu německých rytířů) a italský (od soukromníka Locattiho). Takový vlak měl obyčejně čtyry vagóny, na ukázku jeden pro raněné, druhý pro lékaře, třetí pro ředitele vlaku, čtvrtý pro kuchyň a prádelnu. Nejlíp spořádán byl francouzský. Na polních nosítkách, na něž uložen hned po operaci, donešen je raněný až do vagónu. Zábradlí u schůdků vagonních lze odstranit, aby nosiči pohybovali se co nejpohodlněji. Nosítka, nyní lože, postaví se buď na nízký podstavec, nebo zavěsí jaksi do prvního patra, tak že jsou po způsobu námořnickém dvě lože nad sebou. Prostřed vagónu zbývá pohodlná cesta, ventilace je výborná, pro přechod z vagónu do vagónu je pohodlný můstek, každý lékař má své pohodlné kupé, vozy nejsou zavěšeny v perech, nýbrž leží na kladkách, bremzy jsou zcela zvláštní atd. Železnice, která s úžasnou rychlostí hází celé armády na vzdálené místo, má také úkol, aby co nejrychleji obětí bitvy rozvezla zas na místa bezpečná. Ovšem by pak takové jen lazaretní vlaky nestačily, a také se pomýšlí v některých zemích — napřed již zase v Německu — na to, aby veškeré vagóny nákladní byly k službě té vhodně sřízeny. Odklíplými stříškami dává se jim světlo a vzduch, pera vagónu jsou tak zařízena, aby při menším nákladu snadným vyjmutím několika plátků staly se elastičtější, atd. U nás — prohlídněte si ty vagóny u nás!

Obecenstvo chodilo pavillonem, hladilo nástroje, po-

klepávalo nosítka, prolízalo vlaky — pranic se neděsilo těch dřímajících hrůz. Obecenstvo je vůbec již pokročilé. Nejjemnější dámy studovaly vystavené pytevní preparáty s patrnou zálibou. V každém výstavním koutě cenila se nějaká kostra, v japanském oddělení hned tři vedlé sebe — nebozí ti pohrobní vystěhovalci japanští jsou ošemetně teď prodáni nějakému ústavu ve Vídni — ano i samostatná dáma „kostrářka“ vystoupla na výstavě s celou sbírkou lidských koster, „Fraeulein Hammer, skelletteurin“. Dámy si zvědavě prohlížely Hyrtlovy preparáty, přemýšlely o vyndané „tajuplné hádance — lidském oku“, o sádrovém „skladu milostných šeptů — lidském uchu“ a ve velkém preparovaném lidském srdci hledaly, v které že komoře bydlí „ta láska“. Jak nepěkně vypadá to masité lidské srdce, „věčně opilé touhou, větší celého světa, silnější než sama smrt“! Ba ani zaschlých preparátů Elfisia Mariniho nebo Brunettiho ohořelých lidských hnátů a celého jeho návodu na spalování mrtvol se slečinky nelekaly — snad že nerozuměly zničujícímu nápisu: „Pulvis es et in pulverem reverteris“. Mariniho preparáty jsou ovšem velice zajímavy. Geniální Italián části mrtvol nebo mrtvoly celé suší, ale tak, že jim později dovede dodati zase vláhy, což ovšem je pro anatomy nesmírně důležité. V skříni jeho byla taková lidská ruka u ramena ještě zcela zaschlá, dole měkká, jemná a proti světlu průsvitná. Také petrefikovat umí mrtvoly, v tvrdý kámen je přeměnit, tak že tělo lze pak leštit jako každý kámen. Aby byly takhle slečinky věděly, že mosaika vedlé stojícího stolku je ze samých kousků leštěného lidského masa!

II.

Vesnické domy.

1.

Poblíž hrdé hlavní budovy výstavní, za potokem Heustadlem, postavili celou osadu selských domů. Myšlénka to pikantní. Jako když při bohaté tabuli dají se na talíře také kousky samožitného, černého chleba — každá ruka pak po nich sahá! Také zde ty selské domky těsily se návštěvě co nejhojnější, snad nebyl ani jediný pilnější navštěvovatel výstavní, aby nebyl k nim zavítal několikkráte.

Ovšem scházelo mnoho té selské osadě a nemíním tím pouze to, že nebyly v ní vesnické budovy všech národů. Scházel jim sad a lán, náves a lid, přirozené vůkolí, z něhož by byly vyrostly. Cize se zde vyjímaly a každá cizota je pusta. Některé byly řádně vystavěny, domácím vším nářadím opatřeny, ale neobydleny, jako po vymření. V některých usídlen pro čas výstavy párek — zkusil tu nebohý dost a dost! Sikul nalíval v domku svém sice pilně kořalky a borszecké kyselky, žena jeho podávala chleba, oba nutili sebe i hosty do veselosti, „živé, maďarské“, ale plaché jich oko toužilo po pokoji. Sedmihradský Němec musil denně vyslechnout několik set nadšených urgermanských frasí, kterým nerozuměl, jeho hezká ženuška musila každý okamžik vstát na uvítání a usmát se alespoň trochu přívětivě, a úsměv její — byl již bolestný. Ruský vysloužilec seděl mrzut u náboženského svého čtení a nikoho si kolem nevšímal. Ti lidé nepatřili zkrátka sobě, měli nepříjemný pocit, že sami jsou před-

mětem výstavním. Sotva si navařila vorarlberská „mótla“ (maidle, děvče) svých „knoepfle“ či „spaetzle“ (škubánků), již tu byl houf lidí a div že rukama nevjel do mísy. „Schmelga“! (holka) vybídl „výstavní“ domácí pán vyhladovělou dcerku bregenckého lesu a schmelga musila již zase od mísy vstát, ukazovat své vyšívání, špičaté černé čepce plstěné, zlatý „schapele“ (věnec) svatební, a t. d. Třásli se před devátou hodinou ranní, a když na večer zahučel roh mlhový, nesměli ještě dlouho zavřít dvéře bytů svých.

Čech se tam netrápil žádný, českého selského domku nebylo na výstavě. Také odkud nabrat českého v ý z n a m n é h o! Jen málo kde má selská budova česká něco zcela svého, ale na chloubu to věru nestačí. Bezvýznamné domy, střízlivá vrata, opilé střechy, malá okna, co s tím! Kde přec je alespoň nějaké tradicionální urovnání a skupení hospodářských budov, znenáhla již také mizí, zároveň s krojem národním. Nemůžem se divit, že u nás nevyvinulo se stavitelství vesnické. Náš sedlák zkusil mnoho. Sotva co vystavěl, války mu to pobořily. Byl také nevolníkem skoro do posledních dob, pro koho by byl stavěl! Nedivme se, že nalepil svou domácnost mnohdy jen jako egyptský fellah z hlíny, jako by rovně tomuto byl každý okamžik hotov stěhovat se dál. Smysl pro krásu — nebo řekněm alespoň pro okrasu — je vrozen každému lidu, nemůže se ale u každého vyvinout. Tak zvané švýcarské domky vzrostly u šťastného, svobodného národa, vyrostly zcela tak jako květina „z vnitřka na zevnějšek“, zcela dle potřeb domácích, a jsou „krásny jako národní píseň, malebny jako národní kroj“. Není právě mnoho národů, kde by se bylo povedlo cos podobného. Na mnohých místech v Orientu, místy v Rusku, místy v Italii, — u nás v Evropě vůbec jen po řídku,

nad německými selskými a měšťanskými domy nynějšími na př. běduje známý Riehl*) úzkostlivě jak Jeremiáš.

Moderní naše vesnické stavitelství jde za moderním naším městským a toto jde za nesmyslem. Města rychle rostou, obyvatelstva ještě rychleji přibývá, není ani tak snadno možno — nebo nebylo posud — aby se vyvinul zde pěkný nový sloh stavitelský, a se starým více nestačíme. Dřív bydlela v domě rodina jediná, teď i nejbohatší rodiny knížecí přijímají do palácův svých nájemníky, výdělkářství stalo se skoro všem lidem nalehavou nutností. Pro sebe nestaví dům již skoro nikdo, staví jej jen pro výdělek a proč by k vůli nájemníkům, cizím lidem, měl stavět krásně nebo jen se zvláštním, tím bývalým pohodlím!? Pojem domu, co jakési menší vlasti, jsme na dobro ztratili. S ním také zmizel dřívější spůsob stavby, „z vnitřka na zevnějšek“, dle potřeb rodiny; zmizely rozlehlé, vzdušné dvory, kryté a pohodlné vnitřní arkády, a t. d. — nyní se zastavují zahrady, dvory nejsou skoro žádné, dům se vrcholí do výše, že už není ani kousek modrého nebe lze spatřiti, tři pokoje a kuchyň — byt, dva pokoje a kuchyň — zase byt, a mezi tím těsné schody a úzké chodbičky, že nemožno ani rakev s umrlcem vynést. „My house is my castle“ — k smíchu! „Domácí krb“ — k smíchu! „Pozdrav s úctou dům, který tvůj život chrání“ — ještě směšnější! Dnes mne chrání dům na Starém městě, za čtvrt roku na Malé Straně — a pak, vždyť chrání také jiné, do kterých mně není ani, jak se jmenují, a kdybych dvacet let bydlel vedlé nich nebo pod nimi! Nemáme domů, máme kasárny, a také na zevnějšek mají ty domy cos vojenského: každý má jen

*) „Die Familie“.

frontu, ani jediný nemá zvláštního svého profilu. Stavíme „ze zevnějška dovnitř“.

A vesnické stavitelstvi jde za tím směrem městským, kasárním, a na vesnici stává se směr ten ještě pak ducha-prázdnější, směšnější. Jako bývá po městsku ošacený rolník obyčejně hezky nechutně ošacen! Rolník sobě teď často postaví kamennou, čtyrstěnnou bednu, s hlavní frontou na silnici, myslí, že vystavěl „panský dům“ a vystavěl obrovský nesmysl. Nemá nájemníků a staví přec monotonním, bezvýznamným slohem kasárním, nemá ulice a staví pro ni, má svůj hospodářský dvůr a odvrací se od něho! Sedlákovy budovy jsou a mají zůstat jediným „hospodářstvím“, celkem souvislým. Hlavní průčeli bytu rolníkova má hledět do dvora, kolem kterého stojí hospodářské jeho budovy, bok nechť hledí na silnici. Pro zevnější okrasu lze i na boku tom mnoho spravit, vybíhající hřeben střechy může být pěkně stylisován, římsa pod patrem bohatě lámána, konsola v klenbě vrat pěkně pracována, vrata řezbou okrášlena, nad vchodem může stát rok stavby, významný verš, a t. d. A přede vším, jen nedělejte na vesnici městské „ulice“, rovné, k nepopsání fádní, čím vinutější cesta, tim hezčí!

Arci nemá rolník prozatím v tom vinu žádnou a vesnický stavitel jen malou. Vzdělávejte ty stavitele! V Bavorsku nalezneš v poslední době skoro všude stylisticky provedené stavby vesnické, kde dřiv byly jako u nás budovní nesmysly. Přední architekti tamější ujali se věci a začli pro stavitele venkovské vydávat zvláštní, velmi laciný časopis, a v tom je učili stavět. Dávali jim plány, obrazy a vzory budov dřevěných, kde se stavi hlavně dřívím, kamenných pro kraje, kde hlavně kamenem, a ostatním řemeslníkům dávali rovněž výkresy pro pěkné, stylisované nářadí vnitřní, a t. d. Ovšem že pro nářadí

laciné, aby je rolník rád koupil. Myslím, že by také náš rolník sáhl pak rád k takovému lacinému, ale pěknému a vesker přiměřenému nářadí, které v rodině potrvá, a že by zanechal kupování lakovaných „meublů“ ze skladů městských, které vydrží tak nějakých pět let vzdor své nepraktičnosti.

Nemýlím-li se, máme spolek českých architektů?

2

Architekti vzdělaní nechť tedy učí stavitele vesnické. Nechť jim dávají návody dle skutečných poměrů kraje a dle vážných potřeb hospodářských. Budou ovšem musit ještě sami se podívat na kraj a seznat potřeby osobně, kdož je z nich náhodou dříve již neseznal. Prozatím může sedlák stavět trochu ve svém měšci.

Z vesnických domků, které byly na výstavě, architekti sobě mnoho nevybrali. Interes národopisný převládal tuze nad stavitelským, leda že co do skupení hospodářských budov, na př. ve dvoře elsasském, bylo možno chopit se některého pokynu Dřevo při všech těch domcích kralovalo, i na pouhou imitaci zdiva kamenného a cihelného bylo málo času. A na dřevěné sruby je leda v šumavských výšinách u nás pravá příležitost. Musil by ale průmysl bohatší dřív obohatit celý ten náš kraj, než by tam mohli poněkud, ve skrovných třeba jen rozměrech, napodobovat na př. sloh švýcarský neb vorarlberský. Vystavený ve Vídni domek švýcarský byl spíš předmětem přepychu než potřeby, okrasa pro park, sloh pro villegiaturu; stál přes 20.000 a za tu sumu lze postavit i něco jiného. Dům vorarlberský čili bregencský byl vlastně zas celý lesní hrádek, o dvou patrech, ass desíti pohodlnými jizbami, s dvěma verandami — vše ovšem

velmi pěkně a skoro s japanskou solidností z pouhého dřeva vyvedeno. Také dům ruský nemožno napodobit, jeho sklad, jeho stavitelské okrasy jsou nám zcela cizy. Známo, že Rusové mají architekturu svou, starou a zvláštní. Zachovala sobě vlastní své motivy základní, přibrala k nim vzletné formy cizí a spracovala to ve sloh kostelní i soukromý, jakého jinde nenaleznem. Lze to vidět také na tom výstavním domě vídeňském. Stěny jsou sice sroubeny až lížně, ale řezbářské okrasy po krajích střechy i po hřebenu jsou tak lehky a svižny, že vypadají jako garnitura bohatých krajek a celku přec jen zase dodávají lehkosti a vzletu. Mezi zevnitřními těmi okrasami nalezáme také vyřezávanou koňskou hlavu, právě tak, jak na průčelích mnohých selských domků severoněmeckých — zas stejný jeden mythický symbol u národů tak rozmanitých! Snad že v Německu zbytek architektury slovanských Polabanů? — Dolejší jizby jsou v tom těžkém sroubení a při malých oknech ovšem poněkud tmavy, za to jsou ale jizby v prvním patře tím světlejší a přívětivější.

Také domek polský byl „lepší než pověst jeho.“ Ovšem, zvláštního na něm nebylo mnoho. Stěny sroubeny z otesaných klád, krytba slaměná, komín ze šindelů, vymazán hlínou, závora na dveřích dřevěná, za dveřmi předsínka, po obou její stranách po malé jizbě s malými okny, v jizbě stůl, u zdi lavice a malovaná jako u nás truhla, na stěně nevelká police s hliněným nádobím, v pozadí velká cihlová kamna — a jsme hotovi. Slohu mělo to vše dohromady as tolik co ta „alm zum hohen Goell“, srubové budovy ve vyšších vískách šumavských, na př. ve Kvildách, mají slohu nepoměrně víc. A rozhodně líp chrání solidní tesařskou sestrojeností svou také obyvatele před zimou a bouří.

Zajímavy byly domky sedmihradských Sasíků a uherských Sikulů. Zevnějšek sedmihradského domku nezajímá zvláště, také ne rozdělení vnitřní, kde že je „líf“ (loubí), „baflischkummer“ (komora na zásoby špeku), „hémmels“ (půda), přední a zadní světnice prvního patra, a t. d. Ale vnitřní zařízení velké světnice je pěkné. Po staletí již drží se německé ty kolonie proti Rumunům a Maďarům a neztratily ničeho národního. Ovšem neleží to v zázračné snad nějaké síle německého národa, sami dost málo podnes přičiňují ti Sasíci k udržení svého jazyka, mimo bibli, zpěvník a kalendář neznají vůbec kněh, ale vlády je vždy podporovaly a všemožně udržovaly. Při konservatismu tom udržovaly se jazyk i zvyky, kroj i nářadí. A stopy ty konservovaného starobylého života zajímají nás uvnitř saského domu nejvíc. Snad jen ty bohaté, pestré květy na dřevěném, měkkém nářadí přikvětly zde, poblíž Orientu, teprv nověji, vše ostatní je svědkem dávného a v skutku z větší části uměleckého průmyslu, stará lutherská kamna, vyšívaná roucha ženská, velmi krásné stříbrné a pozlacené pasy, bohatě pletené, dvě století staré povlaky na peřinách a polštářích, džbány a talíře na policích kolem stěn, zkrátka vše.

Dům Sikulův zajímá již zvenčí. Vrata dvorská jsou pokryta řezbami, nad nimi je červený nápis: „Vejdi — jsi-li poctivý!“ — zeď po stranách je pokryta barevnými arabeskami jako husar šňůrami. Byt Sikulův není v prvním patře, je jen přízemní, snad aby byl Sikul dřív na koni. Vnitřek jizby je opět zajímavý obsahem svým. Především padnou do oka zbraně — Sikulova žena, když požár vypukne, nejdřív vynáší z domu mužovy bambitky, pak teprv spěchá k dětem. Veškeré pestré a rozmanité nářadí své shotovuje si Sikul sám, r. 1848 ulili sobě sedláci sami i děla a zahnali jimi děla rakouská i ruská. Jen

ty obrazy na stěnách koupil si Sikul, ale nejsou to obrazy svatých. Sikul je unitářem a nevěří v nic jiného než ve svého boha, který prý je rozhodným, osobním nepřítelem všech možných svatých. Ostatně jsou prý „Bendeguz, Attila, Csaba, Arpad, Almos „dost svatí", zvlášť vůdce Csaba, Attilův nejmladší syn! Kdykoliv hrozí Sikulům nějaké nebezpečí, vystoupí Csaba s desíti tisíci mrtvých svých jezdců z hrobu a pobije nepřátely. „Pohádky plny skvostné krve."

Nerozpíšu se dál o domcích selských. Mohl bych se nyní vrátit k tomu, co jsem řekl v článku prvém, ale dotknu se jiné paralely, jediné. Jaký to rozdíl mezi tím selským domkem, vzrostlým ze zvláštní hroudy a upoutaným na jediné místo, a železnými domky americkými, jež možno složit a po železnici za dva dny převezt přes sto mil — do jiné vlasti!

O dvě leta později.

1875.

Velebné ticho. Jen krok náš haraší svátým, žlutým listím, jen osamělá vrána snesla se krákorajíc s vrchole vysokého habru — zastavili jsme krok a vše kolem oněmělo. Zdá se nám, jako bychom slyšeli lehýnké dmutí přírody, dech dřímajícího dítěte.

Tam venku v rozlehlém Práteru chystá se vše již k zimnímu odpočinku. V střelnicích někdy zaharaší buben nebo zavříská trubka, v jízdárnách zakvičí flašinet, ale mládeži je zima a střelců a jezdců není. Širokými álejemi jede osamělý kočár. Po cestách hrabou spadlé listí, jako by příroda byla stárnoucí koketou, odstraňující zešedlé vlasy tak dlouho, až nezbývá, čeho by se ještě odstranilo. Dělníci porážejí vyvadlé stromy a ty padají s mohutným třaskotem k zemi — ale až sem k nám, do ohrady bývalé světové výstavy, nezalehá zvuk žádný.

Je teď tak ticho tady, tak osamělo po prostoře, jako v odlehlé skalní sluji nebo uprostřed pusty. Poetické ticho! Mysl naše je ještě naplněna obrazem nade všechno popsání živým, sluch napíná se ještě po bývalé vřavě, minulost zápasí s přítomností — ale již přítomnost vítězí — nesmírný skok! Jako když náhle vyhasnul obrovský ohňostroj a zrak se vytřeštuje do netušené tmy. Jako bychom byli vkročili do města, včera ještě zimničním životem rozechvěného, přes noc vymřelého.

Dojem rozhodně poetický. Kdo ve Vídni byl za doby výstavy a vede ho náhoda opět tam, neměl by opomenout navštívit zase místo to. Slovům „změna“ a „čas“ a „lidské živobytí“ porozumí náhle, jak nikde jinde. Zde cítím, jak nesmírný je čas, jak dlouhé je živobytí, co vše vyrůstá jediným rokem, co vše zaniká rokem jediným. „Věčně trvá jen, co je bez života,“ praví básník, — proto zas nejčilejší, nejkrevnatější život má trvání tak krátké! „Pouhým bodem je svět celý a život náš je pouhý sen“ — ten „svět“ nás hemživých čilých lidí sehnal se sem včera v jediný bod a je nám to dnes již pouhým snem. Dokázána tu věc velkolepá, celé lidstvo ji budovalo a snášelo, a vzbudovalo a sneslo příklad, obraz všech lidských snah, obraz velkolepý a úchvatný — pomíjejícností svou. Avšak spočívá v té pomíjejícnosti nesmírný půvab. Je nám, jako bychom s vysoka pohlíželi na kroky lidstva, náhle vidíme míru, kde se nám zdála bezměrnost, a ze změny nám před očima vyvstává měřítko pro věčnost. — Bavil jsem se tu obrazem lidstva dřív a bavím se teď obrazem náhlé změny v němou přírodu, nevím, který dojem je velkolepější. —

Prostora světové výstavy je posud stejně ohraničena jako dříve. Jen na západu je drobný cípek vymezen a plaňky jsou přitaženy úže, tam kde stála budova plzeňská a uherská csarda; prvější je stržena a se zemí srovnána, tato pak stala se veřejnou jako jiné hostinské místnosti v Prátru. Do ohražené prostory vstupuje se nyní jen se strany jižní. Vstoupíš a jsi — na samotě. Věděl's, že tu vše opuštěno, přec tě ta opuštěnost překvapí. Ještě jsou tu rozlehlé sady před hlavním vchodem rozděleny v ty známé velké záhony, ještě jsou odděleny širokými pískovými cestami, ale písek zčernal, květiny vymizely a keře trousí semena svá do trávy, jako by pospíchaly zalesnit

vše kolem. Krásné vodojemy posud stojí, ale zejí prázdny a dna jejich jsou oprýskána. Rotunda se ještě vypíná do závratné výše a transsepty se táhnou v pravo, v levo do nekonečna, ale nikde se nehemží kolem vchodů lid, šedivá vrata jsou hermeticky uzavřena a okna oslepla. Vcházíme postranními, malými dvířkami, jež snad poslední vycházející vystavovatel zapomněl zavřít, do vnitř pod rotundu — kruhová, prázdná prostora zdá se být dvakrát tak velká, rotunda dvakrát tak vysoká, krok duní a když promluvíš, ochotná ti odpovídá ozvěna. Po transseptech nikde prapor, nikde život, jako bychom hleděli na půdě obrovského domu do podřímle tiché, nekonečně dlouhé vazby trámové. Je ticho a mrtvo všude, ve výši nad námi hnízdí sovy.

Vycházíme zase ven, procházíme se samotou a hledáme místa, která nám byla známa. Z dálky kyne pestrý egyptský minaret, ještě tu stojí pavillon soudců a pavillon císařský, budova pro výstavu uměleckou a budova pro stroje, vše prázdno a zavřeno. Takto musil být pilným a pozorlivým navštěvovatelem výstavy, kdo dovede dnes určitě udat, kde co stálo. Z násilně zdupané země vystřelily keře, všude strmí houšť prutů, s výše dorostlého muže. Kde pilní Japančíci soustruhovali budovy své, vyrostl lesík. Kde hudba hrála a tisíce krásných dam na křeslech odpočívalo, vlní se houšť. Mladé stromky lesní bují, kde zaznával smích rozpustilých Štýřanek, a tam, kde jsme naslouchali šepotajícím Švýcarkám, můžem pohodlně usednout v zdivočilý drn a naslouchat šepotavým vrbinám. Kde stály kavárna turecká a bazar perský a restaurace terstská, hostinec italský a sto jiných budoviček, je půda nerovná, rozválená, porostlá, těžko najít jen stopu. Budovky jsou rozprodány, slouží po vůkolí Vídně, turecká kavárna stojí někde u silnice za před-

městím, ruský selský dům zdobí park v moravské Lednici, atd. Vše odvanulo jako chmýří a splasklo jako pěna. Prsa ssajou čistý lesní vzduch.

Za krátko budou i transsepty hlavní budovy odstraněny a odveženy. A jakž dlouho může trvat a jehly rotundy se sníží v pískových základech a lidé rozeberou pyšnou její báň, aby se netrhla a neuložila sama. Za dvě desítiletí snad zmizí i poslední třístka světové výstavy a v historii lidského pokroku zůstane jen poznámka, že výstava byla.

Lidé se tu naučili nesmírně mnoho. „Čemu se ale lidstvo naučilo, nedovede zapomenout", a myšlenkové simě, odtud roznešené, klíčí po celém světě. Světové výstavy měly obrovskou úlohu pro pokrok lidstva, ještě ji zcela nevyplnily.

Nad nejkrajnějším transseptem západním, zrovna nad vstupem do „amerického oddělení", stojí tu podnes symbol výstavy světové, Atlas nesoucí svět. Jako by v tom bylo proroctví! Neuplyne ode dneška ani půl roku a řetěz světových výstav přepnul se již přes oceán a velká výstava lidské práce rozkvěte ještě jednou, snad již naposled, pod volným praporem severní Ameriky.

Naposled? Kdo to ví! Kdož to může říci, třeba by se domníval, že světové výstavy, alespoň v posavadní spůsobě své, tam svůj úkol již dohrají. Naše doba již není taková, aby se smělo předpovídat na čas jediného roku napřed. Po Londýnu přišla Paříž, po Paříži přišla Vídeň, po Vídni přichází Filadelfia, co přijde po té? Nevíme, co stojí pod Herkulanem, na Herkulanu stojí Portici, co bude stát na Portici?

OBSAH.

Strana

Jinde:

Pařížské obrázky:
S Notre Dame 3
Flâneur a ouvrier 7
Mosaika lidu a života 14
Půdorys obrázků dalších 21
Jak oznamují a jak prodávají obchodníci pařížští 24
Povozy 36
Restaurace a kavárny 40
Slované v Paříži 50
Divadla 55
Paříž v kostelích 71
Vojsko 75
Polosvět 79
Na hřbitovech 86
Berlin 97
Dvě hanzovní města 120
Hamburk 121
Přes glinskou step 129
Brémy 134
Helgoland 142
Roku 1873 ve Wurstelpratru 163

Doma:

Severozápadní lázně naše:
Jen kratičký úvod 171
Lázeň zbožných 174
Teplice 178
U hrobu básníkova 184
Karlovy Vary 187
Kysibel 198

Strana

Lázně Františkovy 201
Ve vagónu 207
Lázně Marianské 209
Kousek noveletty mariolázeňské 212
Český doslov 215
Liberec 219
Výlet do kraje bídy 225
Eklogy 232

Studie výstavní:

Slovo všeobecné 251
Z Japanu 255
Persie 287
Kuriosity 305
Hugh! 312
Dítě 316
Žena 323
Perly, démanty, zlato a t. d. 331
Italské sochy 339
Bible 343
Pluh 347
Na nohu a na hlavu 352
Pro dopravu 359
Není libo si zahrát? 366

PG
5038
N45
1892
dil 6

Neruda, Jan
Sebrané spisy

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY